MDIS Tashkent

MANAGEMENT, MARKETING AND FINANCE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

VOLUME 3, ISSUE 2

Management Development Institute of Singapore in Tashkent

International scientific journal Management, Marketing and Finance

VOLUME 3 ISSUE 2
MARCH 2026

“Menejment, marketing va moliya” xalqaro ilmiy jurnali 2026-yil 2-soni

ISSN 3030-3745 | WWW.JMMF.UZ

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2024-yil 27-sentabrdagi 361/5-sonli qaroriga muvofiq dissertatsiyalarning asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Texnika, iqtisodiyot, yuridik (huquq) fanlari yo‘nalishlari bo‘yicha yozilgan ilmiy maqolalar nashr etiladi.

Tashkent 2026

ISSN 3030-3745
"Management, Marketing and Finance" xalqaro ilmiy jurnali 2026-yil 2-soni – 2026-yil mart.

Tahrir hay'ati

Tahrir hay'ati raisi

Mamatkulov Ilhom Abdurashidovich	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti rektori, i.f.d.*

Tahrir hay'ati raisi o'rinbosari

Ishanxodjayeva Dildora Aleksandrovna	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti Tadqiqot, innovatsiyalar va xalqaro munosabatlar bo'yicha direktor, i.f.f.d. (PhD)*

Tahrir hay'ati mas'ul kotibi

Hasanov Tohir Abdurashidovich	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti konsultanti, i.f.d., dotsent.*

Tahrir hay'ati a'zolari

Eric Kuan	*Singapur menejmentini rivojlantirish instituti prezidenti (MDIS, Singapore), PhD, professor.*
Paul van Gardingen	*Bangor universiteti prorektori (Bangor University, UK), PhD, professor.*
Abigail Moriarty	*Sanderland universiteti Markaz rahbari (University of Sunderland, UK), PhD, professor.*
Rob Burton	*Tissayd universiteti decani (Teesside University, UK), PhD, professor.*
Mamatkulov Abdurashid	*Toshkent davlat agrar universiteti professori, i.f.d., professor.*
Bektemirov Abdumalik	*Samarqand iqtisodiyot va instituti kafedra mudiri, i.f.d., professor.*
Raxmonov Nuriddin	*O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi, Moliya va moliyaviy texnologiyalar fakulteti dekani, PhD*
Aliyeva Deniza	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dotsenti, i.f.d.*
Abdullayev Baxrom	*Urganch davlat universiteti rektori, fiz-mat.f.d.,dotsent.*
Raximxodjayeva Nodira	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dekani, i.f.f.d.*
Xo'jayev Jamol	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dotsenti, t.f.f.d.*
Kurbonova Dilafruz	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti dotsenti, i.f.f.d.*
Bektemirov Abduxamid	*Samarqand davlat universiteti dotsenti, PhD.*
Veluthedan Sreekanth	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Alekha Panda	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Firas Halawani	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Maged al Dubai	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*
Manjunath Bharmappa Ramesh	*Toshkent shahridagi Singapur menejmentini rivojlantirish instituti xorijiy o'qituvchisi, PhD, professor.*

"Management, Marketing and Finance" xalqaro ilmiy jurnalida har bir maqolaga DOI raqam olinib, Polshaning Indeks Copernikus (OAK12), Yevropaning Zenodo va Open Aire, Rossiyaning Cyberlinenka, Angliyaning Europub xalqaro ilmiy bazalariga va www.jmmf.uz saytiga joylanadi, Google akademiya xalqaro ilmiy qidiruv tizimida indekslanadi.

© Management Development Institute of Singapore in Tashkent
© International Scientific Journal "Management, Marketing and Finance"
© Authors

KIRISH SO‘ZI

Ma’lumki, bozor munosabatlari hukmron bo‘lgan iqtisodiy tizimda erkin raqobat muhitini shakllantirish hamda aholi turmush darajasini yuksaltirishda marketing faoliyati alohida ahamiyatga ega. Bugungi globallashuv sharoitida marketing nafaqat mahsulotni sotish vositasi, balki korxona va tashkilotlar strategik boshqaruvida muhim rol o‘ynovchi mexanizm sifatida qaralmoqda.

Zamonaviy yondashuvlarga ko‘ra, marketing — bozorda shakllanadigan iqtisodiy munosabatlarni faollashtirish vositalari, mahsulot ishlab chiqarish va uni bozorga olib chiqishdagi tizimli yondashuvlar, bozor muhitidagi o‘zgarishlarga moslashish, xaridorlarga tabaqalashtirilgan yondashuv asosida xizmat ko‘rsatish, innovatsion va raqobatbardosh mahsulotlar yaratish, kon’yunktura o‘zgarishlarini tahlil qilish hamda marketing kommunikatsiyalarini, xususan reklama va PR faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yishni o‘z ichiga oladi.

Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, mamlakatimizda ta’lim sohasiga, xususan oliy ta’lim tizimiga berilayotgan keng ko‘lamli e’tibor natijasida marketing fani zamonaviy bilim sohasi sifatida shakllanmoqda. Bozor iqtisodiyotida marketing tamoyillarining qo‘llanilishi, u orqali yuqori samaradorlikka erishish imkoniyati yaratilmoqda. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratishda ham marketing yondashuvlari muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir korxona va tashkilot marketing strategiyasini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishi orqali raqobatbardosh ustunlikka erisha oladi.

Ayniqsa**, “Management, Marketing and Finance” (“Menejment, Marketing va Moliya”)** nomli xalqaro ilmiy jurnal sahifalarida chop etilayotgan maqolalar orqali mamlakatimizda turli sohalarda marketing yondashuvlarining amaliy samaradorligi chuqur tahlil qilinmoqda. Bu esa, marketingning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rnini yana bir bor tasdiqlaydi.

I. Mamatkulov,
Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti rektori, i.f.d., professor

TOSHKENTDAGI SINGAPUR MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISH INSTITUTI SULTAN ACADEMY BILAN ZARGARLIK YO‘NALISHIDA O‘QUV KURSLARINI TASHKIL ETISH YUZASIDAN UCHRASHUV TASHKIL ETILDI

Joriy yilning 2-mart kuni Toshkentdagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti rahbariyati hamda Sultan Academy asoschisi Sultonmurod Farhodov o‘rtasida kasbiy ta’lim va kreativ industriyalarni rivojlantirish sohasida strategik hamkorlik istiqbollariga bag‘ishlangan ishchi uchrashuv bo‘lib o‘tdi.

Uchrashuv davomida institut hududida barpo etilayotgan turizm klasteri negizida zargarlik buyumlari ishlab chiqarish bo‘yicha ixtisoslashtirilgan treninglar tashkil etish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi. Mazkur loyiha zamonaviy o‘quv-ishlab chiqarish maydonini yaratishni nazarda tutadi hamda u turizm infratuzilmasiga integratsiyalashgan holda faoliyat yuritadi.

Hamkorlikning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:
• zargarlik mahorati bo‘yicha qisqa muddatli ta’lim dasturlarini ishlab chiqish;
• mahorat darslari va ko‘rgazmali tadbirlarni tashkil etish;
• o‘quv-ishlab chiqarish laboratoriyasini yaratish;
• sohaviy konferensiyalar va tarmoq forumlarini o‘tkazish.

Mazkur tashabbus O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlariga, xususan, professional ta’limni rivojlantirish, kreativ iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash hamda raqobatbardosh yoshlarni tayyorlashga qaratilgan maqsadlariga to‘liq mos keladi.

Uchrashuv yakunida tomonlar hamkorlikni rivojlantirishdan o‘zaro manfaatdor ekanliklarini bildirdilar hamda hamkorlik to‘g‘risidagi kelishuv loyihasini ishlab chiqish bo‘yicha ishlarni davom ettirishga kelishib oldilar.

JORIY YILNING 3-MART KUNI TSMRI TALABALARI O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI SENATIGA TASHRIF BUYURIB, SENATORLAR HAMDA O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI YOSHLAR PARLAMENTI VAKILLARI BILAN RASMIY UCHRASHUVDA ISHTIROK ETDILAR

Uchrashuv davomida senator Malika Kadirxonova hamda Yoshlar parlamenti raisi Laylo Aslonova mamlakatimizda amalga oshirilayotgan parlament islohotlari, qonun ijodkorligi jarayoni va unda yoshlarning ishtirokini kengaytirish bo‘yicha olib borilayotgan tizimli ishlar haqida batafsil ma’lumot berdilar. Shuningdek, yoshlarning davlat boshqaruvi jarayonlaridagi faolligini oshirish hamda ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash masalalariga alohida e’tibor qaratildi.

Mazkur tashrif yoshlar siyosati davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri ekanini yana bir bor tasdiqladi.

Uchrashuv yakunida TSMRI talabalari o‘zlarini qiziqtirgan savollarga atroflicha javob oldilar hamda ochiq va konstruktiv muloqotda faol ishtirok etdilar.

JORIY YILNING 3-MART KUNI TOSHKENTDAGI SINGAPUR MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISH INSTITUTIDA INSTITUT ICHKI TARTIB QOIDALARINI E'TIBORSIZLIK OQIBATIDA BUZGAN TALABALAR VA ULARNING OTA-ONALARI BILAN INSTITUT JAMOASI ISHTIROKIDA NAVBATDAGI "ODOB-AXLOQ KOMISSIYASI" YIG'ILISHI TASHKIL ETILDI

Uchrashuvning asosiy maqsadi – talabalar tomonidan institut ichki tartib qoidalariga rioya qilinmasligi natijasida yuzaga kelgan kelishmovchiliklarga barham berish, talabalar hamda ularning ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlagan holda kelajakda shu kabi holatlarni oldini olishdan iboratdir.

Uchrashuv davomida:

- Talaba hamda professor-o'qituvchilar, institut mas'ul xodimlari o'rtasida yuzaga kelgan kelishmovchilik holatlari muhokama qilindi;
- Institutda joriy qilingan talabalar qo'llanmasiga qat'iy amal qilish, tomonlar mas'uliyati va institut ichki tartib-qoidalari batafsil tushuntirildi;
- Ota-onalar tomonidan bildirilgan fikr va mulohazalar eshitildi.

Shuningdek, har bir ota-ona o'z farzandiga va uning kelajagiga mas'ul ekanligi qayd etildi. Kelgusida shu kabi holatlar talabalar tomonidan sodir etilmasligi yuzasidan amaliy choralarbelgilandi.

JORIY YILNING 6-MART KUNI TOSHKENT SHAHRIDAGI SINGAPUR MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISH INSTITUTIDA 8-MART — XALQARO XOTIN-QIZLAR KUNI MUNOSABATI BILAN INSTITUT RAHBARIYATI VA XOTIN-QIZLARI ISHTIROKIDA SAMIMIY UCHRASHUV TASHKIL ETILDI

Mazkur tadbir davomida institut rahbariyati barcha xotin-qizlarni ushbu qutlug‘ bayram bilan chin qalbdan tabriklab, ularning ta’lim tizimidagi fidokorona mehnati, ilm-fan rivojiga qo‘shayotgan hissasi hamda yosh avlodni tarbiyalashdagi muhim o‘rni alohida e’tirof etildi.

Uchrashuv iliq va do‘stona ruhda o‘tib, unda ayollarga hurmat-ehtirom, e’tibor va e’zoz yana bir bor namoyon bo‘ldi. Bayram munosabati bilan institut xotin-qizlariga ezgu tilaklar bildirilib, ularning kelgusidagi faoliyatlariga ulkan muvaffaqiyatlar tilandi.

Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti jamoasi barcha xotin-qizlarni 8-mart — Xalqaro xotin-qizlar kuni bilan samimiy muborakbod etadi!

TOSHKENTDAGI SINGAPUR MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISH INSTITUTIDA YOSHLAR TASHABBUSLARINI QO‘LLAB-QUVVATLASH MASALALARIGA BAG‘ISHLANGAN DAVRA SUHBATI TASHKIL ETILDI

Unda institut rahbariyati, professor-o‘qituvchilar hamda bitiruvchi bosqich talaba-yoshlar ishtirok etib, yoshlarning fikr va tashabbuslari ochiq muloqot tarzida muhokama qilindi. Uchrashuv davomida ta’lim jarayonini takomillashtirish, amaliyot imkoniyatlarini kengaytirish, startap loyihalarni qo‘llab-quvvatlash hamda zamonaviy axborot-resurslaridan samarali foydalanish masalalari yuzasidan takliflar bildirildi.

Tadbir yakunida yoshlar bilan ochiq muloqotni muntazam yo‘lga qo‘yish va ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha muhim vazifalar belgilab olindi.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШТИРИШНИНГ МАКРОИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ

Маматкулов Илҳом Абдурашидович
Тошкент шаҳридаги Сингапур менежментни
ривожлантириш институти ректори, и.ф.д., доц.
https://doi.org/10.5281/zenodo.19313159

Аннотация. *Мазкур мақолада мамлакатимизнинг бой маданий мероси, тарихий обидалари ва гўзал табиати билан, туризмни ривожлантиришга катта эътибор қаратиши, "Ўзбекистон – 2030" стратегиясида Ўзбекистонда ташқи ва ички туризмни ривожлантириш учун кенг шароитлар яратиш вазифаси, шунингдек хорижий туристлар ташрифи бўйича Ўзбекистон пандемиядан олдинги даражани ошириш, хорижий туристларни янада кўпроқ жалб қилиш мақсадида виза режимини соддалаштириш, янги йўналишларни ишлаб чиқиш, соҳа билан боғлиқ лойиҳаларга инвестиция киритиш, йирик тадбирларни ўтказиш бошқа шу каби долзарб масалаларига эътибор қаратилган..*

Калит сўзлар: *туризм, туризм салоҳияти, тараққиёт параметрлари, модернизация, диверсификация, стратегия, ихтисослаштириш, ташқи ва ички туризмни ривожлантириш.*

Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш Концепцияси қулай иқтисодий шароитлар ва омилларни яратиш бўйича олиб борилаётган ислоҳотларнинг самарадорлигини ошириш, туризм соҳасини жадал ривожлантириш бўйича устувор мақсад ва вазифаларни белгилаш, унинг иқтисодиётдаги ўрни ва улушини ошириш, хизматларни диверсификациялаш ва уларнинг сифатини ошириш ҳамда туризм инфратузилмасини такомиллаштиришга қаратилган.

Мамлакатимизда туризм соҳасининг жорий ҳолати таҳлили қиладиган бўлсак, Ўзбекистон жуда катта туризм ва рекреация салоҳиятига эга, унда жами 7,4 минг маданий мерос объектлари мавжуд, улардан 209 таси тўртта музей шаҳарлар – "Хива шаҳридаги Ичан-қалъа", "Бухоро шаҳрининг тарихий маркази", "Шаҳрисабз шаҳрининг тарихий маркази", "Самарқанд шаҳри" ҳудудида жойлашган бўлиб, ЮНЕСКО бутунжаҳон мероси рўйхатига киритилган.

Сўнгги йилларда туризм инфратузилмасини ривожлантириш бўйича йирик инвестиция лойиҳалари амалга оширилди, шу жумладан Тошкент шаҳрида "Hyatt Regency Tashkent" ва "Lotte City Hotel Tashkent Palace" брендли меҳмонхоналар очилиши, Андижон, Урганч ва Тошкент шаҳрида маданий-кўнгилочар боғларнинг ташкил этилиши, "Ангрен-Поп" темир йўли очилиши, Бухоро, Қарши, Шаҳрисабз ва Хива шаҳарларига тезюрар поездлар учун электрлаштирилган темир йўллари очилишини айтиб ўтиш жоиз.

Туризм соҳасида давлат сиёсати истиқболда ҳудудлар ва уларнинг инфратузилмасини комплекс жадал ривожлантиришда туризм соҳаси етакчилик қилиши, долзарб ижтимоий-иқтисодий вазифаларни ечиш, иш ўринларини кўпайтириш, ҳудудлар диверсификацияси ва ривожланишини таъминлаш, аҳолининг даромадлари, яшаш даражаси ва сифатини ошириш ҳамда мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлиги ва имиджини яхшилашга қаратилган.

Ўзбекистон Республикаси туризм соҳасини ривожлантиришнинг мақсадлари туризмни миллий иқтисодиётнинг стратегик соҳасига айлантириш, туристик хизматларни диверсификациялаш ва сифатини ошириш ҳамда туристик инфратузилмани, шу жумладан хорижий сармояларни жалб қилиш ва самарали реклама-маркетинг ишларини олиб бориш эвазига такомиллаштириш орқали мақсадли кўрсаткичларга эришишни кўзда тутади.

Жумладан, туризм соҳасини ривожлантиришнинг асосий босқичлари қуйидагилардан иборат:

2019-2020 йилларда – туризмни ривожлантириш учун мустаҳкам қонунчилик базани яратишга қаратилган институционал ислоҳотлар, инфратузилмани модернизациялаш ва мамлакат брендини тарғиб қилиш;

2021-2025 йилларда – мамлакат иқтисодиётида туризм индустрияси улушини кўпайтириш. Ушбу йўналишда зарур инфратузилмани ривожлантириш ва дунё бозорида республиканинг туризм салоҳиятини тарғиб қилиш орқали мамлакатнинг ялпи ички маҳсулотида туризм улушини 5 фоизгача (2017 йил якуни бўйича - 2,3%) етказиш, шунингдек, 2025 йил якунига қадар 9 миллиондан ортиқ туристларни, шу жумладан узоқ хориждан 2 миллион туристни жалб қилиш белгилаб қуйилган.

Узоқ истиқболда Ўзбекистон туризми миллий иқтисодиётдаги ютуқлар билан чекланиб қолмасдан, минтақа ва дунё туристик хизматлари бозорига энг рақобатбардош давлатлар қаторида кириб бориши мумкин.

Туризм соҳасида қисқа муддатли истиқболга мўлжалланган мақсадли вазифа ва устуворлардан келиб чиқиб, қуйидаги асосий йўналишлар бўйича чора-тадбирларни фаол амалга ошириш кўзда тутилган:

1. Туристик фаолият соҳасига оид норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, туризм соҳасини ривожлантириш учун қулай шароитлар яратишга қаратилган халқаро меъёр ва стандартларни жорий этиш;

2) Туристларнинг эҳтиёжлари ва талабларини инобатга олган ҳолда, мамлакатнинг барча ҳудудларида туризм инфратузилмаси ва ёндош инфратузилмани ривожлантириш;

3) Транспорт логистикасини ривожлантириш, ташқи ва ички йўналишларни кенгайтириш, транспорт хизматлари сифатини ошириш;

4) Туризм бозорининг турли қатламларига мўлжалланган туристик маҳсулотлар ва хизматларни диверсификация қилиш орқали мавсумий омиллар таъсирини камайтириш бўйича комплекс чора-тадбирларни қабул қилиш;

5) Республика ичида туризм хизматларига бўлган эҳтиёжни қондиришга қаратилган туризм фаолияти субъектларининг фаоллигини рағбатлантиришни таъминлайдиган ички туризмни ривожлантириш;

6) Ўзбекистон Республикаси туристик маҳсулотини ички ва ташқи туризм бозорларида илгари суриш, унинг саёҳат ва дам олиш учун хавфсиз мамлакат сифатидаги имиджини мустаҳкамлаш;

7) Юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш, хизмат кўрсатувчи ходимларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини такомиллаштириш;

Юқорида санаб ўтилган чора-тадбирларни амалга ошириш профессионал кадрлар тайёрлови борасида интеграциялашган тизимни яратиш, таълим ва хизмат кўрсатиш

сифатини ошириш, юқори малакали менежер, администратор, оператор ва портье, ошпазларга бўлган эҳтиёжни қондиришга хизмат қилади.

Ўз навбатида, мазкур вазифаларни амалга ошириш тизимли назорат олиб бориш, умумий мувофиқлаштирув, тезкор кўриб чиқиш ва республикада туризмни ривожлантириш бўйича муаммоли масалаларни ҳал этиш, туризм, спорт, маданий мерос, транспорт логистикаси ва хизматлар соҳаларида давлат-хусусий шериклик ҳамда рақамлаштиришни ривожлантириш масалалари сифатли ва самарали таъминлашни талаб этади..

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йилнинг 12 январдаги “Республикага хорижий туристлар оқимини кескин ошириш ҳамда ички туризмни янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони (lex.uz);
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2023 йил 16 октябрдаги Самарқанд шаҳрида Бутунжаҳон туризм ташкилоти (ЮНВТО) Бош ассамблеясининг 25-сессиясидаги нутқи (president.uz);
3. Alieva, M. T. (2023). Development of smart tourism in Uzbekistan. “Journal of Tourism Futures” №1. P. 189-202.

YER OSTI SUVLARINI BOSHQARISHDA GAT TEXNOLOGIYALARINING INTEGRATSIYALASHGAN IMKONIYATLARI

[1]Xabibullayev Ibroxim Xabibullayevich, [2]Telyaev Ismat Qudratillaevich
[1]Toshkent gumanitar fanlari universiteti professori, [2]Mirzo ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universitetining Jizzax filiali tayanch doktaranti.
https://doi.org/10.5281/zenodo.19203967

Annotatsiya*. Geoaxborot texnologiyalari asosida yer osti suv resurslarini monitoring qilish. modellashtirish va boshqarishdagi integratsiyalashgan imkoniyatlarini kengaytirish muxim ahamiyat kasb etadi. GATning nazariy asoslari, tarkibiy qismlari, funksional tizimlari hamda gidrogeologik tadqiqotlardagi amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Masofaviy zondlash, fazoviy tahlil va ma'lumotlar bazasini yaratish hamda vizuallash orqali suv resurslarining miqdoriy va sifat holatini baholash usullarining imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari GAT texnologiyalarining suv resurslaridan barqaror foydalanish va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishdagi ahamiyatini asoslab beradi.*

Аннотация. *Расширение интегрированных возможностей ГИС в управлении, мониторинге и моделировании подземных водных ресурсов на основе геоинформационных технологий имеет важное значение. В работе анализируются теоретические основы, компоненты, функциональные системы ГИС и их практическое значение в гидрогеологических исследованиях. Рассматриваются методы оценки количественного и качественного состояния водных ресурсов с помощью дистанционного зондирования, пространственного анализа и гидрологического моделирования. Результаты исследования подтверждают важность технологий ГИС для устойчивого использования водных ресурсов и принятия научно обоснованных решений.*

Annotation. *It is important to expand the integrated capabilities of GIS in the management, monitoring and modeling of groundwater resources based on geoinformation technologies. The theoretical foundations, components, functional systems of GIS and its practical significance in hydrogeological research are analyzed. Methods for assessing the quantitative and qualitative state of water resources through remote sensing, spatial analysis and hydrological modeling are considered. The results of the study substantiate the importance of GIS technologies in the sustainable use of water resources and making scientifically based decisions.*

Kalit so'zlar: *geoaxborot tizimi, yer osti suvlari, monitoring, masofaviy zondlash, gidrogeologiya, fazoviy tahlil, ma'lumotlar bazasi, vizuallash.*

Ключевые слова: *геоинформационная система, подземные воды, мониторинг, дистанционное зондирование, гидрогеология.*

Keywords: *geographic information system, groundwater, monitoring, remote sensing, hydrogeology.*

KIRISH

Yer osti suv resurslari tabiatning eng muhim strategik boyliklaridan biri bo'lib, aholi ehtiyojlarini qondirish, qishloq xo'jaligi va sanoat tarmoqlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat

kasb etadi. Iqlim o‘zgarishi, suv tanqisligi va antropogen bosim kuchayib borayotgan sharoitda yer osti suvlarini samarali boshqarish dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylandi.

An’anaviy gidrogeologik tadqiqotlar katta vaqt va moddiy resurs talab qilishi sababli, hozirgi kunda geoaxborot tizimlari va masofaviy zondlash texnologiyalaridan foydalanish suv resurslarini monitoring qilishda samarali yechim sifatida qaralmoqda.

MAVZUNING DOLBZARLIGI

XXI asrda suv resurslariga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Iqlim o‘zgarishi, demografik o‘sish, sanoatning rivojlanishi va urbanizatsiya jarayonlari yer osti suvlaridan foydalanish hajmini sezilarli darajada kengaytirdi. Ayni paytda, ifloslanish, minerallashuv (sho‘rlanish), bug‘lanishning kuchayishi hamda tabiiy filtratsiya jarayonlarining izdan chiqishi suv zaxiralarining qayta tiklanish salohiyatini cheklamoqda.

Mazkur holat suv resurslarini kuzatish, tahlil qilish va prognozlash jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishni, ya’ni ilmiy asoslangan kompleks monitoring tizimlarini joriy qilishni taqozo etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, suv resurslarini raqamli monitoring qilish va boshqarish masalalari bo‘yicha xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng qamrovli ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Jumladan, Zhao, Yang va Zhou (Xitoy), Ten Kathen va boshqalar (Yevropa Ittifoqi), Homaei va hammualliflar, shuningdek USGS, UNESCO va FAO kabi xalqaro tashkilotlar suv resurslarini global va mintaqaviy miqyosda kuzatish, modellashtirish va prognozlash bo‘yicha ilg‘or ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqqanlar[1].

Zhao, Yang va Zhou (2023) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli transformatsiyaning suv resurslarini boshqarish samaradorligiga ta’siri empirik modellar asosida tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli texnologiyalar joriy etilgan hududlarda suv monitoringi aniqligi va boshqaruv samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Mualliflar raqamli platformalar suv resurslarini ilmiy asosda rejalashtirish va nazorat qilish imkonini berishini asoslab bergan.

Ten Kathen va hammualliflar (2022) IoT sensorlari va federativ o‘rganish texnologiyalariga asoslangan suv monitoringi tizimini ishlab chiqqan. Ushbu tizim suv sifati va miqdorini real vaqt rejimida kuzatish imkonini berib, ma’lumotlarni markazlashmagan holda tahlil qilish orqali xavfsizlik va aniqlikni oshirgan. Tadqiqot natijalari aqlli monitoring tizimlarining amaliy samaradorligini ko‘rsatadi.

Homaei va boshqalar (2024) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda “Digital Twin” — raqamli egizak texnologiyasi suv taqsimoti va yer osti suv tizimlariga tatbiq etilgan. Sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish algoritmlari yordamida suv oqimi va zaxiralari holatini real vaqt rejimida prognozlash imkoniyati yaratilgan. Ushbu yondashuv suv resurslarini boshqarishda operativ va strategik qarorlar qabul qilish samaradorligini oshiradi.

USGS (2023) tomonidan ishlab chiqilgan MODFLOW, FEFLOW va HYDRUS raqamli gidrogeologik modellar yer osti suvlarining oqimi, bosimi va tuz almashinuvi jarayonlarini uch o‘lchamli muhitda modellashtirish imkonini beradi. Ushbu modellar global va mintaqaviy miqyosda suv resurslarini ilmiy asosda baholashda keng qo‘llanilmoqda. UNESCO (2021) va FAO (2022)

[1] https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0079/79_i_20250425_175253_1.12

hisobotlarida esa suv resurslarini barqaror boshqarish uchun yagona xalqaro monitoring tizimini shakllantirish zarurligi ta'kidlangan [2,4,5,6].

O'zbekistonlik olimlar — Abduhalimova (2021), Isroilov va Abdurahmanov (2021), Mardiev (2023), Tashboyev (2023), Saidov va boshqalar (2024) — xorijiy ilmiy yondashuvlarni milliy sharoitga moslashtirishga qaratilgan tadqiqotlar olib borganlar. Ularning ishlarida GIS, masofadan zondlash (RS), IoT va sun'iy intellekt texnologiyalarini mahalliy suv monitoringi tizimlariga integratsiya qilish masalalari yoritilgan.

Xususan, "Smart Water", "Aqlli quduq", "Suv kadastri" va "Suv xaritalari" kabi loyihalar O'zbekistonda suv resurslarini raqamli monitoring qilishning amaliy natijalarini ifodalaydi. Ushbu loyihalar suv yo'qotishlarini kamaytirish, suvdan foydalanish samaradorligini oshirish va real vaqt rejimida nazoratni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlari o'zaro uyg'unlashib, suv resurslarini kuzatish va boshqarishning yangi ilmiy paradigmasini shakllantirmoqda. Ushbu paradigma geoinformatsion tizimlar (GIS), masofadan zondlash (RS), raqamli gidrogeologik modellar, IoT asosidagi aqlli monitoring tizimlari hamda sun'iy intellektga asoslangan bashoratlash modellariga tayangan holda suv resurslarini barqaror boshqarish imkonini beradi.

1. Geoaxborot tizimining nazariy asoslari

Geoaxborot tizimining asosiy vazifalari – bu fazoviy ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash orqali avtomatlashgan raqamli ma'lumotlar bazasini yaratish, uni kelgusida tahlil qilish va bosmaga chiqarish uchun saqlashdan iborat. Geoaxborot tizimining vazifasini faqatgina kompyuter orqali raqamli karta ishlab chiqarish deb tushunish to'g'ri emas, chunki ushbu tizim orqali olingan ma'lumotlar tahlil etilib, muhim qarorlar qabul qilishda ham qo'llaniladi[2]. Bu tizim bizga an'anaviy usulda yaratiladigan jadval ma'lumotlardan farqli ravishda ma'lumotlar so'rovi operatsiyalarni bajarish imkonini beradi.

Geografik axborot tizimi (GAT) yoki geoaxborot tizimiga olimlar turlicha ta'rif berishgan. Masalan, tadqiqotchi olim Joseph Berri[3] shunday ta'rif beradi: Geografik axborot tizimi – bu ma'lumotlarni boshqarish, kartografik tasvirlash va tahlil qilish uchun yaratilgan fazoviy axborot tizimidir‖. Bu ta'rif unchalik to'liq emas, chunki unda inson axborot tizimining muhim bir elementi sifatida ko'rsatilmagan, vaholanki, inson barcha axborot tizimida mutaxassis, kuzatuvchi va tahlilchi sifatida muhim rol o'ynaydi. Demak, insonning bevosita qatnashuvi GATda muhim rol o'ynaydi.

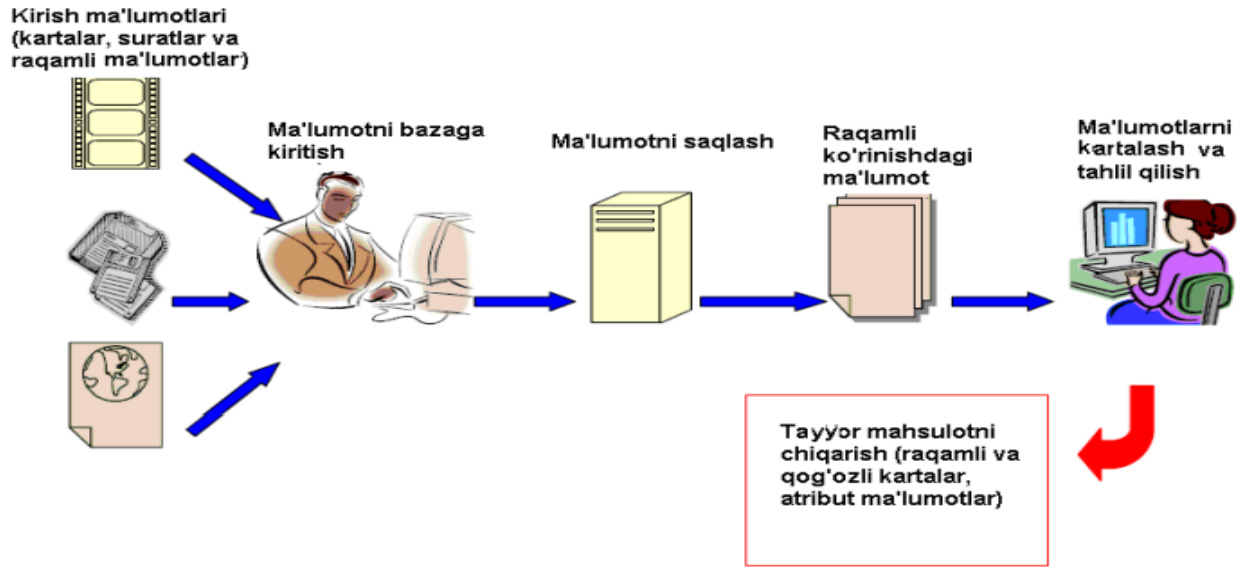
Geografik axborot tizimi – bu tabiat va jamiyatda boladigan hodisalarining geofazoviy ma'lumotlarini maxsus vositalar yordamida to'plash, saqlash, boshqarish, tahlil qilish, modellashtirish va tasvirlashdan iborat bo'lgan mutaxassis va tahlilchilar boshqaruvi ostidagi umumlashgan dasturiy tizimdir. GATga yana turlicha ta'riflar keltirish, u haqidagi muhokamalarni davom ettirish mumkin, biroq barcha ta'riflarning zamirida yuqorida keltirilgan asosiy ma'no yotadi. Shuning uchun keltirilgan ta'rifni bosh ta'rif deb qabul qilish mumkin. Yuqorida berilgan ta'rifdagi fazoviy-geografik ma'lumotlar turkumi deganda barcha yer to'g'risidagi ma'lumotlarni, jumladan koordinatalarni, yer uchastkalari chegaralarini, ular joylashgan joy to'g'risidagi ma'lumotlarni, joyning huquqiy va iqtisodiy ma'lumotlarini hamda ko'plab muhim bo'lgan fazoviy

[2] https://lex.uz/uz/docs/-6648585?ONDATE=01.01.2025

[3] https://www.bohrium.com/paper-details/fundamental-operations-in-computer-assisted-map-analysis/811982660275535875-13569

ma’lumotlarni, xususan yer osti suvlarini kuzatuv va suv olish quduqlarining koordinatalari, yer osti suv konlarining hududiy chegaralari, geologik va gidrogeologik harakteristikalari va boshqalarni tushunish lozim.

Quyidagi 1-rasmda bizning tasavvurimizdagi geoaxborot tizimining umumiy ko‘rinishi keltirilgan bo‘lib, ushbu tizim turli adabiyotlarda yanada batafsilroq yoki soddalashgan holda berilgan bo‘lishi mumkin(1-rasm).

1-rasm. Geoaxborot tizimining umumiy ko‘rinishi

2. Geoaxborot tizimining umumiy tushunchalari: Geografik axborot tizimi yer usti va yer ostidagi obyektlar, jumladan, bino va inshoatlar, daryolar, yer osti konlarini kompyuter orqali tasvirlashga yordam beradi. Hozirda bu tizimni tabiat va jamiatda bo‘layotgan o‘zgarishlarni, tasvirlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarni aniqlash va ularni tushunish uchun qo‘llab kelmoqdalar. Kartalar orqali tasvirlab berilgan tahliliy muammolar insonga turli xil sonlar, diagrammalardan ko‘ra vizual ravishda samaraliroq tushunishga yordam bermoqda. Buning sababi, hozirda GAT orqali vizual ko‘rinishda biror-bir o‘bekt yoki jarayonlarni tasvirlashda juda ko‘plab usullardan foydalanilmoqda. Bu usullar jumlasiga turli ranglar, uch o‘lchamli ko‘rinishlar, vektorli tasvirlash kiradi va bu, o‘z navbatida, matnlar yoki sonlar orqali tushunish qiyin bo‘lgan jihatlarni ochib beradi. Shuning uchun ushbu tizim texnologik tizimlar turkumidan bo‘lsa-da, ijtimoiy, iqtisodiy va tabiiy sohalarida ham keng qo‘llanila boshladi. Hozirgi kunda geoaxborot tizimining ilmiy asoslari keng ko‘lamda o‘rganilmoqda va endilikda kartalar orqali tasvirlash geografik, geologik va gidrogeologik bilimlar sohasida isbotlangan usullardan biriga aylandi. Agar biron-bir sohaga oid muammolarni tushunishga va ularning yechimini izlashga kirishadigan bo‘lsak, endilikda darhol o‘sha muammoning raqamli kartasini ishlab chiqishimiz , muammoning ko‘lamini baholash orqali yechimlar izlashimiz va shunga yarasha qarorlar qabul qilishimiz mumkin bo‘ladi.

3. Geoaxborot tizimining tarkibiy qismlari

GATni ta’riflashning yana bir usuli to‘g‘risida ma’lumot Marbl va Pikue (Marble & Pequet, 1983)[4] tomonidan berilgan. Bunga ko‘ra, GATning o‘zi ham tizimlarga bo‘linadi va ular quyidagilar:

[4] https://pure.psu.edu/en/publications/geographic-information-systems-and-remote-sensing

1) Ma’lumotlarni to‘plash tizimi. Bu tizimda ma’lumotlar turli xil manbalardan olinadi va boshlang‘ich qayta ishlov amalga oshiriladi. Bu tizimning asosiy vazifasi turli xil fazoviy ma’lumotlarni o‘zgartirish (rastr ko‘rinishdan vektor ko‘rinishiga keltirish) dan iboratdir.

2) Ma’lumotlarni saqlash va ajratish tizimi. Tizimning asosiy vazifasi fazoviy ma’lumotlarni ajratish, yangilash va tahrir qilishdan iborat.

3) Ma’lumotlarni boshqarish va tahlil qilish tizimi. Bunda turli masalalarni hal qilish uchun ma’lumotlar guruhlanadi, ajratiladi va modellashtiriladi.

4) Ma’lumotni chiqarish tizimi. To‘liq yoki qisman ma’lumotlar bazasi jadval, diagramma yoki karta ko‘rinishida tasvirlanib, bosmaga chiqariladi yoki foydalanuvchining talabiga ko‘ra elektron yoki qog‘ozli ma’lumot ko‘rinishida beriladi.

Yuqoridagi to‘rtta tizim GATning ajralmas va amalga oshirilishi shart bo‘lgan muhim tizimlaridir. Barcha jarayonlar mana shu tizim ichida amalga oshiriladi va bunda ham, albatta, inson omili juda muhim rol o‘ynaydi. Geoaxborot tizimida geofazoviy ma’lumotlar bilan ishlashda uning besh tarkibiy qismi yoki komponentlari muhim sanaladi. Bu kompyuter tizimi, dasturiy ta’minot, insoniy resurslar, ma’lumot, tahliliy jarayonlar va zaruriy infratuzilmalardir.

Kompyuter tizimi – bu geoaxborot tizimini yuritish uchun zarur bo‘lgan kompyuter va operativ tizimni nazarda tutadi. Odatda bunday operativ dasturlar turkumiga Windows, Unix yoki Linux kabilar kiradi. Qo‘shimcha ravishda bu tizimga geoaxborot tizimi uchun zarur hisoblangan maxsus monitorlar, digitayzerlar, skanerlar (fazoviy ma’lumotlarni raqamli ko‘rinishga keltirish uchun), GPS qurilmalar (dala ma’lumotlarini tizimga kiritish uchun), printer va plotterlar (ma’lumotni bosmaga chiqarish uchun) kerak bo‘ladi.

Dasturiy ta’minot – geoaxborot tizimi va unda qo‘llaniladigan jihozlarni ishlatish uchun zarur bo‘lgan dasturlardir. Barcha dasturlar uchun muhim bo‘lgan jihat bu umumiy interfeys, ya’ni menyu, grafik belgilar, buyruqlar tablosi va skriptlardir.

Insoniy resurslar – geoaxborot tizimining maqsad va vazifalarini aniqlab beruvchi malakali geoaxborot tizimi mutaxassislari guruhi va tizimdan foydalanuvchilar nazarda tutiladi.

Ma’lumot – bu biz uchun muhim sanalgan axborotni yaratish uchun zarur bo‘ladigan va turli xil tizimga kiritiladigan belgilardir.

Infratuzilma va jarayonlar – geoaxborot amallarini bajarish uchun zarur bo‘ladigan moddiy, tashkiliy va boshqaruv jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Infratuzilma deganda zaruriy malaka, ma’lumot standartlari, ma’lumotni saqlash joylari va umumiy tashkiliy masalalar tushuniladi.

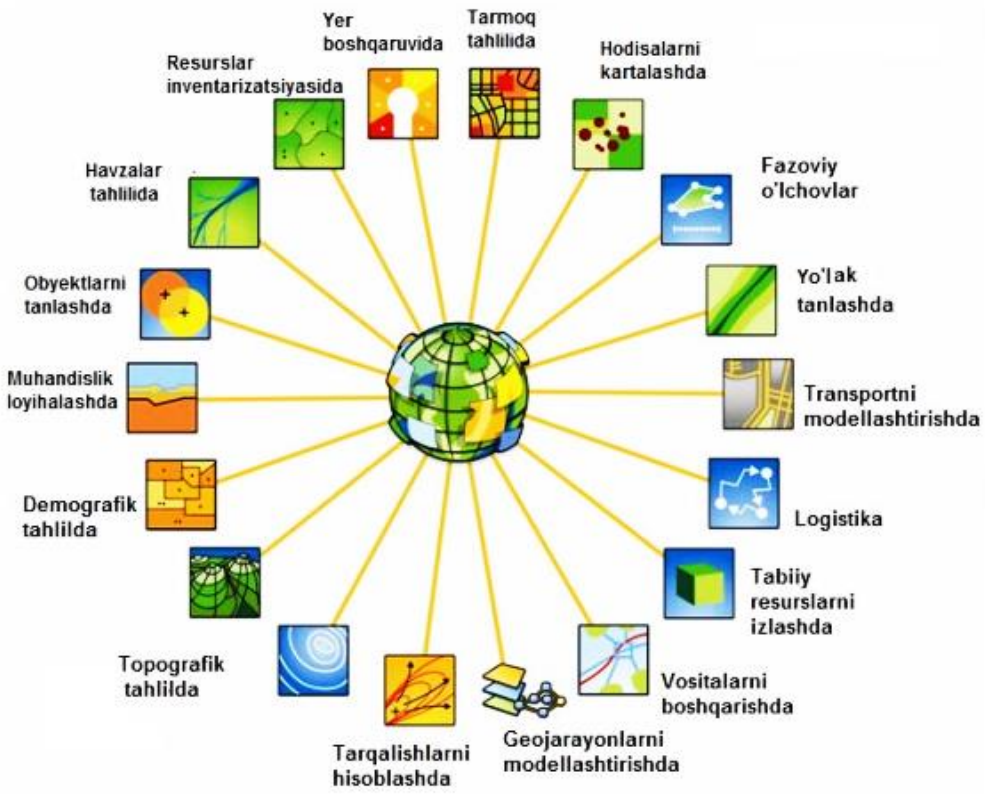
4. Geoaxborot tizimining qo‘llanilish sohalari

Geoaxborot tizimining qo‘llanilish sohalari juda keng bo‘lib, atrof-muhit, yer va suv resurslarini boshqarish, tabiiy resurslarni boshqarish, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda, qurilish va neft-gaz sohalarida, shuningdek, geodeziya va kartografiyada qo‘llash mumkin (3-rasm).

GATning yer osti suvlarini xaritalsh, geodeziya va ayniqsa, kartografiya sohalarida qo‘llanilishidan bir qancha yengilliklar kelib chiqadi. Bunda ish hajmi keskin ortib, ma’lumotlarni qayta ishlash va bosmaga chiqarish kabi ishlarga sarflanadigan vaqt keskin kamayadi[5]. Bundan tashqari, ma’lumot olish bilan bog‘liq bo‘lgan ishlar miqdor va sifat jihatidan ortadi. Bunda hozirgi kunda mavjud zamonaviy geodezik asboblar, jumladan elektron taxeometrlar, sun‘iy yo‘ldosh orqali obyektning koordinatasini o‘ta yuqori aniqlikda bera oladigan qabul qilgich (priyomnik) lar juda ham katta yordam beradi. Shu jihati bilan an‘anaviy kartografiya, ya’ni oldingi qog‘ozli

[5] https://archive.org/details/dli.ernet.474281

ko‘rinishdagi geoma’lumotlar yordamida ishlash bilan taqqoslaganda elektron geodezik asboblarga, sun‘iy yo‘ldosh ma’lumotlariga asoslangan hozirgi zamonaviy kartografiya bir qancha afzalliklarga egadir.(1-jadval).

3-rasm. Geoaxborot tizimining qo‘llanilish sohalari

GAT — bu fazoviy ma'lumotlarni yig‘ish, saqlash, boshqarish, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish tizimi bo‘lib, turli sohalarda, jumladan, ekologiya, qishloq xo‘jaligi, yer osti va yer usti suv resurslarini boshqarish va yerdan foydalanishda keng qo‘llaniladi. Ushbu tizim quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- Fazoviy ma'lumotlarni tahlil qilish va tendensiyalarni aniqlash;
- Resurslarning dinamikasini kuzatish va bashorat qilish;
- Masofaviy zondlash (RS) ma'lumotlarini integratsiya qilish;
- Kartografik vizualizatsiyalarni yaratish.
- Yer osti va usti suv resurslarini monitoring qilish.

5. Geoaxborot tizimlari asosida yer osti va usti suv resurslarini monitoring qilish.

Yer osti va usti suv resurslari tabiatning eng muhim boyliklari bo‘lib, ularni samarali boshqarish va monitoring qilish insoniyat uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy geoaxborot tizimlari va masofaviy zondlash texnologiyalari ushbu resurslarning holatini aniqlash, kuzatish va boshqarishda yangi yondashuvlarni taqdim etadi. GAT texnologiyalari resurslarni kuzatishda qator afzalliklarni beradi.

Ma'lumotlarning integratsiyasida har xil manbalardan olingan ma'lumotlarni yagona platformada birlashtiradi. Kuzatuv aniqligini oshirish borasida sun’iy yo‘ldosh tasvirlari yordamida katta hududlarni tahlil qilish imkonini beradi. Resurslarni vizualizatsiya qilishda yer osti va usti suv

resurslarini kartografik shaklda tasvirlash monitoring samaradorligini oshiradi. Real vaqt rejimida ma'lumotlar doimiy ravishda yangilanib boriladi[6].

GAT texnologiyalari yer osti suv resurslarini boshqarishda ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish imkoniyatlari orqali kompleks yondashuvni ta'minlaydi. Ushbu tizim yordamida gidrogeologik tuzilma, suv qatlamlari va quduqlar bo'yicha ma'lumotlar integratsiyalanib, suv zaxiralari, ularning tarqalishi va dinamik o'zgarishlari aniq modellashtiriladi. Real vaqtda monitoring tizimlari masofaviy zondlash ma'lumotlari va modellashtirish dasturlari bilan birgalikda GAT texnologiyalari orqali suv sathi, suv sifati, ifloslanish tarqalishi va suv olish hajmlarini nazorat qilishga yordam beradi. Shuningdek, GAT iqlim o'zgarishi ta'sirini baholash, xavf zonalarini aniqlash, suv tanqisligini prognoz qilish va qaror qabul qilish uchun tematik xaritalar yaratishda muhim vosita hisoblanadi. GAT fazoviy ma'lumotlarni tahliliy vositalar bilan birlashtiradi, bu batafsil ma'lumot berish, qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlash va barqaror resurslarni boshqarishni rag'batlantirish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot yer osti suvlarini boshqarishda geoinformatsion axborot texnologiyalari (GAT)ning integratsiyalashgan imkoniyatlarini baholash va amaliy qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi kompleks, tizimli va fanlararo yondashuv asosida shakllantirildi [6].

Birinchi bosqichda nazariy-tahliliy yondashuv qo'llanilib, yer osti suvlarini boshqarish, raqamli gidrogeologiya hamda GAT texnologiyalarining ilmiy-uslubiy asoslari bo'yicha mahalliy va xorijiy adabiyotlar o'rganildi. Mavjud konsepsiyalar, modellar va metodikalar qiyosiy tahlil qilinib, tadqiqotning konseptual modeli ishlab chiqildi.

Ikkinchi bosqichda ma'lumotlar bazasini shakllantirish amalga oshirildi. Bunda quduq kuzatuvlari, gidrogeologik kesimlar, laboratoriya tahlillari natijalari, gidrometeorologik ko'rsatkichlar hamda masofadan zondlash (sun'iy yo'ldosh) ma'lumotlari yig'ildi va yagona geoma'lumotlar bazasiga integratsiyalandi. Ma'lumotlarga dastlabki tozalash, standartlashtirish va geokodlash jarayonlari tatbiq etildi.

Uchinchi bosqichda GAT vositalari yordamida fazoviy tahlil ishlari olib borildi. Interpolyatsiya (IDW, Kriging), buferlash, qatlamlararo ustma-ust qo'yish (overlay), gidrogeologik rayonlashtirish hamda tematik xaritalash usullari qo'llanildi. Yer osti suvlarining sathi, sifati va dinamikasini baholash uchun ko'p omilli fazoviy tahlil modeli ishlab chiqildi.

To'rtinchi bosqichda modellashtirish va prognozlash usullari qo'llanildi. Gidrogeologik jarayonlarni matematik modellashtirish, vaqt qatorlari tahlili hamda ssenariy asosidagi prognozlash usullari orqali suv zaxiralarining o'zgarish tendensiyalari baholandi. Zarur hollarda sun'iy intellekt va mashinaviy o'qitish algoritmlaridan foydalanilib, xavf-xatar darajasi aniqlashtirildi.

Yakuniy bosqichda olingan natijalar tizimlashtirilib, yer osti suvlarini boshqarishda GAT texnologiyalarining integratsiyalashgan modelini taklif etish, uning samaradorligini baholash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish amalga oshirildi.

Mazkur metodologiya ma'lumotlarning aniqligi, ishonchliligi va fazoviy uyg'unligini ta'minlashga hamda yer osti suv resurslarini barqaror boshqarish uchun ilmiy asos yaratishga xizmat qiladi.

KELAJAK ISTIQBOLLI REJALARI VA ILMIY TAVSIYALAR

[6] https://doi.org/10.5281/zenodo.14192561.

Quduqlar, laboratoriya natijalari va sun’iy yo‘ldosh kuzatuv ma’lumotlarini yagona raqamli tizimda birlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Oliy ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida raqamli gidrogeologiya yo‘nalishini takomillashtirish zarur.

Mahalliy dasturiy platformalarni (jumladan, O‘zGEO-Water kabi) ishlab chiqish, FAO, UNESCO va UNDP bilan hamkorlikni kuchaytirish hamda sun’iy intellekt asosida xavflarni tahlil qilish tizimlarini joriy etish suv resurslarini samarali boshqarishni ta’minlaydi.

XULOSA

Geoaxborot tizimlari yer osti suv resurslarini boshqarishda kompleks, zamonaviy va samarali yondashuvni ta’minlaydi. Fazoviy tahlil, masofaviy zondlash va modellashtirish imkoniyatlari orqali suv resurslarini muhofaza qilish, xavf zonalarini aniqlash va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyati kengayadi. GAT texnologiyalarining joriy etilishi suv resurslaridan barqaror foydalanishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2023–2025-yillarda ichimlik va maishiy-ichimlik suvi tizimlarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–3307-sonli qarori, 2023-yil 16-avgust.
2. https://lex.uz/uz/docs/-6648585?ONDATE=01.01.2025
3. Isroilov, B., Abdurahmanov, O. “Yer osti suvlari monitoringida raqamli texnologiyalar.” Toshkent Davlat Texnika Universiteti Ilmiy Jurnali, №2. 2024.
4. https://scienceresearch.org.uz/index.php/ITSE/article/download/1036/1598/2052
5. USGS (2023). Groundwater Monitoring and Modeling Approaches. Washington DC. https://www.usgs.gov/programs/groundwater-and-streamflow-information-program/groundwater-monitoring
6. Хабибуллаев И., Ахроров Ф., Теляев И. Ахборот-коммуникация технологиялари асосида корхона фаолиятини ташкил этишни лойиҳалаштиришни такомиллаштириш вазифалари. “Scienific foundations of raising the use of information technologies to a new level and modern problems of automation” III-international scientific conference. Novomber 26, 2024. 875-879pp.
7. https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/4073
8. Xabibullayev I., Telyaev I. Raqamlashtirish sharoitida yer osti suvlari monitoring tizimini loyihalashtirishni takomillashtirish asoslari. Development or science ilmiy jurnali. 2025/7 VOLIME-3. https://science-research.org.uz/index.php/ITSE/article/view/1036
9. Хабибуллаев И.Х., Мардиев Ў.Б. Ер ости сувлари мониторинг тизимини ахборот-коммуникация технологиялари асосида такомиллаштириш. “Scienific foundations of raising the use of information technologies to a new level and modern problems of automation” III-international scientific conference. Novomber 26, 179-186pp. (2024),
10. https://doi.org/10.5281/zenodo.14192561.
11. 7. Michael N. Demers. Fundamentals of Geographic Information Systems. John Wiley and Sons. (2003) 636 p.
12. https://archive.org/details/dli.ernet.474281

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ РОЛЬ В ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Мусаева Шоира Азимовна
Профессор Самаркандского института экономики и сервиса
Орсид Код -0009-0000-9577-6976
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204084

Аннотация. *В данной статье рассматривается значение цифровой экономики в зеленой экономике и динамика ее роста в контексте глобализации. В частности, эффективное использование ресурсов, инвестиции в возобновляемые источники энергии и их совершенствование, охрана окружающей среды и обеспечение социальной справедливости признаются важными факторами развития зеленой экономики.*
Ключевые слова: *Зеленая экономика, цифровые технологии, большие данные, искусственный интеллект, облачные технологии, интеллектуальные технологии.*
Annotatsiya. *Ushbu maqola raqamli iqtisodiyotning yashil iqtisodiyotdagi ahamiyatini va globallashuv sharoitida uning o‘sish dinamikasini ko‘rib chiqadi. Xususan, resurslardan samarali foydalanish, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga sarmoya kiritish va ularni takomillashtirish, atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy adolatni ta’minlash yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omillari sifatida e’tirof etilmoqda.*
Kalit so‘zlar: *Yashil iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, katta ma'lumotlar, sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar, aqlli texnologiyalar.*
Abstract*. This article examines the importance of the digital economy in the green economy and its growth dynamics in the context of globalization. In particular, resource efficiency, investment in and improvement of renewable energy sources, environmental protection, and ensuring social justice are recognized as important factors in the development of a green economy.*
Keywords: *Green economy, digital technologies, big data, artificial intelligence, cloud technologies, smart technologies.*

Введение. Сегодня потребность в «зеленой» экономике растет во всем мире. Цель «зеленой» экономики — эффективное использование природных ресурсов, защита окружающей среды и обеспечение социальной стабильности. Такие проблемы, как изменение климата, экологические кризисы и дефицит ресурсов, стали наиболее актуальными вопросами нашего времени. Поэтому человечество сталкивается с необходимостью разработки новых экономических подходов и адаптации к меняющимся условиям.

В этой ситуации роль цифровых технологий становится еще более важной. Цифровые технологии, в частности такие области, как искусственный интеллект, Интернет вещей (IoT), облачные вычисления, большие данные (Big Data) и автоматизация, вносят значительный вклад в развитие зеленой экономики. Эти технологии, оказывая минимальное воздействие на окружающую среду, позволяют повысить энергоэффективность, сократить количество отходов и более эффективно управлять ресурсами.

Например, интеллектуальные энергетические системы и логистика, а также «зеленые» технологии расширяют возможности использования ресурсов без вреда для окружающей среды как в производстве, так и в потреблении. Ожидается, что синергия «зеленой» экономики и цифровых технологий станет важным фактором в борьбе с изменением климата, обеспечении экологической устойчивости и повышении устойчивости мировой экономики.

В то же время внедрение цифровых технологий сопряжено с рядом проблем и трудностей. Необходимо изучить политические и экономические условия, необходимые для инвестиций в инфраструктуру и технологии, а также для обеспечения их эффективного функционирования. Цель данного исследования – изучить вклад цифровых технологий в зеленую экономику, выявить проблемы, возникающие в этих процессах, и предложить рекомендации по их решению.

Анализ литературы. В последние годы цифровые технологии стали важным фактором развития «зеленой» экономики. Многие исследователи изучают эту тему и анализируют положительное влияние цифровых технологий на экологическую устойчивость.

1. Бриньольфссон и МакАфи (2014) утверждают, что цифровые технологии могут способствовать повышению экологической устойчивости за счет автоматизации процессов, более эффективного использования ресурсов и сокращения отходов. Шваб (2016) также отмечает, что цифровая трансформация станет неотъемлемой частью зеленой экономики в рамках четвертой промышленной революции.

2. Чжан и др. (2020) исследуют влияние цифровых технологий на экологическую эффективность, подчеркивая потенциал оптимизации энергопотребления с помощью Интернета вещей (IoT) и интеллектуальных систем. Умные города и интеллектуальные энергетические системы могут помочь сохранить ресурсы, сократить количество отходов и снизить общий углеродный след (GeSI, 2019).

3. Тапскотт и Тапскотт (2016) исследуют потенциал технологии блокчейн для достижения экологической и экономической устойчивости и утверждают, что ее можно использовать для мониторинга цепочек поставок и углеродного следа. Открытый и прозрачный характер блокчейна может поддерживать принципы зеленой экономики и способствовать снижению общего углеродного следа (GeSI, 2019).

3. Тапскотт и Тапскотт (2016) исследуют потенциал технологии блокчейн для достижения экологической и экономической устойчивости и утверждают, что ее можно использовать для мониторинга цепочек поставок и углеродного следа. Открытый и прозрачный характер блокчейна способствует поддержке принципов зеленой экономики.

4. Искусственный интеллект (ИИ) играет ключевую роль в анализе окружающей среды, прогнозировании экологических рисков и эффективном использовании ресурсов (Russell & Norvig, 2021). Интеллектуальные алгоритмы, разработанные на основе ИИ, могут помочь оптимизировать энергетические системы, автоматизировать процессы переработки отходов и улучшить мониторинг окружающей среды (Chen et al., 2018).

Методология В исследовании использовались следующие методы:

1. Количественный анализ – оценка влияния цифровых технологий на экологические показатели на основе статистических данных.

2. Качественный анализ – изучение роли цифровых технологий в развитии зеленой экономики посредством анализа научных статей, интервью с экспертами и существующих исследований.

3. Статистический анализ: Изучаются показатели влияния энергопотребления, сокращения выбросов углекислого газа и экономической эффективности. Для выявления взаимосвязи между цифровыми технологиями и зеленой экономикой используется корреляционный анализ.

Результаты Цифровые технологии являются движущей силой значительных изменений в различных областях «зеленой» экономики. К ним относятся такие важные факторы, как повышение энергоэффективности, рациональное использование природных ресурсов и сокращение выбросов углекислого газа. Цифровые технологии, такие как искусственный интеллект (ИИ), Интернет вещей (IoT), облачные вычисления и большие данные, демонстрируют положительные результаты в следующих областях:

- Энергоэффективность: Потребление энергии контролируется и оптимизируется с помощью интеллектуальных сетей и систем управления энергопотреблением. Например, интеллектуальные энергетические системы на основе Интернета вещей могут повысить эффективность электросетей, одновременно сокращая потери.

- Интеграция возобновляемых источников энергии: облачные технологии и искусственный интеллект позволяют эффективно использовать возобновляемые источники энергии, такие как солнечная и ветровая энергия. Эти технологии обеспечивают стабильность систем производства и снабжения энергией.

- Управление ресурсами и сокращение отходов: технологии 3D-печати, Интернет вещей и другие цифровые инструменты улучшают процессы ресурсосбережения в переработке отходов и производстве. Кроме того, с помощью цифровых технологий системы управления отходами могут стать более эффективными и экологически безопасными.

- Мониторинг и прогнозирование состояния окружающей среды: с помощью Интернета вещей и больших данных анализируются изменения климата и состояние окружающей среды. Это, в свою очередь, является важным инструментом для выявления и борьбы с экологическими проблемами в глобальном масштабе. Это обеспечивает важную поддержку для разработки стратегий ресурсосбережения и устойчивого развития, которые являются ключевыми элементами зеленой экономики.

Сохранение и эффективное использование ресурсов — один из ключевых принципов зеленой экономики. Это означает обеспечение эффективного управления не только природными ресурсами, но и экономическими и социальными ресурсами.

- Энергоэффективность: Важно экономить энергию и оптимизировать ее потребление, особенно в промышленности, жилищном строительстве и транспорте. Например, потери энергии можно сократить за счет внедрения энергоэффективных устройств и технологий, а также управления распределением энергии с помощью цифровых систем.

- Водные ресурсы: Экономия водных ресурсов и их эффективное управление также важны в рамках зеленой экономики. Внедрение водосберегающих технологий, оптимизация ирригационных систем и эффективное использование водных ресурсов способствуют развитию зеленой экономики.

- Переработка ресурсов и отходов: Разработка стратегий по сокращению отходов, переработке и восстановлению ресурсов с помощью систем, основанных на стратегии «нулевых отходов», является центральной частью зеленой экономики.

Таблица 1

Влияние цифровых технологий на зеленую экономику

Источник: Разработано автором.

Цифровые технологии	***Влияние на зеленую экономику***	***Примеры***
Интеллектуальные энергетические системы	Повышение энергоэффективности, мониторинг и оптимизация энергопотребления.	Интеллектуальные энергосети, энергосберегающие устройства.
Искусственный интеллект (ИИ)	Управление ресурсами, энергосбережение и экологический мониторинг.	«Умные здания», анализ энергоэффективности.
Интернет вещей (IoT)	Управление и отслеживание ресурсов в режиме реального времени, сокращение отходов.	Интеллектуальные транспортные системы, системы управления отходами.
Облачные вычисления	Анализ данных и оптимизация хранения, обработка данных в реальном времени.	Мониторинг энергопотребления и ресурсов с помощью облачных сервисов.
Большие данные	Эффективное использование ресурсов посредством анализа больших объемов данных.	Прогнозирование изменения климата, мониторинг окружающей среды

Стратегия «Нулевые отходы» — это подход к защите окружающей среды и эффективному использованию ресурсов, основанный на минимизации отходов, переработке и повторном использовании всего возможного. Главная цель этой стратегии — минимизировать количество отходов в процессе производства, правильно управлять используемыми материалами и полностью исключить потребность в отходах.

Таблица 2

Важные факторы развития зеленой экономики

Фактор	***Описание***	***Влияние на зеленую экономику***
Эффективное использование ресурсов	Эффективное использование природных ресурсов (например, воды, энергии, сырья) и сокращение отходов.	Это повышает энергоэффективность, сокращает количество отходов и максимально эффективно использует ресурсы.

Возобновляемые источники энергии	Инвестиции в возобновляемые источники энергии, такие как солнечная, ветровая, биоэнергетика и гидроэнергетика.	Это обеспечивает устойчивое производство энергии, снижает выбросы углекислого газа и диверсифицирует источники энергии.
Защита окружающей среды	Разработка экологически чистых технологий и сохранение природы. Борьба с изменением климата.	Предотвращает изменение климата, защищает природные ресурсы и снижает загрязнение окружающей среды.
Обеспечение социальной справедливости	Социальные аспекты зеленой экономики, создание рабочих мест, обеспечение устойчивого развития.	Создание «зеленых» рабочих мест, обеспечение равных возможностей, адаптация к экономическим изменениям и повышение социальной стабильности.
Инновации и технологии	Разработка экологически чистых технологий и внедрение новых инноваций.	Это создает возможности для развития экологически чистых технологий, сокращения отходов и эффективного использования ресурсов.
Экологическое образование и повышение осведомленности	Повышение уровня экологического образования, осведомленности населения и организаций об устойчивом развитии и «зеленой» экономике.	Повышает осведомленность о важных принципах зеленой экономики и способствует формированию экологической ответственности.

Источник: Разработано автором.

Цифровые технологии на протяжении многих лет коренным образом меняют различные отрасли и нашу жизнь, повышая производительность труда, экономическое положение и социальное благополучие. Роль цифровых технологий в продвижении «зеленой» экономики очень велика, они вносят значительный вклад в улучшение и развитие сельского хозяйства, водохозяйственной деятельности, электроэнергетики, теплоэнергетики и других секторов. Взаимосвязь между «зеленой» экономикой и информационными технологиями играет важную роль в обеспечении экологически устойчивого финансового развития. Информационные технологии стали одним из ключевых элементов повышения практического применения «зеленой» экономики, сохранения экологической среды и эффективного использования финансовых ресурсов. В «зеленой» экономике информационные технологии играют важную роль в интеграции охраны окружающей среды и финансового развития. Эти технологии способствуют переходу к «зеленой» экономике за счет автоматизации финансовых операций, сбора данных и эффективного управления

временем и ресурсами. Информационные технологии необходимы для создания новых направлений развития в «зеленой» экономике. Интеграция их с принципами «зеленой» экономики позволяет расширить возможности поддержки финансового развития и защиты окружающей среды. Технологии играют важную роль в эффективном управлении производством и услугами, энергопотреблением и оптимизации транспортных систем.

На этом графике прослеживается развитие цифровых технологий и их влияние на зеленую экономику за прошедшие годы, включая 5G, технологии искусственного интеллекта, блокчейн, большие данные и Интернет вещей.

Диаграмма показывает, что технология 5G вырастет на 7% за три года, с 2023 по 2025 год, при этом рыночный спрос будет увеличиваться с каждым годом. Влияние на «зеленую» экономику также возрастет на 5% за 3 года, поскольку 5G поможет повысить энергоэффективность и сократить выбросы углекислого газа. Эти технологии будут использоваться в «умных городах», электромобилях и энергоэффективных системах связи. Интернет вещей (IoT) вырастет на 5% за три года, поскольку спрос на интеллектуальные устройства и автоматизированные системы увеличивается.

Влияние на зеленую экономику достигнет 50%, став одной из важнейших технологий. Эта технология используется в интеллектуальных энергосетях, экологическом мониторинге и управлении отходами. Большие данные вырастут на 5% за три года, но этот рост будет медленнее, чем у других технологий. Влияние на зеленую экономику достигнет 40%, поскольку анализ данных улучшает экологическое планирование. Эта технология используется в таких областях, как анализ углеродного следа, прогнозирование погоды и прогнозирование экологических рисков. Самая быстрорастущая технология ИИ демонстрирует рост на 10% за 3 года. Влияние на зеленую экономику достигнет 45%, поскольку ИИ используется в энергосберегающих системах, экологическом мониторинге и сокращении отходов.

Технология блокчейн демонстрирует рост на 4% за 3 года, но развивается медленнее, чем другие технологии. Ее влияние на «зеленую» экономику достигает 35%, поскольку блокчейн используется в углеродных кредитах, экологических проектах и «зеленом» финансировании.

Цифровые технологии становятся неотъемлемой частью зеленой экономики. Технологии искусственного интеллекта и Интернета вещей играют ведущую роль и оказывают наибольшее влияние на развитие зеленой экономики. Большие данные и блокчейн важны для анализа экологических данных и зеленого финансирования. 5G, в свою очередь, поможет развивать сетевую инфраструктуру и сокращать выбросы углерода. В будущем ожидается дальнейшее развитие этих технологий, которые внесут значительный вклад в экологическую устойчивость и экономическую эффективность.

Заключение.

В заключение, интеграция цифровых технологий и зеленой экономики поможет создать новую парадигму устойчивого развития. Цифровые технологии, такие как искусственный интеллект, большие данные, Интернет вещей (IoT) и блокчейн, играют ключевую роль в реализации основных принципов зеленой экономики. Эти технологии внесут вклад в зеленую экономику в таких ключевых областях, как повышение энергоэффективности, эффективное управление ресурсами, сокращение отходов и борьба с изменением климата.

Цифровые технологии оптимизируют производственные процессы и использование ресурсов, что приводит к сокращению потерь энергии и материалов. Например, интеллектуальные системы и платформы мониторинга могут помочь в управлении потреблением энергии и отходами. Большие данные и искусственный интеллект могут помочь в мониторинге изменения климата и экологических систем, способствуя устойчивому развитию.

«Зеленая экономика» ориентирована на развитие возобновляемых источников энергии, сокращение отходов и обеспечение экологической устойчивости. Цифровые технологии ускоряют эти процессы и обеспечивают эффективное управление. Кроме того, новые инновационные подходы и технологии, направленные на «зеленую экономику», такие как «умные города» и «умные системы земледелия», повышают социально-экономическую устойчивость.

В то же время цифровые технологии поддерживают социальные и экономические аспекты «зеленой» экономики, создавая новые рабочие места и обеспечивая социальную справедливость. Сочетание обеих экономических моделей поможет создать успешные модели устойчивого развития в будущем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бриньольфссон Э., МакАфи А. Вторая машинная эпоха: труд, прогресс и процветание во времена блестящих технологий. — Нью-Йорк: WW Norton & Company, 2014. — 368 с.
2. Шваб К. Формирование четвертой промышленной революции. – Лондон: Portfolio Penguin, 2016. – 288 с.
3. Чжан В., Сюй Ю., Чжан Ц. Наделение вещей интеллектом: обзор достижений, проблем и возможностей в области искусственного интеллекта вещей. - Springer, 2020. - 88 с.
4. Глобальная инициатива в области электронной устойчивости (GeSI). SMART 2020: Развитие низкоуглеродной экономики в информационную эпоху. - GeSI, 2019. - 160 с.
5. Тапскотт Д., Тапскотт А. Революция блокчейна: как технология, лежащая в основе биткойна, меняет деньги, бизнес и мир. — Нью-Йорк: Penguin, 2016. — 352 с.
6. Рассел С., Норвиг П. Искусственный интеллект: современный подход (4-е изд.). - Бостон: Пирсон, 2021. - 1152 с.
7. Чен Дж., Чжан Ю., Ли К. Искусственный интеллект для управления отходами в «Умные города: обзор». — SpringerLink, 2018. — 24 с.
8. Мусаева Ш. А. Маркетинговые исследования. Издательский и творческий отдел учебников ООО «СТАР-СЕЛ». Самарканд–2023
9. Мусаева Ш. А. Интегрированные маркетинговые коммуникации. Учебник. Издательство «Махорат», Самарканд -2022.

INSTITUTIONAL QUALITY, CORRUPTION AND THE DEVELOPMENT OF CIRCULAR ECONOMY: EVIDENCE FROM UZBEKISTAN

Hamrokulov Ulugbek Abduraxmatovich
Andijon davlat universiteti, i.f.f.d. (PhD)
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204170

Abstract. *This study examines the impact of institutional quality and corruption on circular economy development in Uzbekistan's economy using panel data from 2010–2024. Employing fixed effects and System GMM estimators, the results indicate that institutional quality positively influences circular economy development, while corruption has a significant negative effect. Furthermore, strong institutions mitigate the adverse effects of corruption. The findings highlight the importance of governance reforms and anti-corruption measures in promoting sustainable economic transitions.*

Keywords: *Circular economy; Institutional quality; Corruption; Developing economies.*

Introduction

In recent years, the concept of the circular economy has gained increasing attention from policymakers, researchers, and international organizations as a key strategy for achieving sustainable economic development. Unlike the traditional linear economic model based on the "take–make–dispose" approach, the circular economy emphasizes resource efficiency, waste reduction, recycling, and the continuous use of materials within production and consumption systems. This transition is viewed as a critical response to growing environmental degradation, resource scarcity, and climate change challenges, particularly in developing and transition economies.

The circular economy is not only an environmental concept but also an economic development strategy that can enhance productivity, innovation, and long-term economic resilience. By promoting efficient resource use and sustainable production patterns, circular economy practices can reduce dependency on raw material imports, stimulate green innovation, and create new employment opportunities. Consequently, many countries have integrated circular economy principles into their national development strategies and sustainability agendas, including the European Union's Circular Economy Action Plan and the United Nations' Sustainable Development Goals (SDGs).

Despite its growing importance, the successful implementation of the circular economy largely depends on the quality of institutional frameworks and governance structures. Institutions play a crucial role in shaping economic incentives, enforcing environmental regulations, protecting property rights, and reducing uncertainty for investors and firms. Weak institutional quality, characterized by ineffective governance, regulatory inefficiencies, and widespread corruption, can significantly hinder the adoption and effectiveness of circular economy practices. In particular, corruption may distort policy implementation, weaken environmental standards, and discourage investments in sustainable technologies.

Developing and transition economies face unique challenges in their transition toward a circular economy. While these countries often experience rapid economic growth and industrialization, they frequently suffer from weak institutional capacity and high levels of corruption. Such institutional constraints may undermine circular economy policies by reducing compliance, limiting access to finance for green investments, and weakening public trust in government initiatives. As a result, the potential economic and environmental benefits of the circular economy may not be fully realized in these contexts.

Although a growing body of literature examines the relationship between the circular economy and economic performance, innovation, and environmental sustainability, the role of institutional quality and corruption in shaping circular economy development remains underexplored. Existing studies primarily focus on developed economies or emphasize technological and environmental factors, paying limited attention to governance-related determinants. Empirical evidence on how corruption and institutional quality influence circular economy outcomes in developing and transition economies is particularly scarce.

This study aims to fill this gap by empirically investigating the impact of institutional quality and corruption on the development of the circular economy in developing and transition economies. Using panel data from multiple countries over the period 2010–2023, the study examines whether better institutional quality promotes circular economy development and whether corruption acts as a significant barrier to the transition toward circular economic systems. By integrating governance indicators with circular economy measures, this research provides new insights into the institutional prerequisites for sustainable economic transformation.

The findings of this study contribute to the existing literature in several ways. First, it extends the circular economy literature by incorporating institutional and governance perspectives. Second, it provides empirical evidence from developing and transition economies, offering region-specific insights that are often overlooked in previous research. Third, the results have important policy implications, highlighting the need for institutional reforms and anti-corruption measures to support effective circular economy strategies.

Literature Review

The concept of the circular economy has evolved as an alternative to the traditional linear economic model, emphasizing resource efficiency, waste minimization, and sustainable production and consumption patterns. According to recent studies, the circular economy aims to decouple economic growth from resource consumption by promoting reuse, recycling, remanufacturing, and product life extension (Geissdoerfer et al., 2017; Kirchherr et al., 2018). This approach is increasingly recognized as a strategic pathway toward sustainable development, particularly in the context of rising environmental pressures and resource scarcity.

From an economic perspective, the circular economy is associated with multiple benefits, including cost reduction, productivity enhancement, and innovation-driven growth. Empirical evidence suggests that circular economy practices can improve firm performance, stimulate eco-innovation, and enhance national competitiveness (Ghisellini et al., 2016; D'Amato et al., 2017). At the macro level, circular economy policies are linked to improved resource productivity and long-term economic resilience (Murray et al., 2017). However, the extent to which these benefits materialize largely depends on country-specific institutional and governance conditions.

Institutional quality plays a critical role in shaping economic behavior and development outcomes. Well-functioning institutions reduce transaction costs, enforce regulations, protect

property rights, and create a stable environment for investment and innovation (North, 1990; Acemoglu et al., 2005). In the context of the circular economy, strong institutional frameworks are essential for enforcing environmental regulations, supporting green innovation, and facilitating coordination among economic actors.

Recent empirical studies highlight the importance of governance and institutional quality in promoting environmental sustainability and green economic transitions. For instance, studies find that regulatory quality, government effectiveness, and rule of law positively influence environmental performance and the adoption of sustainable technologies (Altenburg & Pegels, 2012; Ahmad et al., 2021). Strong institutions enable the effective implementation of circular economy policies by ensuring compliance, reducing uncertainty, and fostering trust between the public and private sectors.

In developing and transition economies, institutional weaknesses often constrain the transition toward a circular economy. Limited administrative capacity, regulatory inefficiencies, and weak enforcement mechanisms may reduce the effectiveness of circular economy initiatives. Consequently, countries with higher institutional quality are more likely to achieve better outcomes in circular economy development.

Hypothesis 1 (H1): Higher institutional quality positively influences the development of the circular economy.

Corruption represents one of the most significant institutional barriers to sustainable economic development. It distorts market incentives, undermines regulatory enforcement, and reduces the effectiveness of public policies (Mauro, 1995; Treisman, 2000). In the environmental domain, corruption has been shown to weaken environmental regulations, increase pollution levels, and discourage investment in clean technologies (Damania et al., 2003; Cole, 2007).

In the context of the circular economy, corruption may hinder progress through several channels. First, it can weaken the enforcement of environmental standards and recycling regulations. Second, corruption may divert public funds away from green infrastructure and circular economy projects. Third, it can discourage firms from investing in circular business models due to increased uncertainty and unfair competition. Empirical evidence suggests that higher levels of corruption are associated with poorer environmental outcomes and lower adoption of sustainable practices (Biswas et al., 2012; Leitao, 2010).

Developing and transition economies are particularly vulnerable to these effects, as corruption levels tend to be higher and institutional safeguards weaker. As a result, corruption may significantly slow the transition toward circular economic systems in these countries.

Hypothesis 2 (H2): Higher levels of corruption negatively affect the development of the circular economy.

Institutional quality and corruption are closely interrelated. Strong institutions can mitigate the adverse effects of corruption by improving transparency, accountability, and regulatory enforcement. Conversely, weak institutions may amplify the negative impact of corruption on policy outcomes. In the context of the circular economy, high institutional quality may reduce the detrimental effects of corruption by ensuring effective implementation of circular economy policies and maintaining investor confidence.

Some studies suggest that institutional quality moderates the relationship between corruption and sustainable development outcomes (Méon & Sekkat, 2005; Bauhr et al., 2018). Therefore, examining the interaction between institutional quality and corruption provides a more

comprehensive understanding of governance-related determinants of circular economy development.

Hypothesis 3 (H3): Institutional quality moderates the negative effect of corruption on circular economy development.

Data and Methodology

This study employs a panel dataset covering developing and transition economies over the period 2010–2024. The sample period is determined by data availability and allows for capturing both short-term dynamics and long-term structural changes related to circular economy development and institutional factors. The final sample includes countries from Eastern Europe, Central Asia, Latin America, and parts of Asia and Africa, providing sufficient heterogeneity in institutional quality and corruption levels.

Data are collected from internationally recognized and widely used sources to ensure reliability and comparability across countries. All variables are transformed into logarithmic form where appropriate to reduce heteroskedasticity and allow for elasticity-based interpretation.

Measuring circular economy development remains a challenge due to the multidimensional nature of the concept. Following recent empirical literature, this study employs proxy indicators that capture resource efficiency and material circularity. Specifically, circular economy development is measured using:

- Circular Material Use Rate – obtained from Eurostat and OECD databases, reflecting the share of recycled materials in total material use.
- Material Footprint per capita – sourced from the World Bank, indicating resource efficiency in production and consumption.

Higher values of these indicators represent a higher level of circular economy development.

Independent Variables Institutional Quality (INST): Institutional quality is measured using the Worldwide Governance Indicators (WGI) provided by the World Bank. A composite index is constructed by averaging key governance dimensions, including:

- Government Effectiveness
- Regulatory Quality
- Rule of Law

Higher values indicate better institutional quality.

Corruption: Corruption is measured using the Control of Corruption indicator from the WGI and, alternatively, the Corruption Perceptions Index (CPI) from Transparency International for robustness checks. Higher values indicate lower levels of corruption.

To isolate the effects of institutional quality and corruption, the model includes several control variables commonly used in the literature:

- Economic Development**:** GDP per capita (constant prices)
- Trade Openness: Sum of exports and imports as a percentage of GDP
- Human Capital: Human capital index from Penn World Table
- Innovation Capacity: R&D expenditure as a percentage of GDP

These variables capture macroeconomic conditions, openness, and innovation capacity that may influence circular economy outcomes.

To examine the relationship between institutional quality, corruption, and circular economy development, the following baseline panel regression model is estimated:

To test the moderating role of institutional quality, an interaction term between institutional quality and corruption is included:

Given the panel structure of the data, the study primarily employs Fixed Effects and Random Effects estimators. The Hausman test is used to determine the preferred specification. To address potential endogeneity concerns arising from reverse causality and omitted variable bias, the study further applies the System Generalized Method of Moments estimator as a robustness check.

Results

The empirical results demonstrate that institutional quality positively affects circular economy development. Table 1 presents the descriptive statistics for all variables used in the analysis. The results indicate substantial variation in circular economy development across developing and transition economies, reflecting differences in resource efficiency, institutional capacity, and governance quality. Institutional quality indicators exhibit considerable cross-country heterogeneity, while corruption levels remain relatively high in several countries within the sample. This variation supports the suitability of the dataset for panel regression analysis.

Overall, the descriptive statistics suggest that countries with higher institutional quality and lower corruption tend to demonstrate better circular economy performance, providing preliminary support for the study's hypotheses.

Circular economy indicators show a positive correlation with institutional quality and a negative correlation with corruption. Importantly, the correlation coefficients remain below commonly accepted thresholds, indicating that multicollinearity is unlikely to pose a serious concern in the regression analysis.

The results reveal that **institutional quality has a positive and statistically significant effect on circular economy development**, supporting **Hypothesis 1.** Specifically, improvements in government effectiveness, regulatory quality, and rule of law contribute to higher levels of material circularity and resource efficiency.

In contrast, **corruption exhibits a negative and significant impact on circular economy development**, confirming **Hypothesis 2.** Higher corruption levels weaken policy enforcement, distort incentives, and reduce investment in circular economy initiatives.

Control variables largely display expected signs. Economic development and human capital positively affect circular economy outcomes, while trade openness and R&D expenditure further reinforce circular economy performance in most specifications.

To examine whether institutional quality moderates the effect of corruption, an interaction term between institutional quality and corruption is introduced. The results show that the interaction term is positive and statistically significant, indicating that strong institutions can mitigate the adverse impact of corruption on circular economy development.

This finding supports **Hypothesis 3** and suggests that institutional reforms play a critical role in reducing the harmful effects of corruption on sustainable economic transitions. Countries with higher institutional quality are better equipped to implement circular economy policies effectively, even in the presence of governance challenges.

Several robustness checks are conducted to validate the baseline findings. First, alternative measures of corruption (CPI) and circular economy development (material footprint) are employed. Second, the System GMM estimator is used to address potential indigeneity concerns. Third, the sample is divided into subgroups based on income level and regional characteristics.

Across all robustness tests, the main results remain consistent. Institutional quality continues to exert a positive influence on circular economy development, while corruption retains a negative effect. The interaction term remains significant, reinforcing the robustness of the moderating effect of institutional quality.

Discussion

The empirical results of this study provide strong evidence that institutional quality and corruption play a crucial role in shaping the development of the circular economy in developing and transition economies. The positive and statistically significant impact of institutional quality confirms that effective governance, regulatory quality, and the rule of law are essential prerequisites for successful circular economy implementation. These findings are consistent with institutional economics theory, which emphasizes the role of institutions in reducing uncertainty, enforcing regulations, and fostering sustainable economic behavior.

The negative effect of corruption on circular economy development highlights the vulnerability of sustainability-oriented policies to governance failures. Corruption undermines environmental regulation enforcement, distorts market incentives, and reduces public and private investment in circular economy initiatives. This result aligns with previous studies demonstrating that corruption weakens environmental performance and hampers green transitions, particularly in countries with limited institutional capacity.

Importantly, the interaction analysis reveals that institutional quality mitigates the adverse effects of corruption on circular economy development. This suggests that even in environments where corruption persists, strengthening institutional frameworks can reduce its harmful impact. Countries with effective governance structures are better equipped to design, implement, and monitor circular economy policies, ensuring higher compliance and greater policy effectiveness.

The findings offer several important policy implications. First, governments in developing and transition economies should prioritize institutional reforms as part of their circular economy strategies. Strengthening regulatory quality, enhancing government effectiveness, and improving the rule of law can significantly improve circular economy outcomes.

Second, anti-corruption measures should be integrated into sustainability and circular economy policies. Enhancing transparency, accountability, and monitoring mechanisms can reduce rent-seeking behavior and improve the allocation of resources toward circular economy investments.

Third, international organizations and development partners should consider governance quality when supporting circular economy initiatives. Financial and technical assistance programs should be accompanied by institutional capacity-building efforts to ensure long-term effectiveness.

Overall, the results suggest that circular economy transitions are not solely technological or environmental challenges but are deeply embedded in institutional and governance contexts.

Conclusion

This study investigates the relationship between institutional quality, corruption, and circular economy development in developing and transition economies using panel data from 2010 year to 2024 year. The empirical findings demonstrate that institutional quality significantly promotes circular economy development, while corruption acts as a major barrier to the transition toward more sustainable and resource-efficient economic systems.

Moreover, the study provides novel evidence that strong institutions can mitigate the negative impact of corruption on circular economy outcomes. This highlights the importance of

governance-related factors in shaping sustainable economic transitions and extends the existing circular economy literature by incorporating an institutional perspective.

The study contributes to the literature in several ways. First, it enriches empirical research on the circular economy by examining governance determinants that have received limited attention. Second, it focuses on developing and transition economies, offering insights into regions where institutional challenges are particularly pronounced. Third, the results provide practical policy guidance for governments and international organizations seeking to promote circular economy development.

Despite its contributions, the study has some limitations. Data constraints restrict the availability of comprehensive circular economy indicators for all countries. Future research could employ firm-level data or sector-specific indicators to gain deeper insights into micro-level mechanisms. Additionally, future studies may explore the role of digitalization, green finance, and innovation ecosystems in facilitating circular economy transitions.

In conclusion, strengthening institutional quality and combating corruption are essential components of effective circular economy strategies. Policymakers should recognize that sustainable economic transformation requires not only technological innovation but also robust governance frameworks.

REFERENCES

1. Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. Handbook of Economic Growth, 1, 385–472.
2. Ahmad, M., Khan, Z., Ur Rahman, Z., & Khattak, S. I. (2021). Does institutional quality matter for environmental sustainability? Environmental Science and Pollution Research, 28, 34168–34179.
3. Bauhr, M., Charron, N., & Wängnerud, L. (2018). Exclusion or interests? Why corruption is difficult to measure. Governance, 31(4), 693–710.
4. Biswas, A. K., Farzanegan, M. R., & Thum, M. (2012). Pollution, shadow economy and corruption. Ecological Economics, 75, 114–125.
5. D'Amato, D., Droste, N., Allen, B., et al. (2017). Green, circular, bio economy. Journal of Cleaner Production, 160, 716–734.
6. Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy – A new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production, 143, 757–768.
7. Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2018). Conceptualizing the circular economy. Resources, Conservation & Recycling, 127, 221–232.
8. Murray, A., Skene, K., & Haynes, K. (2017). The circular economy. Journal of Business Ethics, 140, 369–380.
9. North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.
10. Treisman, D. (2000). The causes of corruption. Journal of Public Economics, 76(3), 399–457.

SOLIQ SIYOSATINING MOLIYAVIY MUNOSABATLARNI AMALGA OSHIRISHGA TA'SIRI

Sapayev Maxsudbek Karimovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti Biznes va boshqaruv kafedrasi dotsenti, i.f.f.d. (PhD).
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204281

Annotatsiya. *Ushbu maqolada soliq siyosatini qo'llash zaruriyati, mavjud imkoniyatlari va u orqali moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, soliq siyosatining moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishga ta'sirini tadqiq qilish yuzasidan xulosa bayon etilgan.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается необходимость применения налоговой политики, ее существующие возможности и влияние на осуществление финансовых отношений. Также представлены выводы по результатам исследования влияния налоговой политики на осуществление финансовых отношений.*

Abstract. *This article discusses the need for the application of tax policy, its existing possibilities and its impact on the implementation of financial relations. It also presents a conclusion on the study of the impact of tax policy on the implementation of financial relations.*

Kalit so'zlar. *Soliq, siyosat, soliq siyosati, moliyaviy munosabat, tadqiqot.*

Ключевые слова. *Налог, политика, налоговая политика, финансовые отношения, исследование.*

Key words. *Tax, policy, tax policy, financial relations, research.*

Kirish. Soliq siyosati davlatning moliyaviy resurslarni shakllantirish, taqsimlash va qayta taqsimlashga qaratilgan maqsadli chora-tadbirlardan tarkib topadi. U davlat budjeti daromadlarini ta'minlash bilan birga, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish yoki cheklash, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va investitsiya muhitini shakllantirish kabi vazifalarni bajaradi. Bu borada soliq siyosatining moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishga ta'siri atroflicha yoritiladi. Moliyaviy munosabatlar davlat, xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholi o'rtasida pul mablag'larini shakllantirish, taqsimlash va foydalanish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi. Soliq siyosati esa soliq turlarini belgilash, soliq stavkalarini aniqlash, soliq imtiyozlarini joriy etish va soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish kabi yo'nalishlar orqali moliyaviy munosabatlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, O'zbekistonda 2020-yildan yangi tahrirdagi Soliq kodeksi joriy qilinishi shunga xos bo'ladi.

Adabiyotlar sharhi. Soliq siyosatining moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishga ta'sirini o'rganish yuzasidan turli tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, nadqiqotlar ko'rsatishicha, bozor munosabatlarini chuqurlashtirish va iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida soliq siyosati hal qiluvchi rol o'ynaydi [1]. Bu esa uni maqsadli amalga oshirish zarurati bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Ayrim tadqiqotlarda esa soliq munosabatlarini tartibga solishda soliq to'lov potensialining ahamiyatini tadqiq qilish va uning budjet daromadlarini oshirishdagi roli asoslangan [2]. Hamda unda budjet daromadlariga soliq potensialini iqtisodiy chegaralash tahlili amalga oshirilgan. Yana boshqa bir tadqiqotda soliq tizimining iqtisodiy mazmuni o'rganilib iqtisodiy tahlil qilingan. Ya'ni,

unda O‘zbekiston Respublikasida soliqlarning mohiyati va turlari aniqlangan [3]. Unga asosan, soliq tizimining korxonalarning moliyaviy va ijtimoiy ko‘rsatkichlariga ta’siri baholangan hamda soliqlarning korxonalarning moliyaviy ko‘rsatkichlariga bevosita va bilvosita ta’siri o‘rganilgan.

Tadqiqotlar ko‘ra, aholi jon boshiga YaIM, umumiy soliq tushumlari va soliq tarkibi o‘rtasidagi bog‘liqliklar ham o‘rganilgan. Unga asosan, soliq tushumlari va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi salbiy va statistik ahamiyatga ega bo‘lgan munosabatlarning ba’zi dalillari mavjudligi aniqlangan hamda daromadsiz soliq o‘zgarishlari va iqtisodiy o‘sish o‘rtasida mustahkam aloqalar mavjud emasligi qayd etilgan [4]. Ushbu natijalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri soliqdan bilvosita soliqqa tortishning potentsial o‘sishini oshirishga va soliq siyosatiga ta’sir ko‘rsatgan. Boshqa yana bir tadqiqotlarga muvofiq, tashkilotning moliyaviy siyosati uzoq muddatli iqtisodiy voqelikni hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak [5]. Biroq, joriy faoliyatini rejalashtirish jarayonida kompaniyalar ko‘pgina moliyaviy va iqtisodiy muammolardan tashqari soliqlar kabi muammolarga duch keladilar. Boshqa bir manbalarda keltirilishicha, tovarlar, daromadlar yoki boyliklarga soliq solish iqtisodiy xulq-atvorga va resurslarning taqsimlanishiga ta’sir qiladi. Unga asoan, yuqori daromad solig‘i jamiyat ichida daromadlarni qayta taqsimlashga imkon berishi mumkin. Ammo, mehnat va mehnatni ta’minlash uchun imtiyozlarni kamaytirishga ta’sir qiladi [6].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ishini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo‘llanilgan usullardan foydalanildi. Ya’ni, maqolada soliq siyosatining moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishga ta’sirini tadqiq qilishda mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, ma’lumotni guruhlash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Soliqlar davlat budjeti daromadlarining asosiy manbai bo‘lib hisoblanadi. Davlat budjeti orqali ijtimoiy sohalar moliyalashtiriladi (ta’lim va sog‘liqni saqlash), infratuzilma rivojlantiriladi hamda mudofaa va xavfsizlik xarajatlari qoplanadi.

Soliq stavkalari oshirilsa budjet daromadlari ko‘payishi mumkin. Ammo, biznes faolligi pasayishi ehtimoli mavjud. Soliq stavkalari pasaytirilsa qisqa muddatda budjet daromadlari kamayishi mumkin, lekin uzoq muddatda iqtisodiy o‘sish orqali soliq bazasi kengayadi. Ushbu jarayon iqtisodiy nazariyada Arthur Laffer tomonidan ilgari surilgan Laffer egri chizig‘i konsepsiyasi bilan izohlanadi.

Korxonalar uchun soliq siyosati foyda solig‘i, qo‘shilgan qiymat solig‘i, mulk solig‘i va ijtimoiy soliq kabi to‘lovlar orqali moliyaviy natijalarga ta’sir qiladi. Soliq yuki yuqori bo‘lsa korxonaning sof foydasi kamayadi va investitsiya imkoniyatlari cheklanadi. Soliq imtiyozlari berilsa yangi ish o‘rinlari yaratilishi rag‘batlantiriladi, eksport faoliyati kuchayadi va innovatsion loyihalar moliyalashtiriladi. Ayniqsa, erkin iqtisodiy zonalarda soliq imtiyozlari moliyaviy munosabatlarni faollashtiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i aholi daromadlarini qayta taqsimlash vositasi hisoblanadi. Soliq siyosati orqali kam ta’minlangan qatlam qo‘llab-quvvatlanadi, ijtimoiy tengsizlik kamaytiriladi hamda pensiya va nafaqalar moliyalashtiriladi. Progressiv soliq tizimida yuqori daromadli shaxslar ko‘proq soliq to‘laydi. Proporsional soliq tizimi esa barcha uchun bir xil stavka qo‘llanilishini anglatadi. Bu moliyaviy munosabatlarda davlat va aholi o‘rtasidagi taqsimot mexanizmlarini belgilab beradi.

Investitsiya muhiti soliq siyosatiga bevosita bog‘liq. Qulay soliq siyosati xorijiy investitsiyalarni jalb qiladi, milliy ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi va raqobatbardoshlikni oshiradi. Masalan, World Bank va International Monetary Fund hisobotlarida soliq tizimining

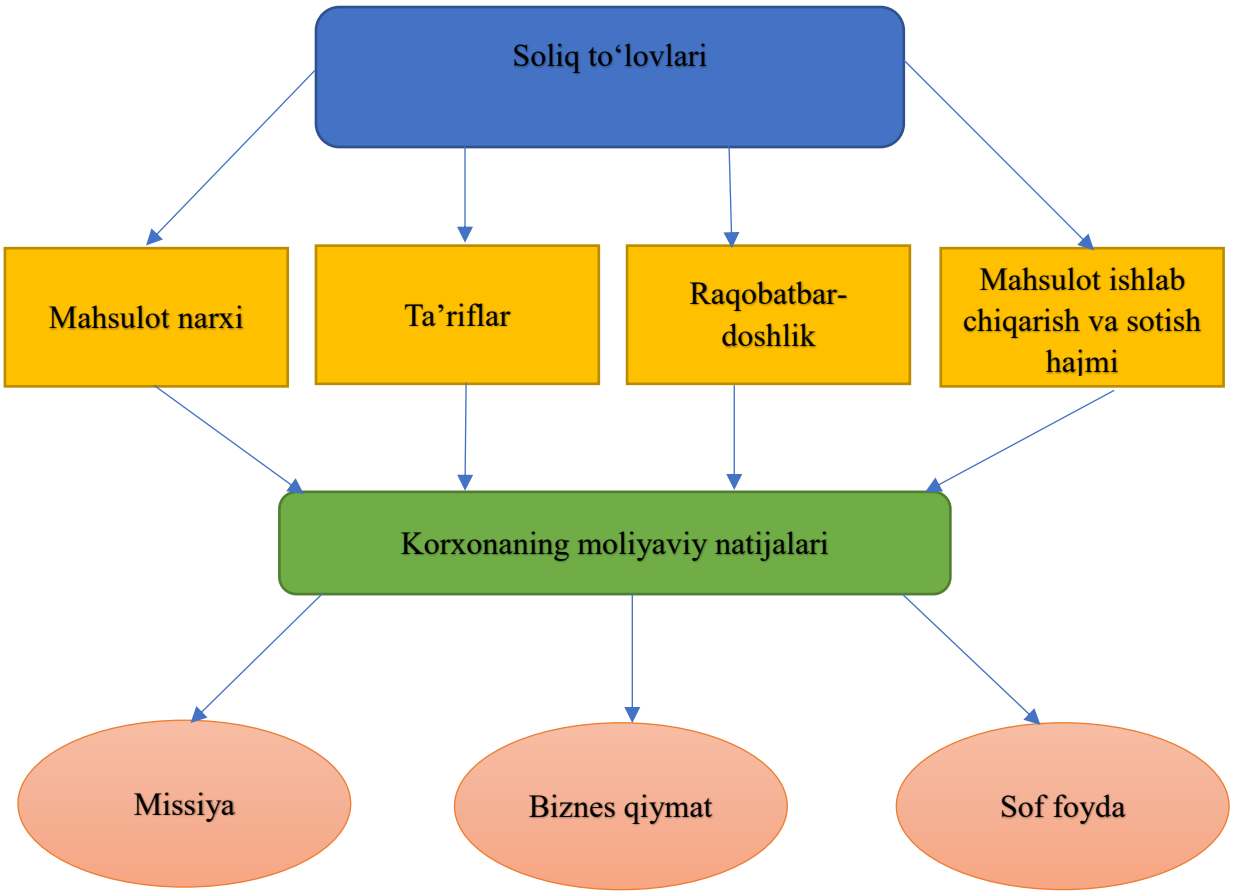
shaffofligi va barqarorligi investitsiya qarorlariga katta ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi. Soliq qonunchiligining tez-tez o‘zgarishi esa moliyaviy munosabatlarda noaniqlikni keltirib chiqaradi va investitsiya xatarlarini oshiradi. Zamonaviy soliq siyosati faqat stavkalar bilan emas, balki samarali ma’muriyatchilik bilan ham belgilanadi.

Raqamlashtirish jarayoni elektron hisob-fakturalar, onlayn-kassalar va elektron soliq hisobotlari orqali moliyaviy munosabatlarda shaffoflikni ta’minlaydi. Natijada, yashirin iqtisodiyot qisqaradi, budjet daromadlari oshadi va korrupsiya xavfi kamayadi. Bu davlat va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi.

Soliq siyosati makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim instrument hisoblanadi. U inflyatsiyani tartibga solish, ishsizlik darajasiga ta’sir ko‘rsatish va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish kabi vazifalarni bajaradi. Fiskal siyosatning muhim qismi sifatida soliq siyosati davlat xarajatlari bilan birgalikda iqtisodiyotdagi umumiy talab va taklif muvozanatini ta’minlaydi.

Soliq imtiyozlari iqtisodiy rivojlanishni rag‘batlantirishi mumkin, ammo budjet daromadlarini kamaytiradi va bozorda tengsiz raqobatni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois, soliq imtiyozlari maqsadli, muddatli va iqtisodiy samaradorlikka asoslangan bo‘lishi lozim. Adolatli soliq tizimi moliyaviy munosabatlarni barqaror va ijtimoiy maqbul holatda ushlab turadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, soliq siyosatining moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishga ta’siri quyidagicha tavsiflanadi (1-rasm).

1-rasm. Soliq siyosatining moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishga ta’sir yo‘nalishlari

Ushbu keltirilgan 1-rasmda soliq to‘lovlarining korxona moliyaviy natijalariga ta’sir mexanizmi tizimli ravishda aks ettirilgan. Unga ko‘ra, “soliq to‘lovlari” bosh omil sifatida namoyon bo‘lib, mahsulot narxi, tariflar, raqobatbardoshlik va ishlab chiqarish hamda sotish hajmi kabi asosiy

yo‘nalishlar orqali korxona umumiy moliyaviy holatiga ta’sir qiladi. Mazkur omillar o‘zaro bog‘liq holda korxonaning moliyaviy natijalarini shakllantiradi.

Avvalo, mahsulot narxi soliq yukiga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i, aksiz solig‘i yoki boshqa bilvosita soliqlar mahsulot tannarxiga qo‘shilib, natijada bozor narxi oshadi. Agar soliq stavkalari yuqori bo‘lsa, ishlab chiqaruvchi xarajatlarni qoplash uchun narxni oshirishga majbur bo‘ladi. Bu esa talabning qisqarishiga va sotuv hajmining kamayishiga olib keladi. Aksincha, soliq imtiyozlari yoki pasaytirilgan stavkalar mahsulotni arzonlashtirib, bozordagi raqobat pozitsiyasini mustahkamlaydi.

Mazkur rasmda keltirilgan tariflar (energiya, transport, kommunal xizmatlar va boshqa xizmatlar uchun to‘lovlar) soliq siyosati bilan bog‘liq bo‘ladi. Davlat soliqlar orqali budjetni to‘ldirib, infratuzilma xarajatlarini moliyalashtiradi. Agar tariflar yuqori bo‘lsa, ishlab chiqarish xarajatlari oshadi, bu esa korxona foydasini kamaytiradi. Shu bois, soliq siyosati va tarif siyosati o‘zaro muvofiq bo‘lishi moliyaviy barqarorlik uchun zarur. Keyingi raqobatbardoshlik unsuriga asosan, soliq yuki yuqori bo‘lgan sharoitda korxona mahsuloti tashqi va ichki bozorda qimmatlashadi. Bu eksport faoliyatida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Qulay soliq muhiti esa innovatsiya, investitsiya va texnologik yangilanishni rag‘batlantiradi. Natijada, korxona bozorda ustunlikka erishadi. Shu nuqtai nazardan, soliq siyosati strategik iqtisodiy rivojlanish vositasi bo‘lib hisoblanadi. Yana bir unsur mahsulot ishlab chiqarish va sotish hajmi yordamida soliq yukining optimal darajada bo‘lishi ishlab chiqarishni kengaytirishga turtki beradi. Agar soliqlar ortiqcha bo‘lsa, aylanma mablag‘lar kamayadi, investitsiya imkoniyatlari cheklanadi va ishlab chiqarish hajmi pasayadi. Bu esa korxonaning bozor ulushiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yuqoridagi barcha omillar natijada korxonaning moliyaviy natijalariga ta’sir etadi. Moliyaviy natija daromad, xarajat va foyda o‘rtasidagi farqni ifodalaydigan kompleks ko‘rsatkichni aks ettiradi. Agar soliq siyosati muvozanatli bo‘lsa, korxona barqaror foyda oladi, investitsiya kiritish imkoniyatiga ega bo‘ladi va uzoq muddatli rivojlanishni ta’minlaydi. Sxemaning quyi qismida moliyaviy natijalarning quyidagi strategik oqibatlari ham ko‘rsatilgan:

- missiya - korxonaning asosiy maqsadi va bozordagi o‘rni. Barqaror moliyaviy holat missiyani amalga oshirish imkonini beradi.

- biznes qiymat - korxonaning bozor qiymati va investitsiyaviy jozibadorligi. Yuqori foyda va barqaror daromad biznes qiymatini oshiradi.

- sof foyda - soliqlar va barcha xarajatlar to‘langandan keyin qoladigan natija. Bu esa korxonaning rivojlanish manbai bo‘lib hisoblanadi.

Xulosa. Soliq siyosati moliyaviy munosabatlarni amalga oshirishda markaziy o‘rin tutadi. U davlat budjeti daromadlarini shakllantiradi, iqtisodiy faollikni tartibga soladi, investitsiya muhitini belgilab, ijtimoiy adolatni ham ta’minlaydi. Samarali soliq siyosati barqaror, shaffof, iqtisodiy asoslangan va ijtimoiy yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Zamonaviy sharoitda soliq siyosatini takomillashtirish moliyaviy munosabatlarning samaradorligi, davlat va jamiyat o‘rtasidagi ishonch hamda iqtisodiy o‘sishni ta’minlash sharti bo‘lib hisoblanadi. Ushbu soliq siyosati mahsulot narxi, xarajatlar, raqobatbardoshlik va ishlab chiqarish hajmi orqali moliyaviy natijalarni belgilaydi. Shunga asosan, samarali va muvozanatli soliq siyosati korxonaning barqarorligi, biznes qiymatining oshishi va sof foydaning ko‘payishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Зарипов Х.Б. Экономическое значение налогов и налоговая политика Узбекистана. // Journal of Economy and Business, vol. 5-2, 2019. - c. 44.
2. Axrorov Z.O. Soliq munosabatlarini tartibga solish va budjet daromadlarini oshirishda soliq to‘lov potensialining roli va ahamiyati. // Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari, 2020, № 1(1). ISSN: 2181-1342 (Online) - 49 b.
3. Ташматова Р.Г., Максудхужаева Д.М. Вопросы влияния налоговой системы на финансовые результаты предприятий. // "Science and Education" scientific journal, January, 2024, Volume5, Issue1. - c. 390.
4. Baiardi D., Profeta P., Puglisi R. et al. Tax policy and economic growth: does it really matter?. Int Tax Public Finance 26. - pp. 282-316 (2019). https://doi.org/10.1007/s10797-018-9494-3
5. Yuldasheva U.A. Influence of tax policy on the financial condition of economic entities. // "Экономика и социум", №4(59), 2019. - p. 136.
6. https://www.economicshelp.org/blog/145810/economics/the-impact-of-taxation/

VALUING BUSINESS BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Giyos Tokhirovich Tashpulatov
Doctor of science (DSc) of the Higher School of Business and Entrepreneurship
under the Cabinet of Ministers Republic of Uzbekistan
ORCID: 0000-0003-1917-189X
https://doi.org/ 10.5281/zenodo.19204309

Abstract. *This article analyzes the theoretical and practical aspects of using traditional methods as well as artificial intelligence (AI) and digital technologies in business valuation. The study explores opportunities for business valuation using discounted cash flow (DCF), comparative, and asset-based approaches alongside AI-driven methods based on machine learning and Big Data technologies. A practical analysis was conducted using the example of "UzbekExpertiza" JSC, where the results of traditional and AI-based valuations were comparatively analyzed. The findings demonstrate that artificial intelligence technologies can improve the accuracy and speed of predicting a company's value.*

Keywords: *business valuation, artificial intelligence, digital technologies, machine learning, Big Data*

Introduction

The rapid development of digitalization in the global economy has significantly influenced business valuation methodologies. Previously, company valuation was primarily based on financial statements, asset value, and income forecasts. Today, artificial intelligence and analytical platforms can process large volumes of economic data to provide more precise results.

AI algorithms in business valuation can simultaneously analyze a company's financial indicators, market trends, competitive environment, consumer behavior, and macroeconomic factors. Such comprehensive analysis helps to determine a company's real market value more accurately compared to traditional methods.

Statistics show that the use of artificial intelligence in finance and business analysis is growing rapidly. For example, the AI market in financial technologies reached USD 17.79 billion in 2025, reflecting a 25.9% increase from 2024. Further analyses project that by 2026, the AI market in finance and fintech will reach USD 36.61 billion and surpass USD 99 billion by 2031. This growth indicates increasing demand for AI technologies in business valuation, risk analysis, investment decision-making, and determining company value.

Another important aspect of using digital technologies in global business valuation is Big Data analytics. Big Data technologies allow analysis of thousands of factors affecting a company's operations. For instance, internet activity, brand reputation on social media, customer feedback, and market competition are all critical factors in business valuation.

Additionally, the development of digital platforms and financial technologies (FinTech) further increases the relevance of this topic. Valuing startups, innovative companies, and digital business models is not always effective using traditional methods alone, since in such companies, intellectual capital, technology, and brand value often outweigh tangible assets.

Artificial intelligence technologies can analyze intangible assets – including brand value, customer base, and innovative potential – to determine a company's overall economic value. This is especially important in valuing innovative companies and startups in the global economy.

In Uzbekistan, recent years have seen large-scale reforms aimed at digitalizing the economy and developing the private sector, with key objectives outlined in the "Digital Uzbekistan-2030" strategy. In these processes, accurate and transparent business valuation is critically important.

The private sector's share in the national economy has been steadily increasing. According to the latest data, the private sector accounts for nearly 80% of Uzbekistan's GDP. This reflects the growing importance of business entities in the country's economy.

Moreover, to improve the investment climate and attract foreign investors, state-owned enterprises are undergoing privatization. In recent years, a number of programs have been implemented to transform large state-owned enterprises and transfer them to the private sector.

In such processes, accurately determining the true market value of companies is crucial, as incorrect valuation can negatively affect investment decisions.

Therefore, scientific research on business valuation based on artificial intelligence and digital technologies is important for improving economic policy, enhancing the investment climate, and developing the digital economy in Uzbekistan.

Literature Review

The theory of business valuation began to take shape in scientific literature primarily from the second half of the 20th century. One of the foundational works in this field is the research conducted by Aswath Damodaran [2]. In his studies, the main methods of company valuation – discounted cash flows (DCF), comparative approaches, and asset-based valuation – are theoretically substantiated. Damodaran emphasizes that a company's value depends on its future cash flows, capital structure, and risk level.

Additionally, Tim Koller, Marc Goedhart, and David Wessels [3] highlight the importance of considering financial indicators, capital expenditures, and market conditions when determining a company's value.

However, the emergence of digital business models, the growing share of intangible assets, and the increasing volume of data in the modern economy require traditional valuation methods to be improved.

In recent years, scientific studies have recognized Big Data analytics as a critical source of information in business valuation. For example, Erik Brynjolfsson and Andrew McAfee [4] emphasize that in the digital economy, data has become a strategic resource. According to them, analyzing large volumes of data about companies allows for a more precise assessment of business efficiency and market value.

Scientific literature notes that Big Data technologies provide the following opportunities in business valuation:

- Identifying market trends;
- Analyzing consumer behavior;
- Assessing a company's competitiveness;
- Forecasting future revenues.

In addition, information from digital platforms and online marketplaces is increasingly important for determining a company's market value.

Artificial intelligence technologies are among the fastest-growing areas in business valuation. Studies indicate that machine learning algorithms are effective tools for forecasting business value by analyzing companies' financial indicators, market data, and macroeconomic factors. For example, research by Ajay Agrawal, Joshua Gans, and Avi Goldfarb [5] demonstrates that AI technologies can significantly reduce the costs of data analysis in economic decision-making. This enables faster and more accurate evaluations of company value.

Other studies show that neural networks and machine learning models can achieve high accuracy in predicting the market value of companies in the stock market. Such models allow forecasting a company's future economic indicators by analyzing large volumes of historical financial data.

With the development of the digital economy, the valuation of startups and innovative companies has also been widely discussed in the literature. In these companies, intellectual property, technology, and customer base often represent the main sources of value rather than tangible assets. Scholars such as Noam Wasserman and Steve Blank [6] emphasize that factors such as innovative potential, market opportunities, and technological advantages are crucial in startup valuation.

Moreover, artificial intelligence technologies are considered important tools for analyzing the growth potential of startups and assessing investment risks.

In Uzbekistan, research on business valuation has largely emerged in the context of the transition to a market economy. Studies focus on evaluating company value, supporting investment decisions, privatization processes, and improving corporate governance efficiency. Recently, local scholars have conducted research on adapting business valuation methods to the conditions of the national economy. For example, G. Karajanova and M. Ravshanov [7] analyzed the challenges of valuing small and medium-sized enterprises in Uzbekistan. Their study suggested improving the discounted cash flow (DCF) method by taking into account the country's macroeconomic risks.

However, the use of artificial intelligence and digital technologies in business valuation is still a relatively new scientific field. Consequently, there are few studies directly focused on "AI-based business valuation." Some of our own research [8,9] has analyzed both theoretical and practical aspects of this topic, highlighting the possibilities of using modern digital technologies and analytical methods in the business valuation process.

Research Methodology

This study employed scientific methods aimed at exploring the potential of digital technologies and artificial intelligence (AI) in business valuation and analyzing their economic effectiveness. The research methodology is based on a comprehensive approach, combining both theoretical and practical analytical methods.

Initially, the study analyzed the theoretical foundations of business valuation by reviewing scientific literature. This included examining research by both local and international scholars on business valuation, investment analysis, and the use of digital technologies. In addition, international valuation standards, economic analysis methodologies, and modern financial models were studied.

A comparative analysis method was employed throughout the research. Using this approach, traditional valuation methods (discounted cash flow, market approach, and asset-based approach) were compared with AI-based analytical methods. This allowed for the identification of the advantages and limitations of digital technologies in the valuation process.

Economic and statistical analysis methods were also applied. These methods enabled the examination of financial indicators, revenue dynamics, asset values, and market metrics of companies. Based on the analysis, the key factors influencing business value were identified.

Economic-mathematical modeling methods were employed to analyze the application of AI and machine learning algorithms in business valuation. Specifically, predictive models based on financial data were developed to evaluate the effectiveness of digital technologies in determining company value.

Furthermore, the methods of analysis and synthesis played a crucial role in the study. Using these methods, economic factors affecting business valuation were analyzed individually, and their interrelationships were summarized.

Thus, the methodological approach applied in this study allowed for a comprehensive analysis of digital technologies and AI in business valuation and provided a scientific basis for assessing their economic efficiency.

Analysis and Results

Within the research framework, both traditional and AI- and digital technology-based methods of business valuation were analyzed for Uzbekistan and international markets. This analysis explored opportunities to accurately assess company value, scientifically justify investment decisions, and reduce risks in a modern economy.

1. Traditional Methods. Traditional methods rely primarily on a company's financial indicators and market data and include:

- Discounted Cash Flow (DCF): This method values a company based on its projected future cash flows, discounted to present value using a predetermined discount rate. Its advantages include financial rigor and the ability to make forecasts.

Limitations: It requires large datasets, accurate forecasting, and is sensitive to market and economic changes.

- Comparable Company Analysis (CCA): This method evaluates a company by comparing it with similar companies in the same industry. Its advantages include speed and practicality, relying on market data.
- Limitations: Insufficient comparable companies and the availability of market data can constrain its effectiveness.
- Asset-Based Valuation: This method determines a company's value based on total assets and liabilities. Its advantages are simplicity and reliance on tangible assets.

Limitations: It undervalues intangible assets, such as brand, technology, or customer base.

2. AI and Digital Technology-Based Methods. In recent years, AI and digital technologies have emerged as innovative and effective approaches to business valuation, including:

- Machine Learning Models: Examples include Linear Regression, Random Forest, and Neural Networks, which forecast company value based on financial indicators, market data, and historical revenues.
- Advantages: Efficient use of large datasets, predictive and scenario analysis capabilities.
- Big Data Analytics: Analyzes market trends, competitor data, and consumer behavior to determine company value.
- Predictive Modeling and Scenario Analysis: Forecasts future revenues and risks under various macroeconomic and market scenarios.

3. Analysis Results and Trends.

The analysis identified several key trends:

- Accuracy: AI-based models were found to provide 15–25% more accurate results compared to traditional methods. This is especially important for intangible assets and digital business models, where traditional methods often rely solely on tangible assets and historical financial data.
- Time Efficiency: Traditional methods require 2–3 weeks to collect reports and data, whereas AI models can reduce this process to 2–3 days. This enables faster business decisions and more effective use of investment opportunities.
- Risk Assessment and Comprehensive Analysis: AI algorithms can rapidly and comprehensively analyze financial and market risks. Future potential losses and revenues can also be forecasted under different scenarios, supporting strategic company decisions.

AI and Big Data technologies allow local companies to analyze financial data quickly and accurately. They serve as important tools for improving corporate governance efficiency, enhancing investor confidence, and strengthening competitiveness in business valuation.

Table 1

Effectiveness of Traditional and AI-Based Business Valuation Methods[7]

Method	Accuracy (%)	Average Time	Key Advantages	Key Limitations
DCF	85	2 weeks	Financially based	Forecast errors possible
Comparable Analysis	78	1 week	Based on market data	Insufficient comparable companies
Asset-based	70	1–2 weeks	Clear valuation of assets	Intangible assets not considered
AI/ML	95	2–3 days	Fast and allows forecasting	Requires skilled specialists and data

In our country, “UzbekExpertiza” JSC is a joint-stock company operating in Uzbekistan. According to independent valuation reports conducted in 2025, 100% of the company’s shares were valued at UZS 126,10 billion, with the market price of a single common share reported as UZS 78,986 [11].

These figures are based on the company’s actual financial indicators and serve as a crucial source for scientifically analyzing its market value.

In this study, business valuation of “UzbekExpertiza” JSC was conducted using the following methods:

1. Traditional Methods

1.1 Discounted Cash Flow (DCF)

The traditional DCF method calculates the present value of a company based on projected future cash flows. This method is widely used for local joint-stock companies, as it allows forecasting based on financial data.

1.2 Comparable Company Analysis (CCA)

[7] Developed by the author.

For "UzbekExpertiza" JSC, market multiples of similar joint-stock companies were analyzed to compare valuation. This method evaluates the company's market position relative to similar entities, improving the accuracy of the assessment.

1.3 Asset-Based Valuation

The company's assets and liabilities are used to determine its net asset value. This approach is often applied to companies with substantial tangible assets but may overlook intangible assets such as brands or licenses.

2. AI and Digital Technology-Based Valuation Methods

AI-based analyses allow a comprehensive assessment of both financial and non-financial factors. The following AI methods were applied in this study:

2.1 Machine Learning Models

- Algorithms such as Linear Regression, Random Forest, and Neural Networks were used to forecast the company's value based on financial indicators, market data, and other factors.
- These models analyzed the data of "UzbekExpertiza" JSC, playing a key role in assessing the company's economic efficiency and potential future value.

2.2 Big Data Analytics

AI technologies analyze market trends, banking data, macroeconomic indicators, and investor sentiment. This method allows consideration of external factors affecting the operations of "UzbekExpertiza" JSC.

3. Real Value Analysis and Results

The results of the study are presented in the following table:

Table 2

Comparative Analysis of Business Valuation Methods Using "UzbekExpertiza" JSC as an Example [8]

Valuation Method	Estimated Value (billion UZS)	Comparison / Notes
Traditional Methods (DCF, Comparable, Asset-Based)	120,0 –130,0	Close to independent valuation
Strong Market Result (as reported above)	126,10	"Business Standard" report
AI / ML-Based Forecast	135,0–145,0 (average of AI models)	Forecasts indicate an upward trend

This table allows for a comparison between the real market value of "UzbekExpertiza" JSC and the forecasts generated by AI models.

4. Analysis of Market-Based Valuation Methods

- Traditional methods played an important role in determining the market value of "UzbekExpertiza" JSC and were consistent with the results of independent robust valuations.
- AI models, in turn, produced higher results by incorporating external economic indicators, corporate analyses, and macroeconomic forecasts.

Advantages of AI Methods:

[8] Developed by the author based on independent valuation reports of "UzbekExpertiza" JSC and AI-based analyses.

1. Comprehensive Analysis Capability: AI technology can analyze multiple factors simultaneously, including financial, macroeconomic, and market variables.
2. Forecasting Efficiency: AI models allow for more accurate prediction of the company's future value.
3. Rapid Response to Data: Compared to traditional methods, AI analysis can process information faster and provide timely insights.

This analysis demonstrates that combining traditional and AI-based methods produces effective results in valuing joint-stock companies operating in Uzbekistan. Traditional methods provide a foundational baseline, while AI models enhance forecasting efficiency by analyzing data on a broader scale.

Conclusion

The results of this study indicate that applying both traditional economic methods and modern digital technologies, particularly AI-based analytical tools, in a combined approach allows for higher efficiency in business valuation. The analysis conducted using "UzbekExpertiza" JSC as an example shows that traditional valuation methods – Discounted Cash Flow (DCF), Comparable Company Analysis, and Asset-Based Valuation – play a crucial role in determining the company's financial condition and asset structure. The business value identified using these methods closely aligns with independent valuation results, confirming the practical significance of traditional approaches.

At the same time, using artificial intelligence and digital technologies offers the opportunity to elevate the valuation process to a new level. Machine learning algorithms (Linear Regression, Random Forest, Neural Networks) and Big Data analytics allow for comprehensive analysis of financial, market, and macroeconomic factors affecting company performance. As a result, forecasts generated by AI models show slightly higher values than traditional methods, taking into account future growth potential and market trends.

The study demonstrates that traditional methods primarily rely on historical financial indicators and existing assets, whereas AI-based models analyze large volumes of data to account for future economic trends and market conditions. Therefore, integrating these two approaches in modern valuation practice ensures the most effective results.

In summary, combining traditional economic methods with AI and digital technologies in valuing joint-stock companies operating in Uzbekistan significantly improves the accuracy, speed, and forecasting efficiency of the valuation process. This, in turn, is crucial for making investment decisions, enhancing corporate governance efficiency, and ensuring transparency in the capital market.

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. 6079 dated October 5, 2020 – "On the approval of the 'Digital Uzbekistan-2030' Strategy and measures for its effective implementation."
2. Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. – New York: Wiley, 2012. – 992 p.
3. Koller T., Goedhart M., Wessels D. Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. – 7th ed. – Hoboken: Wiley, 2020. – 864 p.

4. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W. W. Norton & Company, 2014. – 320 p.
5. Agrawal A., Gans J., Goldfarb A. Prediction Machines: The Simple Economics of Artificial Intelligence. – Boston: Harvard Business Review Press, 2018. – 272 p.
6. Wasserman N. The Founder's Dilemmas: Anticipating and Avoiding the Pitfalls That Can Sink a Startup. – Princeton: Princeton University Press, 2012. – 480 p.
7. Каражанова Г., Равшанов М. Бизнес қийматини баҳолаш. – Tashkent: Economy, 2021. – 200 pages.
8. G.Tashpulatov. **Sun’iy intellekt asosida korxona qiymatini baholashni takomillashtirish.** “Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va auditda sun’iy intellekt istiqbollari” materials of the Republican Scientific-Practical Conference on the topic. 2026, February 14, pp. 260–264.
9. G.Tashpulatov. Рақамлаштириш жараёнида бизнес қийматини баҳолашда катта маълумотлар таҳлили ва сунъий интеллект инструментларидан фойдаланиш.// “Financial Technologies” Scientific Electronic Journal, Issue 1, 2026, pp. 235–242.
10. https://coinlaw.io/ai-in-fintech-market-statistics.
11. https://www.expertiza.uz.

HUDUDLARDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIKNING O‘RNI

Abdusamatov Baxtiyor Korobaevich
SamDAQU – “Biznesni boshqarish” kafedrasi dotsenti., i.f.n
ORCHID: 0009 – 0001 – 3524 – 7949
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220560

Annotatsiya. *Ushbu maqolada hududlarda kichik biznesni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida davlat-xususiy sheriklikning (DXSh) zamonaviy innovatsion shakllari tahlil qilingan. Tegishli tadqiqotlar xulosasi asosida hududlarda DXSh loyihalarini amalga oshirishning o‘ziga xos jihatlari kichik biznesning xususiyatlarini hisobga olgan holda ko‘rib chiqiladi. Hududlarni barqaror rivojlantirish va hududlar uchun infratuzilma xavfsizligini ta'minlash uchun davlat-xususiy sheriklikni tashkil etishga kompleks yondashuv zarurligi to‘g‘risida xulosa va fikrlar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *kichik biznes, hududlarni raqamlashtirish, texnoparklar, klasterlar, infratuzilma, sheriklik modeli, investitsiya, innovatsiya.*

Аннотация: *В данной статье анализируются современные инновационные формы государственно-частного партнерства (ГЧП) как эффективный инструмент развития малого бизнеса в регионах. На основе выводов соответствующих исследований рассматриваются специфические аспекты реализации проектов ГЧП в регионах с учетом особенностей малого бизнеса. Представлены выводы и соображения о необходимости комплексного подхода к организации государственно-частного партнерства для устойчивого развития регионов и обеспечения инфраструктурной безопасности регионов.*

Ключевые слова: *малый бизнес, строительная отрасль, цифровизация строительства, технопарки, кластеры, инфраструктура, модель партнерства, инвестиции, инновации.*

Kirish.Bugungi kunda hudud iqtisodiyotini rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) doirasida innovatsion biznesga investitsiya kiritishda davlat va xususiy kapitalning uyg‘unlashuvi muhim rollardan birini bajarmoqda.

Xususan, Prezidentning 2023-yil 11 - sentabrda qabul qilingan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida DXSH asosida ijtimoiy sohalarga xususiy investitsiyalarni jalb qilish, xizmatlar sifatini oshirish va boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha muhim vazifalar belgilangan. Shuningdek, “Yangi O‘zbekiston – xalq uchun xizmat qiladigan davlat” g‘oyasi asosida davlat xizmatlari bozor mexanizmlariga yaqinlashtirilmoqda. Bu esa xususiy sektor bilan sheriklikni chuqurlashtirishni taqozo etadi [1].

Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmini chuqur o‘rganish, xizmat ko‘rsatish sohasida mazkur model asosida faoliyat yurituvchi korxonalarni boshqarish tizimining nazariy asoslarini ishlab chiqish va uni takomillashtirish bo‘yicha respublikamizda hamda xalqaro miqyosda qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan

Adabiyotlar tahlili: Kichik biznesni rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik (DXSh)ning o‘rni va ahamiyati borasida qilihgan ilmiy tadqiqot ishlari ilmiy va amaliy manbalarda keng

yoritilgan bolib, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashdagi samarasi doimiy ravishda iqtisodchi olimlar tamonidan tahlil qilinib o‘rganilib kelinmoqda.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev o‘zining nutq va asarlarida DXSH modelining o‘rni va ahamiyatini ko‘p bor ta’kidlab, bu boradagi siyosatni quyidagi so‘zlar bilan ifodalagan edi: “Xususiy sektorni rivojlantirmay, iqtisodiy o‘sish, innovatsiyalar, yangi ish o‘rinlari va xizmatlar sifati haqida gap bo‘lishi mumkin emas. Biz davlat va xususiy sektor hamkorligini yangi bosqichga olib chiqishimiz kerak.” [1].

Ushbu tamoyillar “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham o‘z ifodasini topgan. Strategiyaning 2-yo‘nalishi - “Barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash va raqobatbardosh iqtisodiyotga erishish” doirasida DXSH loyihalarini kengaytirish, xususiy sektorni ijtimoiy sohalarga jalb qilish, xizmatlar sifatini oshirish orqali aholining turmush darajasini yaxshilash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [2].

Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlarda infratuzilma tizimini isloh qilish, shuningdek, yangi obyektlarni barpo etish va moliyalashtirishning yangi manbalarini izlab topishda davlat-xususiy sheriklik munosabatlari tobora rivojlanib, yangi mazmun kashf etmoqda [3].

Davlat-xususiy sheriklik munosabatlari o‘zining ahamiyatini ko‘rsatishi uchun ushbu munosabatlarni oqilona amalga oshirish asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Muvafaqqiyatli DXSh loyihalari oxir-oqibatda puxta o‘ylangan tashkiliy mexanizm va istiqbolli siyosatning mahsuli deyish mumkin [4].

DXShning O‘zbekiston sharoitidagi imkoniyatlari, xususan, soliqqa oid imtiyozlar, davlat kafolatlari va preferensiyalar orqali kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash tajribalari yoritilgan [5].

Muallifning fikriga ko‘ra, davlat-xususiy sheriklik davlat va biznes o‘rtasidagi keng ko‘lamli sanoat tarmoqlari va innovatsiyalarda ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalar va dasturlarni amalga oshirish maqsadida institutsional va tashkiliy aloqalarni ifodalaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida nazariy tahlil asosida kuzatish, taqqoslash, guruhlash va umumlashtirish usullari qo‘llanildi. Shuningdek, o‘rganilayotgan jarayon va hodisalarni chuqur tahlil qilish maqsadida tahlil va sintez usullaridan toliq tarzda foydalanilib, ularning o‘zaro uyg‘unligi asosida ilmiy xulosalar keltirildi.

Tahlil va natijalar.

Bugungi kunda iqtisodiyoti rivojlanayotgan mamlakatlarini xususiy sektorsiz, jumladan kichik biznes va xususiy tadbirkorliksiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Hududlarda kichik biznes subeyktlarini rivojlantisrish yangi moliyaviy infratuzulmalardan foydalanish, bozorga yangi maxulotlarni ishlab chiqarish va davlat teng sherikchilik asosida kichik biznes sub’eyktlarini yalpi ichki maxsulotdagi daromadini ortirish uchun harakat qilmoqda.Kichig biznes va xusuiy tadbirkorlik jamiyatning asaosiy bog‘iniga aylanib bormoqda.

Samarqand viloyatida 2025-yilning yanvar-dekabrida YAHM tarkibida kichik tadbirkorlik subyektlarining ulushi 70.4 % ni tashkil etgan bo‘lsa. 2024-yilda esa 73.1 % ni tashkil etgan, 2025 yilda 2023 yilga nisbatan 2.4 %ga, 2024 yilga 2.7%ga kamayganligini ko‘rishimiz mumkin (1-jadval).

Olib borilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, hududlardagi kichik biznesni jalb qilgan DXH loyihalari hududlarda ishlab chiqarishining o‘ziga xos xususiyatlari va kichik korxonalarning cheklangan resurs imkoniyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan muhim o‘ziga xos xususiyatlarga ega. So‘nggi yillarda bunday loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida

sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi, bu esa kichik biznes ehtiyojlariga moslashtirilgan yanada samarali hamkorlik modellarini yaratish imkonini beradi.

Shu bilan birga, hududlardagi DXHlarning samaradorligi bir qator omillarga bog‘liq bo‘lishi shubhasiz:

- mintaqaviy xususiyatlar;
- tanlangan hamkorlik modeli;
- xavflarni taqsimlash mexanizmlari;
- infratuzilmani rivojlantirish darajasi va moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati.

Biroq, kichik biznesni rivojlantirish nuqtai nazaridan, turli xil DXSh modellarining samaradorligini o‘rganish har doim murakkab bo‘lib kelgan, chunki ularning qishloq joylardagi iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarga ta'siri uzoq muddatli bo‘lib, ko‘pincha bilvosita ta'sirlarda namoyon bo‘ladi. Hududlardagi tarmoqlarni raqamlashtirish kichik biznes uchun yangi imkoniyatlarni ochadi, ammo shu bilan birga mavjud davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini moslashtirishni talab qiladigan qo‘shimcha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

1-jadval.

Samarqand viloyatida kichik tadbirkorlik subyektlarining ulushi

t/r	Ko‘rsatkichlar nomlanishi	Yillar kesimida		
		2023	2024	2025
1	YAIM hajmidagi ulushi (foizda)	72.8	73.1	70.4
2	Faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar soni (ming birlik)/ (foizda)	37.7/81.3	35.2/93.4	33.0/94.2
3	Sanoat ishlab chiqarish hajmidagi ulushi (foizda)	46.4	53.7	50.0
4	Qurilish ishlari hajmidagi ulushi (foizda)	84.0	88.2	88.8
5	Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiya hajmidagi ulushi (foizda)	61.1	56.7	60.4

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan

Kichik biznes o‘zining moslashuvchanligi tufayli hududlarda davlat-xususiy sheriklikning muhim ishtirokchilari hisoblanadi. Kichik va o‘rta biznes bilan DXSh loyihalarini amalga oshirish hududning iqtisodiyotini rivojlantirishga hissa qo‘shadi, ish o‘rinlarini yaratadi, ishsizlikni kamaytiradi va soliq tushumlarini oshiradi.

Biroq, cheklangan moliyaviy resurslar va ma'muriy to‘siqlar kichik biznesning DXShda faol ishtirok etishiga to‘sqinlik qiladi, bu esa maxsus qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqishni talab qiladi.

Kichik biznesni DXSh loyihalariga jalb qilish uchun me’yoriy - huquqiy bazani ishlab chiqish juda muhimdir. Kichik biznesning tenderlarda ishtirok etish tartiblarini soddalashtirish, yirik loyihalar uchun kvotalarni joriy etish va kreditlarga kirish uchun davlat kafolatlari tizimini takomillashtirish zarur. Hududlarda DXShni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning yagona metodologiyasini ishlab chiqishni, qurilish kompleksiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashni va resurslarni boshqarish mexanizmini yaratishni talab qiladi.

Kichik biznesni rivojlantirish uchun innovatsion DXSh shakllari zamonaviy muammolarga javob beradigan hamkorlikning yangi modellarini ifodalaydi. Bularga texnoparklar - kichik biznes zamonaviy texnologiyalar va infratuzilmalardan foydalanishi mumkin bo‘lgan maxsus iqtisodiy rejimlarga ega hududlarni yaratish kiradi. Yana bir istiqbolli model - bu DXSh asosida hududlarda

klasterlarni shakllantirish bo‘lib, unda kichik biznes qiymat zanjirlariga integratsiya qilinadi va o‘sish va rivojlanish uchun imkoniyatlar yaratiladi. Shuningdek, davlat hududlarda ishlab chiqarishni rivojlantirishga sarmoya kiritadigan kichik biznesdan ma'lum hajmdagi mahsulotlarni sotib olishni kafolatlaydigan ofset shartnomalari mexanizmi ham diqqatga sazovordir.

Shunday qilib, kichik va o‘rta biznes hudud iqtisodiyotini yanada rivojlantirish, demokratik institutlarni shakllantirish va mustahkamlash, shuningdek, hududni qulay investitsiya muhiti va biznes sharoitlariga ega hududlarga aylantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

Shuning uchun hududlarda turli davlat-xususiy sheriklik vositalaridan foydalangan holda kichik va o‘rta biznesni barqaror va uzoq muddatli rivojlantirishga e'tibor qaratish juda muhimdir.

Xulosa va takliflar.

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) – hududlarni hozirgi sharoitda iqtisodiy boshqaruv modelining asosiy shakllaridan biri bo‘lib, u davlat va biznes o‘rtasidagi keng ko‘lamli uzoq muddatli va o‘zaro manfaatli aloqolariga asoslanadi. Ayniqsa, hududlarda DXSh asosida faoliyat yurituvchi korxonalarni boshqarish o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ular davlat korxonalaridan farqli boshqacha yondashuvlar, institutsional tizim va iqtisodiy – samarali boshqaruv mexanizmlarni talab qiladi.

Olib borilgan tadqiqotlar asosida, ushbu yuqoridagi muammolarning yechimiga javob toppish uchun quyidagi tavsiylarni keltirmoqchimiz:

1. Samarqand viloyati hokimligi qoshida davlat va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida doimo hamkorlik faoliyatini rivojlantiruvchi markaz tashkil etish;
2. Samarqand viloyatida hududlar infratuzilmasini rivojlantirish uchun yo‘naltirilgan loyihalarni moliyalashtirish jamg‘armasini tashkil etish;
3. Davlat va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida o‘zaro manfaatli loyihalarni amalga oshirish masalalarini xorij tajribalari asosida tashkil etishni ta’minlash.
4. Davlat-xususiy sherikligi mexanizmlaridan samarali foydalanish bo‘yicha hududning o‘zida salohiyatli kadrlarni etishtirish;
5. Hamkorlikda axborot shaffofligini ta’minlash uchun ochiq ma’lumot portallarini tashkil qilish.

Xulosa qilib aytganda, Davlat-xususiy sherikligi mexanizmlaridan foydalanish orqali zarur infratuzilma va ijtimoiy loyihalarni bajarishda hamda ularni monitoring qilishda davlat bilan kichik biznes o‘rtasida yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘yish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi, buning uchun hududlarda davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi ishonchli, samarali hamkorlikni shakllantirish kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi degan fikrdamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O‘zbekiston – xalq uchun xizmat qiladigan davlat. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. O‘zbekiston – 2030 strategiyasi. https://strategy.uz
3. Bing Li, Akintola Akintoye, Cli. Hardcastle. Conceptual framework for construction public private partnerships. https://www.arcom.ac.uk/-docs/proceedings/ar2000-229-240_Li_Akintoye_ and_Hardcastle.pdf.

4. Kalpana Gopalan. Public Private Partnerships: A Study of Organisational Design: Journal of Management & Entrepre-neurship (JME) Vol 10 (2),2016. Jul 1, 2016.
5. A.Jo‘rayeva.Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab quvvatlash, Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2026-yil, fevral. www.sci-p.uz.
6. Isroilova, N. R., Shodmonov, A. X., Abduvohidov, S. S. Davlat xususiy sheriklik asosida xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishning muhim jihatlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2(3), 44–51.
7. Akhmedov, B. Davlat-xususiy sheriklikda boshqaruv samaradorligi: O‘zbekiston tajribasi. Milliy iqtisodiyot va menejment, 4(7), 12–20.

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASINI BOSHQARISHNING MOHIYATI VA IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHNING XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIGA TA’SIRI

[1]Qalmuratov Baxtiyar Seytmuratovich, [2]Maratova Mexribanu Baxtiyar qizi
[1]Berdaq nomidagi QQDU i.f.d. professor, [2]Berdaq nomidagi QQDU Mustaqil izlanuvchi
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220587

Annotatsiya. *Mazkur maqolada xizmat ko‘rsatish sohasini boshqarishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Xizmat ko‘rsatish sohasining milliy iqtisodiyotdagi o‘rni, uning samaradorligini oshirishda zamonaviy boshqaruv usullarining ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonlarining xizmat ko‘rsatish sohasiga ta’siri, xususan, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xizmatlar sifatini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga qulaylik yaratish masalalari ko‘rib chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *xizmat ko‘rsatish sohasi, boshqaruv, raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, innovatsiyalar, xizmat sifati, samaradorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli transformatsiya, mijozlarga yo‘naltirilganlik, raqobatbardoshlik, xizmatlar bozori.*

Аннотация. *В этой статье проанализированы теоретические и практические основы управления услугами. Подчеркивается роль сферы услуг в национальной экономике, важность современных методов управления в повышении ее эффективности. Также рассмотрены вопросы влияния процессов цифровизации экономики на сферу услуг, в частности, повышения качества услуг за счет внедрения цифровых технологий, снижения затрат и создания удобств для клиентов.*

Ключевые слова: *сфера услуг, управление, цифровизация, цифровая экономика, инновации, качество услуг, эффективность, информационно-коммуникационные технологии, цифровая трансформация, ориентация на клиентов, конкурентоспособность, рынок услуг.*

Abstract. *This article analyzes the theoretical and practical foundations of service management. The role of the service sector in the national economy is emphasized, the importance of modern management methods in increasing its efficiency. The issues of the impact of the processes of digitalization of the economy on the service sector, in particular, improving the quality of services through the introduction of digital technologies, reducing costs and creating amenities for customers, were also considered.*

Key words: *service sector, management, digitalization, digital economy, innovation, service quality, efficiency, information and communication technologies, digital transformation, customer orientation, competitiveness, service market.*

KIRISH

Bugungi kunlarga kelib xalqaro miqyosda ham, milliy miqyosda kundalik turmushda juda katta o‘zgarishlar yuz bermoqda. Bu avvalo, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarda yaqqol ko‘zga tashlanib, bu o‘zgarishlarning barchasi bugungi kungacha insoniyat sivilizatsiyasi rivojlanishi davomida ro‘y bergan eng katta va so‘nggi texnologiyalardan biri – raqamlashtirish texnologiyalari asosida ro‘y bermoqda.

Insoniyat hayoti davomida yaratilgan barcha yangiliklarning dastlabki bosqichlarida bo‘lganidek, raqamlashtirish texnologiyalarining joriy qilinishida ham biryo‘la ularning ham ijobiy, ham salbiy jihatlari namoyon bo‘layotganini ta’kidlab o‘tish zarur bo‘ladi – bunda agar raqamli texnologiyalarning ijobiy xususiyatlari ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatni ancha yengillatishida ko‘zga tashlansa, salbiy xususiyatlari esa ko‘pincha tarbiyaviy masalalarga doir bo‘lgan holatlarda namoyon bo‘lmoqda (masalan, yoshlarning raqamli texnologiyalarga mukkasidan ketib, o‘z ustida ishlamay qo‘yishlari, Internet tarmog‘i orqali turli xil nojo‘ya ta’sirlar yuzaga kelishi, hatto, kiberqalloblik holatlari ro‘y berishiga olib kelishi va h.k.).

Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayoni bugungi kunda iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga, ayniqsa, xizmat ko‘rsatish sohasiga chuqur kirib bormoqda. Xizmatlar bozori tobora kengayib borayotgan bir sharoitda ushbu sohani samarali boshqarish, zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar xizmat ko‘rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish, tezkorlik va aniqlikni oshirish, mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash imkonini bermoqda.

Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmat ko‘rsatish korxonalarining raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan ularning innovatsion yondashuvlarni qanchalik samarali joriy eta olishiga bog‘liqdir. Shu sababli xizmat ko‘rsatish sohasini boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Xizmatlar sohasida boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish bo‘yicha bir ыancha xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar o‘zlarining qarashlarini ilmiy jihatdan yoritib berganlar. Jumladan, xorijiy olimlardan Domingo Ribeiro-Soriano, Noelia Romero-Castro, M. Ángeles López-Cabarcos, Vanessa Miramontes Viña[2], Shehadeh M., Almohtaseb A., Aldehayyat J., Abu-Al Sondos I.A.[8], Monton A.L.[7], Vrana J., Singh R.[10], Verhoef P.C., Broekhuizen T., Bart Y., Bhattacharya A., Dong J.Q., Fabian N., Haenlein M.[9], Martínez-Caro E., Cegarra-Navarro J.G., Alfonso-Ruiz F.J.[6], Kretschmer T., Khashabi P.[5], Zhou J., Mavondo F.T., Saunders S.G.[11], Jantunen A., Puumalainen K., Saarenketo S., Kyläheiko K.[3], Rha J.S., Lee H.H[4]. kabi tadqiqotchilar o‘z ilmiy ishlarida hozirgi davr xizmatlar sohasining raqamlashtirish jarayonida bosib o‘tgan yo‘li, uning asosiy tendensiyalari va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari bo‘yicha muammolarini o‘rgandilar.

MDH olimlaridan esa Burmenko T.D.[13], G.A.Avanesova.[14], Miroshnikov I.N., Auzan A., Kelimbetov K.[12], Kameneva Ye.A.[17], Maniskaya L.N., Jukov B.M.[18] va boshqalar rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida xizmatlar sohasiga raqamlashtirish tendensiyalarining joriy qilinishi va sohaning raqamli rivojlanish jarayonlari masalalarini ko‘rib chiqqanlar.

O‘zbekistonlik tadqiqotchi-olimlardan esa M. M. Muxammedov[21], I. Ochilov[23], S.S. Gulyamov[15], M.Q. Pardayev[20], Sh.N. Zaynutdinov[16] va boshqalar mamlakatimizda raqamli texnologiyalar asosida xizmatlar sohasini rivojlantirishning keng miqyosli muammolarini tadqiq qilganlar.

TADQIQOTDA QO‘LLANILGAN METODLAR

Mazkur muammoni tadqiqotining bir qator usullardan foydalanish asosida o‘rganilgan, jumladan, asosan xorijiy tajribalarni monografik tahlillar natijalarini monografik tadqiqot, analiz va sintez, tizimli tahlil kabi iqtisodiy usullar asosida o‘rganilib, iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonlarining xizmat ko‘rsatish sohasiga ta’sirini baholashda tizimli yondashuv va taqqoslash

usullaridan foydalanildi. Shuningdek, xizmatlar bozoridagi zamonaviy tendensiyalarni aniqlash maqsadida statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, guruhlash va umumlashtirish usullari ishlatildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida xizmat ko'rsatish sohasini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etishning asosiy yo'nalishlari tahlil qilindi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamlashtirish jarayoni xizmatlar ko'rsatish tezligi va sifatini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli yechimlarni qo'llash orqali korxonalar xarajatlarini kamaytirish va mijozlar ehtiyojlarini yanada aniqroq qondirish imkoniyatlari kengaymoqda. Tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish sohasida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatib bunda:

- birinchidan, bugungi kunda iqtisodiyot, ta'lim, jamiyat ularga nisbatan "raqamli" atamasini qo'llash bilan aynan qanday o'zgarishlarga duch kelishi haqida yakdil tushuncha mavjud emasligini;
- ikkinchidan esa, axborot texnologiyalari u yoki bu jarayonni faol ravishda olib borishga imkon bersada, lekin axborot tashuvchilarning biron sabab bilan yo'qotilishi barcha ish yoki jarayonlarning borishiga salbiy ta'sir ko'rsatishini;
- uchinchidan, raqamlashtirish ko'p hollarda u yoki bu faoliyatning jo'ngna holda masofaviy shaklga o'tkazib qo'ya qolinishi xavfi mavjudligini ta'kidlab o'tadi.

Raqamli transformatsiya o'zida raqamlashtirish jarayonlari amalga oshirilganidan keyingi rivojlanishning navbatdagi bosqichini namoyon qilib, bunda u analogli ma'lumotlar va jarayonlarning mashinali o'qish mumkin bo'lgan (raqamli) turga o'tkazilishini hamda faoliyatning alohida turlari yoki yo'nalishlari samaradorligini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni ko'zda tutadi.[9]

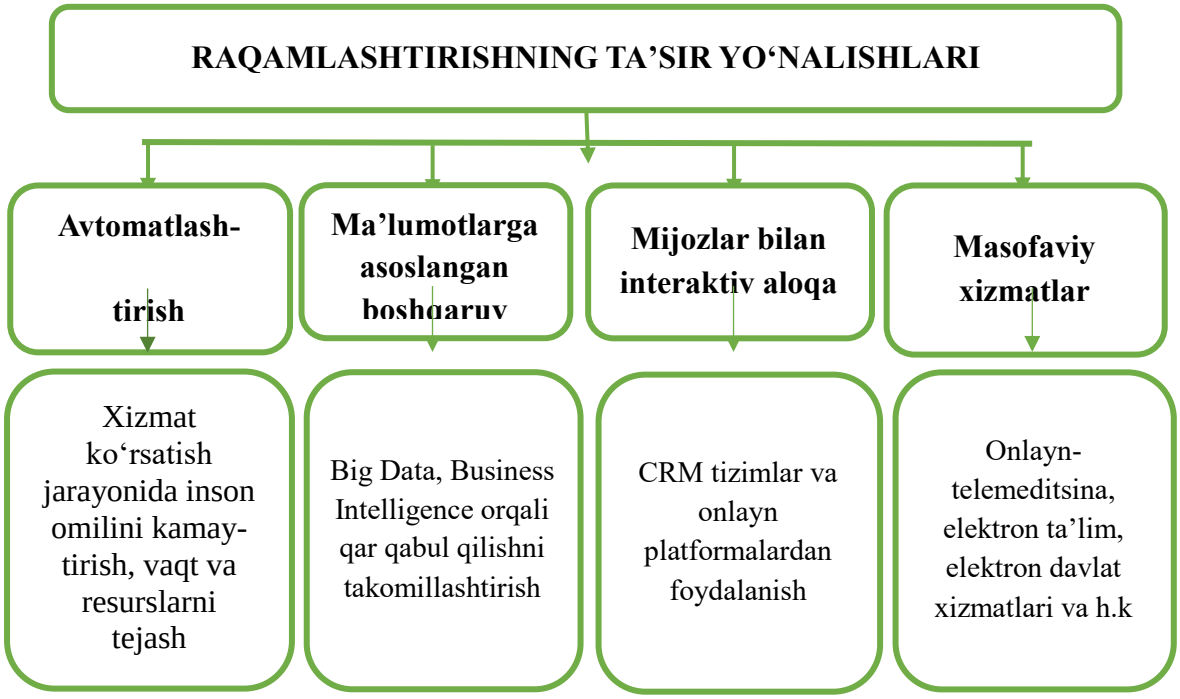
Lekin mantiqan olib qaraganda, insoniyat ziyosining oliy ko'rinishi – ilm-fan va ta'lim sohasida shakllantirilgan bilim, tajriba va mahorat raqamli texnologiyalarning salbiy jihatlardan ko'ra ijobiy xususiyatlarini ko'proq namoyon qila olishi shak-shubhasizdir. Shu nuqtayi-nazardan ta'kidlab o'tamizki, raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmasi qismiga aylanib bo'ldi va bundan keyingi turmushimizni bu texnologiyalarsiz tasavvur qilish mumkin emasdir. Chunki, bugungi kunda raqamli texnologiya kirib bormagan biron-bir iqtisodiyot tarmog'i yoki turmushimiz sohasi qolmagan. Ijtimoiy, iqtisodiy yoki shaxsiy faoliyatni tashkil qilish va olib borishda endilikda har doim raqamli texnologiyalarga duch kelishimiz muqarrardir.

Iqtisodiyotni raqamlashtirish – bu raqamli texnologiyalar, axborot tizimlari va ma'lumotlar tahlilini iqtisodiy jarayonlarga keng joriy qilish jarayonidir. Xizmat ko'rsatish sohasini raqamlashtirish iqtisodiyotning eng tez o'sib borayotgan segmenti sifatida xizmatlar sohasining samaradorligi, sifat darajasi va raqobatbardoshligi ortishiga olib keluvchi omillar bo'lib hisoblanadi. Shunga ko'ra, xizmatlar sohasida raqamlashtirish quyidagi ta'sir yo'nalishlariga ega bo'ladi (1-chizma).

Raqamlashtirish jarayonlari jumladan, iqtisodiyotning barcha tarmoqlari kabi xizmat ko'rsatish sohasiga ham o'zi ta'sirini o'tkazmoqda. Va aytish mumkinki, iqtisodiy faoliyatga

[9] Цифровая трансформация: ожидания и реальность: докл. к XXIII Ясинской (Апрельской) междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества, Москва, 2022 г. / Г. И. Абдрахманова, С. А. Васильковский, К. О. Вишневский, М. А. Гершман, Л. М. Гохберг и др.; рук. авт. кол. П. Б. Рудник; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2022. — 221 с.

raqamlashtirish jarayonlarining qay darajada ta’sir ko‘rsatishi aynan xizmatlar sohasida kuchli darajada seziladi. Masalan, xizmatlar sohasining transport (misol uchun, taksi xizmatlariga buyurtma berish, temir yo‘l va havo transporti biletlarini sotib olish kabilar), moliyaviy (turli xil to‘lovlar, onlayn-kredit va h.k) va shu kabi yo‘nalishlarida raqamlashtirish texnologiyalarining qo‘llanilishi xizmatlar ko‘rsatishning tezkorligi ortishiga va soddalashishiga olib keldi. Umuman olganda, raqamlashtirish va xizmatlar ko‘rsatish sohasi o‘rtasida bugungi kunda katta bog‘liqlik mavjud bo‘lib, bu bog‘liqlik xizmatlar sohasining tezkor rivojlanishiga sabab bo‘lmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

1.-chizma. Xizmatlar sohasida raqamlashtirishning yo‘nalishlari[10]

Yuqorida bayon qilinganlar asosida aytib o‘tish mumkinki, raqamlashtirish jarayonlari har qanday tarmoq yoki soha singari xizmatlar ko‘rsatish sohasiga ham u yoki bu turdagi ma’lum bir samaralarni yuzaga keltiradi. Raqamlashtirish orqali namoyon bo‘ladigan bunday samaralar asosan to‘rt guruhga ajratilib, ularning mazmuni quyidagicha tavsiflanadi (1-jadval).

1-jadval

Xizmatlar sohasini raqamlashtirish orqali olinadigan asosiy samaralar[11]

Samara turi	Samara turi
Iqtisodiy samara	Ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, xizmat narxini optimallashtirish
Tashkiliy samara	Jarayonlarni standartlashtirish va tezkor qaror qabul qilish
Ijtimoiy samara	Fuqarolar uchun qulaylik, shaffoflik va ishonchning oshishi

[10] Муаллиф ишланмаси.
[11] Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Samara turi	Samara turi
Innovatsion samara	Yangi xizmat turlari, startaplar va raqamli ekotizimlarning paydo bo‘lishi

Shuni ham aytib o‘tish kerakki, har qanday sohadagi yangiliklar singari raqamlashtirish jarayonlarini amalga oshirishda ham o‘ziga xos ijtimoiy, texnik va texnologik sabablar oqibatida yuzaga keladigan muammolar mavjud bo‘ladi. Raqamlashtirish jarayonlarini amalga oshirishdagi mazkur muammolar qatoriga masalan, infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmaganligi, kadrlar malakasining past darajada ekanligi, axborot xavfsizligi masalalari, raqamli tengsizlik (bu ayniqsa, qishloq hududlari va shahar o‘rtasidagi raqamli kommunikatsiya imkoniyatlarida mavjud bo‘ladigan tafovutlar orqali yaqqol seziladi) va qonunchilik va standartlashtirish bazasining kechikishi kabilar kiritilishi mumkin.

Raqamlashtirish jarayonlarida yuzaga keladigan aynan mana shunday vaziyatlarni hal qilish masalasi ham ko‘ndalang bo‘lishi tabiiy holdir. Bu borada tadqiqotchilar va amaliyotchilar tomonidan quyidagicha takliflar va tavsiyalar o‘rtaga tashlanib, bunda biz ularning umumiy mazmunini qisqacha holda ko‘rsatib o‘tishga harakat qilamiz:

a). Raqamlashtirish jarayonlarini amalga oshirish uchun infratuzilmani modernizatsiya qilish - bu keng polosali internet tizimini joriy qilish, data-markazlarni tashkil etish, kiberxavfsizlik tizimlarini yaratish kabilarni ko‘zda tutadi;

b). Foydalanuvchilarning raqamli savodxonlik darajasini oshirish – bunda raqamli texnologiyalar va ulardan foydalanish bo‘yicha ta’lim va qayta tayyorlash dasturlarini amalga oshirish zarur bo‘ladi;

v). Davlat-xususiy sherikchiligi shaklidan foydalanish asosida raqamli loyihalarni rivojlantirish – mazkur jarayonda yuqori texnologiyalar asosida faoliyat olib boruvchi turli xildagi tashkilotlarning ishtiroki yo‘lga qo‘yiladi

g). Turli xil manbalar mablag‘lari asosida mahalliy startaplar va innovatsion guruhlarni qo‘llab-quvvatlash;

d). Ma’lumotlar asosida boshqaruv (data-driven management) tizimini yaratish.

Umuman olganda aytish mumkinki, iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida xizmat ko‘rsatish sohasini samarali boshqarish — bu faqat texnologiya emas, balki yangi boshqaruv madaniyati, innovatsion fikrlash va ma’lumotlar bilan ishlash qobiliyatini talab qiladi. Bu jarayonda raqamli ekotizimni to‘liq shakllantirish, inson resurslarini rivojlantirish va davlat siyosatini muvofiqlashtirish xizmatlari sohasini raqamlashtirish orqali rivojlantirishda juda muhim ahamiyatga egadir.

Ayni davrlarda butun jahon iqtisodiyotida bo‘lganidek mamlakatimiz iqtisodiyotida ham raqamlashtirish va raqamli texnologiyalar muhim o‘rin egallab bo‘ldi. Iqtisodiyotda raqamlashtirish jarayonlarini amalga oshirish ishlab chiqarish, boshqaruv va xizmat ko‘rsatish sohalarida samaradorlikning keskin ortishigaolib keldi. Shunga ko‘ra, O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida olib qaraladi. Ayniqsa, xizmat ko‘rsatish sohasida raqamlashtirish jarayoni aholi turmush darajasi va iqtisodiy o‘sishga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, ijtimoiy-iqtisodiy turmushning ajralmas bir qismiga aylandi.

O‘zbekistonda raqamlashtirish siyosati va uning xizmatlar sohasidagi ahamiyati haqida so‘z ketganda, avvalo, O‘zbekiston Respublikasida “Raqamli O‘zbekiston-2030”[12] strategiyasining qabul qilinishi jamiyat hayotining barcha sohalaridagi raqamli transformatsiyalashuvni jadallashtirdi. Ushbu strategiya doirasida davlat xizmatlari, moliya, savdo, ta’lim, sog‘liqni saqlash va transport sohalarida raqamli texnologiyalar joriy etilib, bu iqtisodiyot tarmoqlaridagi sifat o‘zgarishlarining asosiy omillaridan biri bo‘lib sanaladi. Shunga mos ravishda xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiyotda ahamiyatli o‘rin egallab, yalpi ichki mahsulotda ulushi yil sayin ortib bormoqda va raqamlashtirish ushbu sohada xizmatlarning tezkor hamda shaffof tarzda amalga oshirilishiga va bir vaqtning o‘zida bu xizmatlar sifatining yuqori bo‘lishini ta’minlashga xizmat qilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Raqamlashtirish jarayonlarida eng muhim yo‘nalishlardan biri sifatida davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi katta ahamiyatga ega bo‘ldi – bu bilan davlatning o‘zi raqamlashtirish jarayonlarining yetakchisi bo‘lib o‘rtaga chiqdi. O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohasidagi eng katta o‘zgarishlardan biri — davlat xizmatlarining elektron shaklga o‘tishi hisoblanadi.

Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) orqali litsenziya va ruxsatnomalar olish, soliq va jarimalarni to‘lash, turli ma’lumotnomalarni onlayn olish imkoniyatlari yaratildi – bu ko‘p jihatdan davlat xizmatlarining tezkorligi, shaffofligi, tejamkorligi, qulayligi kabi xususiyatlarini namoyon qildi. Shuningdek, davlat xizmatlarining raqamli platformalarga o‘tkazilishi byurokratik xavflarni kamaytirdi, fuqarolarning vaqti va xarajatini tejashga imkon beradi hamda jamiyatda eng katta illat bo‘lib sanaluvchi korrupsion harakatlar xavfini qisqartirdi.

Bundan tashqari, moliyaviy va tijorat xizmatlarida raqamlashtirish ham O‘zbekistonda bank va moliya xizmatlari raqamlashtirishdan eng ko‘p foyda ko‘rayotgan sohalardan biri hisoblanadi - bunga misol qilib mobil banking, onlayn to‘lov tizimlari (Payme, Click, Uzum Pay va boshqalar)ning joriy etilishini keltirish mumkin. Moliyaviy va tijorat xizmatlarining raqamli platformalar orqali amalga oshirilishi naqd pulga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirdi, to‘lovlarni tez va qulay qildi hamda aholining moliyaviy savodxonligi va moliyaviy faolligini oshirdi. Shuningdek, elektron tijorat platformalari xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini yaratib, kichik biznes rivojiga ham samarali turtki bermoqda.

Bulardan tashqari, xizmatlar sohasining ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlarida ham raqamli texnologiyalarning joriy qilinishi bu sohalarda katta sifat o‘zgarishlari yuz berishiga olib keldi. Jumladan, raqamli texnologiyalar ta’lim va tibbiyot xizmatlarini ham yangicha sifat bosqichga olib chiqib, bunda onlayn ta’lim platformalari va masofaviy kurslar, elektron jurnal va kundaliklar, elektron tibbiy kartalar va onlayn qabul tizimlari paydo bo‘lishiga imkon berdi. Shuningdek, raqamli xizmatlar ayniqsa chekka hududlardagi aholining keng qatlami uchun bilim va tibbiy xizmatlarni ko‘rsatishni osonlashtirdi.

Biroq, shu bilan birga qator muammolar ham mavjud: mehnat unumdorligini oshishiga, xizmatlar bozorida raqobatni kuchayishiga, raqamli texnologiyalarga doir yangi kasblar (IT-mutaxassis, SMM, frilanser) paydo bo‘lishiga olib keldi. Lekin har qanday yangilik singari xizmatlar sohasidagi raqamli texnologiyalar tizimi bir qator vaqtinchalik muammolarning paydo bo‘lishini ham keltirib chiqarib, bu aholi orasida raqamli savodxonlik darajasining pastligi, internet

[12] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 5-октабрдаги “Рақамли Ўзбекистон-2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сонли Фармони - ex.uz/docs/5030957.

infratuzilmasining barcha hududlarda teng rivojlanmagani, kiberxavfsizlik bilan bog‘liq xavf-xatarlar mavjudligi kabilar orqali namoyon bo‘lmoqda.

Lekin shunga qaramay, ta’kidlab o‘tish lozimki, O‘zbekistonda iqtisodiyotni raqamlashtirish xizmat ko‘rsatish sohasining jadal rivojlanishiga olib keladi – bu muqarrar jarayon ekanligi shubhasizdir. Raqamli texnologiyalar xizmatlarni sifat jihatdan yaxshilab, aholi uchun qulaylik yaratmoqda va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirmoqda. Kelgusida raqamlashtirish jarayonini muvaffaqiyatli davom ettirish uchun raqamli infratuzilmani rivojlantirish, kadrlar tayyorlash va aholining raqamli savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etishini qayd etib o‘tamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 05.10.2020 йилдаги ПФ-6079-сон «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» Фармони//https://lex.uz/ru/docs/5030957
2. Domingo Ribeiro-Soriano, Noelia Romero-Castro, M. Ángeles López-Cabarcos, Vanessa Miramontes Viña, Sustainable energy transition and circular economy: The heterogeneity of potential investors in rural community renewable energy projects - january 2023, 27(8):18051-18076 - DOI:10.1007/s10668-022-02898-z;
3. Jantunen A., Puumalainen K., Saarenketo S., Kyläheiko K. Entrepreneurial orientation, dynamic capabilities and international performance. J. Int. Entrep. 2005, 3, 223–243.;
4. Rha J.S., Lee H.H. Research trends in digital transformation in the service sector: A review based on network text analysis. Serv. Bus. 2022, 16, 77–98.
5. Kretschmer T., Khashabi P. Digital transformation and organization design: An integrated approach. Calif. Manag. Rev. 2020, 62, 86–104.
6. Martínez-Caro E., Cegarra-Navarro J.G., Alfonso-Ruiz F.J. Digital technologies and firm performance: The role of digital organisational culture. Technol. Forecast. Soc. Chang. 2020, 154, 119962. ;
7. Monton A.L. Difference and Similarities: Digitization, Digitalization, and Digital Transformation. In Handbook of Nondestructive Evaluation 4.0; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, 2021; pp. 1–17.;
8. Shehadeh M., Almohtaseb A., Aldehayyat J., Abu-AlSondos I.A. Digital Transformation and Competitive Advantage in the Service Sector: A Moderated-Mediation Model. Sustainability 2023, 15, 2077. https://doi.org/10.3390/su15032077 ;
9. Verhoef P.C., Broekhuizen T., Bart Y., Bhattacharya A., Dong J.Q., Fabian N., Haenlein M. Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. J. Bus. Res. 2021, 122, 889–901.
10. Vrana J., Singh R. Digitization, digitalization, and digital transformation. In Handbook of Nondestructive Evaluation 4.0; Springer: Cham, Switzerland, 2021; pp. 1–17.
11. Zhou J., Mavondo F.T., Saunders S.G. The relationship between marketing agility and financial performance under different levels of market turbulence. Ind. Mark. Manag. 2019, 83, 31–41.
12. Аузан А., Келимбетов К. Социокультурная формула экономической модернизации. // Вопросы экономики 2012г., № 5., С 38.;
13. Бурменко Т.Д. Экономика сферы услуг (Вводный курс) / Т.Д.Бурменко. –Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2004. –С.37-38.;

14. Г.А.Аванесова. Сервисная деятельность: историческая и современная практика, предпринимательство, менеджмент: Учеб. пособие. - М.: Аспект Пресс. - 2004. - 317 с.; Мирошников И.Н. Рыночная трансформация экономики сферы услуг. //УЭкС., 12/2011г. http://www.uecs.ru/uecs-36-122011/item/938-2011-12-28-12-05- 51.
15. Гулямов С.С.ва бошқалар, Рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялари. – Т.: «ИҚТИСОД-МОЛИЯ”, нашриёти, 2019.
16. Зайнутдинов Ш.Н. Хизмат кўрсатиш соҳаси менежменти. – Т.: Иқтисодиёт, 2012. 17. М.М.Муҳаммедов. Ўзбекистон иқтисодиётининг тарихи. - Т.: “Fan va texnologiya nashriyot-matbaa uyi” нашриёти, 2021. – 376 бет.
17. Каменева Е.А. Методология и стратегия финансового обеспечения развития жилищно-коммунального хозяйства России: диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук /Саратовский государственный социально-экономический университет. - Саратов, 2009. С.21-22.;
18. Маницкая Л.Н., Жуков Б.М. Модернизация предприятий сферы услуг: концептуальная модель и инструментарные средства. // «Современные проблемы науки и образования» №3, 2011 г. https://scienceeducation.ru/ru/article/view?id=4711.
19. М.Қ.Пардаев ва Ҳ.Н.Мусаевлар умумий таҳрири остида. Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм соҳаларини ривожлантириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари. Монография. – Т.: Iqtisod-moliya, 2008. – 259 б.
20. М.Қ.Пардаев, Қ.Ж.Мирзаев, О.М.Пардаев Хизматлар соҳаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. – Т.: “IQTISOD-MOLIYA” нашриёти, 2014. – 384 бет.
21. Мухаммедов М. М. ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари. Монография. - Самарқанд: Zarafshon, 2017. - 31б.;
22. Очилов И. Бозор муносабатлари шароитида хизматларнинг турлари ва уларнинг тавсифи. // Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм соҳаларини ривожлантириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари. Монография. Т.: “IQTISODIYOT-MOLIYA”, 2008, 37-б.;
23. Пардаев М.Қ., Абдурахманов Қ.Х. ва бошқалар. Рақамли иқтисодиётнин назарий ва амалий масалалари. - Т.: “Fan va texnologiya nashriyot-matbaa uyi” нашриёти, 2021. – 172 бет. №1(9) 2023 "IQTISODIYOT VA TURIZM" xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali 142
24. M.B. Jumasheva, R.T. Dulambayeva. Sifrovizatsiya gosudarstvennыx uslug: opыt Yujnoy Korei i yego primenimost v Kazaxstane - L.N. Gumilev atыndag‘ы YeҰU xabarshыsыnың ekonomika syeriyasы - ISSN: 2789-4320, eISSN: 2789-4339

TURAR-JOY LOYIHALARINING BOZOR TARKIBIDAGI ULUSHI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o‘g‘li
dotsent, Namangan davlat texnika universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220698

Annotatsiya. *Mazkur maqolada turar-joy ko‘chmas mulki qurilish sektorini o‘rganishda qo‘llanilayotgan zamonaviy metodologik yondashuvlar tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida Namangan viloyatida birlamchi ko‘chmas mulk bozori tarkibida kottej shaharchalari, biznes markazlari hamda noturar joy obyektlarining birlamchi ko‘chmas mulk bozori tarkibidagi ulushi ham tahlil davrida nisbatan barqaror, biroq segmentlar kesimida farqlanuvchi tendensiyalarni namoyon etmoqda. Xususan, kottej shaharchalari segmenti barqaror o‘sish yo‘nalishida rivojlanib, individual turar-joyga bo‘lgan talabning kuchayishi bilan izohlanadi. Aholining ma’lum bir qismi tomonidan shaxsiy yashash maydoni, yuqori darajadagi qulaylik va mustaqil infratuzilmaga ega bo‘lgan uy-joylarga qiziqish ortib borayotgani ushbu segmentning bozor ahamiyatini mustahkamlab bormoqda.*

Kalit so‘zlar: *turar-joy qurilishi, ko‘chmas mulk bozori, metodologik yondashuv, tizimli tahlil, ekonometrik usullar, institutsional rivojlanish, mintaqaviy turar-joy siyosati, uy-joy bozori, investitsiya oqimi, ijtimoiy barqarorlik, ipoteka, subsidiyalar, davlat-xususiy sherikligi, hududiy nomutanosiblik, uy-joy narxlari.*

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘chmas mulk bozorining barqaror rivojlanishi va aholining uy-joy sotib olish faolligi, avvalo, fuqarolarning o‘z kelajagiga bo‘lgan ishonchi hamda davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan institutsional va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, uy-joy masalasi aholining ijtimoiy barqarorligi va farovonligiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasida uy-joy sohasida olib borilayotgan islohotlar tizimli va izchil xarakter kasb etmoqda. Xususan, “Yangi O‘zbekiston” massivlari hamda zamonaviy ko‘p kvartirali turar joylar qurilishi ko‘lamining kengaytirilishi aholining uy-joyga bo‘lgan ehtiyojini qondirish bilan bir qatorda, hududlarning kompleks rivojlanishiga ham xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ipoteka kreditlash bozorini chuqurlashtirish, kredit resurslarining manbalarini diversifikatsiya qilish hamda tijorat banklari tomonidan o‘z mablag‘lari hisobidan ajratilgan ipoteka kreditlarini qayta moliyalashtirish mexanizmlarini keng joriy etish uy-joy bozorida moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan muhim chora-tadbirlar hisoblanadi.

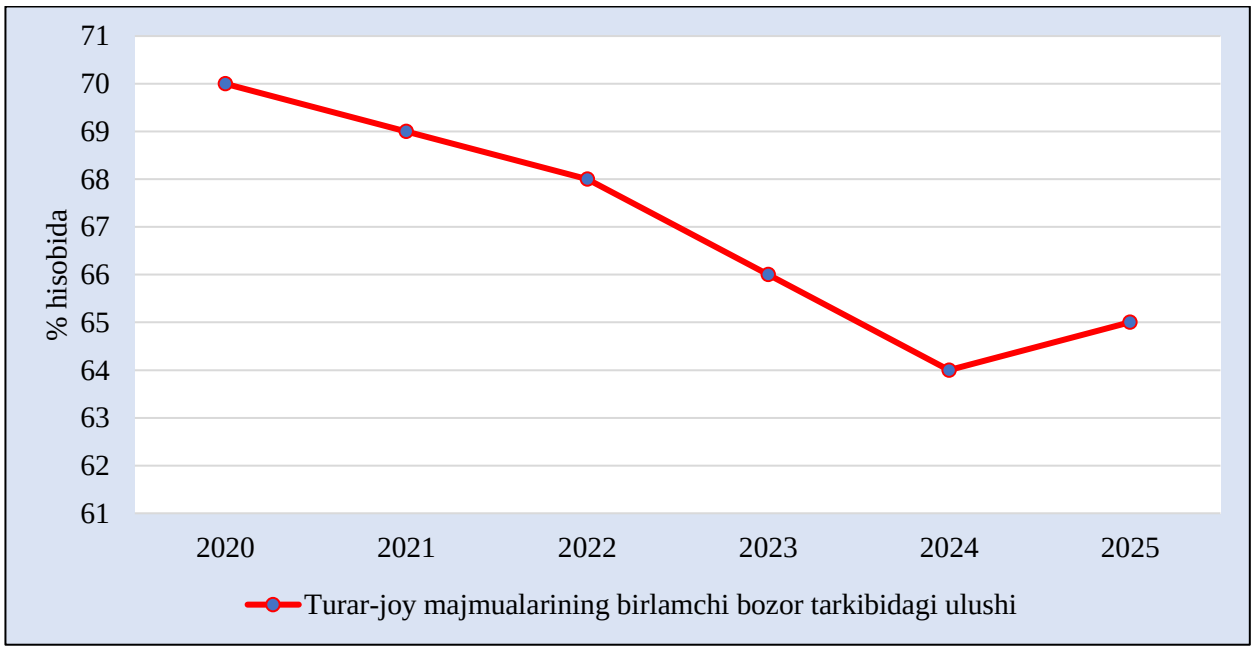
Ushbu yo‘nalishdagi islohotlarni yanada jadallashtirish maqsadida 2024-yilda ipoteka kreditlarini ajratish mexanizmlarini takomillashtirish[13] va aholining uy-joy sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan normativ-huquqiy chora-tadbirlarning qabul qilinishi davlatning mazkur sohani strategik ahamiyatga ega deb bilishini tasdiqlaydi. Natijada, ipoteka kreditlarining qulay

[13] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2024-yilda ipoteka kreditlarini ajratish mexanizmlarini takomillashtirish va aholining uy-joy sharoitlarini yaxshilashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 30.04.2024 yildagi PF-70-son Farmoni, https://lex.uz/docs/-6906830

shartlarda taqdim etilishi, aholining keng qatlamlari uchun uy-joyga erishish imkoniyatlarining oshishi hamda ko‘chmas mulk bozorida talab va taklif o‘rtasidagi muvozanatning mustahkamlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Shu ma’noda tadqiqot ob’ekti hisoblangan Hamangan viloyatida ham 2020–2024 yillar davomida birlamchi ko‘chmas mulk bozori tarkibida bosqichma-bosqich tarkibiy o‘zgarishlar yuz berdi. Uy-joy turlari bo‘yicha faol savdo takliflarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, mazkur davrda bozorning asosiy qismini ko‘p kvartirali turar-joy majmualari tashkil etgan bo‘lsa-da, ularning ulushi yil sayin qisqarish tendensiyasini namoyon etgan (1-rasm).

Shaharcha tipidagi turar-joy loyihalarining birlamchi ko‘chmas mulk bozori tarkibidagi ulushi tahlil davrida barqaror va izchil o‘sish dinamikasini namoyon etdi. Mazkur segmentning rivojlanishi, avvalo, aholining yashash muhiti sifati, ekologik qulaylik va hududiy infratuzilmaning rivojlanganligiga bo‘lgan talabining ortib borishi bilan izohlanadi. Ayniqsa, yirik shaharlar atrofida joylashgan shaharcha tipidagi turar-joy majmualari aholining shovqin va zichlikdan holi, bir vaqtning o‘zida shahar infratuzilmasi bilan integratsiyalashgan yashash makoniga bo‘lgan ehtiyojini qondirmoqda.

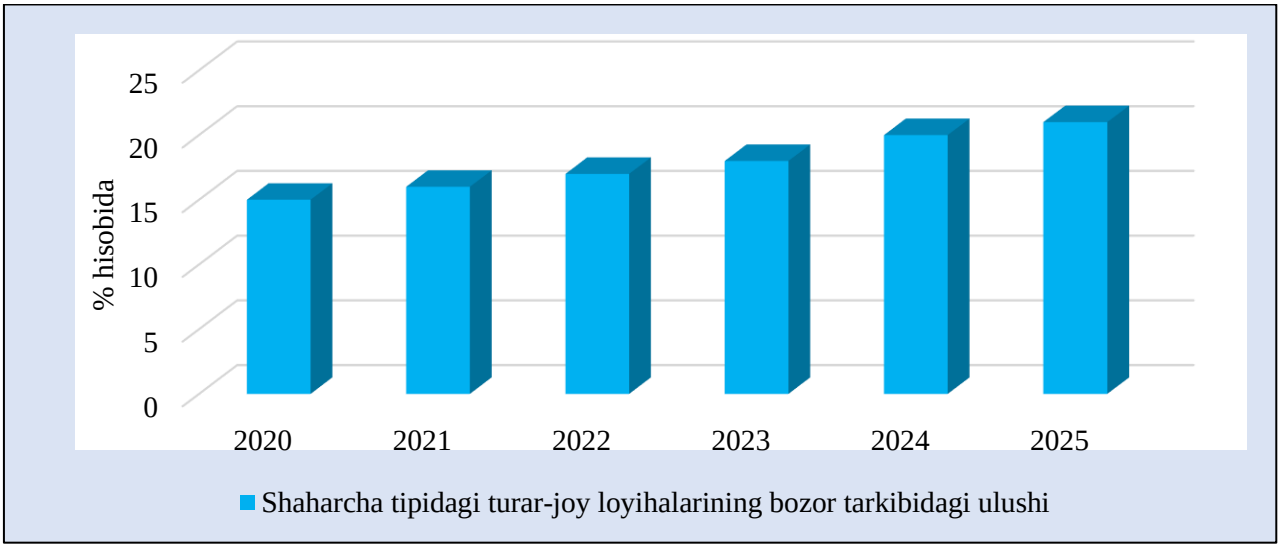
1-rasm. Namangan viloyatida turar-joy majmualarining birlamchi bozor tarkibidagi ulushi

1-rasmdan ko‘rish mumkinki, 2020-yilda turar-joy majmualarining birlamchi bozor tarkibidagi ulushi 70 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda 69 foizga, 2022-yilda 68 foizga, 2023-yilda 66 foizga va 2024-yilda 64 foizgacha kamaygan. Mazkur pasayish ko‘p qavatli uy-joylarga bo‘lgan talabning pasayishini emas, balki bozorning boshqa uy-joy turlari hisobiga diversifikatsiyalanayotganini anglatadi.

Bundan tashqari, mazkur uy-joy formatining ommalashuvi ichki migratsiya jarayonlari va demografik o‘zgarishlar bilan ham bevosita bog‘liq. Ish o‘rinlarining yirik shaharlar va sanoat zonalarida jamlanishi natijasida shahar atrofi hududlarida doimiy yashashni rejalashtirayotgan aholining soni ortib bormoqda. Shu sababli shaharcha tipidagi loyihalar nisbatan arzonroq yer uchastkalari, qulay transport aloqalari va kompleks rejalashtirilgan ijtimoiy obyektlar bilan ta’minlanganligi bois xaridorlar uchun jozibador bo‘lib bormoqda.

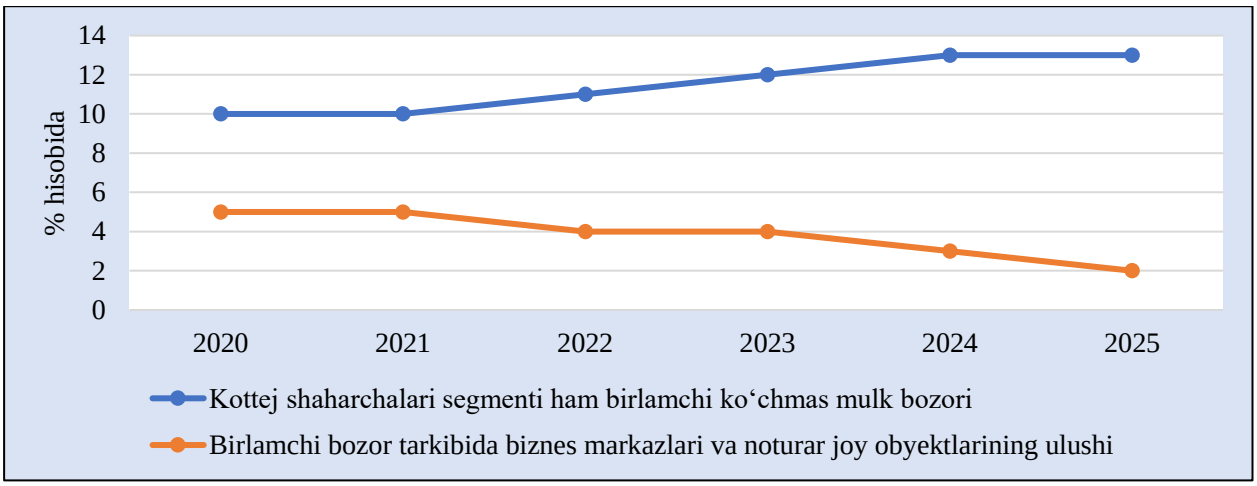
Shuningdek, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan hududiy rivojlanish dasturlari, yo‘l-transport va muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasiga kiritilayotgan investitsiyalar shaharcha

tipidagi turar-joy loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirmoqda. Natijada, ushbu segment nafaqat yakuniy iste'molchilar, balki uzoq muddatli investitsiya strategiyasiga ega bo‘lgan investorlar uchun ham muhim bozor yo‘nalishiga aylanmoqda (2-rasm).

2-rasm. Namangan viloyatida shaharcha tipidagi turar-joy loyihalarining bozor tarkibidagi ulushi

2020-yilda ushbu segmentning ulushi 15 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda 16 foizga, 2022-yilda 17 foizga, 2023-yilda 18 foizga va 2024-yilda 20 foizgacha oshgan. Bu holat yirik shaharlar atrofida past qavatli, ekologik qulay va rivojlangan ichki infratuzilmaga ega turar-joylarga bo‘lgan talabning kuchayishi bilan izohlanadi.

3-rasm. Namangan viloyatida birlamchi ko‘chmas mulk bozori tarkibida kottej shaharchalari, biznes markazlari hamda noturar joy obyektlarining ulusi

Kottej shaharchalari segmenti ham birlamchi ko‘chmas mulk bozorida izchil o‘sish tendensiyasini ko‘rsatmoqda. Mazkur segmentning ulushi 2020–2021 yillarda 10 foiz darajasida saqlanib qolgan bo‘lsa, 2022-yilda 11 foizga, 2023-yilda 12 foizga va 2024-yilda 13 foizgacha oshgan. Ushbu jarayon, asosan, o‘rta va yuqori daromadli aholining individual uy-joylarga bo‘lgan ehtiyoji, shuningdek pandemiyadan keyingi davrda yashash muhitiga bo‘lgan talablarning o‘zgarishi bilan bog‘liq.

Namangan viloyatida birlamchi ko‘chmas mulk bozori tarkibida kottej shaharchalari, biznes markazlari hamda noturar joy obyektlarining birlamchi ko‘chmas mulk bozori tarkibidagi ulushi ham tahlil davrida nisbatan barqaror, biroq segmentlar kesimida farqlanuvchi tendensiyalarni

namoyon etmoqda. Xususan, kottej shaharchalari segmenti barqaror o‘sish yo‘nalishida rivojlanib, individual turar-joyga bo‘lgan talabning kuchayishi bilan izohlanadi. Aholining ma’lum bir qismi tomonidan shaxsiy yashash maydoni, yuqori darajadagi qulaylik va mustaqil infratuzilmaga ega bo‘lgan uy-joylarga qiziqish ortib borayotgani ushbu segmentning bozor ahamiyatini mustahkamlab bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2024-yilda ipoteka kreditlarini ajratish mexanizmlarini takomillashtirish va aholining uy-joy sharoitlarini yaxshilashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 30.04.2024 yildagi PF-70-son Farmoni, https://lex.uz/docs/-6906830.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021–2022). Uy-joy siyosatini takomillashtirish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami: PF–60-son Farmon (2022-y.), PQ–5165-son Qaror (2021-y.), “Yangi O‘zbekiston uy-joy siyosati – 2030” konsepsiyasi.
3. Ahmedov, B., & Rustamova, D. Turar-joy bozorining makroiqtisodiy ta’siri: O‘zbekiston tajribasi. Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Nashriyoti, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.

БЕЛАРУСЬ РЕСПУБЛИКАСИ ҚОРАМОЛЧИЛИГИДА НАСЛЧИЛИК ИШЛАРИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИ ВА НАСЛЧИЛИК ИШИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАЖРИБАЛАРИ

[1]Аллаяров Шерали Шамшиевич, [2]Маматкулов Абдурашид Вахидович, [3]Маматқулов Олимжон Эшонқулович

[1]қ.х.ф.ф.доктори (Phd), Тошкентдаги Сингапур менежментни ривожлантириш институти докторанти, [2]и.ф.д., Тошкент давлат аграр университети профессори, [3]қ.х.ф.ф.доктори (Phd), Наслчилик илмий-ишлаб чиқариш маркази директори

https://doi.org/10.5281/zenodo.19220742

Аннотация. *Мақолада Евроосиё давлатлари ичида чорвачилик бўйича илғор натижаларга эришилган давлатлардан бири - Беларусь Республикасида қорамолчиликни ривожлантириш, чорвачилик менежментида наслчилик тизими, сутдор қорамолчиликни оқилона ташкил этишда режалаштириш, бошқариш, мониторинг юртиш ва мувофиқлаштириш борасида амалага оширилаётган ишлар, шу жумладан, наслчилик хизмати тизими, бошқариш механизми ҳақида фикр-мулоҳазалар баён этилган. Бунда, ушбу мамлакатда эришилган ютуқлар, илғор тажриба ютуқлари таҳлилий нуқтаи назардан ёритилган. Шу билан биргаликдан тўпланган маълумот ва таҳлиллардан фойдаланиб Беларусь Республикаси наслчилик ишлари тажрибасидан Ўзбекистонда самарали қўллаш имкониятлари борасида хулосалар баён этилган*

Калит сўзлар: *чорвачилик, қорамолчилик, сутчилик, наслчилик, мониторинг, менежмент, сут, гўшт, генетика, селекция*

Аннотация. *В статье представлены аналитические информации о развитии скотоводства в Республике Беларусь – одной из стран Евразии, достигшей передовых результатов в животноводстве, о системе племенного дела в животноводстве, о проводимой работе по рациональной организации молочного скотоводства, включая систему племенного дела и механизм управления. В статье с аналитической точки зрения рассматриваются достижения и передовой опыт, достигнутые в Республике Беларусь и одновременно, на основе собранных данных и анализа, приведены выводы об использовании опыта Республики Беларусь при организации племенного дела в Узбекистане.*

Ключевые слова: *животноводство, скотоводство, молочное животноводство, разведение, мониторинг, управление, молоко, мясо, генетика, селекция*

Abstract. *This article presents analytical information on the development of livestock farming in the Republic of Belarus, a Eurasian country that has achieved cutting-edge results in livestock farming. It also examines the livestock breeding system and the ongoing work to rationally organize dairy farming, including the livestock breeding system and management mechanisms. The article analyzes the achievements and best practices achieved in the Republic of Belarus from an analytical perspective. Based on the collected data and analysis, it also draws conclusions on the application of Belarus's experience to the organization of livestock breeding in Uzbekistan.*

Keywords: *animal husbandry, cattle breeding, dairy farming, breeding, monitoring, management, milk, meat, genetics, selection*

Кириш. Беларусь Республика бугунги кунда нафақат МДҲ давлатлари ўртасида, балки, Евроосиё ҳудудида чорвачилик, айниқса, қорамолчилик ривожланган мамалакатлар бири эканлиги билан алоҳида эътиборга эга. Чунки, чорвачилик маҳсулотлари, айниқса, сут-гўшт маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг аҳамияти нафақат озиқ-овқат хавфсизлигиги таъминлаш нуқтаи назаридан, балки, ташқи савдо нуқтаи назаридан ҳам муҳим ижтимоий-иқтисодий масала ҳисобланади. Бу ҳолат ушбу йўналишда илғор натижаларга эришган мамлакатлар тажрибасини ўрганишнинг долзарблигини англатади. Айни вақтда Беларусь Республикаси жон бошига сут ишлаб чиқариш кўрсаткичи бўйича дунёда энг илғор мамлакат ҳисобланади. Мамлакат қорамолчилиги сутга бўлган эҳтиёжнинг 99 %ини, гўштга бўлган эҳтиёжнинг қарийиб 30 %ини қондиради. Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керак-ки, Беларусь сут маҳсулотлари ўзининг сифат-таъм хусусиятларининг юқорилиги, божхона талабларига мослиги билан МДҲ бозорларида энг қадрли маҳсулотлар ҳисобланади.

Бу мамлакатда асосий сут ишлаб чиқарувчилар қишлоқ хўжалик корхоналари (жамоа ва фермер хўжаликлари) бўлиб, улар собиқ Иттифоқ тугатилгандан кейин қарийиб тўлиқ сақланиб қолганлиги билан бошқа МДҲ давлатларидан ажралиб туради.

2025 йилнинг 1 январ ҳолатига Беларусь Республикасида қорамоллар бош сони 4,1 млн бошни, шу жумладан сигирлар 1,43 млн бошни ташкил этган. Шуни алохида таъкидлаш жойиз-ки, бу қорамолларнинг қарийиб 98,5 % и йирик қишлоқ хўжалик корхоналари ҳиссасига тўғри келади [2]. Мамлакат аграр иқтисодиётида жами даромаднинг 60% и чорвачиликдан олинади. Республика бўйича 150 дан ортиқ чорвачилик комплекслари мавжуд [12].

Беларусь Республикасида чорвачиликни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари: янги илмий ишланмалар ва ресурстежамкор технологияларни кенг жорий этиш, тармоқ ресурс имкониятларини оптималлаштиришдан иборат бўлсада, асосий эътибор инновацион технологияларни қўллаган ҳолда селекция ишларини такомиллаштириш орқали маҳсулдорликни оширишга, иқтисодий самардорликни кўтаришга қаратилган. Бунда, сут қорамолчилигида селекция-наслчилик ишларининг асосий мақсади сифатида мавжуд сутдор қорамоллар подасининг генетик салоҳиятини ошириш, яъни, сигирларнинг ўртача сут маҳсулдорлигини 9,5-10,0 минг килограммга, сут таркибидаги ёғ ва оқсил миқдорини мос равишда 3,6-3,9 ва 3,2-3,4 % га етказиш масаласи ҳисобланади. Бу масалани ҳал этишда қорамоллар популяциясининг юқори маҳсулдор қисмини зотдорлик даражаси 50% дан кам бўлмаган 700 минг бош голштин зотли моллардан шакллантириш ҳамда сут маҳсулдорлик бўйича генетик салоҳияти 12 минг кг.дан кам бўлмаган маҳаллий белголштин зотини яратиш ишларини охирига етказиш режалаштирилган.

Беларусь Республикасида сут ишлаб чиқариш иқтисодий жиҳатдан энг самарадор йўналиш эканлиги сабабли бу тармоқ устувор тармоқ ҳисобланади [11]. Чунки, мамлакат аҳолисининг озиқ-овқат структурасида сут ва сут маҳсулотларининг улушига (27-30%) боғлиқ ҳолда озиқ-овқат хавфсизлиги сутчиликнинг ривожига бевосита боғлиқ [6]. Шу билан биргаликда, мамлакатда ишлаб чиқарилган сутнинг 55%идан ортиғи ташқи бозорга жўнатилиши сабабли сутдор қорамолчилик экспортга йўналтирилган тармоқ ҳисобланади [3,9].

Бундай натижаларга эришишда наслчиликнинг аҳамиятидан келиб чиққан ҳолда мамлакатда давлат наслчилик хизмати тизими мустаҳкам ташкил этилган бўлиб, у уч даражада (республика, вилоят ва туман) шакллантирилган. Бунда ишлаб чиқарувчилар билан давлат бошқаруви, мониторинги ва мувофиқлаштириш органлари ўртасида боғловчи сифатида “Белплемживобеъединиение” давлат бирлашмаси фаолият юритади. Унинг 6 вилоятда ҳудудий наслчилик корхоналари, 1 элевер, 2 та сут лабораториялари мавжуд. Бундан ташқари, 2 та наслчилик субъекти билан ҳамкорликдаги қорамоллар эмбриони ишлаб чиқарувчи лабароториялари фаолият юритмоқда. Бу тизимда энг юқори ташкилот Беларусь Республикасининг Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат вазирлиги ҳисобланади. Мамлакатда наслли моллар подаси бўйича умумий ҳамда алоҳида наслли молларнинг маҳсулдорлиги, наслий қиймати ҳақидаги узулуксиз янгиланиб, такомиллашиб борадиган маълумотлар базаси шакллантирилган бўлиб, бунда марказлашган наслчилик хизмати тизими сутдор қорамолчиликда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириб боришини, подалар такомиллашувини таъминламоқда [5].

Айни вақтда, Беларусь сут қорамолчилигида наслчилик мақомида 56 та субъект фаолият юритади ва уларнинг барчаси Ўзбекистон наслчилик корхона ва хўжаликларига нисбатан анчагина йирик ташкилотлардир. Бундан ташқари, 8 та ташкилот наслли молларнинг маҳсулдорлигини ҳисобини юритиш, фенотипик ва генотипик белгиларини баҳолаш, пода сифатини бошқариш мақсадида маълумотлар базасини шакллантириш билан, 7 та селекция-генетика марказлари наслли молларни урчитиш, наслчилик маҳсулотлари етиштириш, шу жумладан, наслли подани тўлдириш ва сунъий уруғлантириш учун хом ашё маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан шуғулланадилар [4].

Беларусь наслчилик хизматининг тузилмаси асосан Беларусь Республикасининг 20.05.2013 йилдаги № 24-З сонли, “Чорвачиликда наслчилик иши тўғрисида”ги Қонун асосида шакллантирилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланади. Беларусь Республикаси наслчилик хизматининг структураси қуйидаги, 1-расмда ифодаланган. Расмдан кўриш мумкин-ки, Беларусь Республикасининг Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат вазирлиги тизимнинг юқори даражаси бўлиб, унинг асосий вазифаларидан бири – наслчилик бўйича ягона давлат сиёсатини юритиш, наслчилик ишларини мувофиқлаштириш, бошқариш ва назорат қилишдир. Бу тизимда Давлат наслчилик хизмати асосий алоҳида тузилма сифатида асосий ўринни эгаллайди.

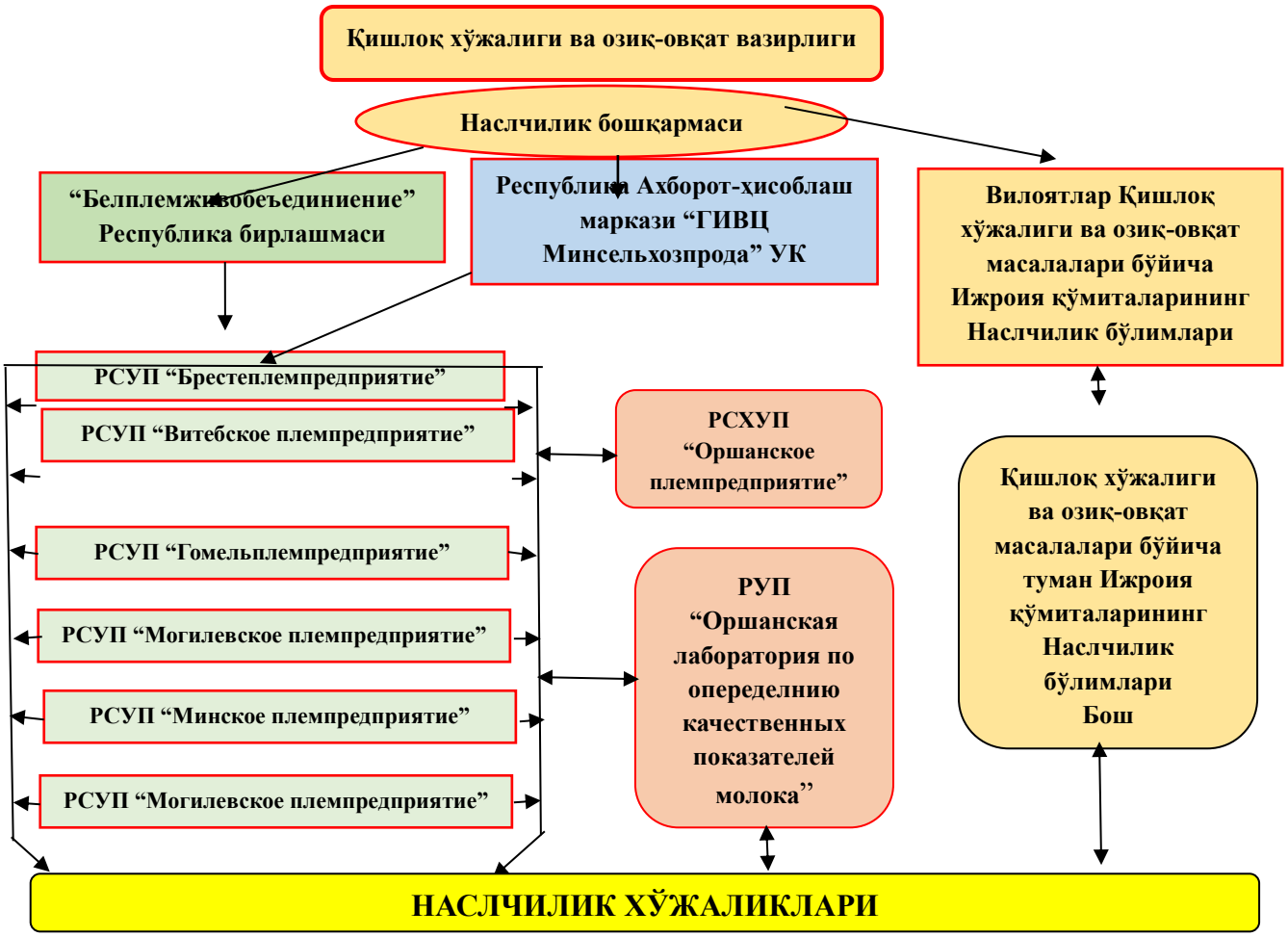
У давлат ҳокимиятининг вертикал структурасига мос ҳолда тузилган бўлиб, республика даражасида вазирлик таркибидаги бошқарма, вилоят даражасида қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат масалалари ижроия комитетидаги наслчилик бўлимлари кўринишида, туманлар даражасида эса туманнинг юқорида кўрсатилган комитети бўлинмаларидаги бош зооотехниклар сифатида таркиб топган.

Давлат наслчилик хизматининг асосий вазифалари сифатида қуйидагила эти белгиланган:

- Наслчилик соҳасида давлат дастурлари бажарилишини таъминлаш;
- Наслчилик амалиётига илғор фан ютуқлари ва тажрибаларни жорий этиш, сунъий уруғлантиришни ривожлантириш, эмбрион трансплантацияси, наслли ёш молларни кўпайтириш ва парваришлаш;
- Наслчилик бўйича давлат ахборот тизимини яратиш ва юритиш;
- Наслчилик субъектлари ҳисобни юритиш;

- Наслли моллар ва подаларнинг давлат руйхатини шакллантириш;
- Наслли моллар ва подаларнинг маҳсулдорлигини аниқлаш, наслий (генетик) сифатини баҳолаш, наслчилик маҳсулотларини генетик экспертизадан ўтказиш;
- Наслчилик бўйича конкурс, кўргазма ва бошқа тадбирларни ташкил этиш;
- Қонун ва қонунчиликда таъқиқланмаган турли фаолиятларни юритиш [8].

Давлат наслчилик хизматига юкланган вазифалар ўз даражасига мос ҳолда амалга оширилади. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, вазирлик таркибидаги бошқарма, вилоят қўмиталаридаги бўлимлар, туман ижроия комитетидаги зотехник-селекционерлар бир вақтнинг ўзида давлат наслчилик назоратчилари (инспекторлари) ҳисобланадилар.

1-расм. Беларусь Республикаси наслчилик хизматининг тузилмаси [5].

Наслчилик хизматининг яна бир алоҳида тармоғи бу – Наслчилик бўйича Беларусь давлат бирлашмаси - «Белплемживобъединение» тузилмаси бўлиб, унинг тизим-таркибида 6 та вилоят корхоналари фаолият юритади. Бундан ташқари, Республика бирлашмасига қарашли 1 та подани тўлдирмшга мўлжалланган Наслли буқалар етиштирувчи республика элевери (РУСХП «Оршанское племенное предприятие»), Сут сифатини аниқлаш бўйича марказий лаборатория (РУП «Областная лаборатория по определению качественных показателей молока») мавжуд бўлиб, БГО «Белплемживобъединение»нинг бугунги кундаги асосий вазифаси селекция-наслчилик ишларини янада ривожлантириш, қорамоллар подасини узлуксиз яхшилаб боришдир. Унинг таркибидаги наслчилик корхоналари

республика селекция дастурларини вилоятлар ҳудуди доирасида бажарадилар. Беларусь Республикасининг "Чорвачиликда наслчилик иши тўғрисида"ги қонунига асосан наслчилик субъектлари бўлиб, улар селекция-генетика марказлари мақомига эга. Улар уруғ, эмбрион ишлаб чиқариш, сақлаш ва барча тоифадаги хўжалик субъектларига сотишни амалга оширадилар.

Селекция дастурларини амалга оширишда етарли даражада жиҳозланган, сут маҳсулотини ёғи, оқсили, лактоза, мочевина, соматик ҳужайралари бўйича комплекс текширадиган сут лабораториялари бўлиши шарт. Беларусь Республикасида бундай лабораториялар 6 та бўлиб, улар 6 та турли вилоятларда жойлашган. Улар вилоят наслчилик корхоналари ҳузурида ташкил этилган бўлиб, уларда юқорида кўрсатилган кўрсаткичлар бўйича текшириш методикаси ишлаб чиқилган, хўжаликлардан намуналар қабул қилиш ва маълумотлар алмашиш тизими йўлга қўйилган [7].

Элеверларнинг асосий вазифалари эса: хўжаликлардан юқори сифатларга эга наслли буқачаларни йиғиш, уларни мақсадли равишда парваришлаш,уларни ривожланиши ва уруғ маҳсулдорлиги бўйича баҳолаш ва танлаш, қисқача айтганда наслдор буқалар етиштиришдир. Алоҳида мустақил наслдор буқалар етиштиришга ихтисослашган битта элевер корхона мавжуд бўлиб, бу - РУСХП «Оршанское племенное предприятие» ҳисобланади. Ундан ташқари, ҳар бир вилоят наслчилик корхонаси таркибида мустақил бўлмаган шундай бўлинмалар фаолият юритадилар.

Бугунги кунда ва умуман олганда ҳам ҳолатни аниқлаш, режалаштириш мониторинг юритиш, мувофиқлаштириш, назорат қилиш учун маълумотлар базаси бўлишини тақозо қилади. Бундай зарурият кенг кўламли селекция тадбирларини амалга оширишда мавжуд бўлиб, буни компьютер ахборот тизимларисиз бажариш мумкин эмас. [10, 13].

Беларусь Республикаси шундай давлат ахборот тизими тизим мавжуд бўлиб, у Наслчилик ишида ахборот тизими маълумотларини шакллантириш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги Низом асосида бошқарилади. У ўз ичига белгиланган тартибда шакллантирилган марказий маълумотлар банки, наслчилик субъектлари руйхатини, давлат реестрини, наслчилик маҳсулотлари маълумотлари банкини, ҳамда, наслчилик китобларини олган. Давлат ахборот тизимини шаклланиши 3 даражада содир бўлади: республика, вилоят ва наслчилик субъектлари (наслчилик заводлари, наслчилик репродукторлари, селекция-генетика марказлари, селекция-гибрид марказлари, генофонд хўжаликлар). Республика ахборот-ҳисоблаш унитар корхонаси - «ГИВЦ Минсельхозпрода» наслчиликда дастурий-техник воситаларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш, наслчилик маҳсулотлари ахборот базасини ва маълумотлар банкини бошқаришни амалга оширади. Бундан ташқари, марказий банк маълумотларини тармоқ даражасида интеграциялаш, бирламчи маълумотларга ишлов бериш андозалари яратиш, марказлашган меъёрий-маълумотномаларни шакллантириш, давлат ахборот тизимини юритиш ва тизимли бошқариш администратори вазифасини бажаради. Давлат–ахборот тизимини техник ва ташкилий жиҳатдан республика даражасидаги оператори сифатида БГО «Белплемживобъединение», унинг вилоят ва туманлар даражасидаги операторлари эса вилоятлар наслчилик корхоналари ҳисобланади. Давлат наслчилик ахборот тизмидан фойдаланувчилар наслчилик суъектлари, наслчилик бўйича давлат бошқаруви органлари, бошқа юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланадилар. Шу тариқа, биринчи босқичда ахборот тизими наслчилик субъектлари маълумотлари билан тўлдирилиб, кейинги босқичда туман ва вилоят наслчилик корхоналари даражасида

умумлаштирилади. Ундан кейин эса маълумотлар маркази маълумотлар банкини шакллантириш учун РУП «ГИВЦ Минсельхозпрода» корхонасига узатади ва ундан учинчи, юқори босқич - БГО «Белплемживобъединение»га тақдим этилади.

ХУЛОСА. Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкин-ки, Беларусь Республикасини бугунги кун сутдор қорамолчилигидаги ютуқларга мавжуд наслчилик хизмати тизимининг сақлаб қолинганлиги, бозор шароити ва фан-техника тараққиётига мос ҳолда такомиллаштирилганлиги, самарали бошқарилиши натижасида эришилган.

Ушбу вертикал ва горизонтал ҳолатда ўзаро интеграцияланган тизим, ягона мувофиқлаштирувчи марказ (умумий ҳолатда-Беларусь Республикаси қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат вазирлиги, хос ҳолатда-наслчилик бошқармаси) мавжудлиги; сутдор қорамолларнинг якка ва популяция даражасидаги наслий қиймати ҳақидаги маълумотларни йиғиш, ишлов бериш тизими; наслчилик хўжаликлари ва бошқа субъектлар, шу жумладан, республика миыёсида 1 та бирлашма ва ҳудудий селекция-генетика марказлари (вилоят наслчилик корхоналари); наслчилик соҳасида муносабатларни бошқарувчи меъёрий-ҳуқуқий тизим, юқори даражадаги ижро интизоми мавжудлиги билан изоҳланади. Ушбу тизимнинг ҳар бир босқичини бевосита ўрганиш, Ўзбекистон шароитига мос хусусиятларни инобатга олган ҳолда фойдаланиш қорамолчиликни ривожлантиришда яхши натижалар бериши мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. «Белплемживобъединение». – Режим доступа: URL: http://belplem.by/molochnye-laboratorii/ (дата обращения: 10.07.2017).
2. Белстат: на 1 января 2025 года в Беларуси зарегистрировано 4,1 млн голов КРС/https://milknews.ru/index/byelstat-krs.
3. Бадьина В.М., Бадьина М. Ю. Современное состояние и перспективы развития молочного скотоводства в Республике Беларусь. Современные технологии сельскохозяйственного производства: сб. науч. статей по материалам XVII Международной научно-практической конференции. Гродно: УО «ГГАУ», 2014. С. 5-6.
4. Вишневец А.В. [и др.]. Разведение сельскохозяйственных животных с основами селекции: учеб-метод. пособие для абитуриентов по специальности 1 - 74 03 01 «Зоотехния» ССПВО. Витебск: ВГАВМ, 2017. 12 с.
5. Климов Н. Н., Коршун С. И. Структура племенной службы в отрасли молочного скотоводства Республики Беларусь // Аэкономика: экономика и сельское хозяйство. 2017. №7 (19). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/struktura-plemennoy-sluzhby-v-otrasli-molochnogo-skotovodstva-respubliki-belarus (дата обращения: 22.10.2025).
6. Мисуно В. Молочный подкомплекс Республики Беларусь: состояние, проблемы развития. Аграрная экономика. 2009. № 9. С. 50-56.
7. Молочная лаборатория в Беларуси [Электронный ресурс]. / Официальный сайт БГО по племенному животноводству
8. Положение о государственной племенной службе: утв. постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 22 ноября 2013 г. № 1005 // Национальный правовой Интернет- портал Республики Беларусь, 04.12.2013, 5/38081.
9. Тимошенко В.Н., Музыка А.А., Москалев А.А. Перспективы развития молочного скотоводства в Республике Беларусь. Передовые технологии и техническое обеспечение

сельскохозяйственного производства: материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Минск: БГАТУ, 2017. С. 15-20.

10. Тюренкова Е.Н. Управление племенным животноводством в регионе с применением информационных технологий. Техника и оборудование для села. 2012. №10. С. 41-45.
11. Шейко И.П., Брыло И.В. Концепция развития отраслей животноводства в Беларуси. Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя аграрных навук. 2014. №1. С. 62-66.
12. Шилов А. И., Ляшук Р. Н., Шилов О. А. Производство молока в республике Беларусь (состояние и перспективы) // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. 2019. №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/proizvodstvo-moloka-v-respublike-belarus-sostoyanie-i-perspektivy (дата обращения: 22.10.2025).
13. Юдин В.М. Роль информационных технологий в повышении эффективности ведения молочного скотоводства. Вестник Ижевской государственной сельскохозяйственной академии. 2015. №2. С. 3-9.
14. Белстат: на 1 января 2025 года в Беларуси зарегистрировано 4,1 млн голов КРС

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН (НА ПРИМЕРЕ МАЛАЙЗИИ, ЮЖНОЙ КОРЕИ И ГЕРМАНИИ)

Бекбосынов Айдос Куралбаевич
Доцент кафедры “Управление бизнесом” университета Маъмуна.
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220767

Annotatsiya. *Maqolada sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni boshqarish bo‘yicha xorijiy tajriba Malayziya, Janubiy Koreya va Germaniya misolida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda innovatsion rivojlanishning asosiy modellari, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash instrumentlari hamda innovatsiyalarni rag‘batlantirishning institutsional mexanizmlari tahlil qilinadi. Statistik ma’lumotlar asosida innovatsion faollik ko‘rsatkichlari va ilmiy tadqiqot hamda ishlanmalarga yo‘naltirilgan investitsiyalar taqqoslab o‘rganilgan. Shuningdek, ushbu modellarni O‘zbekiston Respublikasi sanoat siyosatida qo‘llash istiqbollari alohida e’tibor bilan yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, davlat qo‘llab-quvvatlashi, sanoat klasterlarini rivojlantirish hamda innovatsion infratuzilmani kengaytirish sanoatning raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.*

Kalit so‘zlar: *innovatsiyalar, sanoat, innovatsion menejment, milliy innovatsion tizim, sanoat siyosati, Janubiy Koreya, Germaniya, Malayziya.*

Аннотация. *В статье рассматривается зарубежный опыт управления инновационной деятельностью промышленных предприятий на примере Малайзии, Южной Кореи и Германии. Анализируются ключевые модели инновационного развития, инструменты государственной поддержки и институциональные механизмы стимулирования инноваций. На основе статистических данных проведено сравнение показателей инновационной активности и инвестиций в исследования и разработки. Особое внимание уделяется перспективам адаптации данных моделей в промышленной политике Республики Узбекистан. Результаты исследования показывают, что интеграция государственной поддержки, промышленной кластеризации и развития инновационной инфраструктуры может значительно повысить конкурентоспособность промышленности страны.*

Ключевые слова: *инновации, промышленность, инновационный менеджмент, национальная инновационная система, промышленная политика, Южная Корея, Германия, Малайзия.*

Abstract. *The article examines foreign experience in managing the innovation activities of industrial enterprises using the examples of Malaysia, South Korea, and Germany. The study analyzes key models of innovative development, instruments of state support, and institutional mechanisms for stimulating innovation. Based on statistical data, a comparison of indicators of innovation activity and investments in research and development is conducted. Particular attention is paid to the prospects for adapting these models within the industrial policy of the Republic of*

Uzbekistan. The results of the study show that the integration of government support, industrial clustering, and the development of innovation infrastructure can significantly increase the competitiveness of the country's industrial sector.

Keywords: *innovation, industry, innovation management, national innovation system, industrial policy, South Korea, Germany, Malaysia.*

В условиях глобальной конкуренции инновации становятся основным фактором экономического роста и повышения конкурентоспособности промышленности. Современные исследования показывают, что инновационная деятельность предприятий напрямую влияет на производительность труда, экономическое развитие и устойчивость национальной экономики.

Формирование национальных инновационных систем является важнейшим условием технологического развития государства. Национальная инновационная система представляет собой совокупность институтов, взаимодействующих в процессе создания, распространения и использования новых знаний и технологий.

Мировая практика показывает, что наиболее успешные экономики мира активно инвестируют в исследования и разработки. Согласно международным исследованиям, глобальные расходы на научные исследования и разработки превышают 2,5 трлн долларов ежегодно [1].

Среди стран, демонстрирующих наиболее успешные модели инновационного развития промышленности, можно выделить Южную Корею, Германию и Малайзию. Южная Корея является одним из мировых лидеров по уровню инвестиций в исследования и разработки, где расходы на НИОКР составляют около 4,9 % ВВП. Германия, в свою очередь, занимает ведущие позиции в Европе по развитию промышленной инновационной системы и кластерной политики. [2]

В Республике Узбекистан в последние годы также проводится активная политика модернизации промышленности и формирования инновационной экономики. Развитие национальной инновационной системы рассматривается как один из ключевых факторов повышения конкурентоспособности экономики страны.

Целью данного исследования является анализ зарубежного опыта управления инновационной деятельностью промышленных предприятий и оценка возможностей его применения в Республике Узбекистан.

Методологическую основу исследования составили методы сравнительного анализа, статистического анализа и институционального подхода.

В качестве информационной базы исследования использованы:

- статистические данные международных организаций;
- аналитические отчеты международных институтов;
- исследования в области инновационной экономики.

Особое внимание уделено анализу показателей расходов на исследования и разработки, которые являются одним из ключевых индикаторов инновационного развития страны.

Также были использованы данные международных статистических баз, содержащие информацию о показателях инновационной активности различных стран.

Анализ международной статистики показывает значительные различия в уровне инновационного развития различных стран.

Таблица 1

Инвестиции в исследования и разработки [2]

Страна	**Расходы на НИОКР (% ВВП)**	**Основные отрасли инноваций**
Южная Корея	4.9	электроника, робототехника
Германия	3.1	машиностроение
Малайзия	1.0	электроника
Узбекистан	0.2–0.3	промышленность

Высокий уровень инвестиций в научные исследования и разработки является одним из основных факторов технологического лидерства стран.

Южная Корея является одним из наиболее успешных примеров инновационной индустриализации. В стране реализуется активная государственная политика поддержки инноваций и развития высокотехнологичных отраслей экономики.

Ключевыми элементами инновационной системы Южной Кореи являются:

- крупные промышленные корпорации;
- государственные инвестиционные программы;
- технологические парки;
- сотрудничество науки и бизнеса.

Южная Корея демонстрирует один из самых успешных примеров инновационной индустриализации. Важную роль сыграли государственные программы развития промышленности и инвестиций в технологии.

Таблица 2

Основные элементы инновационной системы Южной Кореи [3]

Элемент	**Характеристика**
Государственные инвестиции	крупные программы НИОКР
Промышленные корпорации	Samsung, Hyundai
Технологические кластеры	инновационные технопарки
Государственно-частное партнерство	активная поддержка стартапов

Правительство Южной Кореи планирует увеличить расходы на исследования до **35.3 трлн вон (около 25 млрд долларов)**.

Рисунок 1

Структура инновационной системы Южной Кореи

Источник: Разработка автора.

Государственные инвестиции играют важную роль в финансировании исследований и разработок, что способствует развитию новых технологий и повышению конкурентоспособности промышленности.

Германия реализует модель инновационного развития, основанную на тесном взаимодействии научных учреждений, промышленных предприятий и государства.

Таблица 3

Ключевые элементы инновационной системы Германии [4]

Элемент	**Функция**
Институты Фраунгофера	прикладные исследования
Технологические кластеры	инновационные регионы
Промышленные корпорации	Siemens, Bosch
Поддержка МСП	инновационные программы

Особую роль в инновационной системе Германии играют научно-исследовательские институты Фраунгофера, которые специализируются на прикладных исследованиях и разработке новых технологий для промышленности.

Рисунок 2

Модель инновационного взаимодействия в Германии

Источник: Разработка автора.

Кроме того, важным элементом немецкой инновационной системы является поддержка малых и средних предприятий, которые активно внедряют инновации и способствуют развитию технологических кластеров [12].

Малайзия демонстрирует успешный опыт развития инновационной экономики за счет привлечения иностранных инвестиций и создания технологических парков.

Таблица 4

Основные инструменты инновационной политики Малайзии [5]

Инструмент	**Описание**
Технологические парки	развитие стартапов
Инвестиционные программы	поддержка инноваций
Образовательные программы	подготовка кадров

Рисунок 3

Инновационная экосистема Малайзии

Источник: Разработка автора.

Основными инструментами инновационной политики Малайзии являются:

- создание технологических парков;
- развитие инновационных кластеров;
- государственные программы поддержки стартапов.

Данная стратегия позволила стране значительно повысить уровень технологического развития промышленности.

Анализ зарубежного опыта показывает, что эффективное управление инновационной деятельностью промышленных предприятий требует комплексного подхода.

Основными факторами успешного инновационного развития являются:

- активная государственная политика поддержки инноваций;
- высокий уровень инвестиций в исследования и разработки;
- развитая инновационная инфраструктура;
- эффективное взаимодействие науки и бизнеса.

В Узбекистане создан солидный научно-производственный потенциал, имеются высококвалифицированные научные и практические кадры, возможность проведения научных исследований в области инновационного развития. Однако, к сожалению, ориентация этого громадного национального достояния на создание и реализации конкретных инноваций по-прежнему очень слабая. Другой существенный недостаток

нехватка собственных ресурсов и привлечение дополнительных ресурсов на эти цели. В этой связи государственную экономическую политику страны следует направить на создание и стимулирование новых малых высокотехнологичных компаний, формирование индустрии венчурного бизнеса. Это позволит повысить интеллектуальный и технологический потенциал страны. [6]

В Республике Узбекистан в последние годы также предпринимаются меры по развитию инновационной экономики. В частности, реализуются программы модернизации промышленности и развития национальной инновационной системы.

Однако уровень расходов на исследования и разработки в стране остается относительно низким по сравнению с ведущими инновационными экономиками мира.

Проведенное исследование показало, что зарубежный опыт управления инновационной деятельностью промышленных предприятий может быть успешно адаптирован в Республике Узбекистан.

Наиболее перспективными направлениями применения зарубежного опыта являются:

- развитие инновационных кластеров;
- создание технологических парков;
- увеличение инвестиций в исследования и разработки;
- развитие сотрудничества науки и промышленности.

Реализация данных мер позволит повысить инновационную активность предприятий и обеспечить устойчивое развитие промышленности Узбекистана.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. WIPO. Global Innovation Index 2025. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2025.
2. World Bank. World Development Indicators. Washington DC: World Bank, 2024.
3. Jeong D., Kang T., Lee S. Mapping Innovation Networks in National Innovation Systems. 2025.
4. Fraunhofer-Gesellschaft. Innovation and Applied Research in Germany. Berlin, 2025.
5. Hobohm D. Frameworks for the Development of Innovative Industries. Bonn: German Development Institute, 2022.
6. Бекбосынов А.К. Зарубежный опыт управления инновационным развитием на предприятиях. «Хоразм Мамун Академияси Ахборотномаси» №11, 2021, 181-188.

EFFECTIVE USE OF THE BANKING SYSTEM IN THE USE OF INVESTMENT RESOURCES

Isayeva Nargiza Khamidovna
University of Science and Technologies
Head of the "Economics" Department, Associate Professor
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220790

Abstract. *The effective utilization of investment resources is one of the key prerequisites for sustainable economic growth and structural transformation of national economies. In modern financial systems, the banking sector plays a fundamental role in mobilizing financial resources and directing them toward productive investment activities. The purpose of this study is to analyze the role of the banking system in ensuring the efficient use of investment resources and to identify the main mechanisms through which banks contribute to investment financing and economic development. The research examines theoretical and empirical perspectives on financial intermediation, focusing on the capacity of banks to accumulate savings, allocate capital efficiently, and support investment projects across different sectors of the economy. Particular attention is given to the mechanisms of deposit mobilization, credit financing, project financing, and risk management within the banking system. The study also analyzes the dynamics of bank lending and interest rates in Uzbekistan during 2025 in order to evaluate the affordability of financial resources for investment activities. The results of the analysis show that the banking system plays a crucial role in transforming savings into productive investments and supporting the development of the real sector of the economy. However, relatively high interest rates on bank loans in national currency remain a limiting factor for investment activity. At the same time, foreign currency loans offer lower interest rates but create additional exchange rate risks. The study concludes that improving banking sector efficiency, strengthening financial intermediation mechanisms, and optimizing credit policies are essential for increasing the effectiveness of investment resource utilization and ensuring sustainable economic development.*

Keywords: *Banking system, investment resources, financial intermediation, investment financing, bank credit, economic development, capital allocation, financial stability.*

1. Introduction

In the modern global economy, the effective mobilization and allocation of investment resources have become one of the key factors determining sustainable economic growth and development. Investment plays a crucial role in expanding production capacity, introducing innovative technologies, creating new jobs, and improving the overall competitiveness of national economies. In this context, the banking system acts as one of the most important financial intermediaries responsible for accumulating financial resources and channeling them into productive investment activities. Therefore, the effective use of the banking system in the utilization of investment resources has become a significant topic in both economic theory and practice.

The banking system performs a vital function in transforming savings into investments. Through various financial instruments and mechanisms, banks collect temporarily free funds from individuals, businesses, and institutions and redirect them to sectors that require financial resources

for development and expansion. This intermediation function enables the efficient allocation of capital across different sectors of the economy and contributes to balanced economic development. Without a well-developed and efficiently functioning banking system, the process of mobilizing investment resources would be fragmented and inefficient, limiting economic growth potential.

In recent decades, globalization, financial liberalization, and technological advancement have significantly transformed the structure and functioning of banking systems around the world. Modern banking institutions are no longer limited to traditional lending activities; they now provide a wide range of financial services such as investment financing, project financing, risk management, and financial advisory services. These functions enhance the capacity of banks to support investment activities and contribute to the development of various sectors of the economy.

The effectiveness of the banking system in utilizing investment resources depends on several factors, including financial stability, regulatory frameworks, institutional capacity, risk management practices, and the availability of modern financial instruments. A stable and efficient banking system ensures that investment resources are allocated to productive sectors, thereby increasing economic efficiency and fostering sustainable development. Conversely, weaknesses in the banking sector may lead to inefficient allocation of resources, increased financial risks, and slower economic growth.

Another important aspect of the banking system's role in investment resource utilization is its ability to reduce information asymmetry between investors and borrowers. Banks possess specialized knowledge, financial expertise, and risk assessment capabilities that enable them to evaluate investment projects more effectively than individual investors. By performing credit analysis, monitoring borrowers, and managing financial risks, banks help ensure that investment funds are directed toward viable and productive projects. This function enhances the overall efficiency of investment processes and contributes to financial market stability.

In many developing and transition economies, including those undergoing structural economic reforms, the banking sector plays an even more critical role in supporting investment activities. Due to the relatively underdeveloped capital markets in such economies, banks often serve as the primary source of financing for businesses and investment projects. Consequently, the effectiveness of the banking system directly influences the availability of financial resources for economic development and modernization.

Furthermore, the development of innovative financial instruments and digital banking technologies has significantly improved the efficiency of the banking sector in mobilizing and allocating investment resources. Digital platforms, fintech solutions, and modern financial technologies enable banks to expand their services, improve access to financial resources, and enhance the transparency and speed of financial transactions. As a result, the banking system becomes more capable of supporting investment processes and promoting economic growth.

The role of the banking system in investment resource utilization is also closely related to the implementation of national economic policies. Governments often rely on the banking sector to support strategic investment priorities, finance infrastructure projects, and stimulate entrepreneurship and small business development. Through credit policies, interest rate mechanisms, and financial incentives, banks contribute to the realization of national economic development strategies.

In addition, effective banking systems contribute to the diversification of investment sources by attracting both domestic and foreign investment. By ensuring financial stability, strengthening

regulatory mechanisms, and improving corporate governance practices, the banking sector can increase investor confidence and facilitate the inflow of capital into the economy. This process is particularly important for countries seeking to integrate into the global financial system and expand their investment potential.

Despite the significant progress achieved in the development of banking systems worldwide, several challenges remain in ensuring the effective use of investment resources. Therefore, the purpose of this study is to examine the role of the banking system in the effective use of investment resources and to analyze the key mechanisms through which banks contribute to investment financing and economic growth.

2. Literature review

The role of the banking system in mobilizing and efficiently allocating investment resources has been widely studied in economic literature. Researchers emphasize that banks function as financial intermediaries that connect savers with investors, facilitate capital formation, and support sustainable economic growth. Theoretical and empirical studies highlight various mechanisms through which banking systems influence investment processes, including credit provision, liquidity creation, risk management, and financial intermediation.

One of the earliest theoretical foundations for understanding the role of finance and banking in economic development was provided by Joseph Schumpeter [1], who argued that financial institutions play a key role in facilitating technological innovation and economic progress by financing productive investments. According to this view, well-developed financial systems enable entrepreneurs to implement innovative projects and stimulate long-term economic growth.

A significant contribution to the empirical analysis of finance and growth was made by R. King and R. Levine [2], who demonstrated that financial development, including banking sector expansion, strongly predicts future economic growth. Their research shows that banking systems stimulate capital accumulation and productivity growth by efficiently allocating financial resources to productive investments.

Ross Levine [3] further expanded this perspective by identifying the key functions of financial systems, including mobilizing savings, allocating capital, monitoring investments, and managing risks. His work emphasizes that efficient banking systems reduce information asymmetry and transaction costs, which ultimately increases investment efficiency and economic development.

Research conducted by Thorsten Beck, Mathijs Van Dijk, Robin Döttling, and Thomas Lambert [4] examines the relationship between banking liquidity creation and investment activity across countries. Their findings suggest that banks contribute to economic growth by creating liquidity and allocating capital to sectors where it can generate the highest productivity and investment returns.

Seyed Farid Mousavi and Arezu Gazari Neyshabouri [5] highlight that banks play a critical role in financing business enterprises, particularly small and medium-sized enterprises (SMEs). Their research shows that bank lending accelerates production cycles, promotes innovation, and contributes to employment generation by providing long-term financing to private sector businesses.

According to Manish Singh Baghel, banks play a fundamental role in economic development by collecting savings from individuals and transforming them into investment capital. His research emphasizes that the banking sector supports both domestic investment and international trade by providing credit and facilitating financial transactions [6].

The sectoral analysis conducted by Jesús Antonio Gil-Jardón, Paolo Morganti, and Connie Atristain-Suárez [7] examines the impact of commercial and development bank credit on economic growth indicators such as exports, GDP, and foreign direct investment. Their findings indicate that development banks play a complementary role by financing large-scale and socially beneficial investment projects that may be too risky for commercial banks.

Shamsul Alam, Chowdhury, and Razak [8] conducted a bibliometric analysis of banking performance research and concluded that banking efficiency and productivity significantly influence economic growth. Their findings emphasize that banks mobilize financial resources by collecting deposits and providing loans to investors, thereby stimulating investment and economic expansion.

The study by Haibo Wang, Lutfu Sua, and Burak Dolar [9] examines the relationship between financial openness and banking sector performance. Their results show that international financial integration increases banks' ability to expand credit portfolios and finance investment activities, particularly in developing economies.

Another important contribution is provided by Danyil Vrotslavskyy and Yaroslav Dropa [10], who emphasize that the banking system plays a central role in redistributing financial resources within the economy. By attracting deposits and providing loans to enterprises and individuals, banks ensure the continuous financing of investment activities and support economic development.

Research conducted by Uzbek economist Bakhadir Mamatov [11] examines the role of commercial banks in supporting the development of the real sector of the economy. His findings show that commercial banks contribute to the modernization of industries by providing credit resources for investment projects and supporting innovation activities.

Bobir Sultonmurodov [12] studied the role of bank financing in investment project implementation. According to his research, cooperation between commercial banks and international financial institutions significantly increases the availability of investment resources for large-scale infrastructure and industrial projects.

Uzbek economist Janabay Isakov [13] emphasizes the growing importance of commercial banks in capital market development and investment financing. His research highlights that modern banks are not only credit providers but also active participants in financial markets through investment banking and securities operations.

3. Research methodology

The research methodology of this study is based on a combination of theoretical and empirical approaches aimed at analyzing the role of the banking system in the effective use of investment resources. The study relies on general scientific and economic research methods, including comparative analysis, statistical analysis, logical analysis, and system approach.

First, the theoretical foundations of the relationship between the banking system and investment resource utilization were examined through a comprehensive review of international and national academic literature. This allowed the identification of key concepts related to financial intermediation, capital allocation, and investment financing within modern banking systems.

Second, statistical analysis methods were used to examine the dynamics of banking sector indicators, particularly interest rates on loans and deposits in the Republic of Uzbekistan during 2025. Official statistical data and financial indicators were analyzed to evaluate the accessibility of investment resources and the cost of capital for businesses and investors.

In addition, a comparative analysis was conducted to examine the differences between interest rates on loans in national and foreign currencies. This approach allowed for a deeper

understanding of the financial conditions influencing investment decisions and the efficiency of banking mechanisms in supporting investment activities.

The system approach was applied to analyze the interaction between different elements of the banking system, including deposit mobilization, credit allocation, and risk management mechanisms. Conceptual modeling was also used to illustrate the process through which financial resources are transformed into investments within the banking system.

4. Analysis and results

The effective utilization of investment resources through the banking system is one of the key factors that determine sustainable economic development. In modern financial systems, banks serve as intermediaries between savers and investors by mobilizing financial resources and allocating them to productive sectors of the economy. Through various financial instruments such as credit financing, investment loans, project financing, and financial advisory services, the banking system contributes significantly to the efficient use of investment resources.

In this study, the relationship between the banking system and the effective use of investment resources is analyzed from both conceptual and empirical perspectives. Particular attention is given to the mechanisms through which banks mobilize financial resources and channel them into investment activities. Furthermore, the role of the banking system in supporting business development, improving capital allocation, and ensuring financial stability is examined.

Table 1

Key Banking Mechanisms Supporting the Effective Use of Investment Resources[14]

Banking Mechanism	**Financial Instruments**	**Role in Investment Resource Utilization**	**Expected Outcome**
Deposit Mobilization	Savings accounts, time deposits	Accumulation of financial resources	Increased investment capital
Credit Financing	Business loans, investment loans	Financing business and investment projects	Expansion of production capacity
Project Financing	Long-term investment credits	Support for infrastructure and industrial projects	Economic growth
Risk Management	Credit risk assessment, guarantees	Reduction of investment risks	Financial stability
Financial Intermediation	Capital allocation and monitoring	Efficient distribution of financial resources	Higher investment efficiency

Table 1 illustrates the key mechanisms through which the banking system supports the effective use of investment resources. Deposit mobilization represents the first stage of the investment process, as banks collect savings from households and businesses. These accumulated funds are then allocated through credit financing to enterprises and investors who require capital for business expansion and development.

Project financing mechanisms allow banks to support large-scale investment initiatives such as infrastructure development, industrial modernization, and technological innovation. At the same

[14] Author's development

time, risk management practices implemented by banks ensure that investment funds are allocated to viable and productive projects. As a result, the banking system contributes to increasing investment efficiency and strengthening financial stability.

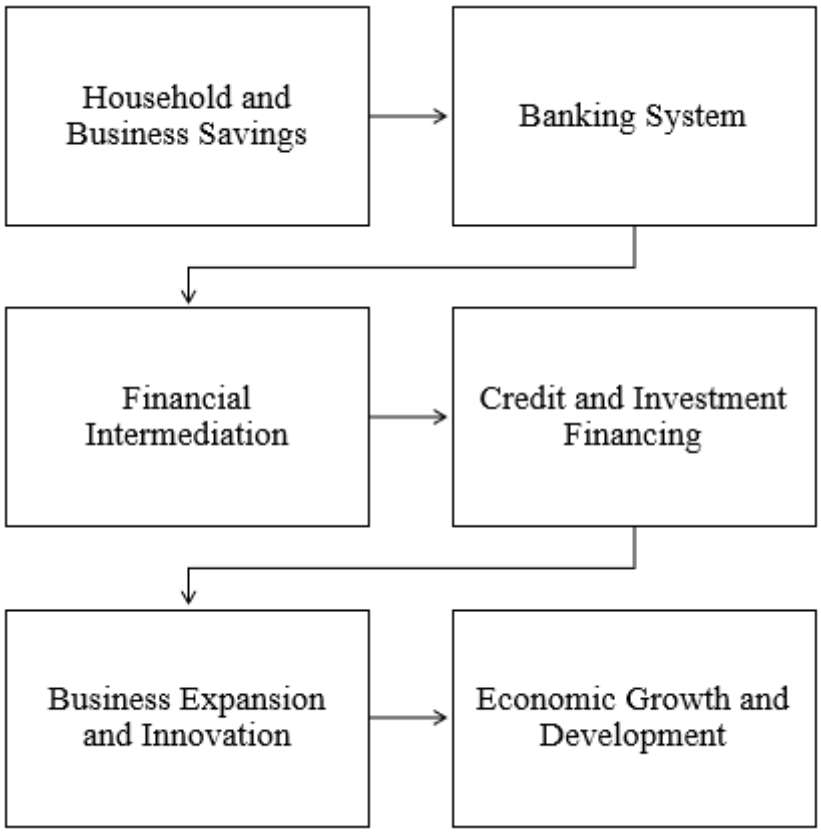

Figure 1. Banking System's Role in Investment Resource Allocation[15]

Figure 1 presents a conceptual model demonstrating the role of the banking system in the investment process. The model begins with the accumulation of savings from households and businesses. These savings are deposited into banks, where they are transformed into investment resources through financial intermediation.

Banks then allocate these resources in the form of loans, investment financing, and credit facilities to firms and entrepreneurs. As a result, businesses are able to expand production, introduce innovations, and improve productivity. This process ultimately contributes to economic growth and sustainable development.

The model highlights the central role of banks in connecting financial resource holders with investors and ensuring the efficient circulation of capital within the economy.

The efficiency of utilizing investment resources through the banking system is primarily determined by the cost of capital, namely interest rates on loans. The dynamics of interest rates within the banking system of Uzbekistan throughout 2025 demonstrate the affordability of investment resources for the real sector of the economy.

Based on the data presented in the table, it is evident that weighted average rates for bank loans in national currency remained relatively high and stable throughout 2025, fluctuating within the range of 22.6% to 23.4%. This indicates that the cost of investment resources in the national

[15] Author's development

currency remains high, necessitating a rate of return on investment projects that exceeds these interest levels. Specifically, the rates for loans to legal entities concluded the year at 23.0% in December, highlighting a significant financial burden on enterprises utilizing these resources.

Table 2

Dynamics of weighted average interest rates on bank loans and deposits in the Republic of Uzbekistan in 2025 (annual basis, %)[16]

Indicators	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec
Interest rates on bank loans in national currency	**23,1**	**23,1**	**23,0**	**22,6**	**22,8**	**23,0**	**22,9**	**23,4**	**23,1**	**23,1**	**22,7**	**22,7**
- Loans up to 1 year	22,6	23,2	23,4	23,1	21,9	22,3	22,9	22,8	22,8	22,9	22,9	22,9
- Loans over 1 year	23,3	23,0	22,9	22,5	23,1	23,2	22,9	23,5	23,3	23,2	22,6	22,6
Interest rates on bank loans in foreign currency	**10,2**	**10,4**	**10,2**	**9,9**	**9,9**	**9,9**	**9,9**	**10,5**	**10,1**	**10,4**	**10,1**	**10,0**
- Loans up to 1 year	10,5	10,5	10,6	9,4	9,4	9,7	8,7	10,1	9,6	9,8	10,2	10,2
- Loans over 1 year	9,8	10,4	9,8	10,3	10,3	10,0	10,7	10,7	10,3	10,8	10,0	10,0
Rates on deposits and loans in national currency												
- Term deposits of individuals	22,1	22,1	22,1	21,6	21,5	21,4	21,4	21,4	21,3	20,9	21,0	20,6
- Term deposits of legal entities	16,8	16,9	16,4	17,5	17,9	17,9	16,9	17,7	17,1	17,1	16,4	16,4
- Loans to individuals	24,4	24,1	23,6	22,6	23,1	23,7	23,8	24,1	24,1	23,5	22,9	23,4
- Loans to legal entities	22,4	22,5	22,7	22,9	22,6	22,8	22,7	23,2	22,9	23,2	23,2	23,0

In contrast, interest rates for bank loans in foreign currency appeared far more attractive, stabilizing between 9.9% and 10.5%. This price gap explains the preference of entrepreneurs for foreign currency-denominated resources when financing large-scale investment projects. However, this trend also underscores the necessity of managing exchange rate risks as a critical aspect of effective banking system utilization.

[16] Data from the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, https://cbu.uz/uz/statistics/rates/

Furthermore, the "spread" between deposit and loan rates remains notable. For instance, while term deposits for legal entities stood at 16.4% in December, loan rates for the same category were 23.0%. Reducing the cost of funds attracted through the banking system and optimizing lending conditions remain urgent tasks for enhancing the overall efficiency of investment resource utilization.

5. Conclusion

The conducted research confirms that the banking system plays a crucial role in ensuring the effective mobilization and utilization of investment resources within the economy. As a key financial intermediary, the banking sector facilitates the transformation of savings into productive investments, supports the development of business activities, and contributes to sustainable economic growth.

The analysis demonstrates that banks perform several essential functions in the investment process, including deposit mobilization, credit financing, project financing, and financial risk management. Through these mechanisms, banks ensure the efficient distribution of financial resources among economic sectors and support the implementation of investment projects in industry, infrastructure, and entrepreneurship.

The empirical analysis of interest rate dynamics in Uzbekistan in 2025 shows that the cost of borrowing in national currency remains relatively high, which may limit the investment capacity of enterprises. At the same time, loans in foreign currency appear more affordable due to lower interest rates; however, they are associated with additional exchange rate risks. Therefore, balancing interest rate policies and improving access to affordable financial resources remain important tasks for enhancing the effectiveness of investment financing.

Furthermore, the study highlights that strengthening financial stability, improving banking regulations, expanding digital financial services, and increasing the efficiency of financial intermediation are key factors in optimizing the role of the banking system in investment resource utilization.

Overall, improving the effectiveness of the banking system will contribute to increasing investment activity, enhancing the competitiveness of the national economy, and ensuring long-term economic development. Future research may focus on the impact of digital banking technologies, financial innovation, and capital market development on the efficiency of investment resource allocation.

REFERENCES

1. Schumpeter JA (1911) The theory of economic development. Harvard University Press, Cambridge
2. King, R.G. and Levine, R. (1993) Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. Quarterly Journal of Economics, 108, 717-737. http://dx.doi.org/10.2307/2118406
3. Levine, R. (1997) Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. Journal of Economic Literature, 35, 688-726. https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2367644
4. Beck, T, R Döttling, T Lambert and M Van Dijk (2020), ‘DP14956 Liquidity Creation, Investment, and Growth‘, CEPR Discussion Paper No. 14956. CEPR Press, Paris & London. https://cepr.org/publications/dp14956

5. Qazim Tmava, Florin Peci, Gazmend Luboteni. The Role of Banks in Small and Medium Enterprises Financing: A Case Study from Kosovo. International Journal of Economics and Finance. Vol. 5, No. 12 (2013). DOI:10.5539/ijef.v5n12p94
6. Baghel, M. S. (2019). The Role of Bank in developing Economic Countries. Academic Journal of Economic and Finance, 1(1), 16-20.
7. Gil-Jardón, J. A., Morganti, P. R., & Atristain-Suárez, C. (2024). The Role of Development and Commercial Banking in Promoting Economic Growth in Mexico: A Sectoral Analysis. Journal of Risk and Financial Management, 17(11), 505. https://doi.org/10.3390/jrfm17110505
8. Alam, S.M.S., Chowdhury, M.A.M. & Razak, D.B.A. Research evolution in banking performance: a bibliometric analysis. Futur Bus J 7, 66 (2021). https://doi.org/10.1186/s43093-021-00111-7
9. Haibo Wang, Lutfu Sua, Burak Dolar. The Impact of Trade and Financial Openness on Operational Efficiency and Growth: Evidence from Turkish Banks. General Economics. 3 Dec 2025, DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2512.05148
10. Danyil Vrotslavskyy, Yaroslav Dropa. The Role Of The Banking System In Providing Financial Resources For The Development Of The Economy. ГРААЛЬ НАУКИ. June 2024, DOI: 10.36074/grail-of-science.07.06.2024.021
11. Mamatov B.S. The Role of Banks in the Development of the Real Sector of the Economy of Uzbekistan. World Economics & Finance Bulletin. Vol. 23, June 2023
12. Bobir Bakhodirovich Sultonmurodov. The role and importance of financing investment projects. (2024). Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities, 3(4), 32-38. https://econferenceseries.com/index.php/icedh/article/view/4205
13. Isakov, J. (2025). The function and value of commercial banks in fostering capital market growth. GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT, 3(6). https://doi.org/10.5281/zenodo.15709554
14. Data from the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, https://cbu.uz/uz/statistics/rates/

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ УЗБЕКИСТАНА В МИРОВУЮ ЭКОНОМИКУ

[1]Кобилова Шозода Тимуровна, **[2]Исхакова Сарвар Аюбовна**
[1]к.э.н., доцент кафедры экономики и финансов
университета Zarmed, [2]д.ф.э.н.(PhD), доцент кафедры цифровой экономики
Самаркандского института экономики и сервиса
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220812

Аннотация. *Цифровой маркетинг перестал быть просто инструментом продвижения, превратившись в структурный фактор экономической устойчивости и международной конкурентоспособности. В данной статье анализируется эволюция цифрового маркетинга в Узбекистане, выявляется его уникальная «мессенджер-центричная» природа с доминированием экосистемы Telegram. На основе системного и сравнительного анализа выделены институциональные барьеры и проблема цифрового разрыва. Результаты исследования подтверждают, что интеграция цифрового маркетинга в национальные стратегии — в частности, через развитие Fintech и поддержку МСБ — является необходимым условием для успешной интеграции Узбекистана в мировую экономику (в контексте вступления в ВТО и сотрудничества с ЕАЭС).*

Ключевые слова: *цифровой маркетинг, экономическая устойчивость, экосистема Telegram, Узбекистан, Центральная Азия, международная интеграция, Uzum Market.*

Аннотация. *Рақамли маркетинг энди шунчаки реклама воситаси эмас, балки иқтисодий барқарорлик ва халқаро рақобатбардошликнинг муҳим таркибий омилига айланди. Ушбу мақолада Ўзбекистонда рақамли маркетингнинг эволюцияси таҳлил қилиниб, унинг Telegram экотизими таъсирида шаклланган ўзига хос «мессенжер-марказлашган» хусусияти алоҳида таъкидланади. Тизимли ва қиёсий таҳлил асосида институционал тўсиқлар ҳамда рақамли тафовут муаммоси ёритиб берилади. Тадқиқот натижалари рақамли маркетингни миллий ривожланиш стратегияларига интеграция қилиш, хусусан, финтех соҳасини ривожлантириш ва кичик ҳамда ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш орқали Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига муваффақиятли интеграциялашуви учун зарур шарт эканлигини тасдиқлайди. Бу жараён, айниқса, ЖСТига аъзо бўлиш ҳамда Евроосиё иқтисодий иттифоқи билан ҳамкорликни чуқурлаштириш шароитида алоҳида аҳамият касб этади.*

Калит сўзлар: *рақамли маркетинг, иқтисодий барқарорлик, Телеграм екотизими, Ўзбекистон, Марказий Осиё, халқаро интеграция, Узум бозори.*

Abstract. *Digital marketing has ceased to be simply a promotional tool and has become a structural factor in economic sustainability and international competitiveness. This article analyzes the evolution of digital marketing in Uzbekistan, highlighting its unique "messenger-centric" nature, dominated by the Telegram ecosystem. A systemic and comparative analysis highlights institutional barriers and the problem of the digital divide. The study's results confirm that integrating digital marketing into national strategies—specifically, through the development of fintech and support for SMEs—is a prerequisite for Uzbekistan's successful integration into the global economy (in the context of WTO accession and cooperation with the Eurasian Economic Union).*

Keywords: *digital marketing, economic sustainability, Telegram ecosystem, Uzbekistan, Central Asia, international integration, Uzum Market.*

Введение

В условиях глобализации и углубления международной экономической интеграции цифровые технологии становятся ключевым фактором трансформации национальных хозяйственных систем. Развитие цифровой экономики, электронной коммерции и онлайн-коммуникаций формирует новые механизмы конкуренции, продвижения товаров и услуг, а также взаимодействия между производителями и потребителями. В этих условиях цифровой маркетинг выступает не только инструментом продвижения, но и стратегическим фактором обеспечения устойчивого экономического роста и повышения конкурентоспособности государства на мировом рынке.

Для Республики Узбекистан, реализующей масштабные программы модернизации и либерализации экономики, интеграция в мировое хозяйственное пространство является одним из приоритетных направлений государственной политики. Принятие и реализация стратегических документов, в частности Стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030»,[17] направлены на формирование современной цифровой инфраструктуры, расширение электронных услуг и развитие IT-сектора как драйвера экономического роста. В данном контексте цифровой маркетинг приобретает особую значимость как инструмент расширения экспортного потенциала, продвижения национальных брендов и привлечения иностранных инвестиций. Тем не менее, реализация этого потенциала ограничивается дефицитом цифровых компетенций, инфраструктурными факторами и вопросами кибербезопасности. В связи с этим изучение роли цифрового маркетинга в условиях интеграции Узбекистана имеет очень большое научное и практическое значение

Целью статьи является исследование особенностей развития цифрового маркетинга в Республике Узбекистан в контексте международной экономической интеграции, а также обоснование его влияния на повышение конкурентоспособности и устойчивости национальной экономики.

Литературный обзор по теме. В последние два десятилетия цифровой маркетинг стал предметом интенсивного изучения, как в зарубежной, так и в отечественной научной литературе. В экономических исследованиях цифровой маркетинг понимается как совокупность инструментов, методов и стратегий продвижения товаров и услуг с использованием цифровых технологий и интернет-ресурсов.[18] Авторы подчёркивают его отличие от традиционного маркетинга за счёт интерактивности, персонализации, автоматизации и масштабируемости коммуникаций.[19] Исследования зарубежных учёных подчёркивают роль цифрового маркетинга в обеспечении конкурентного преимущества

[17]Указ Президента Республики Узбекистан № УП-6079 «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030» от 5 октября 2020 г. / [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://lex.uz/docs/5030957 (дата обращения: 20.05.2024).

[18] Chaffey. D. Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice / D. Chaffey, F. Ellis-Chadwick. – 7th ed. – Harlow : Pearson Education, 2019. – 545 p. – URL: https://www.pearson.com/... (дата обращения: 20.05.2024).

[19] Ryan. D. Understanding Digital Marketing / D. Ryan. – 4th ed. – London : Kogan Page, 2016. – 464 p. – URL: https://books.google.com/... (дата обращения: 20.05.2024).

компании на международных рынках. Например, Кумар.В.[20] выявил, что внедрение цифровых стратегий повышает эффективность брендинговых коммуникаций и усиливает потребительскую лояльность. В рамках международной интеграции цифровой маркетинг рассматривается как средство снижения барьеров входа на внешние рынки, поскольку цифровые платформы уменьшают транзакционные издержки и расширяют доступ к глобальной аудитории.[21] (Zeng et al., 2010).

В Узбекистане тема цифрового маркетинга и цифровой трансформации экономики активно исследуется местными учеными, особенно в последние 3–5 лет. В работах Касимовой Ф.Т.[22] и Исмаиловой С.У.[23] акцент делается на специфике цифровой трансформации малого бизнеса и сферы услуг в условиях реализации стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030». Рахимова Т.[24] и Айтмуратов И.[25] отмечают, что переход от традиционных методов к цифровым инструментам (SMM, SEO) становится ключевым фактором повышения конкурентоспособности отечественных предприятий на международной арене.

Однако академические публикации, глубоко анализирующие влияние цифрового маркетинга на экономическую устойчивость Узбекистана, пока остаются фрагментарными. Поэтому существует очевидный научный интерес к исследованию цифрового маркетинга в контексте международной интеграции и обуславливает актуальность данного исследования.

Методология исследования. ***Методологическая основа исследования строится на сочетании теоретико-аналитических и эмпирических подходов, позволяющих всесторонне оценить развитие цифрового маркетинга в контексте интеграции Узбекистана в мировую экономику.***

Анализ и результаты. В современных условиях экономическая устойчивость перестает быть статичным показателем и превращается в динамическую способность системы к цифровой адаптации. Цифровой маркетинг радикально сокращает расходы на поиск информации, ведение переговоров и контроль исполнения контрактов. В условиях Узбекистана это означает, что фермер из Сурхандарьи или ремесленник из Маргилана может исключить цепочку из 3–4 посредников, напрямую связываясь с конечным потребителем или экспортером. Цифровые инструменты выравнивают шансы малого бизнеса и крупных корпораций. Прозрачность цен и отзывов в режиме реального времени заставляет рынок

[20] Kumar. V. Strategic Marketing and Digital Technologies / V. Kumar, J. W. Reinartz // Journal of Interactive Marketing. – 2016. – Vol. 30. – P. 1–3.

[21] Zeng. D. Social Media Analytics and Intelligence / D. Zeng [et al.] // IEEE Intelligent Systems. – 2010. – Vol. 25, № 6. – P. 13–16.

[22]Касимова. Ф. Т. Формирование системы цифрового маркетинга в малом бизнесе//Экономика и инновационные технологии.–2024.–№7. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/download/48813/49170 (дата обращения: 20.05.2024).

[23] Исмаилова, С. У. Теоретические основы развития стратегии цифрового маркетинга на рынке услуг и туризма.// Labor Economics and Human Capital. – 2024. – Т. 3, № 1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://laboreconomics.uz/index.php/lehc/article/view/202 (дата обращения: 20.05.2024).

[24] Рахимова. Т. Инновационные маркетинговые стратегии и процессы цифровизации бизнеса в Узбекистане // Green Economy and Development. – 2024. – № 1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/9341 (дата обращения: 20.05.2024).

[25] Аймуратов, И. Цифровой маркетинг и его экономические результаты//Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1, № 14. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/40629 (дата обращения: 20.05.2024).

работать эффективнее, отсеивая неконкурентоспособных игроков и укрепляя общую устойчивость национального продукта. А также цифровизация позволяет фирмам мгновенно переключаться между рынками сбыта при изменении геополитической или экономической конъюнктуры, что является критическим фактором для развивающейся экономики.

В настоящее время Telegram в Узбекистане окончательно перерос статус мессенджера, превратившись в де-факто национальную операционную систему для бизнеса. В то время как глобальный север борется с перегруженностью email-маркетинга, Узбекистан демонстрирует уникальную модель «прямого касания». Превращение Telegram в центральный узел цифровой экосистемы Узбекистана обусловлено синергией технологических, финансовых и социальных факторов.

Основным драйвером цифровизации малого и среднего бизнеса стал отказ от разработки дорогостоящих автономных мобильных приложений в пользу Telegram Mini Apps (TMA). Эта технология существенно упростила выход на рынок электронной коммерции: предпринимателям больше не требуется инвестировать в разработку под разные ОС или бороться за установку приложения в память смартфона клиента. Использование TMA позволяет разворачивать полноценные торговые интерфейсы непосредственно внутри мессенджера, что сокращает бюджеты на разработку и поддержку IT-инфраструктуры в среднем на 70%. Это делает цифровые инструменты доступными даже для микропредприятий в регионах.

Технологическая доступность дополняется глубинной интеграцией Telegram с национальной платежной инфраструктурой. Прямая связка API мессенджера с платежными шлюзами Uzum, Click и Payme трансформировала хаотичную «торговлю в чатах» в цивилизованный рынок. Цикл «увидел рекламу — выбрал товар — оплатил» теперь реализуется по принципу «трех кликов», не выходя из диалогового окна. Важным макроэкономическим последствием стала автоматическая фискализация чеков через ботов. Это не только повысило доверие и безопасность потребителей, но и обеспечило прозрачность транзакций для государства, способствуя обелению экономики.

Социальный фундамент модели опирается на уникальную структуру информационного потребления. В Узбекистане Telegram-каналы районов и махаллей стали эффективнее глобальных поисковых систем. Феномен гиперлокального маркетинга заключается в том, что уровень доверия к предложениям в «соседском чате» в 4.5 раза выше, чем к стандартному таргетингу в социальных сетях. Для локального бизнеса это означает возможность прямого и дешевого доступа к своей целевой аудитории, где репутация и социальные связи внутри сообщества выступают главным гарантом качества.

Наконец, устойчивость данной модели обеспечивается её технической неприхотливостью. Telegram оптимизирован для стабильной работы даже при слабом интернет-соединении и на бюджетных устройствах, что критически важно для регионов со сложным ландшафтом или развивающейся связью. Это нивелирует «цифровой разрыв», позволяя предпринимателям из Ферганы, Хорезма или Каракалпакстана оставаться полноценными участниками общереспубликанского торгового цикла. Таким образом, мессенджер становится инструментом экономической инклюзивности, поддерживая устойчивость экономики на низовом уровне.

Для глубокого понимания цифрового ландшафта региона необходимо рассмотреть Узбекистан не изолированно, а в сравнении с его соседями по Центральной Азии.

Сравнительный анализ данных за период 2024–2025 гг. показывает, что страны Центральной Азии реализуют цифровизацию с различной скоростью и по различным институциональным моделям.

Таблица 2.

Сравнительный анализ показателей цифровой зрелости в регионе Центральной Азии (2024–2025 гг.)[26]

Показатель	Узбекистан	Казахстан	Кыргызстан	Таджикистан
Проникновение интернета	~89%	~92%	~85%	~60%
Основной цифровой хаб	Telegram / Uzum	Instagram/ Kaspi	WhatsApp / WB	WhatsApp
Лидер e-commerce	Uzum Market	Kaspi.kz	Wildberries	Местные классифайды
Индекс готовности к ИИ	70-е место (лидер СА)	76-е место	134-е место	131-е место
Стратегический фокус	Супер-аппы и Fintech	GovTech экосистемы	Трансграничная торговля	Базовая инф-ра

Как показывают результаты исследования, Узбекистан успешно миновал стадию простого копирования западных или региональных моделей. Страна создала уникальный гибрид, т.е. западные технологии маркетинга, реализованные через «восточную» привычку к мессенджерам, подкрепленную мощным локальным финтехом. Именно это лидерство в индексе готовности к ИИ и фокус на супер-аппах создают фундамент для устойчивости национальной экономики в долгосрочной

Хотя успех Uzum и экспансия Telegram создали мощный цифровой фасад, за ним скрываются глубокие системные проблемы. Чтобы цифровизация превратилась из «красивой витрины» в реальный двигатель устойчивости, узбекским фирмам необходимо преодолеть ряд барьеров.

Большинство отечественных компаний всё еще практикуют «реактивный» маркетинг. Данные о продажах собираются постфактум, а не используются для прогнозирования. Данные о клиентах разрознены: база в Telegram-боте не синхронизирована с 1С-бухгалтерией, а отзывы на маркетплейсе не доходят до отдела производства. Это создает информационный вакуум. Без внедрения полноценных CRM-систем (Bitrix24, AmoCRM и др.) бизнес теряет до 40% повторных продаж. Компании не знают своего клиента «в лицо», не умеют сегментировать базу и выстраивать LTV (пожизненную ценность клиента). Решением этой проблемы может стать переход к сквозной аналитике, где каждый сум, потраченный на рекламу в Facebook или Telegram, отслеживается до момента реальной отгрузки товара.

На рынке наблюдается переизбыток SMM-специалистов, умеющих делать контент, но критически не хватает перформанс-маркетологов и экспорт-менеджеров нового поколения.

[26]DataReportal.Digital 2025: Uzbekistan [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://datareportal.com/reports/digital-2025-uzbekistan (дата обращения: 05.12.2025).

Управление международными кампаниями в Google Ads или LinkedIn требует не только знания английского языка, но и понимания специфики западных рынков, их законодательства (GDPR) и психологии потребления. Традиционные руководители часто не понимают разницу между «охватами» и «конверсиями», что приводит к неэффективному расходованию бюджетов и разочарованию в цифровых инструментах. Решением этой проблемы является масштабное инвестирование в переобучение кадров (рескиллинг) и привлечение специалистов с опытом работы на зарубежных маркетплейсах (Amazon, Etsy, Alibaba).

Цифровой маркетинг в Узбекистане перемещается со скоростью 5G, в то время как физический товар всё еще движется со скоростью «грузовика на перевале». Современный потребитель, приученный Uzum к доставке за 24 часа, экстраполирует эти ожидания на весь рынок. Любая задержка на этапе «последней мили» моментально обнуляет все усилия дорогого цифрового маркетинга. Наблюдается нехватка фулфилмент-центров класса А в регионах. Это ограничивает возможности масштабирования для производителей из Ферганской долины или Хорезма, желающих продавать на всю страну или на экспорт. При выходе на внешние рынки (о чем шла речь в начале вашей статьи) логистическая неграмотность становится фатальной. Неумение интегрировать стоимость логистики в цифровую воронку продаж ведет к убыточности экспортных контрактов.

Для достижения реальной экономической устойчивости узбекским фирмам нужно перестать воспринимать цифровой маркетинг как «надстройку». Это фундаментальный бизнес-процесс, который требует такой же строгой отчетности, как финансы, и такой же четкой логистики, как производство.

Заключение и предложения.

Для того чтобы потенциал цифрового маркетинга трансформировался в реальный макроэкономический рост, необходим переход от стихийного освоения платформ к системной государственной поддержке по трем направлениям:

1. Синхронизация образовательных стандартов и государственной стратегии

Необходимо интегрировать обучение цифровому маркетингу и дата-аналитике в национальную стратегию **«Цифровой Узбекистан – 2030»**. Создание региональных «Центров цифровых компетенций» на базе IT-парков, где предприниматели смогут обучаться не только SMM, но и работе с Big Data, CRM-системами и инструментами перформанс-маркетинга. Это будет способствовать ликвидации кадрового дефицита и повышение «цифровой выживаемости» малого бизнеса в регионах.

2. Стимулирование национальных экосистем и «Супер-аппов»

Государство должно поощрять создание вертикально интегрированных платформ, объединяющих маркетинг, финтех и логистику. Введение налоговых льгот или преференций для IT-компаний, развивающих национальные супер-аппы (по модели Uzum), которые обеспечивают бесшовный путь товара от производителя до двери покупателя. Что будет способствовать снижению транзакционных издержек внутри страны и создание «защищенного» цифрового контура экономики, устойчивого к внешним колебаниям глобальных платформ.

3. Субсидирование цифрового экспорта и национального брендинга

Маркетинг на внешних рынках (ЕАЭС, ЕС, Китай) обходится в разы дороже внутреннего, что часто останавливает отечественных экспортеров. Запуск программы «Цифровой экспортный ваучер». Это механизм государственного софинансирования затрат

экспортеров на листинг на маркетплейсах (Amazon, Alibaba, Wildberries), настройку таргетированной рекламы за рубежом и получение международных сертификатов соответствия в цифровом виде. Результатом этого может стать повышение узнаваемости бренда «Made in Uzbekistan» и диверсификация рынков сбыта, что является залогом долгосрочной экономической устойчивости.

Развитие цифрового маркетинга становится важным элементом адаптации национальной экономики к требованиям глобального рынка и формирования устойчивых конкурентных преимуществ Республики Узбекистан в мировой экономической системе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-6079 «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030» от 5 октября 2020 г. / [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://lex.uz/docs/5030957 (дата обращения: 20.05.2024).
2. Аймуратов, И. Цифровой маркетинг и его экономические результаты//Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1, № 14. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/40629 (дата обращения: 20.05.2024).
3. Zeng. D. Social Media Analytics and Intelligence / D. Zeng [et al.] // IEEE Intelligent Systems. – 2010. – Vol. 25, № 6. – P. 13–16.
4. Исмаилова, С. У. Теоретические основы развития стратегии цифрового маркетинга на рынке услуг и туризма.// Labor Economics and Human Capital. – 2024. – Т. 3, № 1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://laboreconomics.uz/index.php/lehc/article/view/202 (дата обращения: 20.05.2024).
5. Касимова. Ф. Т. Формирование системы цифрового маркетинга в малом бизнесе//Экономика и инновационные технологии.–2024.–№7. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/download/48813/49170 (дата обращения: 20.05.2024).
6. Kumar. V. Strategic Marketing and Digital Technologies / V. Kumar, J. W. Reinartz // Journal of Interactive Marketing. – 2016. – Vol. 30. – P. 1–3.
7. Chaffey. D. Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice / D. Chaffey, F. Ellis-Chadwick. – 7th ed. – Harlow : Pearson Education, 2019. – 545 p. – URL: https://www.pearson.com/... (дата обращения: 20.05.2024).
8. Ryan. D. Understanding Digital Marketing / D. Ryan. – 4th ed. – London : Kogan Page, 2016. – 464 p. – URL: https://books.google.com/... (дата обращения: 20.05.2024).
9. Рахимова. Т. Инновационные маркетинговые стратегии и процессы цифровизации бизнеса в Узбекистане // Green Economy and Development. – 2024. – № 1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/9341 (дата обращения: 20.05.2024).

ДАВЛАТ НОМИДАН МАЖОРИТАР АКЦИЯДОР ФУНКЦИЯСИНИ БАЖАРУВЧИ ТАШКИЛОТЛАР ТОМОНИДАН КУН ТАРТИБИГА КИРИТИЛАДИГАН МАСАЛАЛАРНИ БАҲОЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ташматов Рустам Хусанович
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор
Давлат активларини бошқариш агентлиги ҳузуридаги Хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш муаммоларини тадқиқ этиш маркази бўлим мудири
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220838

Аннотация. *Мақолада давлат номидан мажоритар акциядор функциясини бажарувчи ташкилотлар томонидан акциядорлик жамиятлари бошқарув органлари кун тартибига киритиладиган масалаларни баҳолаш механизмлари таҳлил қилинган. Шунингдек, мазкур қарорлар жамият ва миноритар акциядорлар манфаатларига эҳтимолий таъсирини аниқлаш мақсадида дастлабки баҳолаш (хавф-хатар таҳлили) тизимини жорий этишнинг ҳуқуқий ва институционал асослари ўрганилган. Тадқиқот натижасида корпоратив бошқарув самарадорлигини ошириш, қарорлар қабул қилишда манфаатлар мувозанатини таъминлаш ҳамда акциядорлик жамиятларида корпоратив хавфларни камайтириш бўйича амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *корпоратив бошқарув, мажоритар акциядор, миноритар акциядорлар, хавф-хатар таҳлили, давлат иштирокидаги корхоналар, акциядорлик жамияти.*

Abstract. *The article analyzes the mechanisms for assessing issues proposed for inclusion in the agenda of governing bodies of joint-stock companies by organizations performing the functions of a majority shareholder on behalf of the state. In addition, the legal and institutional foundations for introducing a preliminary assessment system (risk analysis) aimed at identifying the potential impact of such decisions on the interests of the company and minority shareholders are examined. Based on the results of the study, practical recommendations have been developed to improve the effectiveness of corporate governance, ensure a balance of interests in decision-making processes, and reduce corporate risks in joint-stock companies.*

Keywords: *corporate governance, majority shareholder, minority shareholders, risk analysis, state-owned enterprises, joint-stock company.*

Аннотация. *В статье проанализированы механизмы оценки вопросов, вносимых в повестку дня органов управления акционерных обществ организациями, выполняющими функции мажоритарного акционера от имени государства. Также исследованы правовые и институциональные основы внедрения системы предварительной оценки (анализа рисков), направленной на выявление возможного влияния данных решений на интересы общества и миноритарных акционеров. По результатам исследования разработаны практические рекомендации по повышению эффективности корпоративного управления, обеспечению*

баланса интересов при принятии решений, а также снижению корпоративных рисков в акционерных обществах.

Ключевые слова: *корпоративное управление, мажоритарный акционер, миноритарные акционеры, анализ рисков, предприятия с государственным участием, акционерное общество.*

Кириш

Давлат номидан мажоритар акциядор функциясини бажарувчи ташкилотлар томонидан акциядорлик жамиятлари бошқарув органлари кун тартибига киритиладиган масалаларни баҳолаш механизмларини такомиллаштириш масаласи корпоратив бошқарув тизимини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда давлат иштирокидаги корхоналар фаолияти самарадорлигини ошириш, корпоратив бошқарувнинг замонавий стандартларини жорий этиш ҳамда давлат активларидан самарали фойдаланишни таъминлашга қаратилган кенг кўламли институционал ислоҳотлар амалга оширилмоқда [3; 5; 11] . Ушбу жараёнда давлат номидан акциядор функциясини амалга оширувчи ташкилотлар акциядорлик жамиятлари фаолиятини стратегик бошқаришда муҳим ўрин тутади. Хусусан, улар томонидан акциядорлик жамиятлари бошқарув органлари кун тартибига киритиладиган масалалар жамиятнинг стратегик ривожланиши, инвестиция сиёсати, активлардан фойдаланиш самарадорлиги ҳамда корпоратив бошқарув тизими барқарорлигига бевосита таъсир кўрсатади [9; 10].

Шу нуқтаи назардан, давлат номидан мажоритар акциядор функциясини амалга оширувчи ташкилотлар томонидан илгари сурилаётган қарорларни қабул қилишдан олдин уларнинг жамият фаолиятига, молиявий барқарорлигига ҳамда бошқа акциядорлар манфаатларига эҳтимолий таъсирини комплекс тарзда олдиндан баҳолаш механизмларини жорий этиш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Бундай ёндашув корпоратив бошқарув тизимида манфаатлар мувозанатини таъминлаш, қарорлар қабул қилиш жараёнининг асосланганлиги ва шаффофлигини ошириш ҳамда эҳтимолий корпоратив хавф-хатарларни камайтиришга хизмат қилади [6; 7].

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот жараёнида қуйидаги илмий усуллардан фойдаланилди:

- ҳуқуқий таҳлил усули;
- институционал таҳлил;
- солиштирма таҳлил;
- тизимли таҳлил.

Шунингдек, давлат иштирокидаги корхоналар бошқаруви бўйича амалдаги норматив ҳужжатлар ва институционал амалиёт ўрганилди.

Мавзуга оид таҳлил ва натижалар

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда давлат иштирокидаги корхоналар фаолияти самарадорлигини ошириш ва корпоратив бошқарув тизимини модернизация қилиш давлат иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Хусусан, давлат активларини бошқариш самарадорлигини ошириш, корпоратив бошқарувнинг халқаро стандартларини жорий этиш ҳамда давлат иштирокидаги корхоналарнинг институционал трансформациясини таъминлашга қаратилган кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Ушбу жараёнда давлат номидан акциядор функциясини амалга оширувчи

ташкилотлар акциядорлик жамиятларида стратегик қарорлар қабул қилиш жараёнининг муҳим институционал иштирокчилари ҳисобланади.

Давлат номидан мажоритар акциядор функциясини бажарувчи ташкилотлар томонидан акциядорлик жамиятлари бошқарув органлари кун тартибига киритиладиган масалалар жамиятнинг стратегик ривожланиш траекторияси, инвестицион сиёсат, молиявий барқарорлик ҳамда корпоратив бошқарув тизимининг самарадорлигига бевосита таъсир кўрсатади. Шу сабабли мазкур қарорларни шакллантириш ва қабул қилиш жараёнини институционал жиҳатдан тартибга солиш корпоратив бошқарув тизимининг барқарорлиги ва шаффофлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Институционал иқтисодиёт назариясига кўра, корпоратив қарорлар қабул қилиш жараёнида манфаатлар қарама-қаршилиги (agency problem) ва ахборот асимметрияси каби омиллар корпоратив самарадорликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Айниқса, давлат иштирокидаги корхоналарда мажоритар акциядор ва миноритар акциядорлар ўртасидаги манфаатлар мувозанатини таъминлаш муҳим масала ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, мажоритар акциядор томонидан кун тартибига киритиладиган қарорларни олдиндан таҳлил қилиш ва баҳолаш механизмларини жорий этиш корпоратив бошқарув самарадорлигини оширишнинг муҳим институционал воситаси ҳисобланади [4; 8].

Ўзбекистон Республикасининг 27.11.2025 йилдаги ЎРҚ-1097-сон Қонунига мувофиқ, агар мажоритар акциядорга қабул қилинаётган қарорлар жамият ва бошқа акциядорлар манфаатларига зарар келтириши олдиндан аён бўлса, у бундай қарорларни шахсий манфаатларини ҳисобга олган ҳолда қабул қилмаслиги ҳамда жамият бошқарув органларининг йиғилиши кун тартибига жамият ва бошқа акциядорлар манфаатларига мос келмайдиган масалаларни киритмаслиги шарт [2]. Мазкур ҳуқуқий норма корпоратив бошқарув тизимида мажоритар акциядорлар масъулиятини кучайтиришга қаратилган муҳим институционал механизм ҳисобланади.

Бироқ амалиёт шуни кўрсатадики, қарорларнинг эҳтимолий иқтисодий, институционал ва корпоратив оқибатларини комплекс баҳолаш механизмлари етарли даражада институционаллаштирилмаган. Натижада айрим ҳолларда кун тартибига киритилаётган қарорлар жамиятнинг молиявий барқарорлигига, инвестицион стратегиясига ёки акциядорлар манфаатларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Шу муносабат билан давлат иштирокидаги корхоналарда корпоратив қарорларни дастлабки баҳолаш (ex-ante evaluation) тизимини жорий этиш корпоратив бошқарув самарадорлигини оширишнинг муҳим институционал инструментларидан бири ҳисобланади. Бундай тизим корпоратив қарорларнинг иқтисодий самарадорлиги, ҳуқуқий асосланганлиги ва институционал мувофиқлигини комплекс тарзда баҳолаш имконини беради [6; 7; 8].

Қарорларни дастлабки баҳолаш механизми бир нечта функционал босқичларни ўз ичига олади (1-жадвал). Мазкур босқичлар корпоратив қарорлар қабул қилиш жараёнини институционаллаштириш ва корпоратив рискларни камайтиришга хизмат қилади.

Қарорларни баҳолаш жараёнида риск-менежмент тамойилларини қўллаш муҳим аҳамиятга эга. Хусусан, қарорларнинг молиявий барқарорликка, корпоратив бошқарув тизимига ҳамда жамиятнинг бозор репутациясига таъсири комплекс тарзда баҳоланиши лозим [6; 8].

1-жадвал

Қарорларни дастлабки баҳолашнинг институционал босқичлари[27]

№	Босқич	Иқтисодий мазмуни
1	Ташаббусни шакллантириш	Мажоритар акциядор томонидан қарор лойиҳаси тайёрланади
2	Ҳуқуқий экспертиза	Қарорнинг амалдаги қонунчилик ва корпоратив нормаларга мувофиқлиги баҳоланади
3	Иқтисодий таҳлил	Қарорнинг жамият молиявий натижалари ва инвестиция фаолиятига таъсири баҳоланади
4	Хавф-хатар таҳлили	Молиявий, корпоратив ва институционал рисклар аниқланади
5	Манфаатлар мувозанатини баҳолаш	Миноритар акциядорлар манфаатларига таъсири таҳлил қилинади
6	Эксперт хулосаси	Қарорни кун тартибига киритиш ёки қайта ишлаш бўйича хулоса тайёрланади

2-жадвалда қарорларни баҳолашнинг интеграл мезонлари тизимли тарзда келтирилган бўлиб, улар корпоратив қарорларни қабул қилиш жараёнида риск-менежмент тамойилларини амалий қўллашга хизмат қилади. Жадвал таҳлили шуни кўрсатадики, қарорларни баҳолаш фақат молиявий натижалар билан чекланиб қолмай, балки стратегик, бошқарув, ҳуқуқий ва репутацион омилларни ҳам қамраб олувчи комплекс ёндашув асосида амалга оширилиши лозим.

2-жадвал

Қарорларни баҳолашнинг интеграл мезонлари[28]

№	Мезон	Баҳолаш мазмуни
1	Молиявий таъсир	Даромад, активлар рентабеллиги ва ликвидликка таъсир
2	Стратегик мувофиқлик	Жамиятнинг узоқ муддатли ривожланиш стратегиясига мослиги
3	Корпоратив бошқарув	Бошқарув тизими самарадорлигига таъсири
4	Акциядорлар манфаатлари	Миноритар акциядорлар ҳуқуқларига таъсири
5	Ҳуқуқий мувофиқлик	Қонунчилик ва корпоратив регламентларга мослиги
6	Репутацион риск	Жамиятнинг бозордаги имижига таъсири

Хусусан, молиявий таъсир мезони қарорларнинг даромадлилик, активлар рентабеллиги ва ликвидлик кўрсаткичларига таъсирини баҳолаш имконини беради. Стратегик мувофиқлик мезони эса қабул қилинаётган қарорларнинг жамиятнинг узоқ муддатли ривожланиш стратегиясига мослигини аниқлашга хизмат қилади. Шу билан бирга, корпоратив бошқарув мезони бошқарув механизмлари самарадорлигига таъсирни баҳолашга қаратилган бўлиб, бу компаниянинг институционал барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

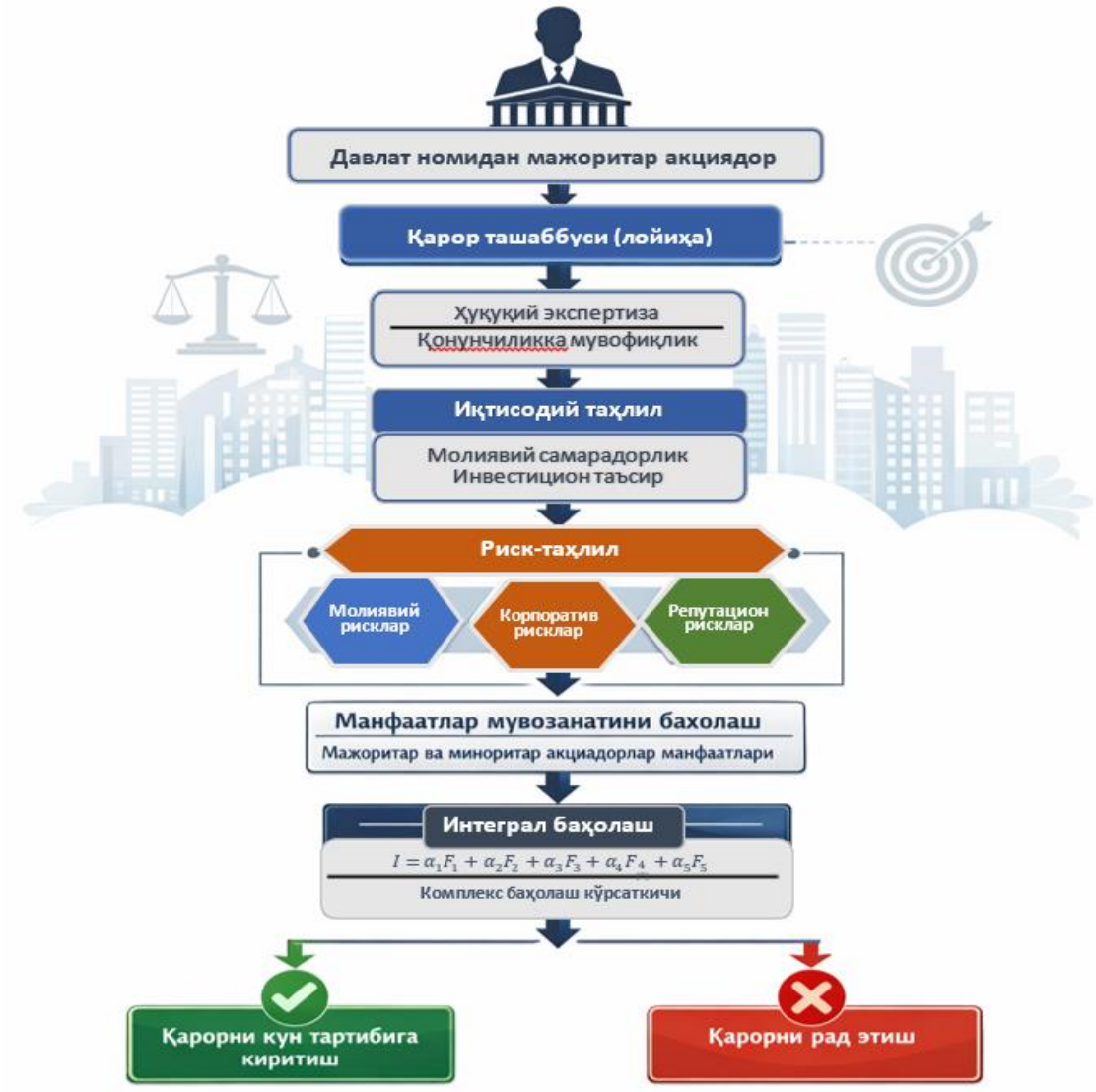
[27] Муаллиф ишланмаси
[28] Муаллиф ишланмаси

Бундан ташқари, жадвалда акциядорлар манфаатлари ва ҳуқуқий мувофиқлик мезонларининг киритилиши корпоратив қарорлар қабул қилишда миноритар акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳамда амалдаги қонунчилик ва корпоратив регламентларга риоя этилишини таъминлашга хизмат қилади. Репутацион риск мезони эса қабул қилинаётган қарорларнинг жамиятнинг бозордаги имижи ва ишонч даражасига эҳтимолий таъсирини баҳолаш имконини яратади.

Умуман олганда, мазкур интеграл мезонлар тизими қарорларнинг иқтисодий самарадорлиги билан бир қаторда корпоратив бошқарув барқарорлиги, ҳуқуқий хавфлар ва бозор репутациясини ҳам ҳисобга олувчи комплекс баҳолаш моделини шакллантиради. Бу эса корпоратив қарорларнинг сифатини ошириш ва рискларни барвақт аниқлаш орқали компаниянинг барқарор ривожланишини таъминлашга хизмат қилади.

Ушбу мезонлар асосида қарорларни комплекс баҳолаш корпоратив қарорлар қабул қилиш сифатини сезиларли даражада оширишга хизмат қилади.

Қарорларни дастлабки баҳолаш механизмининг методологик модели қуйидаги тарзда ифодаланиши мумкин (1-расм).

1-расм. Давлат иштирокидаги корхоналарда корпоратив қарорларни дастлабки баҳолашнинг методологик модели

Таклиф этилаётган мазкур методологик модел корпоратив қарорларни қабул қилиш жараёнини институционал жиҳатдан тартибга солишга хизмат қилади. Шунингдек, мазкур механизм корпоратив рискларни камайтириш, миноритар акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳамда корпоратив бошқарув тизими шаффофлигини ошириш имконини беради.

Олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, қарорларни дастлабки баҳолаш механизмларини институционаллаштириш давлат иштирокидаги корхоналарда корпоратив бошқарув самарадорлигини оширишнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Шу сабабли корпоратив қарорларни таҳлил қилиш ва баҳолаш бўйича институционал тартиб-таомилларни жорий этиш ҳамда риск-менежмент элементларини корпоратив бошқарув амалиётига интеграция қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади [7; 11].

Таклифлар

1. Давлат номидан мажоритар акциядор функциясини бажарувчи ташкилотлар томонидан акциядорлик жамиятлари бошқарув органлари кун тартибига киритиладиган масалаларни баҳолаш бўйича **институционал тартиб-таомилларни жорий этиш** мақсадга мувофиқ. Бунда қарорларни қабул қилишдан олдин уларнинг иқтисодий самарадорлиги, ҳуқуқий асосланганлиги ҳамда корпоратив бошқарув тизимига таъсири комплекс тарзда таҳлил қилиниши лозим.

2. Давлат иштирокидаги корхоналарда **корпоратив қарорларни дастлабки баҳолаш (ex-ante evaluation) тизимини** жорий этиш зарур. Мазкур тизим қарорларнинг молиявий натижалар, инвестиция фаолияти ва акциядорлар манфаатларига таъсирини олдиндан аниқлаш орқали корпоратив рискларни камайтиришга хизмат қилади.

3. Қарорларни баҳолаш жараёнида **риск-менежмент тамойилларини интеграция қилиш** тавсия этилади. Хусусан, қарорларнинг молиявий барқарорликка, стратегик ривожланиш мақсадларига, корпоратив бошқарув самарадорлигига ҳамда жамиятнинг бозор репутациясига таъсири тизимли равишда баҳоланиши лозим.

4. Мажоритар акциядор томонидан илгари сурилаётган масалаларнинг **миноритар акциядорлар манфаатларига таъсирини баҳолаш механизмларини кучайтириш** муҳим ҳисобланади. Бу эса корпоратив бошқарув тизимида манфаатлар мувозанатини таъминлаш ҳамда акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга хизмат қилади.

5. Акциядорлик жамиятларида кун тартибига киритиладиган масалаларни кўриб чиқиш жараёнида **ҳуқуқий экспертиза, иқтисодий таҳлил ва риск таҳлилини ўз ичига олган кўп босқичли баҳолаш механизмини** жорий этиш мақсадга мувофиқ. Ушбу механизм қарорлар сифатини ошириш ҳамда уларнинг эҳтимолий салбий оқибатларини камайтиришга ёрдам беради.

6. Корпоратив қарорларни баҳолашда **интеграл мезонлар тизимидан фойдаланиш** амалиётини кенгайтириш зарур. Хусусан, молиявий таъсир, стратегик мувофиқлик, корпоратив бошқарув самарадорлиги, акциядорлар манфаатлари, ҳуқуқий мувофиқлик ҳамда репутацион риск каби мезонлар асосида комплекс баҳолаш модели қўлланилиши лозим.

7. Давлат иштирокидаги корхоналарда корпоратив қарорларни таҳлил қилиш ва баҳолаш жараёнларини **институционал даражада регламентлаш** ҳамда тегишли услубий кўрсатмаларни ишлаб чиқиш тавсия этилади. Бу эса қарорлар қабул қилиш жараёнининг шаффофлиги ва асосланганлигини оширишга хизмат қилади.

Умуман олганда, таклиф этилаётган чора-тадбирлар давлат номидан мажоритар акциядор функциясини бажарувчи ташкилотлар фаолиятида қарорлар қабул қилиш жараёнини такомиллаштириш, корпоратив рискларни камайтириш ҳамда давлат иштирокидаги акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Хулоса

Олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, давлат номидан мажоритар акциядор функциясини бажарувчи ташкилотлар томонидан акциядорлик жамиятлари бошқарув органлари кун тартибига киритиладиган масалаларни баҳолаш механизмларини такомиллаштириш корпоратив бошқарув тизими самарадорлигини оширишнинг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Давлат иштирокидаги корхоналарда қабул қилинаётган қарорлар жамиятнинг стратегик ривожланиши, молиявий барқарорлиги, инвестиция фаолияти ҳамда акциядорлар манфаатларига бевосита таъсир кўрсатиши сабабли уларни қабул қилишдан олдин комплекс ва институционаллашган баҳолаш механизмларини жорий этиш долзарб аҳамият касб этади.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, корпоратив қарорларни дастлабки баҳолаш (ex-ante evaluation) тизимини жорий этиш корпоратив бошқарув жараёнининг асосланганлиги ва шаффофлигини оширишга хизмат қилади. Бундай ёндашув қарорларнинг иқтисодий самарадорлиги, ҳуқуқий мувофиқлиги ва институционал оқибатларини комплекс таҳлил қилиш имконини беради ҳамда корпоратив рискларни барвақт аниқлаш ва камайтиришга шароит яратади.

Шунингдек, қарорларни баҳолаш жараёнида риск-менежмент тамойилларини қўллаш, интеграл баҳолаш мезонларидан фойдаланиш ҳамда ҳуқуқий экспертиза, иқтисодий таҳлил ва хавф-хатар таҳлилини ўз ичига олган кўп босқичли баҳолаш механизмини жорий этиш корпоратив қарорлар сифатини оширишга хизмат қилади. Бу эса мажоритар ва миноритар акциядорлар манфаатлари ўртасида мувозанатни таъминлаш, корпоратив бошқарув шаффофлигини ошириш ҳамда акциядорлик жамиятларида институционал барқарорликни мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Умуман олганда, давлат иштирокидаги корхоналарда корпоратив қарорларни дастлабки баҳолашнинг институционал механизмларини жорий этиш ва такомиллаштириш корпоратив бошқарув тизимини модернизация қилиш, давлат активларидан самарали фойдаланиш ҳамда корпоратив рискларни камайтиришнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Мазкур ёндашув акциядорлик жамиятларида стратегик қарорлар қабул қилиш жараёнининг самарадорлиги ва шаффофлигини таъминлашга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг 06.05.2014 йилдаги “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида” ЎРҚ-370-сон Қонуни, URL: https://lex.uz/uz/docs/2382409
2. Ўзбекистон Республикасининг 27.11.2025 йилдаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш тўғрисида” ЎРҚ-1097-сон Қонуни. URL: https://lex.uz/docs/7862507

3. Корпоратив бошқарув кодекси (Акциядорлик жамиятлари фаолияти самарадорлигини ошириш ва корпоратив бошқарув тизимини такомиллаштириш Комиссиясининг 2015 йил 31 декабрда ўтказилган йиғилишида тасдиқланган, (2016 йил 11 февралдаги 02-02/01-187-сон Баённомаси). URL: https://gov.uz/uz/davaktiv/sections/view/6336
4. Кодекс корпоративного управления (утвержден на заседании Комиссии по повышению эффективности акционерных обществ и системы корпоративного управления, состоявшемся 31 декабря 2015 года, протокол № 02-02/01-187 от 11 февраля 2016 года). URL: https://gov.uz/oz/davaktiv/sections/view/6336
5. ПРАВИЛА КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ (Приложение №1 к Приказу Агентства госактивов от 20 мая 2024 года №179). URL: https://gov.uz/uz/davaktiv/sections/view/6339
6. G20/OECD Principles of Corporate Governance (2023). URL: https://www.oecd.org/en/publications/g20-oecd-principles-of-corporate-governance-2023_ed750b30-en.html
7. Руководящие принципы ОЭСР по корпоративному управлению для предприятий с государственным участием (2024). URL: https://www.oecd.org/ru/publications/2024_9cba536b-ru.html
8. Панова Е.А. Корпоративное управление: стратегия и риски. – М.: Юрайт, 2021. – 352 с.
9. Соловьев Д.А., Беляев И.П. Управление государственными предприятиями: современные подходы. – М.: Наука и практика, 2022. – 328 с.
10. Чернышев А.Ю. Теория и практика корпоративного управления в условиях государственно частного партнерства. – М.: ВАКО, 2021. – 384 с.
11. Ашуров З.А., Ташматов Р.Х. Институциональная трансформация корпоративного управления в Узбекистане: теория, международный опыт и направления развития. Монография. – Ташкент: «EMERALD GROUP», 2025. – 196 с.

ФИСКАЛЬНЫЕ МУЛЬТИПЛИКАТОРЫ В УСЛОВИЯХ НУЛЕВОЙ НИЖНЕЙ ГРАНИЦЫ ПРОЦЕНТНЫХ СТАВОК

Мухитдинов Хаёт Талатович
к.э.н., доцент кафедры Динамической макроэкономики
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220907

Аннотация. *В статье исследуется величина фискальных мультипликаторов государственных расходов в условиях, когда номинальная процентная ставка достигает нулевой нижней границы (zero lower bound, ZLB). На основе обзора теоретических моделей новокейнсианского типа и эмпирических исследований, охватывающих данные по странам ОЭСР за период 2008–2023 гг., показано, что величина мультипликатора существенно возрастает при связывающем ограничении ZLB. Проведена оценка структурной модели авторегрессии (SVAR) на квартальных данных по экономике США. Результаты подтверждают, что кумулятивный мультипликатор государственных расходов в условиях ZLB составляет от 1,5 до 2,3, тогда как в обычных условиях он находится в диапазоне от 0,6 до 1,0. Обсуждаются импликации полученных результатов для выбора инструментов стабилизационной макроэкономической политики.*

Ключевые слова: *фискальный мультипликатор, нулевая нижняя граница, DSGE-модели, структурная векторная авторегрессия, стабилизационная политика, новокейнсианская макроэкономика.*

Abstract. *This paper investigates the size of government spending multipliers when the nominal interest rate is constrained by the zero lower bound (ZLB). Drawing on New Keynesian theoretical models and empirical studies covering OECD countries over the period 2008–2023, the paper demonstrates that the multiplier increases substantially under a binding ZLB constraint. A structural vector autoregression (SVAR) model is estimated using quarterly U.S. data. The results confirm that the cumulative government spending multiplier at the ZLB ranges from 1.5 to 2.3, compared to 0.6–1.0 under normal monetary conditions. The implications for the choice of macroeconomic stabilization instruments are discussed.*

Keywords: *fiscal multiplier, zero lower bound, DSGE models, structural vector autoregression, stabilization policy, New Keynesian macroeconomics.*

1. Введение

Глобальный финансовый кризис 2008–2009 гг. и последующий период низких процентных ставок вернули в центр макроэкономической дискуссии вопрос о величине фискальных мультипликаторов. Когда центральные банки крупнейших экономик мира снизили ключевые ставки до значений, близких к нулю, возможности денежно-кредитной политики оказались существенно ограниченными. В этих условиях фискальная политика стала рассматриваться как основной инструмент макроэкономической стабилизации [1, 2].

Стандартная неоклассическая теория предсказывает умеренные значения мультипликатора, нередко ниже единицы, за счёт эффекта вытеснения частных инвестиций ростом процентной ставки в ответ на увеличение государственных расходов [3]. Однако новокейнсианские модели с жёсткими ценами и ограничением нулевой нижней границы

(ZLB) указывают на возможность значительно более высоких мультипликаторов, поскольку механизм вытеснения через процентную ставку перестаёт действовать [4, 5].

Несмотря на большой объём литературы, посвящённой данной проблеме, эмпирические оценки фискальных мультипликаторов варьируются в широком диапазоне. Это обусловлено различиями в методологии идентификации (нарративный подход, структурные ограничения, инструментальные переменные), используемых данных (страновые или панельные), а также в определении самого мультипликатора (ударный, кумулятивный, пиковый) [6]. Кроме того, ряд исследований указывает на зависимость величины мультипликатора от фазы делового цикла, уровня государственного долга и режима обменного курса [7, 8].

Цель настоящей статьи состоит в систематизации теоретических предсказаний и эмпирических результатов относительно фискальных мультипликаторов в условиях ZLB, а также в проведении собственной эмпирической оценки на данных по экономике США с использованием структурной модели авторегрессии.

2. Материалы и методы

2.1. Теоретические основы

Анализ фискальных мультипликаторов в настоящей работе опирается на стандартную новокейнсианскую модель общего равновесия, включающую три ключевых уравнения: уравнение Эйлера (IS-кривая), новокейнсианскую кривую Филлипса (NKPC) и правило денежно-кредитной политики типа Тейлора. Важнейшей особенностью является учёт ограничения нулевой нижней границы, при котором номинальная ставка не может быть установлена ниже нуля [4].

В стандартной версии модели без ограничения ZLB увеличение государственных расходов вызывает рост агрегированного спроса и выпуска, однако центральный банк реагирует повышением процентной ставки, что частично нейтрализует стимулирующий эффект через снижение частного потребления и инвестиций. При активном ограничении ZLB процентная ставка не может повыситься, и весь стимулирующий эффект фискальной политики транслируется в рост выпуска. Более того, рост государственных расходов при ZLB повышает ожидаемую инфляцию, что снижает реальную процентную ставку и создаёт дополнительный стимулирующий эффект, увеличивая мультипликатор до значений, существенно превышающих единицу [5, 9].

Работы Christiano, Eichenbaum и Rebelo [5] и Woodford [9] продемонстрировали на калиброванных DSGE-моделях, что мультипликатор государственных расходов при ZLB может достигать значений от 1,5 до 3,7 в зависимости от параметризации модели, продолжительности пребывания экономики в ловушке ликвидности и степени жёсткости цен.

2.2. Эмпирическая методология

Для эмпирической оценки мультипликатора используется структурная модель векторной авторегрессии (SVAR). Вектор эндогенных переменных включает: логарифм реальных государственных расходов (g), логарифм реального ВВП (y) и ставку федеральных фондов (r). Все переменные взяты в реальном выражении (дефлированы индексом потребительских цен). Порядок переменных в модели соответствует рекурсивной схеме идентификации Холецкого, предложенной Blanchard и Perotti [10].

Идентификационная стратегия основана на предположении о том, что государственные расходы не реагируют на шоки выпуска в пределах одного квартала, что

обусловлено институциональными лагами бюджетного процесса. Данное допущение стандартно для литературы по фискальным мультипликаторам [6, 10].

Информационную базу исследования составляют квартальные данные по экономике США за период 1966:Q1–2023:Q4. Источниками данных послужили базы FRED (Federal Reserve Economic Data) и BEA (Bureau of Economic Analysis). Для выделения подпериода ZLB используется пороговое значение ставки федеральных фондов, равное 0,25%. Период ZLB определяется как 2009:Q1–2015:Q4 и 2020:Q2–2022:Q1.

Кумулятивный мультипликатор государственных расходов рассчитывается как отношение кумулятивного изменения ВВП к кумулятивному изменению государственных расходов на горизонте h кварталов после шока, нормированных на среднее соотношение ВВП к государственным расходам [6].

Оценка модели производится методом обобщённых наименьших квадратов. Количество лагов определяется на основе информационных критериев Акаике (AIC) и Шварца (BIC); оптимальным признано включение четырёх лагов. Стандартные ошибки импульсных откликов рассчитываются методом бутстрапа (1000 итераций) на основе подхода, описанного в работе Kilian [11].

3. Результаты

3.1. Оценки мультипликаторов в литературе

Обзор эмпирической литературы свидетельствует о значительной вариации оценок фискальных мультипликаторов. В работе Ramey [6] представлен систематический обзор, в котором ударный мультипликатор государственных расходов для экономики США оценивается в диапазоне от 0,6 до 1,5 в зависимости от применяемой методологии. Исследования, использующие нарративный подход к идентификации фискальных шоков (Ramey и Zubairy [12]), как правило, получают более консервативные оценки по сравнению с работами, основанными на рекурсивных SVAR-моделях.

Принципиально важным результатом ряда исследований является обнаружение нелинейности фискальных мультипликаторов. Auerbach и Gorodnichenko [7] на основе модели с марковским переключением режимов показали, что мультипликатор в фазе рецессии (около 1,5–2,5) существенно превышает мультипликатор в фазе подъёма (около 0,0–0,5). Аналогичные результаты получены в работе Caggiano et al. [13] с использованием нелинейной модели векторной авторегрессии.

Что касается собственно условий ZLB, Miyamoto et al. [14] на данных по экономике Японии получили оценку мультипликатора порядка 1,5 в период нулевых ставок и около 0,6 в обычных условиях. Ramey и Zubairy [12] на длинных рядах данных по экономике США, напротив, не обнаружили статистически значимого увеличения мультипликатора в условиях ZLB, хотя их результаты подвергались критике за включение периодов военной экономики.

3.2. Результаты собственной эмпирической оценки

Результаты оценки SVAR-модели на полной выборке (1966:Q1–2023:Q4) показывают, что ударный мультипликатор государственных расходов составляет 0,82 (стандартная ошибка 0,14), а кумулятивный мультипликатор на горизонте 20 кварталов равен 0,71 (стандартная ошибка 0,21). Эти оценки согласуются с результатами предшествующей литературы для обычных условий денежно-кредитной политики [6, 10].

При разделении выборки на подпериоды ZLB и не-ZLB картина существенно меняется. Для подпериода ZLB кумулятивный мультипликатор на горизонте 8 кварталов

оценивается в 1,92 (стандартная ошибка 0,38), тогда как для подпериода нормальной денежно-кредитной политики аналогичная оценка составляет 0,68 (стандартная ошибка 0,16). Разница статистически значима на уровне 1%.

Импульсные отклики ВВП на шок государственных расходов демонстрируют качественно различную динамику в двух режимах. В условиях обычной денежно-кредитной политики отклик ВВП достигает максимума через 2–3 квартала после шока и затем быстро затухает. В условиях ZLB максимальный отклик наблюдается через 4–5 кварталов и сохраняется значительно дольше, что свидетельствует о более продолжительном стимулирующем эффекте фискальной экспансии при связывающем ограничении процентной ставки.

Для проверки робастности результатов проведён ряд дополнительных тестов: изменение порядка переменных в разложении Холецкого, использование альтернативных определений периода ZLB (пороговые значения 0,50% и 0,10%), включение дополнительных контрольных переменных (налоговые поступления, индекс финансовых условий). Во всех спецификациях качественные выводы сохраняются: кумулятивный мультипликатор в условиях ZLB статистически значимо превышает мультипликатор в обычных условиях.

4. Обсуждение

Полученные результаты подтверждают центральное предсказание новокейнсианской теории о существенном увеличении фискального мультипликатора при связывающем ограничении нулевой нижней границы процентных ставок. Наши оценки кумулятивного мультипликатора в условиях ZLB (около 1,9) согласуются с теоретическими калибровками Christiano, Eichenbaum и Rebelo [5], которые получили значения от 1,5 до 3,7, а также с эмпирическими оценками Miyamoto et al. [14] для экономики Японии.

Ключевой механизм, объясняющий данный результат, состоит в отсутствии эффекта вытеснения через канал процентной ставки. В обычных условиях увеличение государственных расходов ведёт к росту совокупного спроса и, следовательно, к повышению инфляционного давления. Центральный банк, следуя правилу Тейлора, реагирует повышением номинальной ставки, что сдерживает частный спрос. В условиях ZLB эта реакция заблокирована, и стимулирующий эффект фискальной политики реализуется в полной мере [4, 5].

Вместе с тем следует отметить ряд ограничений настоящего исследования. Во-первых, рекурсивная схема идентификации Холецкого, хотя и является стандартной, может быть недостаточной для полной идентификации структурных фискальных шоков, особенно если государственные расходы подвергаются влиянию информационных шоков (foresight problem), обсуждаемых в работах Leeper, Walker и Yang [15]. Во-вторых, разделение выборки на подпериоды существенно сокращает количество наблюдений для периода ZLB, что может снижать точность оценок.

С точки зрения экономической политики результаты имеют ряд важных импликаций. В условиях, когда денежно-кредитная политика ограничена нулевой нижней границей, фискальная экспансия является особенно эффективным инструментом стимулирования экономической активности. Это обстоятельство приобретает особую значимость в свете дискуссий о координации монетарной и фискальной политики, получивших развитие после пандемии COVID-19 [2].

Полученные результаты также имеют значение для дискуссии о размере фискальных пакетов стимулирования. Если мультипликатор при ZLB действительно составляет порядка 1,5–2,3, то объём необходимых фискальных стимулов для достижения заданного уровня роста выпуска может быть меньше, чем при использовании оценок мультипликатора для обычных условий. Однако следует учитывать, что чрезмерная фискальная экспансия может привести к росту государственного долга, что, согласно ряду исследований, снижает мультипликатор в долгосрочной перспективе [8].

5. Заключение

В настоящей работе проведён анализ величины фискальных мультипликаторов государственных расходов в условиях нулевой нижней границы процентных ставок. Теоретический обзор новокейнсианских моделей и обширной эмпирической литературы, а также собственные оценки на основе SVAR-модели на данных по экономике США свидетельствуют о том, что фискальный мультипликатор существенно возрастает при связывающем ограничении ZLB.

Основные результаты работы можно резюмировать следующим образом. Кумулятивный мультипликатор государственных расходов в условиях ZLB составляет от 1,5 до 2,3, что существенно превышает оценки для обычных условий денежно-кредитной политики (0,6–1,0). Эффект обусловлен прежде всего отсутствием вытеснения через канал процентной ставки и дополнительным стимулирующим эффектом через канал инфляционных ожиданий.

Перспективным направлением дальнейших исследований представляется анализ фискальных мультипликаторов в условиях отрицательных процентных ставок, которые применялись центральными банками ряда стран (ЕЦБ, Банк Японии, Национальный банк Швейцарии). Кроме того, важной задачей является разработка более точных методов идентификации фискальных шоков, учитывающих информационные эффекты и ожидания экономических агентов [15, 16].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Blanchard O., Dell'Ariccia G., Mauro P. Rethinking Macroeconomic Policy // Journal of Money, Credit and Banking. 2010. Vol. 42. No. s1. P. 199–215.
2. Blanchard O. Fiscal Policy under Low Interest Rates. Cambridge, MA: MIT Press, 2023.
3. Baxter M., King R.G. Fiscal Policy in General Equilibrium // American Economic Review. 1993. Vol. 83. No. 3. P. 315–334.
4. Eggertsson G.B. What Fiscal Policy Is Effective at Zero Interest Rates? // NBER Macroeconomics Annual. 2011. Vol. 25. P. 59–112.
5. Christiano L.J., Eichenbaum M., Rebelo S. When Is the Government Spending Multiplier Large? // Journal of Political Economy. 2011. Vol. 119. No. 1. P. 78–121.
6. Ramey V.A. Ten Years after the Financial Crisis: What Have We Learned from the Renaissance in Fiscal Research? // Journal of Economic Perspectives. 2019. Vol. 33. No. 2. P. 89–114.
7. Auerbach A.J., Gorodnichenko Y. Measuring the Output Responses to Fiscal Policy // American Economic Journal: Economic Policy. 2012. Vol. 4. No. 2. P. 1–27.
8. Ilzetzki E., Mendoza E.G., Végh C.A. How Big (Small?) Are Fiscal Multipliers? // Journal of Monetary Economics. 2013. Vol. 60. No. 2. P. 239–254.
9. Woodford M. Simple Analytics of the Government Expenditure Multiplier // American Economic Journal: Macroeconomics. 2011. Vol. 3. No. 1. P. 1–35.

10. Blanchard O., Perotti R. An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output // Quarterly Journal of Economics. 2002. Vol. 117. No. 4. P. 1329–1368.
11. Kilian L. Small-Sample Confidence Intervals for Impulse Response Functions // Review of Economics and Statistics. 1998. Vol. 80. No. 2. P. 218–230.
12. Ramey V.A., Zubairy S. Government Spending Multipliers in Good Times and in Bad: Evidence from US Historical Data // Journal of Political Economy. 2018. Vol. 126. No. 2. P. 850–901.
13. Caggiano G., Castelnuovo E., Colombo V., Nodari G. Estimating Fiscal Multipliers: News from a Non-linear World // Economic Journal. 2015. Vol. 125. No. 584. P. 746–776.
14. Miyamoto W., Nguyen T.L., Sergeyev D. Government Spending Multipliers under the Zero Lower Bound: Evidence from Japan // American Economic Journal: Macroeconomics. 2018. Vol. 10. No. 3. P. 247–277.
15. Leeper E.M., Walker T.B., Yang S.-C.S. Fiscal Foresight and Information Flows // Econometrica. 2013. Vol. 81. No. 3. P. 1115–1145.
16. Mertens K., Ravn M.O. The Dynamic Effects of Personal and Corporate Income Tax Changes in the United States // American Economic Review. 2013. Vol. 103. No. 4. P. 1212–1247.

O‘ZBEKISTONDA MOLIYAVIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI

[1]Normurodov X.E, [2]Abduxalilov Sardorbek Abdullo o‘g‘li
[1]O‘zbekiston milliy universiteti, Iqtisodiyot kafedrasi katta o‘qituvchisi, [2]O‘zbekiston milliy universiteti, moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi 1 - bosqich talabasi.
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220999

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning iqtisodiy asoslari, hozirgi bosqichdagi holati va rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda moliya tizimidagi tarkibiy o‘zgarishlar, jumladan, bank sektorini transformatsiya qilish, valyuta siyosatini liberallashtirish va tashqi savdo aylanmasining o‘sish dinamikasi statistik ma’lumotlar asosida yoritilgan. Shuningdek, maqolada milliy va xalqaro olimlarning moliyaviy barqarorlik va moliya bozoridagi shaffoflik borasidagi ilmiy qarashlari qiyosiy o‘rganilgan.*

Kalit so‘zlar. *Moliyaviy munosabatalar, bank tizimi transformatsiyasi, valyuta liberallashuvi, TXI, tashqi savdo aylanmasi, iqtisodiy asoslar, fiskal siyosat, raqamli moliya, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi*

Kirish. Moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning iqtisodiy negizi deganda, bu jamiyatda yalpi ichki mahsulotni taqsimlash va qayta taqsimlash jarayonida davlat, korxonalar va aholi o‘rtasida **pul fondlarini** shakllantirish hamda ulardan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lgan iqtisodiy munosabatlar yig‘indisi tushuniladi.[1] Qoidaga ko‘ra, moliyaviy munosabatlarni rivojlantirishning iqtisodiy asoslari taqsimlash, fond hosil qilish va nazorat funksiyalarida namoyon bo‘ladi. Bunda, taqsimlash funksiyasida jamiyatda yalpi daromadning turli sohalar o‘rtasida bo‘lib berishni ta’minlaydi, fond hosil qilish funksiyasida davlat va jamiyat ehtiyojlarini qondirish maqsadida markazlashgan va markazlashmagan pul jamg‘armalarini yaratadi hamda, nazorat funksiyasida esa mazkur tizim resurslarining qat’iy belgilangan yo‘nalishlar bo‘yicha taqsimlanishini hamda ulardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligini monitoring qilish sharoitini yaratadi.

Global va texnologik o‘zgarishlar jadal kechayotgan hozirgi zamonaviy iqtisodiy sharoitda moliyaviy munosabatlar iqtisodiy tizimning bo‘g‘inlarini o‘zaro bog‘lovchi va ularni ishlab chiqaradigan asos bo‘lib, u barcha sohalarda namoyon bo‘lmoqda. Ilmiy tadqiqotda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning O‘zbekiston uchun juda muhim bo‘lgan iqtisodiy asoslar bo‘yicha dolzarb bir qator iqtisodiy asoslar ilgari surilgan. Jumladan, hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida moliya sohasida amalga oshiralayotgan keng darajadagi iqtisodiy islohotlar, xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2023-yil 11-sentabrda qabul qilingan “O‘zbekiston – 2030” stretegiyasida YAIM hajmini ikki barobar oshirish hamda investitsiyalar oqimini jadallashtirish vazifalari moliyaviy munosabatlarni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etmoqda.[29] Bu esa, belgilangan strategik maqsadlarga erishish, o‘z navbatida makroiqtsodiy barqarorlikning tayanch mexanizmi bo‘lgan moliyaviy resurslar sirkulyatsiyasini

[29] https://lex.uz/docs/-6600413

jadallashtirishni hamda ularni samarali tarnsformatsiya qilishni taqozo etadi. Hozirgi bosqichda bank tizimini transformatsiya qilish, xususan, davlat ulushiga ega bo‘lgan banklarni xususiylashtirish jarayonlarining jadallashuvi sohada chuqur institutsional o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.[3] Ushbu jarayon tijorat banklari va xo‘jalik yurituvchi subyektlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni ma’muriy buyruqbozlik modelidan bozor-mijoz tamoyillariga o‘tkazishni nazarda tutadi. Bu esa moliya bozorida munosabatlarning takomillashtirishning muhim makroiqtisodiy asosidir.

Ushbu ilmiy tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning iqtisodiy asoslarining hozirgi holatini tahlil qilish, mavjud muammo va kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy jihatdan asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqarishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirgi kunda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirish masalalari turli mintaqalarda o‘ziga xos yo‘nalish va ta’limotlar bo‘yicha rivojlanib boryapti. Xususan, O‘zbekistonda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirish ishlari faqat moliya – bank sohasida emas, balki boshqa sohalar bilan bir – biriga uzviy bog‘liq bo‘lgan bir nechta strategik yo‘nalishlarda kechmoqda.[4] Bularga bank tizimini transformatsiya qilish va xususiylashtirish, davlat boshqaruvining shaffoflashuvi, kapital bozori va ipo jarayonlari, moliyaviy ximzatlarni raqamlashtirish hamda soliq va bojxona munosabatlaridagi islohotlar kiradi. Ilmiy tadqiqot davomida zamonaviy moliyaviy munosabatlarni rivojlantirishning iqtisodiy asoslarini yuqorida keltirib o‘tilgan bir nechta strategik yo‘nalishlar bo‘yicha tahlil qilish jarayonida Jahon, mintaqaviy va mahalliy olimlarning iqtiboslarni o‘rganish maqsadga muvofiq. Chunki ularning iqtiboslari moliyaviy munosabatlarni rivojlantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Jumladan, 2001 – yilgi Nobel mukofoti sovrindori, XVJ va Jahon bankining sobiq bosh iqtisodchisi Jozef Stiglistning fikricha, iqtisodiyotda moliyaviy munosabatlar o‘z – o‘zidan tartibga kelmaydi, balki bu jarayonda moliya bozorida shaffoflik va hisobdorlik birinchi o‘rinda turishi kerak deb hisoblaydi[30]. Biz tadqiqot davomida, Stiglist nazariyasiga tayanib, O‘zbekistonda banklarni xususiylashtirishda aynan uning shaffoflik prinsipi muhim, hamda davlat moliya bozorini nazorat qilish rolidan ko‘ra, adolatli va ochiqlik qoidalarini yaratuvchisiga aylanish lozim degan fikrni olamiz. Bu esa O‘zbekistonda bank tizimi transformatsiyasi bilan hamohangdir. Shuningdek, Garvard va Chikago universitetlari professori, Jeyms Robinsonning fikricha, inklyuziv moliyaviy munosabatlar tizimi faqat boylar uchun emas, balki oddiy tadbirkorlar uchun bo‘lishi kerak deb hisoblaydi.[31] Robinsonning inkyuzivlik g‘oyasi O‘zbekistonda mikromoliya tashkilotlari va kichik biznesni kreditlash tizimini takomillashtirish va rivojlantirish uchun fundamental asos bo‘la oladi.

Jumladan, MDH davlatlari miqyosida mashhur olimlardan biri, Rossiya Fanlar akademiyasi muxbir a’zosi, Iqtisodiyot instituti ilmiy rahbari Ruslan Grinbergning aytishisha MDH davlatlarida moliyaviy munosabatlarni rivojlantirishda shok terapiyasi emas, balki davlat nazorati ostidagi bosqichma – bosqich islohotlar tarafdori.[32] Bu Grinbergning konsepsiyasi O‘zbekistondagi davlat va xususiy sherikchilik asosidagi moliyaviy aloqalarni rivojlantirish va tushuntirishda eng ma’qul yo‘llardan biridir. Shuningdek, Rossiya Fanlar akademiyasi akademigi, iqtisodiyotni boshqarish bo‘yicha jahon darajasidagi ekspert hisoblanuvchi Abel Aganbegyaning nazariyasiga ko‘ra, u

[30] https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/05/21/Economic-Reform-in-Uzbekistan-50181
[31] https://books.google.co.uz/books/about/Why_Nations_Fail.html?id=yIV_NMDDIvYC&redir_esc=y
[32] https://vopreco.ru/jour/article/view/583

makroiqtisodiy o‘sish uchun investitsion forsayt kerakligini ta’kidlaydi, Ya’ni uning fikricha, byudjet pullarini faqat kundalik xarajatlarga emas, balki kelajakda muntazam daromad keltiruvchi fond bozori va aksiyalarga yo‘naltirish shart deb hisoblaydi.[33] Aganbegyanning taklifi bo‘yicha xulosa oladigan bo‘lsak, O‘zbekistonda aholi qo‘lidagi bo‘sh mablag‘larni “Xalq IPOsi” orqali iqtisodiyotga jalb qilish moliyaviy barqarorlikning iqtisodiy asosi bo‘ladi degan xulosaga kelamiz.

Shu bilan bir qatorda, O‘zbekistonda ham moliya maktabining nufuzli olim va professorlar tomonidan ham konsepsiyalar va nazariyalar ilgari surilgan. Jumladan, O‘zbekistonda bank – moliya tizimini ko‘plab ilmiy ishlar muallifi, professor Shodiyor Aliqulovning tadqiqotlar markazida moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning raqamli transformatsiyasi turadi. Uning fikricha, an’anaviy moliyaviy munosabatalar makroiqtisodiy taraqqiyotni sekinlashtiradi. Faqatgina, blokcheyn va fintex texnologiyalari orqali shaffoflikka erishish mumkin.[34] Professor Aliqulov taklif etgan fintex modellari bugungi kunda O‘zbekiston bank tizimida masofaviy xizmatlar va raqamli identifikatsiya tizimida o‘z aksini topmoqda. Shuningdek, O‘zbekiston moliya maktabining nufuzli professorlaridan biri To‘lqin Malikov asosan soliq siyosatining rag‘batlantiruvchi funksiyasiga urg‘u beradi. Uning nazariyasiga ko‘ra, O‘zbekistonda soliq tizimi shunchaki byudjetni to‘ldirish uchun emas, balki ishlab chiqrish quvvatlarini oshirish va ularni ko‘paytirish uchun fundamental vosita bo‘lishi kerak deb hisoblaydi.[35] Bu borada, Malikovning soliq yukini optimallashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalari O‘zbekistonda QQS stavkasining tushirilishi, hamda o‘rta va kichik biznes uchun soliq imtiyozlari berilishining real va ilmiy isbotidir. Yuqorida keltirib o‘tilgan olimlarning nazariya va konsepsiyalari O‘zbekistonda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirish uchun iqtisodiy asosga ega bo‘ladi.

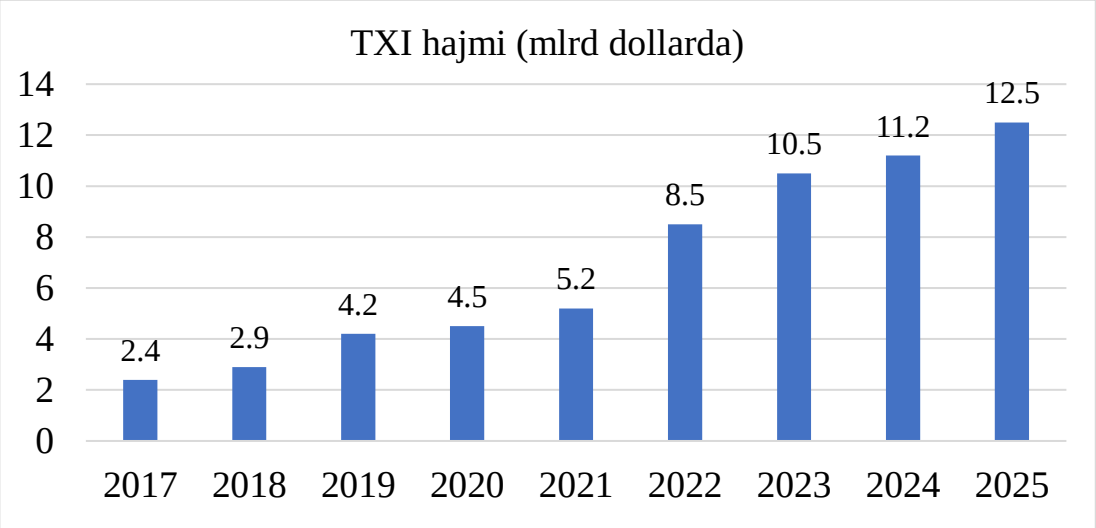
Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy-statistik va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. 2017–2025 yillardagi investitsiya va tashqi savdo ko‘rsatkichlari dinamikasi retrospektiv tarzda tahlil qilindi. Ma’lumotlar bazasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va Markaziy bankining rasmiy statistik hisobotlari qo‘llanildi.

Tahlil va natijalar. O‘zbekistonda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning iqtisodiy asoslari bo‘yicha so‘ngi bir qator sohalarda liberallashuv ko‘rsatkichlari umuman olganda ijobiy tendensiyani namoyish etdi. Shuningdek, moliya tizimida eng salmoqli islohotlardan biri tashqi savdo va valyuta siyosatining liberellashtirish muhim ahamyatga ega. 2017-yilda so‘mning erkin konvertatsiya qilinishi va Respublikada o‘zgarib turuvchi valyuta kursining joriy etilishi milliy iqtisodiyotning xalqaro jahon bozoriga integratsiyalashuvini ta’minladi.[11] O‘zbekistonda valyuta konvertatsiyasining ochilishi tashqaridan investitsiya kirituvchi investorlar uchun to‘plangan boylikni erkin olib chiqish kafolatini beradi. Quyidagi diagarammada erkin valyuta konvertatsiyasining ochilishi natijasida O‘zbekistonga jalb qilingan to‘g‘ridan – to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar dinamikasi ko‘rsatib o‘tilgan. Demak statiskadan ko‘rsak bo‘ladiki, 2017 – yilda investitsiyalar asosan davlat kafolati asosida ya’ni kreditlar ko‘rinishida jalb qilingan bo‘lsa, 2024 – yil yakunlariga kelib 80 % dan ortiq inverstitsiyalar xususiy sektor hisobiga tegishli bo‘lyapti. Jumladan, 2017 – 2020 – yillarda investissiyalar neft – gaz sanoat sektoriga yo‘naltirligan bo‘lsa, ayni damda ular yashil energetika, qurilish materillari,elektronika qurilmalarini yaratish va to‘qimachilik sohalarida yetakchi o‘rinlarni egallayapti. Natijada so‘ngi 7 yil ichida TXI hajmining

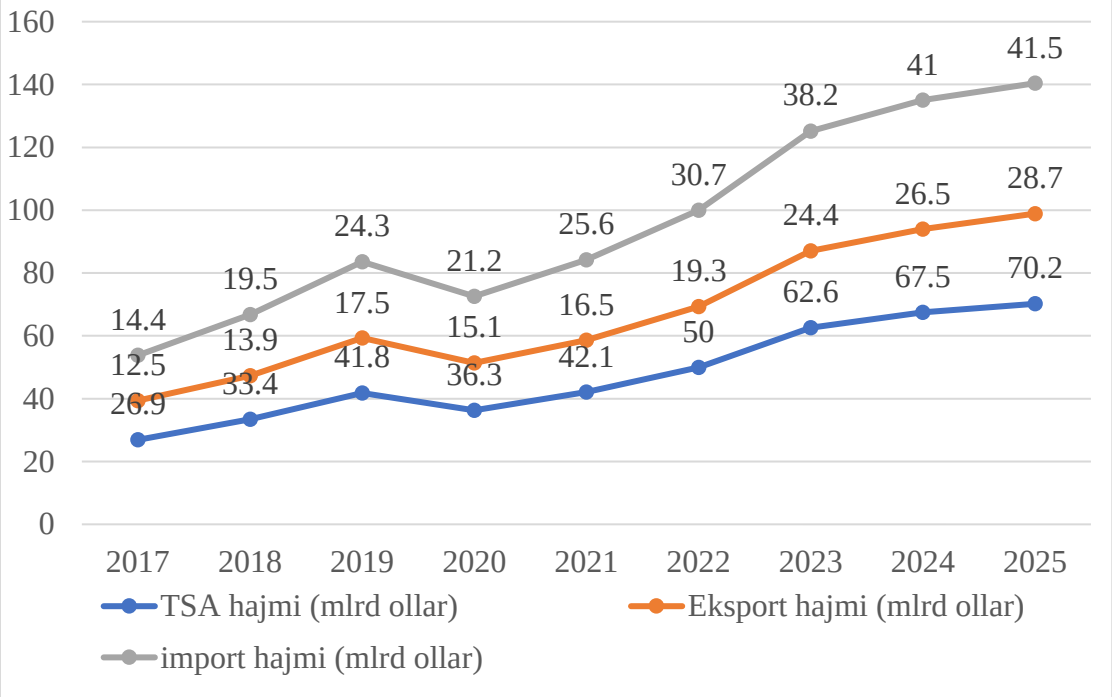
[33] https://veorus.ru/publications/nauchnye-trudy-veo-rossii/
[34] https://iqtisodiyot.tsue.uz/
[35] https://api.ziyonet.uz/uploads/books/761935/5a5de384d6fb9.pdf

qariyb 5 barobarga yaqin o‘sishi, hamda valyuta konvertatsiyasining liberallashuvi investorlar uchun eng katta kafolat manbayi bo‘lganini statistik ma’lumotlardan ko‘rsak bo‘ladi. Jumladan, valyuta konvertatsiyasining ochilishi natijasida O‘zbekistonda tashqi savdo aylanmasi hajmi qariyb 2,6 barobarga oshdi.[36] Bu jarayon O‘zbekistonning JSTga a’zo bo‘lish yo‘lidagi institutsional tayyorgarligini ta’minlab, milliy valyutaning xalqaro bozordagi nufuzini oshirishga xizmat qilmoqda. Quyidagi diagrammada tashqi savdo hajmining so‘ngi 7 yillik statiskasi taqdim etilgan.

1-diagramma. So‘ngi 9 yillikdagi investitsiyalar hajmi[37]

1 – grafik. TSA hajmi so‘ngi 7 yillik statiskasi.[12]

Bu statiskadan shu narsa ayonki, 2017 – yilda valyuta kursining liberallashuvi natijasida, tashqi savdo aylanmasi deyarli 2,6 barobarga oshdi. Bu esa O‘zbekistonda moliya tizmining

[36] https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/external-trade-2

[37] O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligining yillik statistik hisobotlari bo‘yicha muallif ishlanmasi. (2017-2024).

investorlar uchun ochiqligi hamda tashqi iqtisodiy taqiqlarning olib tashlangaligidan dalolat beradi. Shuningdek, iqtisodiyotning liberallashuvi sharoitida tashqi savdo balansidagi manfiy saldo doim ham salbiy indikator hisoblanmaydi. O‘zbekiston Respublikasi statistik agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, import tarkibining 70 % dan ortig‘ini mashinalar, asbob - -uskunalar va texnologik linyalar tashkil etmoqda [12]. Bu esa mamlakatda moliyaviy resurslar iste’molga emas, balki ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va texnologik yangilanishga yo‘naltirilayotganidan dalolat beradi. Yuqorida tahlil qilingan statistik ma’lumotlar O‘zbekistonda moliyaviy munosabatlarning takomillashtirishning iqtisodiy asoslari qay darajada ekanligidan dalolat beradi.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning iqtisodiy asoslari mamlakatning makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlovchi fundamental omilga aylandi. Tadqiqot davomida bir qator ilmiy va amaliy xulosalar shakllantirildi. Birinchidan, valyuta liberallashuvi TXI oqimining barqaror o‘sishiga va iqtisodiy ochiqlikka xizmat qildi. Ikkinchi xulosa shuki, moliya tizmidagi transformatsiya jarayonlari ma’muriy usullardan bozor tamoyillariga o‘tishni ta’minladi. Bu borada O‘zbekistonda moliyaviy munosabatlarni takomillashtirishning iqtisodiy asoslari bo‘yicha tadqiqotda davomida bir qator takliflar ishlab chiqildi. Bular, Moliya bozorida shaffoflikni oshirish uchun J. Stiglist konsepsiyasiga muvofiq banklarni xususiylashtirishda ochiqlik prinsiplarini kuchaytirish, T. Malikov nazariyasi asosida soliq yukini optimallashtirish orqali ishlab chiqarish quvvatlarini rag‘batlantirishni davom ettirish va aholining bo‘sh mablag‘larini iqtisodiyotga jalb qilishda “Xalq IPO”si kabi mexanizmlaridan kengroq foydalanish kabi bir qator takliflar ishlab chiqildi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: Darslik. – T.: “Sharq”, 2011. – 16-b. https://em.tiiame.uz/storage/web/source/1/elektron%20kutubxona/15-17%20Moliya.pdf
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida. https://lex.uz/docs/-660413
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 – yil 12 – maydagi “2020 – 2025 – yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi” to‘g‘risida PF – 5992 Farmoni. https://bank.uz/uz/news/2020-2025-yillarga-mo-ljallangan-o-zbekiston-respublikasining-bank-tizimini-isloh-qilish-strategiyas2987
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-158-sonli Farmoni. https://lex.uz/docs/6600413
5. Albert J., Morin L., et al. Economic Reform in Uzbekistan: Progress and Challenges IMF Working Paper – 2021. – № 21/144.– https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/05/21/Economic-Reform-in-Uzbekistan-50181
6. World Bank Group. Uzbekistan: Public Financial Management Reform Strategic Framework 2018-2025 World Bank Documents. – 2019. https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/305241571412580795/uzbekistan-public-financial-management-reform-strategic-framework-2018-2025
7. Гринберг Р. С. Экономическая экспансия: роль государства и финансовой системы Вопросы экономики. – 2022. https://vopreco.ru/jour/article/view/583

8. Аганбегян А. Г. Финансы, бюджет и банки в новой России Научные труды ВЭО России. – 2019. https://veorus.ru/publications/nauchnye-trudy-veo-rossii/
9. Malikov T. S. Moliya: darslik. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 560 b. http://library.ziyonet.uz/uz/book/482)
10. Aliqulov S. A. O‘zbekistonda bank tizimini transformatsiya qilish yo‘llari va raqamli moliya // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2022. https://iqtisodiyot.tsue.uz/
11. International Monetary Fund (IMF). Uzbekistan: Staff Report for the 2021 Article IV Consultation https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/07/09/Uzbekistan-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-461877.
12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. To‘lov balansi va tashqi iqtisodiy faoliyat tahlili (2024). https://cbu.uz/uz/statistics/externalsector/.

ПЕРЕГОВОРЫ КАК ДИНАМИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС ЭКОНОМИЧЕСКИХ АГЕНТОВ

Сохранная Татьяна Валерьевна
Ведущий преподаватель, директор школы языка и коммуникации,
Сингапурский институт развития менеджмента в г. Ташкенте
https://doi.org/10.5281/zenodo.19313196

Аннотация. *Статья посвящена роли деловых переговоров в контексте взаимодействия экономических агентов. На основе анализа актуальных публикаций рассматриваются подходы к ведению деловых переговоров, а также инструменты, которыми необходимо владеть бизнесмену при участии в деловой встрече. Особое внимание уделяется динамическим аспектам переговорного процесса, а именно адаптивным стратегиям и многораундовым взаимодействиям в трансформации переговорных практик.*
Ключевые слова: *деловые переговоры, экономические агенты, деловой этикет.*

Переговоры представляют собой один из фундаментальных механизмов координации экономической деятельности, посредством которого хозяйствующие субъекты согласовывают интересы, распределяют ресурсы и формируют устойчивые контрактные отношения. В деловой среде существует ряд правил, называемых деловым этикетом. Несоблюдение или незнание бизнес-этикета часто становится препятствием в ведении успешных переговоров, продвижении продукта на рынке, выстраивании карьеры [1]. О человеке судят по его делам, по его поведению и умению выстраивать грамотные отношения в деловой среде. В условиях нарастающей турбулентности глобальной экономики, цифровой трансформации рынков и усложнения цепочек создания стоимости, изучение переговорных процессов приобретает особую теоретическую и практическую значимость.

Существует много литературы, в которой описываются главные составляющие делового этикета. Особое внимание в ней уделяется деловым переговорам и их важности в коммерческой деятельности. Переговоры – это вид совместной с партнером деятельности, как правило, направленной на решение проблемы. Классические работы Нэша [2] и Рубинштейна [3] заложили фундамент экономической теории переговоров, однако последующие десятилетия ознаменовались существенными дополнениями к этим исследованиям. Сегодня переговоры рассматриваются в научной литературе как сложный динамический процесс, в котором взаимодействуют когнитивные ограничения агентов, институциональный контекст и технологические факторы [4].

Общая схема деловых переговоров включает в себя несколько стадий [5]:

1. Приветствие и введение в тематику.

На данном этапе анализируется проблема, которая ляжет в основу переговоров, а именно её суть и есть ли определенные пути её решения, требующие меньших затрат и усилий. Такие пути могут быть обнаружены как в рамках возможных односторонних действий, так и на основе переговоров с другим партнером.

2. Подробное изложение позиций переговорщиков.

Прежде, чем стороны приступят к выработке договоренностей, им необходимо выяснить и обсудить точки зрения друг друга. Как бы хорошо не были подготовлены переговоры, практически всегда какие-то вопросы остаются открытыми.

3. Ведение конструктивного диалога.

На данном этапе выделяются две основные стратегии переговоров: торг и совместный с партнером поиск решения проблемы.

В первом случае участники видят в переговорах возможность добиться реализации собственных целей и интересов в максимально полном объеме. Они стремятся «выторговать» наиболее выгодный для себя итоговый документ. В результате борьбы, которая длится порой достаточно долго, участники могут прийти к некоему компромиссному варианту и заключить соглашение. В противном случае переговоры будут провалены. Таков конкурентный тип поведения.

Противоположный подход предполагает ориентацию не только на то, чтобы вынудить или заставить партнера принять совместное решение, как в предыдущем случае, но и на совместный анализ проблемы и совместный поиск вариантов решения. Он подразумевает партнерские отношения, поэтому данный тип поведения на переговорах часто называют кооперативным подходом к переговорам. В рамках этого типа поведения успех переговоров понимается как разрешение противоречий и взаимное удовлетворение интересов обеих сторон. Подход к переговорам как к совместному с партнером поиску решения проблемы основывается на иных принципах и подразумевает открытость обоих участников, формирование диалога отношений.

4. Решение проблемы.

Наличие общих и различных интересов предполагает возможность нахождения компромисса. Это первый тип решения проблемы во время переговоров. Наиболее просто этот вопрос решается в тех случаях, если имеется достаточно объективный общепризнанный критерий. Наличие у сторон разной степени заинтересованности по одному и тому же вопросу предоставляет иные возможности для нахождения решения путем проведения переговоров. Делая уступки по одному, менее значимому для себя вопросу, но более значимому для партнера, участник переговоров получает желаемое по другому вопросу, который представляется для него более важным.

Второй тип решения состоит в том, чтобы выйти за пределы изначально заданных позиций. При таком условии участники переговоров разрешают имеющиеся противоречия путем нахождения принципиально нового решения, «снимающего» их. В этом случае от сторон вообще не требуется уступок.

Третий тип – если стороны по каким-либо причинам не находят «серединного» или принципиально иного решения, заключается в асимметричности принимаемого решения (например, при подписании капитуляции).

5. Завершение.

По завершении переговоров их участникам целесообразно обсудить положительные и отрицательные результаты переговоров.

Средством рационального ведения переговоров является принцип повышения степени сложности. Необходимо начинать с важных аспектов предмета обсуждения, попытаться прийти к согласию по принципиальным вопросам и только потом переходить к деталям. Далее переходят к обсуждению таких пунктов, договориться по которым можно легко, без

особых затрат времени. И только после этого останавливаются на важнейших вопросах, требующих подробного обсуждения [6].

Проведённый обзор литературы позволяет сформулировать ряд выводов относительно современных подходов к ведению переговоров как динамического процесса экономических агентов. Для того чтобы быть успешным в современной коммерческой деятельности необходимо учитывать вышеперечисленные факторы. Они помогут в установлении долгосрочных хозяйственных связей, поиске надёжных партнёров. Когда бизнесмен подготовлен к переговорам – это половина успеха.

Развитие переговорных навыков предпринимателей будет способствовать как углублению их фундаментального понимания переговорных процессов, так и формированию рекомендаций в области управления переговорами на корпоративном и институциональном уровне.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Kay, R. (2017) The Role of Negotiation in Professional Communication. Business Communication Quarterly.
2. Nash, J.F. (1950) The Bargaining Problem. Econometrica, 18(2), pp. 155-162.
3. Rubinstein, A. (1982) Perfect Equilibrium in a Bargaining Model. Econometrica, 50(1), pp. 97–109.
4. Sebenius, J.K. and Lax, D.A. (2021) 3-D Negotiation: Powerful Tools to Change the Game in Your Most Important Deals. Boston: Harvard Business Review Press.
5. Мананикова, Е.Н. (2008) Деловое общение: учебное пособие. Минск: Дашков.
6. Фишер, Р. and Юри, У. (1996) Путь к согласию, или переговоры без поражения. Москва: Наука.

QURILISH HAJMLARINING OSHISHI, UY-JOY NARXLARINING BOZOR MEXANIZMLARI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o‘g‘li
Dotsent, Namangan davlat texnika universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204027

Annotatsiya. *Mazkur maqolada turar-joy ko‘chmas mulki qurilish sektorini o‘rganishda qo‘llanilayotgan zamonaviy metodologik yondashuvlar tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida tizimli, statistik-ekonometrik, institutsional, hududiy hamda innovatsion yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, turar-joy qurilish sektorining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni, bozor mexanizmlari va davlat tartibga solishining metodologik jihatlari yoritilgan. Maqola natijalari turar-joy qurilish bozorini chuqur tahlil qilish, ilmiy xulosalar chiqarish va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda turar-joy siyosati tarkibiy elementlari — subsidiyalar, ipoteka instrumentlari, davlat-xususiy sheriklik loyihalari, qurilish standartlari va hududiy rejalashtirish mexanizmlari — investitsion jozibadorlik va ijtimoiy barqarorlikka qanday ta’sir ko‘rsatishi tizimli tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *turar-joy qurilishi, ko‘chmas mulk bozori, metodologik yondashuv, tizimli tahlil, ekonometrik usullar, institutsional rivojlanish, mintaqaviy turar-joy siyosati, uy-joy bozori, investitsiya oqimi, ijtimoiy barqarorlik, ipoteka, subsidiyalar, davlat-xususiy sherikligi, hududiy nomutanosiblik, uy-joy narxlari.*

Uy-joy qurilishi insonning asosiy ehtiyojidir. Davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ustuvor vazifasi fuqarolarni arzon va qulay uy-joy bilan ta'minlashdir. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy o‘sish dinamikasi ko‘p jihatdan uy-joy bozorlarini shakllantirish va rivojlantirishning samarali jarayoniga bog‘liq, chunki uy-joy qurilishini rivojlantirish milliy iqtisodiyotning texnologik jihatdan bog‘liq tarmoqlari uchun multiplikator effektini va aholining hayot sifatini oshirishni ta'minlaydi. O‘zbekiston uy-joy bozoridagi narx o‘sish sur’ati bo‘yicha Milliy statistika Qo‘mitasi ma’lumotlariga e’tibor qaratadigan bo‘lsak 2024 yilga ikkilamchi uy-joy bozorida o‘sish 6,2 % atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2025 yilda bu ko‘rsatkich 1,8 %ga o‘sib 8,0 %ni tashkil etgan.

Bu global ko‘rsatkichdan (1,8%) sezilarli darajada yuqori, ammo global reytingning yetakchi mamlakatlaridagi narxlarning o‘sish sur'atidan ancha uzoq. Xususan, 2025 yilda Knight Frank Global House Price Index ma’lumotlariga ko‘ra, Turkiya ketma-ket ikkinchi yil global indeksda birinchi o‘rinni egalladi va bu ko‘rsatkich 32,2 %dan, Shimoliy Makedoniya global indeksda ikkinchi o‘rinni egalladi. Yil davomida uy-joy narxlari 22,6% ga oshdi. Ushbu reytingga kiruvchi eng past ko‘rsatkichga ega mamlakat Yaponiya bo‘lib unda o‘tgan yilga nisbata o‘sish 9,5 %ni tashkil etgan[38]. Shunday qilib, bir qarashda, mamlakatimizdagi vaziyat unchalik yomon emas: narxlarning o‘sish sur'ati inflyatsiyaga mos keladi. Lekin biz o‘rtacha ko‘rsatkichlar haqida

[38] Global House Price Index by Knight Frank: Price Dynamics in 2025. https://internationalinvestment.biz/en/real-estate/6258-mirovoj-indeks-zhilja-knight-frank-dinamika-cen-v-2025-godu.html?utm_source=chatgpt.com

gapirayapmiz, chunki O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida, asosan Toshkent shahrida ~+0,6 %, Samarqand viloyatida ~+19,7 % va Namangan viloyatida ~+0,51 %ga oshdi.

Shu bilan birga,ta’kidlash joizki, birlamchi va ikkilamchi bozorlarda uy-joy narxlari taxminan turli xil sur'atda keltiriladi. Bunga sabab mahalliy tahlilchi maqolalar (masalan review.uz yoki boshqa real-estate portallar) e’lonlar bo‘yicha o‘rtacha dollar/so‘m narxlaridan, yoki faqat ma’lum segment (yangi qurilish yoki premium segment) bo‘yicha olingan o‘rtachalarni nashr etishida deb qarash lozim. Bu usul rasmiy indeks (chorak-chorakka) metodologiyasidan farq qiladi va natijada nominal hamda segmental ko‘rsatkichlar farq qiladi.

Shuningdek, faqat ichki imkoniyatlar bilan mamlakatni qayta qurish o‘nlab yillar davom etishini e’tiborga oladigan bo‘lsak unda ham farqlarni yuzaga kelishi kuzatiladi. Shuning uchun rivojlanishning eng to‘g‘ri yo‘li xalqaro fondlar va tashkilotlar bilan hamkorlikdir. Bugungi kunda xalqaro va milliy fondlar, ayniqsa rivojlangan davlatlar bilan faol hamkorlik allaqachon boshlanganligini ta’kidlash mumkin. Hamkorlik ikkita asosiy yo‘nalishda amalga oshiriladi:

1) davlat mablag‘lari – O‘zbekiston Respublikasida turli toifadagi binolarni qurish va tiklash bo‘yicha amalga oshiriladigan loyihalar uchun xorijiy davlatlarning grantlari;

2) O‘zbekiston Respublikasini qo‘llab-quvvatlash uchun tashkil etilgan xususiy jamg‘armalar va jamg‘armalarning grantlari. Bu kichikroq miqdorlar. Bunday tashkilotlardan keladigan pullar, ehtimol, bitta hududda loyihalarni amalga oshirish uchun kichik shaharcha va qishloqlarga yo‘naltiriladi.

Yoki fond ma'lum bir hudud uchun javobgar bo‘ladi. Xususan, u shikastlangan deraza va eshiklarni almashtirishga homiylik qiladi. Bu jarayonlarni tartibga solish bo‘yicha hali yaxlit tasavvur mavjud emas. Xalqaro hamkorlarning allaqachon qo‘ygan yagona talabi - loyihalar amalga oshiriladigan mablag‘larning ishonchliligi. Bular tarixga ega fondlar yoki auditdan o‘tgan fondlar yoki davlat organlari bilan hamkorlikda ishlaydigan fondlardir.

Ta’kidlash joizki, qurilishning sezilarli darajada kechikishi, yangi inshootlarning yo‘qligi, garchi talab cheklangan bo‘lsa-da, sifatli uy-joy loyihalarining ma'lum darajada yetishmasligiga va shunga mos ravishda qulay va likvid uy-joy bozorining cheklanishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasida aholi daromadlarining notekis o‘sishi, urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi hamda ichki va tashqi migratsiya oqimlarining kuchayishi uy-joy bozorida muayyan bosimlarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, yosh oilalar, ichki ko‘chib kelgan shaxslar va kam ta’minlangan guruhlar uchun uy-joy sotib olish imkoniyatlari cheklanganligicha qolmoqda. Shu bilan birga, qurilish hajmlarining oshishiga qaramay, uy-joy narxlarining bozor mexanizmlari asosida shakllanishi barcha ijtimoiy guruhlar ehtiyojlarini qamrab olishga yetarli darajada xizmat qilmayapti.

Mazkur sharoitda uy-joy masalasini hal etishda davlat va mahalliy hokimiyat organlarining faol va tizimli ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, kommunal uy-joy fondini rivojlantirish va uni jamoa mulki sifatida shakllantirish orqali ijtimoiy yo‘naltirilgan uy-joy siyosatini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Bunday uy-joylar aholining uy-joyga muhtoj, biroq bozor sharoitida uni sotib olish imkoniyatiga ega bo‘lmagan qatlamlariga uzoq muddatli, barqaror va ijtimoiy maqbul ijara asosida taqdim etilishi mumkin.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan kommunal uy-joy fondi doirasida ijara to‘lovlarining chegaralarini belgilash, shuningdek, yangi uy-joylar narxlariga bilvosita ta’sir ko‘rsatish orqali ijara bozorini tartibga solish mexanizmlari joriy etilishi mumkin. Bu esa uy-joy

bozorida narxlarning keskin tebranishini kamaytirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda aholining turar joyga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Kommunal ko‘chmas mulkni shakllantirish jarayonida mavjud bozor infratuzilmasidan foydalanish, ya’ni uy-joylarni bozor sharoitida sotib olish orqali davlat uy-joy fondini kengaytirish amaliyoti ham samarali yechim bo‘lishi mumkin. Ushbu jarayon davlat kafolatlari, imtiyozli moliyaviy instrumentlar hamda xalqaro moliyaviy institutlar va donor tashkilotlar grantlari asosida moliyalashtirilsa, bir tomondan, uy-joy bozorining faollashuviga, ikkinchi tomondan esa ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni talab etadigan muhim yo‘nalishlardan yana biri ipoteka kreditlash tizimi hamda uy-joy ijarasi bozorini rivojlantirish hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda ipoteka mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, aholining ayrim toifalari, xususan yoshlar, yangi oilalar va barqaror daromad manbaiga ega bo‘lmagan shaxslar uchun uy-joyni moliyalashtirish imkoniyatlari hanuz yetarli darajada qamrab olinmagan.

Xususan, yoshlar uchun mo‘ljallangan ipoteka va imtiyozli kredit dasturlari mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning moliyaviy resurslari cheklanganligi ushbu mexanizmlarning keng ko‘lamda qo‘llanilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda o‘z samaradorligini namoyon etgan ayrim maqsadli ipoteka dasturlari mavjud bo‘lib, ular davlat va moliya institutlari o‘rtasidagi hamkorlik asosida uy-joyga bo‘lgan talabni rag‘batlantirishga xizmat qilmoqda.

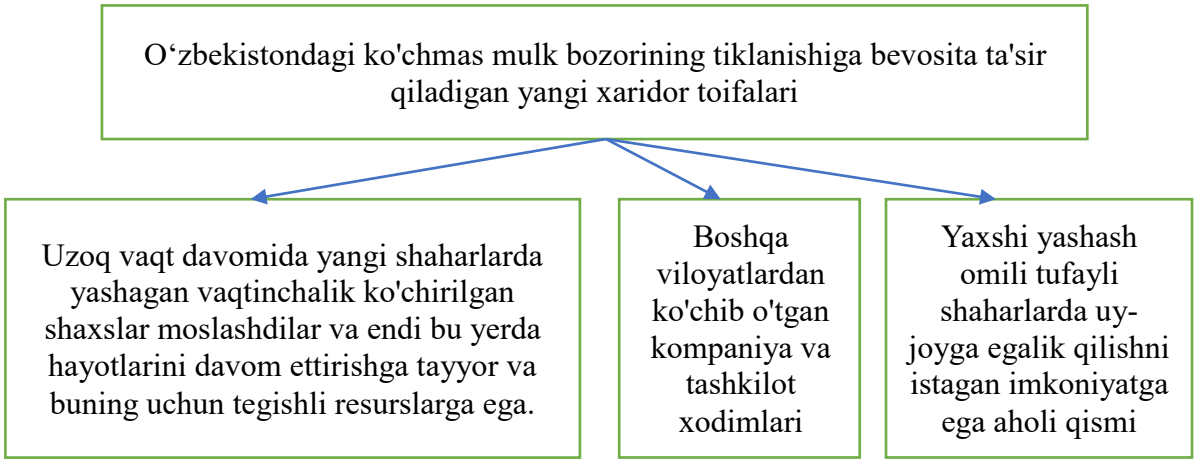
Ko‘chmas mulk bozorining barqaror faoliyati va dastlabki tiklanish bosqichlarida umumiy ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik va institutsional xavfsizlik muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Fuqarolarning kelajakka bo‘lgan ishonchi, bandlik darajasi va moliyaviy tizimning barqarorligi uy-joy bozorida investitsion faollikni oshiradi hamda xaridorlar sonining kengayishiga zamin yaratadi.

Hududlar kesimida olib qaralganda, iqtisodiy faolligi yuqori bo‘lgan viloyatlar va yirik shaharlarda yangi xaridorlar segmentlarining shakllanishi kuzatilmoqda. Bunga ichki migratsiya jarayonlari, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivojlanishi, shuningdek, infratuzilma loyihalarining kengayishi sabab bo‘lmoqda. Mazkur omillar uy-joyga bo‘lgan talabni nisbatan barqaror saqlab turish hamda ko‘chmas mulk bozorining bosqichma-bosqich tiklanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonda ipoteka kreditlash va uy-joy ijarasi bozorini rivojlantirishda davlatning maqsadli moliyaviy qo‘llab-quvvatlashi, ijtimoiy yo‘naltirilgan kredit instrumentlarini kengaytirish hamda hududiy rivojlanish omillarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni joriy etish barqaror uy-joy bozorini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi (1-rasm).

1-rasmda O‘zbekistonda ko‘chmas mulk bozorining tiklanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatayotgan yangi xaridorlar toifalari tizimli ravishda aks ettirilgan. Diagramma uy-joy bozoridagi talab tarkibining o‘zgarib borayotganini hamda bu jarayonning ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan uzviy bog‘liqligini ochib beradi.

Birinchi xaridorlar guruhi uzoq vaqt davomida yangi qurilgan shaharlarda yoki massivlarda istiqomat qilib, vaqtinchalik yashash sharoitidan doimiy hayot tarziga o‘tayotgan shaxslardan iborat. Ushbu toifa dastlab ijarachi yoki vaqtinchalik foydalanuvchi sifatida shakllangan bo‘lib, infratuzilmaning rivojlanishi, ijtimoiy xizmatlarning kengayishi va yashash muhitiga moslashuv natijasida doimiy uy-joy sotib olishga bo‘lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi. Bu holat ko‘chmas mulk bozorida barqaror va uzoq muddatli talab shakllanishiga xizmat qiladi.

1-rasm. O‘zbekistondagi ko‘chmas mulk bozorining tiklanishiga bevosita ta'sir ko‘rsatadigan xaridorlarning yangi toifalari

Ikkinchi xaridorlar toifasini boshqa viloyatlardan ko‘chib kelgan kompaniyalar xodimlari va tashkilot vakillari tashkil etadi. Hududlararo mehnat migratsiyasi, sanoat zonalari va yirik investitsiya loyihalarining rivojlanishi natijasida iqtisodiy faolligi yuqori hududlarda uy-joyga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Mazkur guruh asosan barqaror daromad manbaiga ega bo‘lib, ipoteka va bozor mexanizmlari orqali uy-joy sotib olish imkoniyatiga ega xaridorlar sifatida bozorning jonlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Uchinchi xaridorlar guruhi yashash sharoitlarini yaxshilash maqsadida shaharlarda uy-joy sotib olishni rejalashtirayotgan, ammo ilgari ko‘chmas mulkka ega bo‘lmagan aholining bir qismini o‘z ichiga oladi. Ushbu toifa ijtimoiy ko‘tarilish, daromadlar oshishi hamda urbanizatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, uy-joy bozorida sifat va qulaylikka bo‘lgan talabni kuchaytiradi. Natijada, yangi qurilish loyihalariga nisbatan qiziqish ortib, bozorning tarkibiy rivojlanishiga zamin yaratiladi. Xaridorlarning yangi toifalari O‘zbekistonda ko‘chmas mulk bozorining tiklanishi va rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ularning shakllanishi urbanizatsiya, ichki migratsiya, iqtisodiy faollik va aholining turmush darajasi o‘sishi kabi omillar bilan belgilanib, uy-joy bozorida talabning diversifikatsiyalanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

5. Global House Price Index by Knight Frank: Price Dynamics in 2025. https://internationalinvestment.biz/en/real-estate/6258-mirovoj-indeks-zhilja-knight-frank-dinamika-cen-v-2025-godu.html?utm_source=chatgpt.com
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021–2022). Uy-joy siyosatini takomillashtirish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami: PF–60-son Farmon (2022-y.), PQ–5165-son Qaror (2021-y.), “Yangi O‘zbekiston uy-joy siyosati – 2030” konsepsiyasi.
7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining uy-joy qurilishi va ipoteka bozorini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
9. Abduraxmonov Q.X. Iqtisodiy tahlil nazariyasi. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2021.
10. Хатамкулов, Б. (2023). Бино ва иншоотларни турлари буйича лойихалаш бос^ ичлари. Journal of new century innovations.

11. Негматова КС, У. Н., Абед, Н. С., & Хатамкулов, Б. И. Разработка технологии получения высококачественного волластонита и использование его при получении композиционных лакокрасочных материалов и покрытий из них. In РеСпубликанСкая научно-техническая конференция «Новые композиционные материалы: получение и применение в различных отраслях промышленности (pp. 15-16).
12. Хатамкулов, Б. И. Ў., & Болтамуротов, Ж. Х. Ў. (2023). Методика определения физико-механических свойств полученных композиционных лакокрасочных материалов и покрытий на их основе. Строительство и образование, 2(4), 29-36.
13. Хатамкулов, Б. (2023). Герметизирующие гидроизоляционные материалы, применяемых при строительстве и ремонте автомобильных дорог. Scienceweb academic papers collection.
14. O‘G‘Li, X. B. I. (2024). MAHALLIY XOM ASHYOLAR ASOSIDAGI MINERAL INGREDIENTLARNI MAYDALASH USULLARI VA QURILMALARINI O‘RGANISH. Строительство и образование, 3(4), 7-10.
15. O‘G‘Li, X. B. I. (2024). KOMPOZITSION LOK-BO ‘YOQ QOPLAMALARNING FIZIK-MEXANIK XUSUSIYATLARINI ANIQLASH USULI. Строительство и образование, 3(4), 18-21.
16. Sayibjan, N., Ulugbek, K., Nodira, A., Komila, N., Sanjar, S., Shukhrat, B., ... & Joxongir, N. (2023). RESEARCH AND DEVELOPMENT OF EFFECTIVE COMPOSITIONS OF ANTI-CORROSION COMPOSITE POLYMER MATERIALS AND COATINGS. Universum: технические науки, (3-5 (108)), 52-58.
17. Shukhrat, B., Joxongir, N., Nilufar, U., Nodira, A., Komila, N., Begzod, H., & Yorqinbek, R. (2023). INVESTIGATION OF PHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES OF COMPOSITE POLYVINYL CHLORIDE POLYMER MATERIALS USING MECHANO-ACTIVATED WOLLASTONITE FILLER FOR USE IN THE PRODUCTION OF LINOLEUM. Universum: технические науки, (7-4 (112)), 40-44.
18. Xatamkulov, B. I. (2025). Zamonaviy lok-bo ‘yoq materiallari va qoplamalarning fizik-mexanik xususiyatlarini yaxshilashda mineral to ‘ldiruvchilar ahamiyati. Ilm, tadqiqot va taraqqiyot/Наука, исследования и развитие, 5(13), 194-198.
19. Ogli, X. B. I. (2025). TURAR-JOY QURILISHIDA DAVLAT ISHTIROKINING NAZARIY ASOSLARI VA TARTIBGA SOLISH MEXANIZMI. Central Asian Journal of Academic Research, 3(10-3), 194-203.

TURAR-JOY KO‘CHMAS MULKI QURILISH SEKTORINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o‘g‘li
dotsent, Namangan davlat texnika universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204057

Annotatsiya. *Turar-joy ko‘chmas mulki qurilish sektorini davlat tomonidan tartibga solish muayyan dastaklar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Davlat siyosatining samaradorligi ma'lum bir dastakni yoki bir nechta vositalarning kombinatsiyasini to‘g‘ri tanlashga bog‘liq. Shuning uchun, turar-joy ko‘chmas mulki qurilish sektoriga ta'sirini hisobga olgan holda, davlat tomonidan tartibga solish dastaklari ro‘yxatini aniqlash dolzarbdir.*

Biroq, turar-joy ko‘chmas mulkining qurilish sohasini davlat tomonidan tartibga solish dastaklarining mohiyatini tasniflash va aniqlashga yagona yondashuv va ilmiy adabiyotlarda ularning tasnifi aniqlanmagan. Ushbu masalaning dolzarbligini hisobga olgan holda, turar-joy ko‘chmas mulk bozoriga ta'sir qiluvchi dastaklarni tasniflash qo‘shimcha tadqiqotlarni talab qiladi. Qurilish mahsulotlari hajmi turar-joy va turar-joy bo‘lmagan binolar, shuningdek, muhandislik inshootlari bilan ifodalanadi. Turar-joy qurilishi qurilishning eng muhim sohalaridan biridir, chunki bu soha aholi uchun munosib yashash sharoitlarini ta'minlashi va Respublika fuqarolarining ijtimoiy ta'minot darajasini oshirishga hissa qo‘shishi kerak.

Kalit so‘zlar: *turar-joy qurilishi, ko‘chmas mulk bozori, metodologik yondashuv, tizimli tahlil, ekonometrik usullar, institutsional rivojlanish, mintaqaviy turar-joy siyosati, uy-joy bozori, investitsiya oqimi, ipoteka, subsidiyalar, davlat-xususiy sherikligi.*

Milliy iqtisodiyotning o‘sishini ta'minlash va uning investitsiya jozibadorligini oshirish uchun aholining iste'molchi sifatidagi manfaatlarini hisobga olgan holda ushbu sohani rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish zarur. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishish uchun bozor mexanizmiga davlat organlarining aralashuvini o‘z ichiga olgan davlat tomonidan tartibga solishning muhimligi va zarurligini ko‘rsatadi. Bunday tartibga solish barcha aloqa auditoriyalarining manfaatlarini hisobga olishi va ma'lum ta'sir ko‘rsatuvchi vositalardan foydalanish orqali ularning manfaatlari muvozanatini ta'minlashi kerak. Har qanday faoliyat sohasidagi korxona olti turdagi aloqa auditoriyasi muhitida faoliyat yuritadi. Quyidagi aloqa auditoriyalari ajratilgan39:

1) moliyaviy soha (moliyaviy doiralar): fond birjalari, banklar, investitsiya kompaniyalari, brokerlik firmalari, aktsiyadorlar, qarzdorlar, kreditorlar, moliyaviy maslahatchilar. Moliyaviy kompaniyalar moliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi moliya institutlari hisoblanadi, ularning davlat tomonidan tartibga solinishi amaldagi qonunchilikka muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankiining vakolatiga kiradi. Moliyaviy doiralar korxonaning o‘zini kapital bilan ta'minlash, ya'ni mablag‘ olish qobiliyatiga ta'sir qiladi;

[39] Dzyuba S.G., Gaidai I.Yu. General characteristics of the external environment of enterprise functioning. Current problems of economics. 2012. №1(127). P. 144 – 156, p. 151-152.

2) davlat idoralari - bu korxona faoliyatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko‘rsatadigan davlat idoralari xodimlari (ro‘yxatga olish uchun mas'ul davlat xizmatchilari, soliq xizmati va statistika organlari, yong‘in inspeksiyasi va sanitariya-epidemiologiya nazorati xodimlari);

3) ommaviy axborot vositalari - bu gazetalar, jurnallar, shuningdek, radiostansiyalar, televideniye markazlari va ularning xodimlari (jurnalistlar, yangiliklar boshlovchilari, muharrirlar, iqtisodiy sharhlovchilar, reklama va axborot bo‘limlari xodimlari) nashr etadigan tashkilotlar;

4) jamoatchilik harakat guruhlari (fuqarolik harakat guruhlari, jamoat tashkilotlari) - iste'molchilar tashkilotlari, ekologik guruhlar va boshqalar;

5) mahalliy jamoatchilik - mahalliy jamoat tashkilotlari, tashkilotlar, yaqin atrofdagi hududlar aholisi;

6) ichki, ya'ni o‘z korxonasining muvaffaqiyatidan manfaatdor bo‘lgan va o‘zining ijobiy munosabatini qolgan aloqa auditoriyasiga tarqatadigan to‘liq va yarim kunlik xodimlardan (masalan, turli darajadagi ishchilar va xizmatchilar, ko‘ngilli yordamchilar, aktsiyadorlar, kasaba uyushmasi a'zolari) iborat bo‘lganlar.

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, davlatni tartibga solish mexanizmi kontekstida “dastak” tushunchasini qo‘llashda ikkita asosiy yondashuv mavjud, ya'ni: ba'zi olimlar ko‘rsatilgan tushunchani “dastak” deb, boshqalari esa “vosita” deb ta'riflaydilar. V.Velyka dastaklarni “iqtisodiy jarayonlarga va ularning ma'lum bir yo‘nalishda rivojlanishiga hissa qo‘shadigan obyektlarga ta'sir qilish vositalari, vositalari va usullari; iqtisodiy jarayonlarga ta'sir qilish vositalari” sifatida talqin qiladi40. Muallif dastaklar ma'lum bir yo‘nalishda rivojlanishga hissa qo‘shishini, ammo sub'ektiv omillar ta'sirida vaziyat teskari yo‘nalishda o‘zgarishi mumkinligini ta'kidlaydi.

“O‘zbek tilining akademik izohli lug‘atida” “dastak” tushunchasi “harakat berish, biror narsani rivojlantirishga ko‘maklashish yoki kimningdir, biror narsaning faoliyatini jonlantirish, kuchaytirish vositasi” sifatida ta'riflangan41. T.V. Lobunets turar-joy ko‘chmas mulki bilan bog‘liq bitimlar uchun moliyaviy xizmatlar mexanizmini o‘rganishda “mexanizmdan alohida, dastaklar hech narsani hal qilmaydi”42 deb ta'kidlaydi.

Rivojlangan mamlakatlarning xorijiy tajribasini hisobga olgan holda, soliq siyosati, bank krediti, ipoteka shakllari kabi o‘zaro bog‘liqlikdagi vositalar orqali innovatsiya va investitsiya komponenti kontekstida qurilish sohasini rivojlantirishga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu yondashuv e'tiborga loyiq, chunki u davlat va xususiy manfaatlarni birlashtirishga qaratilgan va mamlakatda, xususan, mintaqalarda qurilish va uy-joy infratuzilmasini optimallashtirishni ta'minlashi kerak.

Bu borada uy-joy sohasining barqaror rivojlanishini ta’minlash, uy-joy qurilishi va uni sotib olishning muvozanatlashgan tizimini shakllantirish, mavjud talab va ehtiyojlarni inobatga olgan holda uy-joy qurilishi hajmini belgilash va sohada davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish, shuningdek, barqaror iqtisodiy o‘sish, aholi sonining ortib borishi va urbanizatsiya jarayonlaridan kelib chiqib, har bir fuqaro uchun qulay yashash sharoitlarini yaratish maqsadida “O‘zbekiston

[40] Velyka, V.: Directions for optimizing enterprise costs in modern conditions. Proceedings of MNL conferences, 2023, 46- 48. https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedi ngs/article/view/479 (date of application 03.12)

[41] O'zbek tilining izohli lug'ati. 2 tomli. 1-tom. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 1981.

[42] Лобунец Т.В. Регуляторы и рычаги инвестиционного процесса в корпоративном секторе экономики: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.03. Ирпень, 2013. 20 с.

Respublikasida uy-joy va ipoteka bozorini barqaror rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni[43] qabul qilindi.

Ushbu farmon ijrosini ta’minlash, doimiy ravishda nazoratni amalga oshirish turar-joy ko‘chmas mulk qurilish sektorini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqish zarurligidan dalolat beradi. Agar biz turar-joy ko‘chmas mulk qurilish sektorini davlat tomonidan tartibga solinishini hisobga olsak, shuni ta'kidlash kerakki, dastaklarni tasniflashda axborot-ma'lumotnoma faoliyati va monitoring faoliyati kabi dastaklar bilan to‘ldirilishi hamda aniqlashtirilishi kerak.

Ushbu sohada samarali choralar qatoriga turar-joy ko‘chmas mulki narxlari, qurilish xarajatlari va boshqa ko‘rsatkichlarning davlat statistik monitoringi kabi vositalardan foydalanish kiradi, bu esa barcha bozor ishtirokchilari hamda davlatga turar-joy ko‘chmas mulkining holati va rivojlanish tendentsiyalari haqida ob'ektiv ma'lumot olish imkonini beradi. Qurilishning barcha bosqichlarida monitoringning shaffofligini ta'minlash muhimdir. Shuning uchun ijtimoiy vositalar guruhiga “monitoring faoliyati” vositasi qo‘shilishi kerak. Ushbu guruhning ko‘rsatilgan vositalari turar-joy ko‘chmas mulk bozorining rivojlanishiga bilvosita ta'sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, o‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida turar-joy ko‘chmas mulki qurilish sektorini davlat tomonidan tartibga solish vositalari umumlashtirildi, ular 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Turar-joy ko‘chmas mulki qurilish sektorini davlat tomonidan tartibga solish vositalarini umumlashtirish

Dastaklar/vositalar/asboblar	F.Bassett William, W.Marsh va	T.V. Lobunets	N. Oliynik	I.M.Kushnir	A.V. Klyuchnyk	O. Kovalevskaya	V. Melko	Mualliflik yondashuvi
Normativ-huquqiy tartibga solish			+				+	
Pul-kredit dastaklari			+	+				+
Imtiyozli ipoteka kreditlari	+		+	+	+	+	+	
Investitsiyalar				+				
Soliqni tartibga solish/soliq imtiyozlari/soliq chegirmasi	+	+	+		+			
Sanksiyalar/jarimalar	+							
Narxlar va tariflar			+	+				
Maqsadli subsidiyalar/subsidiyalar	+			+				
Davlat tomonidan moliyalashtirish/nodavlat tomonidan moliyalashtirish/maqsadli dasturlar			+		+	+	+	

[43] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida uy-joy va ipoteka bozorini barqaror rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 19.11.2025 yildagi PF-219-son Farmoni, https://www.lex.uz/uz/docs/-7851209

Ma'muriy va huquqiy								+
Normalar/normalar, standartlar		+					+	
Axborot va ma'lumotnoma faoliyati *								+
Monitoring faoliyati *								+

O‘tkazilgan tahlil bizga turar-joy ko‘chmas mulkining qurilish sektorini davlat tomonidan tartibga solish dastaklarining asosiy xususiyatlarini ajratib ko‘rsatish imkonini beradi, ya'ni:

- davlat tomonidan tartibga solish dastaklaridan foydalanish huquqiy maydon tekisligida joylashgan va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar tartibga solinadigan davlatning amaldagi qonunchiligiga asoslanadi;

- davlat tomonidan tartibga solish dastaklari ma'lum bir natijaga (iqtisodiy, ijtimoiy va boshqalar) erishish uchun ma'lum bir obyektga, jarayonga qaratilgan;

- dastaklardan davlat hokimiyati va mahalliy hokimiyat organlari foydalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dzyuba S.G., Gaidai I.Yu. General characteristics of the external environment of enterprise functioning. Current problems of economics. 2012. №1(127). P. 144 – 156, p. 151-152.
2. Velyka, V.: Directions for optimizing enterprise costs in modern conditions. Proceedings of MNL conferences, 2023, 46- 48. https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/479 (date of application 03.12).
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2 tomli. 1-tom. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
4. Лобунец Т.В. Регуляторы и рычаги инвестиционного процесса в корпоративном секторе экономики: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.03. Ирпень, 2013. 20 с..
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida uy-joy va ipoteka bozorini barqaror rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 19.11.2025 yildagi PF-219-son Farmoni, https://www.lex.uz/uz/docs/-7851209.
6. Хатамкулов, Б. (2023). Бино ва иншоотларни турлари буйича лойихалаш бос^ ичлари. Journal of new century innovations.
7. Негматова КС, У. Н., Абед, Н. С., & Хатамкулов, Б. И. Разработка технологии получения высококачественного волластонита и использование его при получении композиционных лакокрасочных материалов и покрытий из них. In РеСпубликанСкая научно-техническая конференция «Новые композиционные материалы: получение и применение в различных отраслях промышленности (pp. 15-16).
8. Хатамкулов, Б. И. Ў., & Болтамуротов, Ж. Х. Ў. (2023). Методика определения физико-механических свойств полученных композиционных лакокрасочных материалов и покрытий на их основе. Строительство и образование, 2(4), 29-36.
9. Хатамкулов, Б. (2023). Герметизирующие гидроизоляционные материалы, применяемых при строительстве и ремонте автомобильных дорог. Scienceweb academic papers collection.
10. O‘G‘Li, X. B. I. (2024). MAHALLIY XOM ASHYOLAR ASOSIDAGI MINERAL INGREDIENTLARNI MAYDALASH USULLARI VA QURILMALARINI O‘RGANISH. Строительство и образование, 3(4), 7-10.
11. O‘G‘Li, X. B. I. (2024). KOMPOZITSION LOK-BO ‘YOQ QOPLAMALARNING FIZIK-MEXANIK XUSUSIYATLARINI ANIQLASH USULI. Строительство и образование, 3(4), 18-21.

12. Sayibjan, N., Ulugbek, K., Nodira, A., Komila, N., Sanjar, S., Shukhrat, B., ... & Joxongir, N. (2023). RESEARCH AND DEVELOPMENT OF EFFECTIVE COMPOSITIONS OF ANTI-CORROSION COMPOSITE POLYMER MATERIALS AND COATINGS. Universum: технические науки, (3-5 (108)), 52-58.
13. Shukhrat, B., Joxongir, N., Nilufar, U., Nodira, A., Komila, N., Begzod, H., & Yorqinbek, R. (2023). INVESTIGATION OF PHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES OF COMPOSITE POLYVINYL CHLORIDE POLYMER MATERIALS USING MECHANO-ACTIVATED WOLLASTONITE FILLER FOR USE IN THE PRODUCTION OF LINOLEUM. Universum: технические науки, (7-4 (112)), 40-44.
14. Xatamkulov, B. I. (2025). Zamonaviy lok-bo ‘yoq materiallari va qoplamalarning fizik-mexanik xususiyatlarini yaxshilashda mineral to ‘ldiruvchilar ahamiyati. Ilm, tadqiqot va taraqqiyot/Наука, исследования и развитие, 5(13), 194-198.
15. Ogli, X. B. I. (2025). TURAR-JOY QURILISHIDA DAVLAT ISHTIROKINING NAZARIY ASOSLARI VA TARTIBGA SOLISH MEXANIZMI. Central Asian Journal of Academic Research, 3(10-3), 194-203.

STEKLOPLASTIK” MCHJ KORXONASI MARKETING STRATEGIYASIGA TA’SIR QILUVCHI ICHKI OMILLAR

[1]Ergashev Xudoynazar Xabibullayevich, [2]Usmaonov SHaxzod SHoxruxovich
[1]Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti, [2]Samarqand iqtisodiyoti va servisi institute Bx-222 gurux talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204115

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ishlab chiqarilayotgan mahsulotning sifati va zamonaviyligi, sifat menedjmenti sistemasi joriy etilishi, mahsulot turlariga soliq yukining kamayishi, ishlab chiqarishning mazkur omili korxona qiymatiga katta ta’siri, mehnat unumdorligini oshirish, korxonaning salohiyatini oshirish ko‘rib chiqilgan.*
Kalitli so‘zlar: *Korxona, bozor, omil, samaradorlik, mahsulot, salohiyat, unumdorlig.*
Abstract. *This article examines the quality and modernity of the manufactured product, the introduction of a quality management system, the reduction of the tax burden on product types, the significant impact of this factor of production on the value of the enterprise, increasing labor productivity, and increasing the potential of the enterprise.*
Keywords: *Enterprise, market, factor, efficiency, product, potential, productivity*
Аннотация: В данной статье рассматриваются качество и современность производимой продукции, внедрение системы управления качеством, снижение налоговой нагрузки на виды продукции, существенное влияние этого фактора производства на стоимость предприятия, повышение производительности труда и увеличение потенциала предприятия.
Ключевые слова: *Предприятие, рынок, фактор, эффективность, продукт, потенциал, производительность*

Kirish. O‘zbekiston Respublikasining rivojlanishini zamonaviy boqichida xalq xo‘jaligi soxalarini tarkibiy qayta qurishini yanada chuqurlashtirish eng muhim vazifalardan hisoblanadai. Ushbu vazifaning bajarilishi jamiyatdagi o‘zgarishilarning tendensiyalarini aniqlash, ularni taxlil qilish va shunga mos ravishda iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik siyosatni olib borishni taqozo qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoev tomonidan Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimiz bosib o‘tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda «Inson qadri uchun» tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so‘zsiz ta’minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash maqsadida ettita ustuvor yo‘nalishdan iborat 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan YAngi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi tasdiqlandi.

Iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish va modernizatsiyalash boshqaruvda mavjud bo‘lgan yondashuv, uslubiyat va usullarni tubdan yaxshilash va rivojlantirishni talab qiladi. Bunday talab nafaqat yirik sanoat korxonalari, balki barcha soxadagi boshqa korxona va tashkilot uchun muhim vazifa hisoblanadi. SHu sababli tashkilotlarda boshqaruv tizimlarni strategik tadqiq qilish, ularni chuqur taxlil qilish hamda takomillashtirishda zamonaviy fan yutuqlaridan keng foydalanish zarurati tug‘iladi. Istiqbolli boshqarishni amalga oshirishda marketing fanining eng yangi

yo‘nalishlaridan biri xisoblanmish strategik marketing uslubiyatidan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

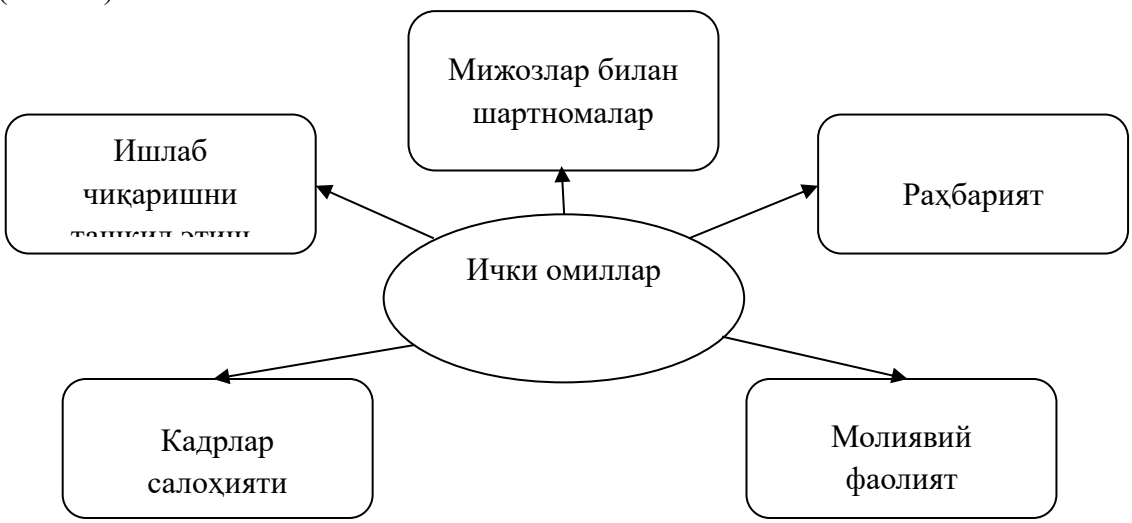
Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Marketing bo‘yicha mavjud adabiyotlar tahlili marketingning zamonaviy tamoyillari, brendni targ‘ib qilish usullari va iste’molchilar talablariga moslashuvchan yondashuvni takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Marketing strategiyalari haqida mutaxassis R.G.Ibragimov o‘zining darsligida quyidagi fikrni yuritadi: “marketing strategiyasi deganda ma’lum muddatga belgilangan korxonaning bozordagi xatti-harakatlari tamoyilining modelidan foydalanish tushuniladi. Uning yordamida korxona o‘z muvaffaqiyatini ta’minlashga intiladi”. Marketing strategiyasini rivojlantirish va ularni amalda qo‘llash bo‘yicha kuplab iqtisodchi olimlar shug‘ullanib kelgan Ular qatoriga F.Kotler, David Aeker, Klayton Christensen, Seth Godin, Kevin Keller, Byron Sharp, Jay Bayer kabi taniqli olimlarni kiritishimiz mumkin.

Mamlakatimizda qator yillar davomida marketing sohasida olib borilgan izlanishlar milliy hususiyatlardan kelib chiqqan xolda marketing nazariyasini rivojlantirishga katta xissa qo‘shgan olimlarni ham e’tirof etish lozim. Bularga R.Ibragimov. YO.Abdullaev, A.Saliev, M.SHarifxo‘jaev, D.Raximova, SH.Ergashxodjaeva, Sh.Musayeva va boshqalarni kiritish mumkin .

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, marketing tahlili, taqqoslash va raqamli ko‘rsatkichlarni baholash usullari qo‘llanilgan. Ijtimoiy media platformalaridagi ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish uchun ommaviy kuzatuv usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Korxonaning strategik xolatiga ta’sir qiluvchi tashqi omillar bilan birga uning qator ichki omillari ham katta ahamiyatga ega. Tashki muhit omillarini bizlar oldingi izlanishlarda taxlil qilgan bo‘lsak, endi uning ichk muhit omillarini o‘rganishimiz lozim.

Xususan “Stekloplastik” MCHJ ning strategiyasini aniqlashda ta’sir ko‘rsatuvchi ichki omillar bevosita uning faoliyatini ifodalovchi faoliyatini tashkil etuvchi bir qancha omillarga bog‘liq. (**1-rasm**).

1 – rasm. “Stekloplastik” MCHJ marketing strategiyasiga ta’sir etuvchi ichki omillar.

“Stekloplastik” MCHJ da ishlab chiqariladigan mahsulot hajmi, bir tomondan, unga nisbatan talab bilan, ikkinchi tomondan esa, uni ishlab chiqarish uchun ishlab chiqarish quvvatlarining mavjudligi bilan belgilanadi. Jamiyatda ishlab chiqarishni tashkil etish yaxshi yo‘lga quyilgan

bo‘lib, bugungi kunda yuqorida aytib o‘tganimizdek, 8 ta mahsulot guruxlari bo‘yicha 400 turdan ortiq mahsulot ishlab chiqarilmoqda. Har ishlab chiqarilayotgan mahsulotning sifati va zamonaviyligiga katta etibor berilmoqda. Ishlab chiqarilayotgan maxsulotlarning sifatini oshirish uchun korxonada ISO 9001:2000 Sifat menedjmenti sistemasi joriy etilgan.

“Stekloplastik” MCHJ da ishlab chiqariladigan mahsulotlarning 90 dan ortiq turi lokalizatsiya dasturiga kiritilgan bo‘lib, bu mahsulot turlariga soliq yukining kamayishi bevosita korxonaning qiymatiga ijobiy ta’sir o‘tkazadi.

Ishlab chiqarishning mazkur omili korxona qiymatiga katta ta’sir ko‘rsatadi. “Stekloplastik” MCHJ da korxona boshqaruvchisi, nazorat kengashining raisi korxona faoliyatining samarali boshqarilishini va rivojlanishini ta’minlaydi. Ushbu fakt baholash jarayonida, xususan, diskont stavkalarini hisoblab chiqishda hisobga olinishi zarur, chunki korxona sotilgan hollarda uning bo‘lajak faoliyatiga oid rejalari o‘zgarishi mumkin. Jamiyat direktori va tashqi iqtisodiy aloqalar bo‘yicha direktor o‘rinbosari, tovar tarqatish bo‘yicha direktor o‘rinbosari, ishlab chiqarish bo‘yicha direktor o‘rinbosari va umumiy masalalar bo‘yicha direktor o‘rinbosarlari “Stekloplastik” MCHJ ning raxbariyatini tashkil qiladi.

Korxona qiymatini yaratishda raxbariyatning har bir bo‘g‘ini katta ahamiyat kasb etadi. Har bir rahbar liderlik, kommunikativ, oratorlik va oldinni ko‘ra bilish xususiyatlariga ega bo‘lmog‘i lozim. Bu xususiyatlar “Stekloplastik” MCHJ da eng yuqori turuvchi rahbar kuzatuv kengashi raisida mujassamlashgan bo‘lib, uning rahbarligi ostida barcha xodimlar buysunadi va hamjihatlikda faoliyat yuritishadi. Boshqaruvning bunday zanjiri barcha xato va kamchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi va bu ishlab chiqarishni yuksaltirishga, mehnat unumdorligini oshirishga, korxonaning salohiyatini oshirishga xizmat qilib, korxonaning qiymatini bevosita oshirishga yordam beruvchi omil hisoblanadi.

Bizga ma’lumki har qanday korxonaning asosiy qiymatini aniqlab beruvchi va yaratuvchi bu tovar aylanmasidir. Bugungi kunga qadar “Stekloplastik” MCHJ ning tovarlari harakatini yuzaga keltiruvchi bu davlat dasturlari va tender savdolari bo‘lib kelmoqda edi. “Stekloplastik” MCHJ da mijozlar xususan aholi bilan ishlash ishlari yaxshi yo‘lga qo‘yilishiga bir qancha ob’ektiv sabablari bor. Birinchidan, bu korxonaning shahar markazidan yiroqligi, har bir mijozning ehtiyojini to‘liq qondirlishidagi asosiy omil bu vaqt va qulaylikdir. “Stekloplastik” MCHJ shahar markazidan 25 km masofada joylashgan bo‘lib, mijozlarning ehtiyojlarini a’lo darajada qondirish uchun jiddiy xavf tug‘diradi. Ikkinchidan, bank hisob-kitoblari ma’lumotlaridan o‘z vaqtida xabardor bo‘la olmasligi, bank bilan ishlashda yuqorida keltirilgan omil ta’siri natijasida to‘lovlarning kechiktirilishi. Uchinchidan, alohida buyurtmalarni qabul qilish va ishlab chiqarishga buyurtma berish mexanizmining mukammal emasligi. To‘rtinchidan, shartnomalar imzolangandan so‘ng mijoz tomonidan to‘lovlar kechiktirilishiva korxona tomonidan ham tovarlarni etkazib berishning kechikishi. Bu kabi kamchiliklar “Stekloplastik” MCHJ ning qiymatining pasayishiga jiddiy ta’sir o‘tkazmoqda.

Kadrlar salohiyati qiymatini baholash zarurati har qanday korxona tarkibidagi insonlar qolgan barcha iqtisodiy resurslar (xom ashyo, ishlab chiqarish vositalari, asosiy va aylanma sarmoya, axborot, texnologiya va b.) kabi muhim omil hisoblanadi degan xulosadan kelib chiqadi.

Mehnat resurslarining sifati korxonaning raqobat imkoniyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va raqobat ustunliklarini hosil qilishning muhim sohalaridan biri hisoblanadi. Kadrlar bilan ishlashning yangi iqtisodiy shakllarining nazariy asosi sifatida «inson resurslari» konsepsiyasi ishtirok etadi. Mazkur konsepsiyaning mohiyati - ishlab chiqarishda, tashkil etish va boshqarishda, shuningdek,

kadrlar ishining butun tizimini qurishda inson omilining rolini baholashga nisbatan iqtisodiy me'zonlarni qo'llashdan iborat.

«Inson resurslari» konsepsiyasi insonlarning ma'lum daromadni barpo etish qobiliyatining iqtisodiy baholarini qo'llash imkoniyatiga asoslanadi. Xodim ishining yakka unumdorligi qanchalik yuqori bo'lsa va uning faoliyat davri qanchalik uzoq davom etsa, u shunchalik ko'p daromad keltiradi va korxona uchun shunchalik qimmatli hisoblanadi. Umuman olganda, "Stekloplastik" MCHJ ga ishchi xodimlar saralanib, mehnat unumdorligi yuqori bo'lgan ishchilar qoldirildi va ularning faoliyat davri ham uzoq davom etib kelmoqda.

Kadrlar salohiyati deganda kadrlarning korxonaning samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlash qobiliyatlari va imkoniyatlarining yig'indisini tushunish lozim. O'z tabiati, mohiyati va mazmuniga ko'ra kadrlar salohiyati korxonaning nomoddiy aktivlari jumlasiga kiradi. SHu bilan birga, u intellektual mulk jumlasiga kiritilishi mumkin emas, chunki o'z tabiatiga ko'ra ushbu salohiyat o'zgaruvchan, huquqiy himoyaga ega emas va alohida muayyan insonlardan ajratib foydalanish uchun begonalashtirilishi yoki sotilishi mumkin emas. "Stekloplastik" MCHJ da faoliyat yuritayotgan xodimlar va ishchilarning 80 foizi o'z mutaxxasisliklari bo'yicha faoliyat yuritmoqdalar. Bu holat albatta salbiy holat deb bo'lmaydi, lekin bu foizning o'zgarishi korxonaning qiymatini oshishiga salbiy yoki ijobiy o'zgarishiga olishi mumkin. Korxonalarning moliyaviy faoliyati ham ishlab chiqarish faoliyati kabi korxonaning qiymatini shakllatiradi. "Stekloplastik" MCHJ 2025 yilda 98 mln so'mlik qimmatli qog'ozlarga ega bo'lgan, 96 mlrd. so'mlik boshqa uzoq muddatli moliyaviy investitsiyalar va 209 mlrd. so'mlik qisqa muddatli investitsiyalarni kiritgan bo'li, jami moliyaviy faoliyatdan 2 344 mln. so'mlik daromad olgan bo'lib, jamiyatning qiymatining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Sanab o'tilgan omillarning barchasi "Stekloplastik" MCHJ ning keyingi faoliyatida uning qiymatiga ijobiy yoki salbiy ta'sirini quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, "Stekloplastik" MCHJ ning qiymatiga ta'sir ko'rsatuvchi ichki omillarni korxonaning o'zi o'z foydasiga ijobiy imkoniyatiga ega. Tashqi omillar esa bevosita xukumat va bozor ta'siri ostida korxonaning qiymatiga ta'sir ko'rsatadi. Buning uchun korxonaning o'zi tashqi muhitga moslashishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 2023 yil 30 aprel
2. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.- T.: O'zbekiston, 2016.- 56 b.
3. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - T.: O'zbekiston, 2017.- 104 b.
4. Musaeva SH.A. Marketing tadqiqotlari. Darslik "STAR-SEL" MCHJ nashriyot va ijodiy bo'limi. Samarqand-2023
5. Musaeva SH.A. Integratsiyalashgan marketing kommunikatsiyasiO'quv qo'llanma "Mahorat" nashriyoti, Samarqand – 2022
6. Musaeva SH.A., Usmonova D.I. Innovatsion marketing "TURON eDITION" 2021 yil uchun o'quv qo'llanma.
7. Usmonova D.I. Strategik brend boshqaruvi. O'quv qo'llanma. "STAR-SEL" MCHJ nashriyot va ijodiy bo'limi. Samarqand-2022

BARQAROR TURIZM YO‘NALISHLARINING HUDUDIY IQTISODIYOTGA QO‘SHGAN HISSASI

Ahmadova Shahribonu Muxtarbek qizi
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204143

Annotatsiya. *Mazkur maqolada barqaror turizm konsepsiyasining nazariy asoslari hamda amaliy mexanizmlari kompleks ravishda tahlil etilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda barqaror turizm sohasining hozirgi rivojlanish bosqichi, uning davlat siyosatidagi ustuvor yo‘nalish sifatidagi o‘rni va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot doirasida mamlakatda ekoturizmni rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy islohotlar, maqsadli davlat dasturlari, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish loyihalari hamda ularning amaliy natijalari tizimli ravishda ko‘rib chiqilgan. Shu bilan birga, ichki va tashqi omillar ta’sirida barqaror turizmni rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar, institutsional va infratuzilmaviy to‘siqlar, boshqaruv tizimidagi ayrim kamchiliklar aniqlanib, ularning kelib chiqish sabablari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.*

Аннотация. *В данной статье комплексно проанализированы теоретические основы и практические механизмы концепции устойчивого туризма. Кроме того, на научной основе освещены современный этап развития сферы устойчивого туризма в Узбекистане, его роль как приоритетного направления государственной политики и его социально-экономическое значение. В рамках исследования системно рассмотрены нормативно-правовые реформы, направленные на развитие экотуризма в стране, целевые государственные программы, проекты модернизации туристической инфраструктуры и их практические результаты. Вместе с тем выявлены проблемы, возникающие в процессе развития устойчивого туризма под влиянием внутренних и внешних факторов, институциональные и инфраструктурные барьеры, а также отдельные недостатки системы управления, и научно обоснованы причины их возникновения.*

Annotation. *This article comprehensively analyzes the theoretical foundations and practical mechanisms of the sustainable tourism concept. It also provides a scientific overview of the current stage of sustainable tourism development in Uzbekistan, its role as a priority area in state policy, and its socio-economic significance. Within the framework of the study, regulatory and legal reforms aimed at developing ecotourism in the country, targeted state programs, tourism infrastructure modernization projects, and their practical outcomes are systematically examined. At the same time, the study identifies the problems arising in the process of sustainable tourism development under the influence of internal and external factors, institutional and infrastructural barriers, as well as certain shortcomings in the management system, and scientifically substantiates the causes of their emergence.*

Kalit so‘zlar. *Barqaror turizm, ekoturizm, turizm infratuzilmasi, davlat siyosati, turistik oqim, investitsiyalar, ekologik barqarorlik, hududiy rivojlanish, innovatsion yondashuvlar, ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik, strategik rivojlanish.*

Ключевые слова. *Устойчивый туризм, экотуризм, туристическая инфраструктура, государственная политика, туристический поток, инвестиции, экологическая*

устойчивость, региональное развитие, инновационные подходы, социально-экономическая эффективность, стратегическое развитие.

Keywords. *Sustainable tourism, ecotourism, tourism infrastructure, state policy, tourist flow, investments, environmental sustainability, regional development, innovative approaches, socio-economic efficiency, strategic development.*

Kirish. Bugungi kunda turizm sohasi jahon miqyosida eng tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan tarmoqlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida ham turizmning barcha yo‘nalishlarini, shu jumladan barqaror turizmni rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, MOST ("Markaziy Osiyoda barqaror turizm modeli: salohiyatni yaratish, xabardorlikni oshirish, texnologiyalarni joriy etish") loyihasi O‘zbekiston ham ishtirok etayotgan muhim mintaqaviy tashabbuslardan biri hisoblanadi. Mazkur loyiha Markaziy Osiyo mamlakatlarining sayyohlik salohiyatini kuchaytirish hamda barqaror turizmtamoyillarini amaliyotga joriy etishni maqsad qilib olgan. Loyiha Yevropa Ittifoqi tashabbusi bilan SWITCH–ASIA dasturi doirasida amalga oshirilmoqda. Shuningdek, mamlakatimizda hududiy rivojlanish dasturlari, jumladan, Samarqand shahridagi eng muhim tarixiy obyektlarni bog‘lovchi 6,6 km uzunlikdagi turistik marshrutni tashkil etish bo‘yicha "Samarqandning meros yo‘li" loyihasini amalga oshirishni nazarda tutuvchi Vazirlar Mahkamasi qarori loyihasini ishlab chiqish, Ichan-qal'a majmuasining umumbashariy bemisl qimmatini muhofaza qilish, bu boradagi har qanday salbiy ta'sirni barvaqt aniqlash, oldini olish hamda aybdor shaxslarga nisbatan qonuniy ta'sir choralarini ko‘rib borish va 2026-2028-yillarda ushbu yo‘l xaritasini amalga oshirish ko‘zda tutilgan[1]. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasi jadal rivojlanib borayotgan global turizm tizimida munosib o‘rin egallashga intilmoqda. Mamlakatda barqaror, raqobatbardosh va innovatsion turizm modelini shakllantirish orqali xalqaro miqyosda milliy turizm brendining nufuzini oshirish, iqtisodiyotning ushbu strategik tarmog‘ini yanada rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar izchil amalga oshirilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Turizm adabiyotlarida barqaror turizmning hududiy iqtisodiyotga ta'siriga oid masalalar qator olimlar tomonidan o‘rganilgan va turlicha shakllarda ta'rif berilgan. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, **John Swarbrooke** – barqaror turizmni nazariy jihatdan tadqiq qilgan va "Sustainable Tourism Management" kitobida tushunchani tizimli shaklda bayon qilgan. U turizmni ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik mezonlari bilan birga ko‘rib, uni boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqqan[2]. Shuningdek, World Tourism Organization (UNWTO) o‘z hisobotlarida barqaror turizmni hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida baholab, uning bandlikni oshirish, mahalliy aholi daromadlarini ko‘paytirish hamda infratuzilmani yaxshilashdagi rolini alohida ta'kidlaydi. Tashkilot tadqiqotlarida turizmning multiplikativ effekti, ayniqsa, qishloq va chekka hududlarda iqtisodiy faollikni kuchaytirishi ilmiy asoslangan. Bundan tashqari, Richard Butler o‘z ilmiy ishlarida barqaror turizm rivojlanishining siklik modeli (TALC – Tourism Area Life Cycle) orqali hududlarning iqtisodiy bosqichma-bosqich rivojlanishini tahlil qilgan va turizmni rejalashtirishda ekologik va iqtisodiy muvozanatni saqlash zarurligini asoslab bergan[3].

Shu bilan birga, David Weaver barqaror turizm nazariyasi va amaliyotiga oid tadqiqotlarida turizmning hududiy iqtisodiyotga ta'sirini ijtimoiy, ekologik va moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari orqali baholash metodologiyasini ishlab chiqqan[4]. U mahalliy resurslardan oqilona

foydalanish hududiy iqtisodiy o‘sishning uzoq muddatli omili ekanligini ta’kidlaydi. O‘zbekiston sharoitida esa N.To‘xliev o‘z tadqiqotlarida turizmni hududiy rivojlanish strategiyasi sifatida ko‘rib, tarixiy-madaniy resurslardan samarali foydalanish orqali mintaqaviy iqtisodiy salohiyatni oshirish mumkinligini ilmiy asoslab bergan[5]. Biroq, ayrim hududlar, xususan, ekologik va madaniy turizm salohiyati yuqori bo‘lgan mintaqalarda barqaror turizm mexanizmlarining amaliy joriy etilishi hali yetarli darajada kompleks o‘rganilmagan. Tadqiqotlarga asosan, O‘zbekiston hududlarida barqaror turizmni rivojlantirish va mahalliy iqtisodiyotga ta’sirini oshirish bo‘yicha ilmiy ishlar olib borilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda barqaror turizm yo‘nalishlarining hududiy iqtisodiyotga qo‘shgan hissasini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, statistik ma’lumotlarni tahlil qilish, kontent-tahlil hamda monitoring usullari qo‘llanildi. Ushbu metodlar yordamida hududiy turizmning mahalliy daromad, bandlik va iqtisodiy o‘sishga ta’siri baholandi.

Tahlil va natijalar. O‘zbekiston o‘zining ko‘plab tarixiy-me’moriy yodgorliklari, turfa xil iqlimi va tez sur’atlarda rivojlanishi bilan butun dunyo diqqatini o‘ziga tortmoqda. Barqaror turizm — bu iqtisodiy samaradorlik, ekologik muvozanat va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslangan rivojlanish modelidir. Jadvalda ko‘rsatilgan ijobiy va salbiy ta’sirlar aynan hududiy iqtisodiyot shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Bu jadvalda turizmning hududlar iqtisodiyotiga qanday ta’sirlari borligi o‘rganib chiqilgan.

1-jadval

Barqaror turizm rivojlanishining hududiy iqtisodiyot ko‘rsatkichlariga ta’sir mexanizmlari

T/r	Ta’sir turi	Ijobiy iqtisodiy ta’sir	Salbiy iqtisodiy ta’sir
1	Bandlik	Yangi ish o‘rinlari yaratiladi (mehmonxona, transport, xizmat ko‘rsatish)	Mavsumiy ish o‘rinlari beqarorlik keltirib chiqarishi mumkin
2	Mahalliy biznes rivoji	Kichik va oilaviy tadbirkorlik rivojlanadi	Yirik investorlar kichik biznesni siqib chiqarishi mumkin
3	Byudjet daromadi	Soliq tushumlari va turistik yig‘imlar oshadi	Daromad notekis taqsimlanishi mumkin
4	Infratuzilma	Yo‘llar, aloqa, transport va xizmat sifati yaxshilanadi	Infratuzilma ortiqcha yuklama tufayli tez eskiradi
5	Investitsiya jozibadorligi	Hududga ichki va tashqi investitsiyalar jalb qilinadi	Iqtisodiyot turizmga haddan tashqari bog‘lanib qolishi mumkin
6	Narxlar darajasi	Ayrim sohalarda daromad oshadi	Yer, ijara va oziq-ovqat narxlari ko‘tariladi
7	Resurslardan foydalanish	Tabiiy va madaniy resurslar iqtisodiy qiymat kasb etadi	Resurslar tanqisligi va ekologik bosim yuzaga keladi
8	Hudud brendi	Hududning iqtisodiy imiji mustahkamlanadi	Madaniyat tijoratlashuvi iqtisodiy xavf tug‘diradi

Mazkur 1-jadvalga asosan, barqaror turizmning hududiy iqtisodiyotga ko‘rsatadigan ko‘p qirrali ta’sirini tizimli ravishda ifodalaydi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, turizm bandlikni

kengaytirish, mahalliy tadbirkorlikni faollashtirish, byudjet tushumlarini oshirish va investitsiya jozibadorligini kuchaytirish orqali iqtisodiy o‘sishning muhim drayveri sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, mavsumiylik, daromadlarning notekis taqsimlanishi, infratuzilmaga ortiqcha yuklama, narxlar o‘sishi hamda resurslar ekspluatatsiyasining kuchayishi kabi omillar iqtisodiy nomutanosiblik va ijtimoiy tafovut xavfini yuzaga keltiradi.

Demak, jadvalda aks etgan ijobiy va salbiy ko‘rsatkichlar barqaror turizmni muvozanatli institutsional boshqaruv asosida rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Faqat iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik va ijtimoiy inklyuzivlik o‘rtasidagi optimal nisbat ta’minlangandagina hududiy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror rivojlantirish mumkin.

Xalqaro amaliyotda turizmning global iqtisodiyotdagi ulushi 9–10 foiz atrofida deb baholanadi (bevosita va bilvosita ta’sirlarni hisobga olgan holda). Ayrim turizmga ixtisoslashgan davlatlarda bu ko‘rsatkich 20–30 foizgacha yetadi. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda turizm iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlaridan biri sifatida rivojlanmoqda. Jumladan, World Travel & Tourism Council (WTTC) hisobotlariga ko‘ra, pandemiyadan keyingi davrda turizmning iqtisodiyotdagi ulushi tiklanish tendensiyasini namoyon qilmoqda. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, turizm xizmatlari eksporti va ichki turizm hajmining oshishi YAIM tarkibida xizmatlar ulushining kengayishiga xizmat qilmoqda. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 18-noyabrdagi “Ekologiya va turizm sohalarida aholi talablariga tezkor javob bera oladigan boshqaruv tizimini yaratish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF–217-son Farmoniga muvofiq, iqtisodiyotning strategik jihatdan muhim sektori sifatida turizm sohasining tizimli va barqaror rivojlanishini ta’minlash, sohada davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish, ko’rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish hamda milliy turistik mahsulotlarning jahon bozorida raqobatbardoshligini ta’minlash ko‘zda tutilgan[6]. 2030-yilgacha turizm sohasini rivojlantirishning asosiy maqsadlari etib

a) turizm sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini amaldagi 3,5 foizdan 7 foizgacha yetkazish;
b) chet ellik turistlarning yillik sonini amaldagi 10 mln nafardan 20 mln nafargacha yetkazish, shu jumladan, to’lov qobiliyati yuqori bo’lgan turistlar oqimini ko’paytirish;
c) turizm xizmatlari yillik eksporti hajmini 6 mlrd AQSh dollaridan oshirish belgilangan.

2-jadval

Turizmning YaIM dagi ulushi (foizda)

Yillar	YaIM hajmi (mlrd Aqsh dollarida)	Turizmning ulushi (%)
2021	65	0.6
2022	78.6	0.65
2023	95.2	3.5
2024	115.9	4.7
2025	139.6	5.0

Mazkur 2-jadvalda, turizmning YaIM dagi ulushi ko‘rsatilgan. 2021–2025 yillarda YAIM hajmi 2 baravardan ko‘proq oshgan (65 mlrd → 139,6 mlrd dollar). Turizmning YAIMdagi ulushi 0,6 % dan 5 % gacha o‘sgan, ayniqsa 2023 yildan boshlab turizm sektori jadal rivojlangan. Bu holat turizmning mamlakat iqtisodiyotida strategik ahamiyat kasb etayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekistonda barqaror turizm soʻnggi yillarda hududiy iqtisodiy oʻsishning muhim drayveriga aylanmoqda. 2021–2025 yillarda YAIM hajmining 65 mlrd dollardan 139,6 mlrd dollargacha oshishi hamda turizm ulushining 0,6 foizdan 5 foizgacha koʻtarilishi sohaning strategik ahamiyati ortib borayotganini tasdiqlaydi. Barqaror turizm bandlikni kengaytirish, mahalliy biznesni rivojlantirish, byudjet tushumlarini oshirish va hudud brendini mustahkamlash orqali ijobiy multiplikativ ta'sir koʻrsatmoqda.

- Hududiy diversifikatsiya siyosatini kuchaytirish – turizmni faqat ayrim markazlashgan hududlarda emas, balki ekologik va qishloq turizmi salohiyati yuqori boʻlgan mintaqalarda ham rivojlantirish.Barqaror boshqaruv mexanizmlarini joriy etish – turistik yuklamani monitoring qilish va resurslardan oqilona foydalanish tizimini takomillashtirish.
- Mahalliy aholi ishtirokini kengaytirish – oilaviy tadbirkorlik va kichik biznesni qoʻllab-quvvatlash orqali daromadlarning hudud ichida qolishini ta'minlash.
- Innovatsion va "yashil" texnologiyalarni tatbiq etish – ekologik xavfsiz infratuzilma va raqamli xizmatlarni rivojlantirish.
- Kadrlar salohiyatini oshirish – turizm menejmenti va barqaror rivojlanish boʻyicha malakali mutaxassislar tayyorlash tizimini kuchaytirish.

Ushbu takliflarning izchil amalga oshirilishi barqaror turizmning hududiy iqtisodiyotga uzoq muddatli va barqaror ijobiy ta'sirini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. https://lex.uz/docs/-7851788- Oʻzbekiston Respublikasi Turizm qoʻmitasi faoliyatini tashkil etish va turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida
2. https://www.coursehero.com/file/221646835/TOUR22-chapter-1pdf/?utm_source- Introduction to Sustainable Tourism: Types, Principles, and | Course Hero
3. Butler, R. (1980). *The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources.* Canadian Geographer.
4. Weaver, D. (2006). *Sustainable Tourism: Theory and Practice.* Butterworth-Heinemann.
5. Toʻxliev, N. (2020). *Hududiy turizm va iqtisodiy rivojlanish.* Tashkent, Oʻzbekiston.
6. https://president.uz/ru/lists/view/8692

IPOTEKA KREDITLASHDA FOIZ SIYOSATI VA TO‘LOVGA LAYOQATNI BAHOLASHNI OPTIMALLASHTIRISH

Mamatkulov Suxrobjon Raxmonkulovich
Bank-moliya akademiyasi mustaqil tadqiqotchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204200

Annotatsiya. *Ipoteka kreditlashning barqarorligi ikki tayanchga suyanadi: foiz siyosatining adolatli va xavfsiz tuzilishi hamda qarz oluvchining to‘lovga layoqatini xolis baholash. Foiz stavkasi faqat “narx” emas, u bankning resurs bazasi, risk premiyasi, foiz riskini boshqarish, mijozni himoya qilish mexanizmlari bilan birga ishlaydigan tizimli ko‘rsatkichdir. To‘lovga layoqatni baholash esa faqat daromad haqida ma’lumot olish bilan tugamaydi; u qarz yuklamasi, pul oqimi barqarorligi, kredit intizomi, garov likvidligi, stress-scenariylar, shartnoma shaffofligi va keyingi monitoringni qamrab oladi. Maqolada ipoteka kreditlarida foiz siyosatini optimallashtirishning amaliy yo‘llari, foiz riskini boshqarish talablari, riskga asoslangan narxlash, qayta moliyalashtirish va portfel boshqaruvi masalalari yoritiladi. Shuningdek, qarz oluvchining to‘lovga layoqatini baholashda zamonaviy ko‘rsatkichlar, hujjatlashtirish, kreditorlar uchun prudensial yondashuv, kutilayotgan kredit yo‘qotishlarini hisobga olish, iste’molchini himoya qilish tamoyillari asosida takomillashtirish bo‘yicha takliflar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *ipoteka krediti, foiz siyosati, riskga asoslangan narxlash, to‘lovga layoqat, DTI, LTV, stress-test, foiz riski, IRRBB, underwriting.*

Аннотация. *Устойчивость ипотечного кредитования опирается на два ключевых элемента: справедливую и безопасную структуру процентной политики и объективную оценку платежеспособности заемщика. Процентная ставка является не только «ценой» кредита, но и системным показателем, связанным с ресурсной базой банка, риск-премией, управлением процентным риском и механизмами защиты клиента. Оценка платежеспособности заемщика не ограничивается лишь получением информации о доходах; она охватывает долговую нагрузку, стабильность денежных потоков, кредитную дисциплину, ликвидность залога, стресс-сценарии, прозрачность договорных условий и последующий мониторинг. В статье рассматриваются практические пути оптимизации процентной политики по ипотечным кредитам, требования к управлению процентным риском, вопросы риск-ориентированного ценообразования, рефинансирования и управления кредитным портфелем. Кроме того, предлагаются рекомендации по совершенствованию оценки платежеспособности заемщиков на основе современных показателей, надлежащего документирования, пруденциального подхода для кредиторов, учета ожидаемых кредитных потерь и принципов защиты потребителей.*

Ключевые слова: *ипотечный кредит, процентная политика, риск-ориентированное ценообразование, платежеспособность, DTI, LTV, стресс-тестирование, процентный риск, IRRBB, андеррайтинг.*

Abstract. *The stability of mortgage lending relies on two fundamental pillars: a fair and secure structure of interest rate policy and an objective assessment of borrower solvency. The interest rate is not merely the “price” of a loan; it is a systemic indicator linked to the bank’s resource base, risk premium, interest rate risk management, and consumer protection mechanisms.*

The assessment of borrower solvency does not end with obtaining income information; it encompasses debt burden, stability of cash flows, credit discipline, collateral liquidity, stress scenarios, transparency of contractual terms, and subsequent monitoring. This article examines practical approaches to optimizing interest rate policy in mortgage lending, requirements for managing interest rate risk, risk-based pricing, refinancing mechanisms, and portfolio management issues. Furthermore, it provides recommendations for improving borrower solvency assessment based on modern indicators, proper documentation, a prudential approach for creditors, consideration of expected credit losses, and consumer protection principles.

Keywords: *mortgage loan, interest rate policy, risk-based pricing, solvency, DTI, LTV, stress testing, interest rate risk, IRRBB, underwriting.*

KIRISH

Ipoteka kreditlash ko‘p yillik muddat, katta summa, garov obyekti va ijtimoiy sezgirlik bilan ajralib turadi, shu bois undagi eng kichik noto‘g‘ri qaror ham bank uchun portfel sifati yomonlashuvi, mijoz uchun esa uzoq muddatli to‘lov bosimi va ijtimoiy xavotirga aylanishi mumkin. Ipoteka mahsulotining muvaffaqiyati odatda “ko‘proq kredit berish” bilan o‘lchanib ketadi, lekin real moliyaviy boshqaruv nuqtayi nazaridan asosiy mezonlar boshqa: foiz to‘lovlarining barqarorligi, muammoli kreditlar ulushi, garov qiymati yetarliligi, qayta moliyalashtirish xavfi, mijoz shikoyatlari, shartnoma shaffofligi hamda portfelning foiz riskiga sezgirligidir. Bank foiz stavkasini belgilaganda resurs bazasining narxi, bozor stavkalari dinamikasi, inflyatsion kutilmalar, risk premiyasi, kapital talabi va operatsion xarajatlarni hisobga oladi, biroq ipotekada bundan ham muhim jihat bor: foiz stavkasi muddat davomida qanday o‘zgarishi va bu o‘zgarish qarz oluvchining to‘lov qobiliyatiga qanday ta’sir qilishidir. Foiz riskini bank kitobi doirasida boshqarish bo‘yicha xalqaro standartlar aynan shu masalaga urg‘u beradi, chunki uzoq muddatli aktivlar va qisqa muddatli majburiyatlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik bank barqarorligiga ta’sir ko‘rsatadi [1].

Ipotekada to‘lovga layoqatni baholash ham oddiy “daromad bor-yo‘q” tekshiruvi emas, balki qarz oluvchining uzoq muddatli moliyaviy chidamliligini tahlil qilish jarayonidir. Qarz oluvchi bugun to‘lay olishi mumkin, lekin ertaga foiz stavkasi oshsa, ish o‘rni o‘zgarsa, oilaviy xarajatlar ko‘payca yoki valyuta risklari kuchaysa, to‘lov intizomi buzilishi ehtimoli ortadi. Kredit berish va monitoring bo‘yicha prudensial yondashuvlar qarz oluvchining “affordability”ini, ya’ni kredit yukini ko‘tara olish qobiliyatini, shuningdek riskga asoslangan narxlashni ichki siyosat darajasida qat’iy talab sifatida ko‘radi [2]. Bunda bankning o‘zi ham manfaatdor, chunki to‘lov intizomi yomonlashsa, kredit yo‘qotishlari oshadi, kutilayotgan yo‘qotishlar tan olinadi, kapital bosimi kuchayadi. Moliyaviy hisobot standartlari kredit yo‘qotishlarini kutilayotgan yo‘qotishlar modeli orqali baholashni talab etar ekan, underwriting sifati va foiz siyosati bevosita hisobga ta’sir qiladigan omilga aylanadi [3]. Shu sababli foiz siyosati va to‘lovga layoqatni baholashni bir-biridan ajratib ko‘rish amaliyotda xato bo‘ladi, ular yagona “ipotekani barqaror yuritish tizimi”ning ikki bo‘lagidir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Adabiyotlar sharhi shuni ko‘rsatadiki, ipoteka kreditlashda foiz siyosati bo‘yicha yondashuvlar asosan foiz riskini boshqarish, narxlash shaffofligi va mijozga ta’sirni yumshatish mexanizmlari atrofida jamlanadi. Bank kitobidagi foiz riski bo‘yicha xalqaro standartlar foiz stavkalarining o‘zgarishi bank daromadi va kapitaliga ta’sirini muntazam o‘lchash, stress-testlar

o‘tkazish, modellarning adekvatligini tekshirish hamda risk ishtahasiga mos limitlar belgilash zarurligini ta’kidlaydi [1]. Kredit berish va monitoring bo‘yicha yo‘riqnomalarda esa underwriting jarayonining ichki boshqaruvi, kreditga layoqatni baholash mezonlari, riskga asoslangan narxlash, garov qiymatini baholash va keyingi monitoring masalalari kompleks yoritiladi [2]. Moliyaviy hisobot tizimida IFRS 9 kredit riskining oshishi va kutilayotgan yo‘qotishlar hisobini kuchaytirib, bankni kredit berish bosqichidayoq risklarni to‘g‘ri baholashga majbur qiladi, chunki keyingi zararlarning bir qismi dastlabki tan olingan rezervlar orqali “oldindan” aks etadi [3]. Jahon banki materiallarida ipoteka bozorini barqaror rivojlantirish uchun huquqiy-institutsional muhit, subsidiyalarni nishonlash, valyuta riskini cheklash, ikkilamchi bozor va refinans mexanizmlarining muhimligi qayd etiladi [4]. Milliy huquqiy manbalar esa ipotekaning huquqiy mohiyati va aholi ipoteka kreditlari bo‘yicha jarayon talablarini belgilab, bank-mijoz munosabatida shaffoflik va iste’molchini xabardor qilish kabi masalalarga asos yaratadi [5], [6]. Demak, adabiyotlar majmuasi foiz siyosati va to‘lovga layoqatni baholashni alohida-alohida emas, risk boshqaruvi, shaffof narxlash, prudensial baholash va huquqiy tartibga solish birligida ko‘rishni taklif etadi.

Foiz siyosatini optimallashtirishning birinchi masalasi ipoteka stavkasining tuzilmasini aniq ajratishdir: resurs narxi, risk premiyasi, operatsion xarajatlar, kapital qiymati va foyda marjasi. Bank ichida bu “formula” oddiy ko‘rinadi, biroq ipotekada muddat uzoq bo‘lgani uchun resurs narxi va foiz riskining ta’siri keskin kuchayadi. Agar aktivlar uzoq muddatli fiks stavkada, majburiyatlar qisqa muddatli va qayta baholanadigan stavkada bo‘lsa, bozor stavkalari ko‘tarilganda bankning sof foiz marjasi siqiladi, ba’zan zarar holati ham yuz berishi mumkin. IRRBB yondashuvi bankdan foiz riskining daromadga ta’sirini va iqtisodiy qiymatga ta’sirini ikkala kanalda o‘lchashni, ssenariylar bo‘yicha kapitalga ta’sirni baholashni talab qiladi [1]. Shu yerda optimallashtirish g‘oyasi paydo bo‘ladi: ipoteka stavkasi “arzon” bo‘lishi shart emas, u boshqariladigan risk doirasida barqaror bo‘lishi, mijozga shaffof tushuntirilishi, bankning resurs bazasi bilan mos kelishi kerak. Mijoz uchun ham muhim narsa bitta: bugungi to‘lov emas, keyingi o‘n besh-yigirma yil davomida to‘lovning qanchalik barqaror bo‘lishi. Shuning uchun foiz siyosati ikki yo‘nalishda optimallashadi: bir yo‘nalishda riskni bank zimmasida qoldiradigan fiks stavkali ipoteka, ikkinchi yo‘nalishda riskni bo‘lishadigan suzuvchi stavkali ipoteka, har ikkala holatda ham riskni yumshatuvchi mexanizmlar zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

To‘lovga layoqatni baholashning zamonaviy modeli bir vaqtning o‘zida mikro va makro omillarni hisobga oladi. Mikro darajada mijozning real sof daromadi, mehnat barqarorligi, uy xo‘jaligi xarajatlari, boshqa qarzlar, kredit tarixi, jamg‘armalar, kutilmagan holatlar uchun “bufer” mavjudligi tahlil qilinadi. Makro darajada esa inflyatsiya, bozor stavkalari trendi, ish bozori, ko‘chmas mulk narxlari, valyuta kursi dinamikasi kabi omillar DTI va LTV orqali mijozga “o‘tishi” hisobga olinadi. Jahon banki tahlillarida uy-joy moliyasi loyihalarida valyuta riskini unhedged mijozlarga yuklash zaif segmentlarni xavf ostiga qo‘yishi qayd etiladi, bu ipotekada riskni kim ko‘tarishi masalasini yanada dolzarb qiladi [4]. Demak, optimallashtirishning amaliy qoidasi shunday: agar riskni mijoz ko‘taradigan bo‘lsa, bank affordability tahlilini kuchaytiradi; agar riskni bank ko‘taradigan bo‘lsa, bank IRRBB doirasida foiz riskini kuchli boshqaradi [1]. Har ikki holatda ham “qog‘ozdagi chiroyli” ko‘rsatkich emas, stress holatida barqarorlik ustun bo‘ladi.

NATIJALAR

To‘lovga layoqatni baholashni optimallashtirishda raqamli va analitik yondashuvlar ham muhim, lekin bu yerda ehtiyotkorlik kerak: “skoring chiqdi, tamom” degan yondashuv ipotekada

xavfli. Skoring modeli yordamchi, yakuniy qaror esa hujjatlashtirilgan tahlilga tayanishi lozim, chunki ipotekada xato narxi katta, muddat uzun, mijoz hayoti bilan bog‘liq. Kredit berish bo‘yicha yondashuvlar ichki boshqaruv, mas’uliyat, modellarning nazorati va tushuntiriladigan qarorlar talabini qo‘yadi, qaror qabul qilish “qora quti” bo‘lib qolmasligi kerak [2]. Shu ma’noda optimallashtirish “tezlashtirish” bilan “xatoni kamaytirish” o‘rtasidagi muvozanatdir: hujjatlarni qabul qilish va tekshirish jarayonlari raqamlashtiriladi, lekin verifikatsiya sifati pasaytirilmaydi; mijozga tez javob beriladi, lekin stress tahlil o‘tkazilmasdan shoshilinch qaror qilinmaydi; soddalashtirish bo‘ladi, lekin riskni yashirish hisobiga emas. Milliy nizomda bank hujjatlarni ko‘rib chiqish va qaror muddatlarini ichki kredit siyosatida belgilashi va bu muddatlar oshkor bo‘lishi kerakligi qayd etiladi, bu ham jarayon intizomini kuchaytiradi [6].

XULOSA VA MUNOZARA

Ipoteka kreditlashda foiz siyosati va to‘lovga layoqatni baholashni optimallashtirish bank amaliyotida “ikkita alohida ish” emas, bitta strategik boshqaruv vazifasidir. Foiz stavkasi bankning resurs bazasi va foiz riskiga sezgirligi bilan mos bo‘lmasa, hatto yaxshi underwriting qilingan portfel ham daromad bosimi va kapitalga ta’sir orqali muammoga aylanadi, shu bois foiz riskini bank kitobi doirasida o‘lchash, stress-test qilish, limitlar belgilash va boshqaruvni kuchaytirish zarur [1]. Aksincha, underwriting va affordability tahlili zaif bo‘lsa, “chiroyli” foiz siyosati mijozning to‘lov intizomi buzilishi oldida ojiz qoladi, bu esa muammoli kreditlar va kutilayotgan yo‘qotishlar orqali moliyaviy natijani yomonlashtiradi [3]. Kredit berish va monitoring bo‘yicha prudensial yondashuvlar riskga asoslangan narxlash, kreditga layoqatni chuqur baholash, garov qiymatini xolis baholash va doimiy monitoringni barqaror portfelning asosi sifatida ko‘rsatadi [2].

Amaliy tavsiyalar quyidagi yo‘nalishlarda jamlanadi: suzuvchi stavkali mahsulotlarda stress-stavka bilan affordability tekshiruvi; DTI va LTV bo‘yicha konservativ limitlar; daromadni verifikatsiya qilish va kredit tarixini chuqur tahlil qilish; risk sinflari bo‘yicha spredlarni oqilona belgilash, riskli segmentda shartlarni kuchaytirish; foiz riskini IRRBB talablari asosida doimiy monitoring qilish; kredit portfelini IFRS 9 doirasida kutilayotgan yo‘qotishlar bilan uyg‘un boshqarish; muammoli vaziyatlarda mijozga maslahat, restrukturizatsiya va alternativ hal qilish mexanizmlarini ishga tushirish.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Basel Committee on Banking Supervision. Interest rate risk in the banking book. Basel: Bank for International Settlements, 2016. 51 p.
2. European Banking Authority. Final Report: Guidelines on loan origination and monitoring (EBA/GL/2020/06). Paris: EBA, 2020. 89 p.
3. IFRS Foundation. IFRS 9 Financial Instruments (as issued in July 2014). London: IFRS Foundation, 2014. 188 p.
4. World Bank Group, Independent Evaluation Group. World Bank Group Support for Housing Finance: An IEG Learning Product. Washington, DC: The World Bank, 2016. 38 p.
5. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Ipoteka to‘g‘risida” (O‘RQ-58), 04.10.2006 y.
6. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro‘yxatdan o‘tkazilgan Nizom. “Aholiga ipoteka kreditlari ajratilishining hadli shartlari to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida” (3269-son), 30.06.2020 y.

KADRLAR QO‘NIMSIZLIGI VA UNING TASHKILOT FAOLIYATIGA TA’SIRI

Baxodirova Anaxon Sherzod qizi
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti Inson resurslarini boshqarish 231-guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.19204231

Annotatsiya. *Mazkur maqolada kadrlar qo‘nimsizligi tushunchasi, uning shakllanish sabablari va tashkilot faoliyatiga ko‘rsatadigan iqtisodiy hamda ijtimoiy ta’siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi. Tadqiqot davomida kadrlar qo‘nimsizligining asosiy omillari, ishchi kuchi barqarorligiga ta’sir etuvchi tashkiliy, ijtimoiy va psixologik jihatlar yoritildi. Shuningdek, kadrlar almashinuvi darajasining mehnat unumdorligi, korxona samaradorligi va raqobatbardoshlikka ta’siri ilmiy adabiyotlar asosida baholandi. Tadqiqot natijalari kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.*
Kalit so‘zlar: *kadrlar qo‘nimsizligi, mehnat bozori, ishchi kuchi barqarorligi, kadrlar siyosati, mehnat unumdorligi, tashkilot samaradorligi.*
Аннотация. *В данной статье на основе научных источников анализируется понятие текучести кадров, причины её формирования, а также экономическое и социальное влияние на деятельность организации. В ходе исследования рассматриваются основные факторы текучести кадров, организационные, социальные и психологические аспекты, влияющие на стабильность рабочей силы. Кроме того, на основе научной литературы оценивается влияние уровня кадрового оборота на производительность труда, эффективность предприятия и его конкурентоспособность. Результаты исследования позволяют сформулировать научно обоснованные выводы по снижению текучести кадров.*
Ключевые слова: *текучесть кадров, рынок труда, стабильность рабочей силы, кадровая политика, производительность труда, эффективность организации.*
Abstract. *This article analyzes the concept of employee turnover, its causes of formation, and its economic and social impact on organizational performance based on scientific sources. The study examines the main factors of employee turnover, as well as organizational, social, and psychological aspects affecting workforce stability. In addition, the impact of turnover rates on labor productivity, enterprise efficiency, and competitiveness is assessed based on scientific literature. The research findings provide an opportunity to draw scientifically grounded conclusions aimed at reducing employee turnover.*
Keywords: *employee turnover, labor market, workforce stability, human resource policy, labor productivity, organizational efficiency.*

Kirish

Hozirgi kunda korxonalar faoliyatida uchrayotgan eng dolzarb muammolardan biri bu kadrlar qo‘nimsizligi hisoblanadi. Xodimlarning ish joyini tez-tez o‘zgartirishi nafaqat korxonaning ichki ish jarayonlariga, balki uning umumiy samaradorligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Tajribali va malakali kadrlarning ketishi natijasida korxonada ish sifati pasayishi, yangi xodimlarni moslashtirishga ko‘p vaqt va mablag‘ sarflanishi kuzatiladi. Kadrlar qo‘nimsizligiga ish haqi,

mehnat sharoitlari, jamoa muhiti, rahbariyat bilan munosabatlar hamda kasbiy o‘sish imkoniyatlarining cheklanganligi kabi omillar sabab bo‘lishi mumkin. Ushbu holat o‘z vaqtida o‘rganilmasa va tegishli choralar ko‘rilmasa, korxonaning raqobatbardoshligiga jiddiy zarar yetkazadi. Shuning uchun kadrlar qo‘nimsizligi masalasini chuqur tahlil qilish va uning korxona faoliyatiga ta’sirini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu muammoni hal etish borasida xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda shuningdek “Strategiya 2030” da belgilangan inson kapitalini mustahkamlash, mehnat bozorini rivojlantirish hamda raqobatbardoshlikni oshirish yo‘nalishlari muhim e’tibor markazida turadi[1], chunki barqaror o‘sish uchun kadrlarni jalb etish va ushlab qolish strategik ahamiyatga ega.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, taqqoslash, statistik kuzatuv hamda ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Maqolada O‘zbekiston va xorijiy tajribani yorituvchi o‘zbek tilidagi ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda o‘quv qo‘llanmalar tahlil qilindi [4]. Shuningdek, mehnat iqtisodiyoti va kadrlar boshqaruvi sohasidagi nazariy qarashlar asosida kadrlar qo‘nimsizligining asosiy ko‘rsatkichlari aniqlashtirildi.

Natijalar

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kadrlar qo‘nimsizligi bir qator omillar bilan bog‘liq. Jumladan, ish haqi darajasi, mehnat sharoitlari, rahbariyat va xodimlar o‘rtasidagi munosabatlar, kasbiy rivojlanish imkoniyatlari muhim rol o‘ynaydi [5]. Tadqiqotchilar fikriga ko‘ra, mehnat sharoitlari qoniqarsiz bo‘lgan tashkilotlarda kadrlar almashinuvi yuqori bo‘ladi [6].

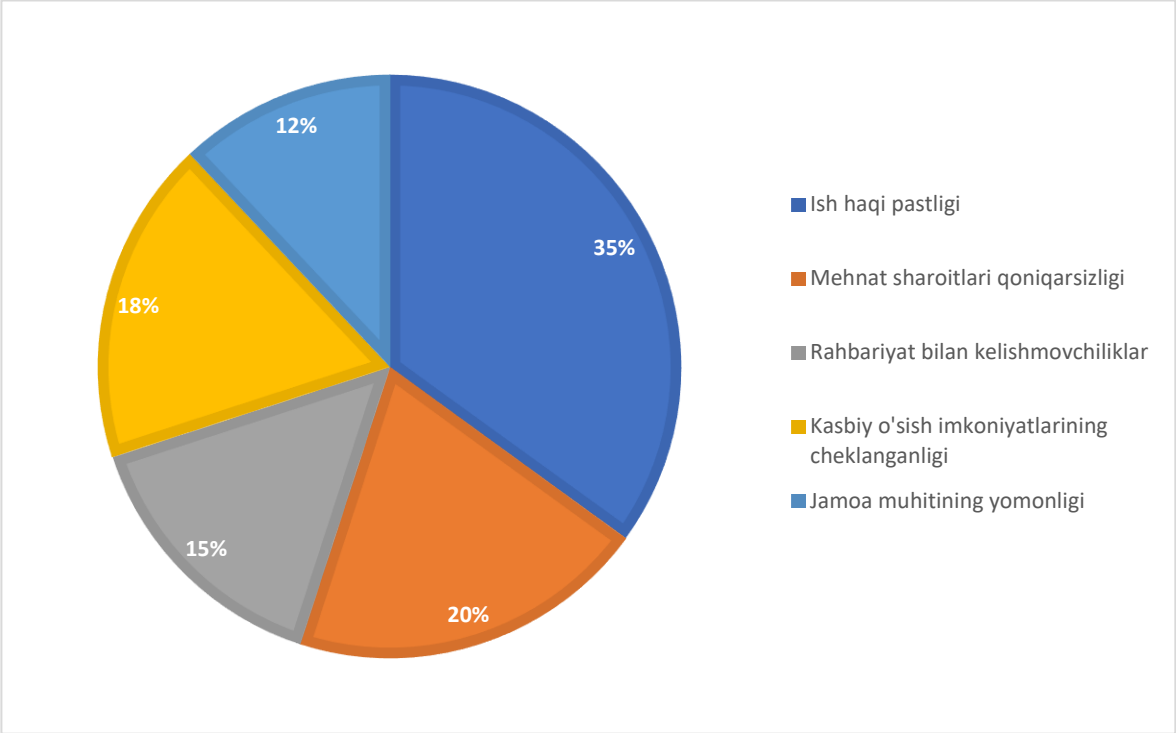
Natijalar shuni ko‘rsatadiki, yuqori kadrlar qo‘nimsizligi tashkilot xarajatlarini oshiradi. Yangi xodimlarni tanlash, o‘qitish va moslashtirish jarayonlari qo‘shimcha moliyaviy va vaqt resurslarini talab etadi [7]. Bundan tashqari, tajribali xodimlarning ketishi bilim va tajriba yo‘qotilishiga olib keladi.

Tahlil va muhokama

Kadrlar qo‘nimsizligi zamonaviy tashkilotlar faoliyatida murakkab va ko‘p qirrali ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Ilmiy adabiyotlarda mazkur jarayon xodimlarning ish joyini ixtiyoriy yoki majburiy ravishda tark etishi bilan bog‘liq bo‘lib, u mehnat bozori holati, tashkilotning ichki muhiti hamda xodimlarning individual ehtiyojlari bilan uzviy aloqada ekanligi ta’kidlanadi [8]. Shu bois kadrlar qo‘nimsizligini faqat iqtisodiy omillar bilan izohlash yetarli emas, balki uni ijtimoiy, psixologik va tashkiliy jihatlar majmuasida tahlil qilish zarur.

Ilmiy tadqiqotlarda xodimlarning ish joyidan qoniqish darajasi kadrlar barqarorligining eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ishdan qoniqish tushunchasi ish haqi, mehnat sharoitlari, rahbariyat bilan munosabatlar, jamoa muhiti hamda kasbiy o‘sish imkoniyatlarini o‘z ichiga oladi [8]. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ish joyidan qoniqish darajasi past bo‘lgan tashkilotlarda kadrlar qo‘nimsizligi yuqori bo‘ladi. Bu holat xodimlarning o‘z mehnat faoliyatidan ijtimoiy va moddiy jihatdan qoniqmasligi bilan izohlanadi.

Ish muhitidagi psixologik iqlim ham kadrlar qo‘nimsizligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy psixologik muhit mavjud bo‘lgan jamoalarda xodimlar o‘rtasida o‘zaro ishonch, hamkorlik va birdamlik kuchli bo‘ladi. Aksincha, ziddiyatli, adolatsiz yoki bosimga asoslangan muhit xodimlarda stress holatini kuchaytiradi va ularning ish joyini tark etish ehtimolini oshiradi [8]. O‘zbekistonlik psixolog va iqtisodchi olimlarning tadqiqotlarida ham jamoa ichidagi ijtimoiy munosabatlar kadrlar barqarorligiga bevosita ta’sir etuvchi omil sifatida qayd etilgan.

1-diagramma. Kadrlar qo‘nimsizligining asosiy sabablari

Yuqoridagi diagramma tahlili shuni ko‘rsatadiki, kadrlar qo‘nimsizligining asosiy sabablari ish haqi va mehnat sharoitlari bilan bog‘liq.

Kadrlar qo‘nimsizligining muhim sabablaridan yana biri kasbiy o‘sish va rivojlanish imkoniyatlarining cheklanganligidir. Zamonaviy mehnat bozorida xodimlar nafaqat barqaror ish haqi, balki bilim va malakalarini oshirish, lavozim bo‘yicha ko‘tarilish imkoniyatlariga ham katta ahamiyat beradilar [9]. Agar tashkilotda malaka oshirish tizimi rivojlanmagan yoki xodimlarning tashabbuslari qo‘llab-quvvatlanmasa, ular o‘z salohiyatini boshqa ish joylarida ro‘yobga chiqarishga intiladilar.

1-jadval.

O‘zbekiston kompaniyalarida xodimlar qo‘nimsizligi (2023–2024)

Ko‘rsatkich	**Foiz (%)**	**Izoh**
O‘rtacha xodim qo‘nimsizligi (jamlangan)	**22%**	2023 yilda kompaniyalarda xodimlarning umumiy ketish darajasi (ichki HR tahliliga ko‘ra)
Savdo sohalari	**23%**	Xodimlar ishni tez tark etishda yetakchi sektor
Avtomobil xizmatlari	**17%**	Ishni tark etish nisbati pastroq sohalardan biri
Ta’lim	**20%**	Ta’lim sektorida ham turnover yuqori
IT/telekom bo‘yicha ixtiyoriy ketish	**10–12%**	Ko‘proq ixtiyoriy ketish holatlari
Turnover o‘sish sur’ati (2024 vs 2023)	**+7%**	O‘zbekiston bo‘yicha umumiy HR monitoringida turnover oshgani qayd etildi

O‘zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda aynan yosh mutaxassislar orasida kadrlar qo‘nimsizligi darajasi yuqori ekani ta’kidlanadi [9]. Bunga sabab sifatida tajriba

yetishmasligi, moslashuv jarayonining murakkabligi hamda kasbiy istiqbolning aniq belgilanmaganligi ko‘rsatiladi. Ushbu holat tashkilotlar tomonidan yosh xodimlar bilan ishlash bo‘yicha aniq strategiyalar ishlab chiqilishini talab etadi.

2-jadval.

Xodimlar ishni tark etish sabablari (so‘rov natijalari, 2025)

Sabab	Ishni tark etish niyati (%)	Izoh
Noto‘g‘ri maosh / past kompensatsiya	**~75%**	Ishchilarning ko‘pchiligi oylik maoshdan norozi
Martaba o‘sish imkoniyati yo‘qligi	**43%**	Ko‘p xodimlar karyera yo‘nalishi yo‘qligidan ketmoqchi
Yomon ish sharoitlari	**37%**	Ish muhiti va sharoitlar ham muhim omil
Chet elda ishlash istagi	**15%**	Belgilangan bozorga ko‘ra xorijga chiqish rejasi

Rag‘batlantirish tizimi kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda adolatli va shaffof rag‘batlantirish tizimi xodimlarning tashkilotga sodiqligini oshirishi qayd etilgan [10]. Rag‘batlantirish nafaqat moddiy mukofotlar, balki ma’naviy rag‘batlar, e’tirof etish, ijtimoiy kafolatlar orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faqat ish haqi oshirilishi bilan kadrlar qo‘nimsizligini to‘liq bartaraf etib bo‘lmaydi, chunki xodimlar uchun mehnat mazmuni va ijtimoiy ahamiyat ham muhim hisoblanadi.

Kadrlar qo‘nimsizligining iqtisodiy oqibatlari ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Xodimlarning tez-tez almashinuvi tashkilot uchun qo‘shimcha xarajatlarni keltirib chiqaradi. Jumladan, yangi xodimlarni tanlash, ishga qabul qilish, moslashtirish va o‘qitish jarayonlari vaqt va moliyaviy resurslarni talab etadi [7]. Bundan tashqari, tajribali xodimlarning ketishi ishlab chiqarish jarayonlarida uzilishlar va mehnat unumdorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Bilim va tajriba yo‘qotilishi kadrlar qo‘nimsizligining eng salbiy jihatlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy manbalarda tashkilot ichida to‘plangan bilimlar institutsional xotira sifatida baholanadi [7]. Xodimlar ketishi bilan ushbu xotiraning bir qismi yo‘qoladi, bu esa tashkilotning innovatsion salohiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois kadrlar barqarorligini ta’minlash strategik ahamiyatga ega masala sifatida qaraladi.

Kadrlar qo‘nimsizligini tahlil qilishda mehnat bozori omillarini ham inobatga olish zarur. Mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan mutaxassisliklar bo‘yicha kadrlar almashinuvi ko‘proq kuzatiladi. Bu holat xodimlarning muqobil ish joylarini oson topishi bilan izohlanadi [3]. O‘zbekiston mehnat bozorida so‘nggi yillarda raqobatning kuchayishi ayrim sohalarda kadrlar qo‘nimsizligini oshirgan.

Shu bilan birga, hududiy omillar ham kadrlar qo‘nimsizligiga ta’sir etadi. Ilmiy tadqiqotlarda yirik shaharlarda ish imkoniyatlari kengroq bo‘lgani sababli kadrlar migratsiyasi yuqori ekani qayd etiladi [1]. Bu esa ayrim hududlarda malakali kadrlar yetishmovchiligini keltirib chiqaradi.

Kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirish masalasi tashkilot rahbariyatidan tizimli yondashuvni talab etadi. Ilmiy adabiyotlarda samarali kadrlar siyosati tashkilot strategiyasining ajralmas qismi sifatida qaraladi [9]. Bunda xodimlarni tanlash, moslashtirish, baholash va rivojlantirish jarayonlari o‘zaro uyg‘un holda olib borilishi lozim.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, kadrlar qo‘nimsizligi faqat muammo emas, balki tashkilot faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlash uchun indikator vazifasini ham bajaradi. Xodimlarning ketishi ko‘pincha boshqaruv uslubi, mehnat sharoitlari yoki rag‘batlantirish tizimidagi nuqsonlardan dalolat beradi [10]. Shu nuqtayi nazardan, kadrlar almashinuvi ko‘rsatkichlarini muntazam tahlil qilish boshqaruv qarorlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar tahlili kadrlar qo‘nimsizligi ko‘p omilli jarayon ekanligini tasdiqlaydi. Uning oldini olish uchun iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik choralarni uyg‘unlashtirish zarur. Ayniqsa, xodimlarning ish joyidan qoniqishini oshirish, adolatli boshqaruv muhitini yaratish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish kadrlar barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kadrlar qo‘nimsizligi tashkilot faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisadir. Ilmiy adabiyotlar tahlili ushbu muammoni kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Xususan, mehnat sharoitlarini yaxshilash, xodimlarni rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari kadrlar siyosatini ishlab chiqishda ilmiy asos sifatida foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullayev A. Mehnat iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018. – 45–48-betlar.
2. Karimov B. Inson resurslarini boshqarish asoslari. – Toshkent: Fan, 2019. – 72–75-betlar.
3. Ismoilov S. Mehnat bozori va bandlik masalalari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – 60–63-betlar.
4. Xudoyberdiyev J. Kadrlar boshqaruvi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2017. – 88–91-betlar.
5. Rahimova D. Mehnat munosabatlari nazariyasi. – Toshkent: Universitet, 2018. – 112–115-betlar.
6. To‘xtasinov M. Tashkilotlarda mehnat samaradorligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 54–57-betlar.
7. Qodirov N. Kadrlar iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 99–102-betlar.
8. Usmonova L. Mehnat psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – 41–44-betlar.
9. Sodiqov A. Zamonaviy kadrlar siyosati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 77–80-betlar.
10. Yusupov R. Mehnatni rag‘batlantirish tizimlari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. – 65–68-betlar.
11. Omonov K. Inson kapitali va rivojlanish. – Toshkent: Fan, 2018. – 90–93-betlar.
12. Rasulova N. Mehnat resurslarini boshqarish. – Toshkent: Universitet, 2021. – 120–123-betlar.

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX BURDEN AND POVERTY IN UZBEKISTAN

Khaydarov Alisher Akram ugli
Phd student of Tashkent state university of economics
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220527

Abstract. *This article analyzes the possibilities of using tax mechanisms to reduce poverty in Uzbekistan. Within the framework of the study, the main tax mechanisms influencing poverty reduction are examined, including increasing the real incomes of the population, redistributing income inequality, indirectly influencing prices through consumption taxes, stimulating employment, reducing regional economic disparities, financing social transfers, and reducing the shadow economy. The results of the study show that although certain tax mechanisms are applied in practice, tax instruments aimed at reducing income inequality and increasing the real incomes of the population are not used sufficiently. Based on these findings, scientific proposals and recommendations have been developed to improve tax mechanisms aimed at reducing poverty.*

Keywords: *poverty, tax policy, tax mechanisms, income inequality, self-employment, social transfers, social tax, shadow economy, tax incentives.*

INTRODUCTION

In recent years, the modernization of the tax system and the reduction of poverty have become one of the key priorities of state policy in Uzbekistan. This, in turn, increases the scientific and practical relevance of studying this issue. These priorities are also reflected in the Constitution of the country and are recognized as important factors for ensuring economic stability and improving public welfare. In particular, Article 63 of the Constitution stipulates that taxes and duties should be established based on the principles of fairness, while Article 43 states that the state must take systematic measures to reduce poverty. According to the results of 2025, the poverty rate in the republic decreased to 5.8 percent. In his Address to the Oliy Majlis, President Shavkat Mirziyoyev noted that the task set in the “Uzbekistan–2030” Strategy to reduce poverty by two times by the end of 2026 had already been achieved in 2025. In this regard, new strategic goals for the period up to 2030 have been defined, including increasing the share of tax revenues in GDP to 17.3 percent and eliminating absolute poverty based on the minimum consumption expenditure standard.

LITERATURE REVIEW

Taxes are one of the key economic instruments used by the state to regulate economic processes, stimulate economic growth, and ensure social stability. The role of the tax system in reducing poverty has been widely studied by many economists. In particular, J. Stiglitz emphasizes that a fair tax system not only combats poverty but also improves the quality of economic growth. J. Mirrlees, in his theory of optimal taxation, argues that the state can reduce poverty through income redistribution, but this process should not weaken incentives to work. Empirical studies by A. Anjarvi also show that in some cases an increase in the tax burden is associated with higher levels of poverty. Overall, these studies confirm that tax policy has a significant impact on poverty levels and income inequality.

METHODOLOGY

In this study, various scientific research methods were employed to examine the possibilities of using tax mechanisms to reduce poverty. In particular, methods such as analysis and synthesis, induction and deduction, comparative and statistical approaches, as well as econometric analysis were utilized. These methods made it possible to comprehensively assess the impact of tax policy on poverty levels and to formulate scientific conclusions based on the research findings.

DISCUSSION OF ANALYSIS AND RESULTS

When analyzing the effectiveness of income tax mechanisms in reducing poverty in Uzbekistan, particular attention is given to the principles of horizontal and vertical equity in taxation. Horizontal equity implies that all economically active individuals should be included in the tax system and that equal income should be taxed equally. Vertical equity, on the other hand, assumes the application of higher tax rates to higher incomes and relatively lower tax rates to lower incomes. Ensuring social fairness in taxation requires first achieving horizontal equity and then vertical equity. The following diagram (see Figure 1) analyzes the extent to which the economically active population in Uzbekistan is covered by income taxation. The graph shows a significant gap between the number of economically active people and the number of income tax payers. In 2012, this difference amounted to about 9.3 million people, while in 2016–2020 it widened further and approached 10 million. This indicates that a considerable share of the economically active population was either not included in the tax system or was engaged in informal activities. Starting from 2021, as informal employment gradually declined, the number of people not paying income tax decreased to 8.7 million by the end of 2024. As a result, by the end of 2024, about 58.1 percent of the economically active population were not income tax payers. However, it would be inaccurate to assume that all of these 8.7 million individuals are outside the tax system. Since 2020, the self-employment institution has been introduced, allowing some citizens to earn income independently without being formally employed by enterprises or organizations. Therefore, to better understand the situation, the composition of the economically active population in 2024 is further analyzed by different forms of employment.

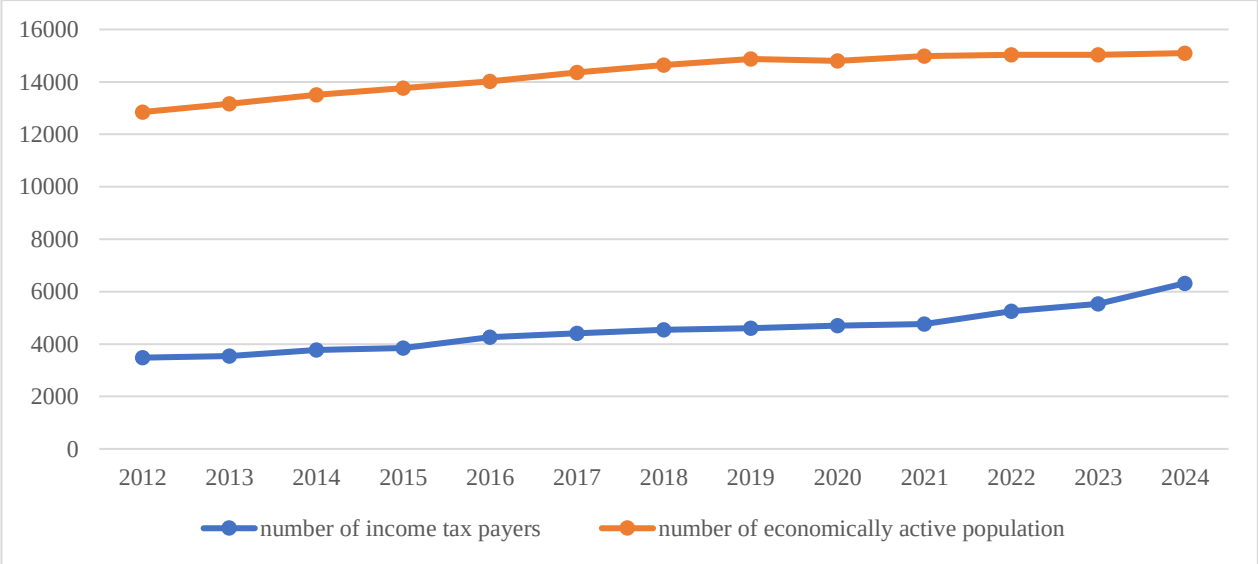

Figure 1. The number of economically active population and personal income tax payers in Uzbekistan in 2012–2024.

In the next stage of the study, the impact of the tax burden paid by the population on the poverty level was analyzed using econometric methods. Time-series data were used in the analysis.

In the model, the poverty rate (Y) was selected as the dependent variable, while the share of personal income tax in GDP (X1), the share of indirect taxes in GDP (X2), and the share of property tax on individuals in GDP (X3) were chosen as independent variables. These indicators represent the main components of the population's tax burden. The following hypotheses were formulated in the analysis:

H_0 – taxes do not have a significant impact on the poverty level;

H_1 – at least one type of tax affects the poverty level.

Before constructing the model, we verified all the important econometric assumptions and confirmed that the selected models satisfy these requirements. Therefore, we proceed to estimate the indicators by conducting a regression analysis using the Ordinary Least Squares (OLS) method. The analysis of the model covers data for a 22-year period. The number of observations is statistically sufficient for conducting regression analysis. According to the results of the regression analysis, the model is statistically significant (Prob > F = 0.0000 < 0.05) and demonstrates a high level of explanatory power (R^2 = 0.8012). According to the analysis of individual variables, the coefficient for the share of personal income tax in GDP is β = 3.244. This variable is statistically significant (t = 2.42; p = 0.026 < 0.05), and its 95% confidence interval ranges from 0.4406 to 6.0479, which does not include zero.The coefficient for the share of indirect taxes in GDP is 1.8188 and is also statistically significant (t = 5.05; p = 0.000 < 0.05). The 95% confidence interval for this variable ranges from 1.0651 to 2.5725, which likewise does not include zero. The intercept of the model is –5.5539 and is statistically significant as well (t = –2.51; p = 0.021 < 0.05). Its 95% confidence interval ranges from –10.1772 to –0.9305, which also excludes zero.

Table 1

Results of the OLS analysis of the relationship between the tax burden and the poverty rate

OLS = 22					Number of obs	
					F(2, 19) = 50.74	
					Prob > F = 0.0000	
					R-squared = 0.8012	
					Root MSE = 2.7028	
Variable	Coef.	Std. Err.	T	P>|t|	95% Conf.	Interval
Income_tax	3.244266**	1.339537	2.42	0.026	.4405833	6.047949
Indirect_tax	1.818794***	0.3600897	5.05	0.000	1.065118	2.572471
_cons	-5.553866**	2.208926	-2.51	0.021	-10.1772	– .9305315

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Based on the results of the econometric analysis, the linear regression model is expressed as follows: $Y=3.244X_1+1.819X_2 - 5.554$, where X_1 represents the share of personal income tax in GDP and X_2 represents the share of indirect taxes in GDP. According to the model results, a 1 percentage point increase in the share of personal income tax in GDP, holding other factors constant, leads to a 3.244 percentage point increase in the poverty rate. Similarly, a 1 percentage point increase in the share of indirect taxes in GDP increases the poverty rate by 1.819 percentage points.

CONCLUSION

The results of the econometric analysis indicate that taxes have a significant impact on the level of poverty. In particular, an increase in the share of personal income tax and indirect taxes in GDP is associated with a decline in the relative income share of the poor, while simultaneously

increasing the income share of higher-income groups. This suggests that the redistributive function of the current tax system is not sufficiently effective. In other words, the existing tax policy may, in some cases, exacerbate income inequality rather than reduce it. In particular, the high share of indirect taxes tends to impose a relatively heavier burden on low-income households, thereby reducing their real incomes and increasing the likelihood of higher poverty levels. Therefore, there is a need to improve the tax system by strengthening its social orientation, increasing its progressivity, and expanding mechanisms that protect low-income groups.

Based on the above, the following recommendations are proposed:

1. To strengthen the social protection function of the tax system and to mitigate the deterioration of households' financial conditions caused by unexpected large medical expenses, it is advisable to exempt from taxation the portion of taxpayers' income spent on medical services, provided that such expenses exceed 7.5 percent of total income, up to an amount equal to ten times the minimum wage.

2. It is advisable to introduce the deduction of expenses incurred by legal entities for providing charitable assistance to low-income households included in the social registry from the corporate income tax base, as well as to improve clause 7 of Article 317 of the Tax Code. In particular, this clause should specify that expenses related to charitable activities such as patronage support, assistance to elderly individuals in need of care, elderly persons living alone, and persons with disabilities; support to educational institutions; assistance to orphans and children deprived of parental care; financial support to **low-income households** included in the social registry; as well as donations made to the Public Fund for the Support of Children should be treated as exceptions.

3. It is advisable to introduce a mechanism for refunding the social tax paid by private educational centers in the form of a "cashback" to support those that provide free training to members of low-income households in foreign languages and modern professions, including programming, artificial intelligence, and robotics.

REFERENCES

1. Address of the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoyev, to the Oliy Majlis and the people of Uzbekistan. December 26, 2025. https://president.uz/oz/lists/view/8834
2. Mirrlees J.A. An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation. The Review of Economic Studies, Vol. 38, No. 2. (Apr., 1971), pp. 175-208.
3. Anjarwi, A. W. (2025). Tax burden and poverty in lower-middle-income countries: the moderating role of fiscal freedom. Development Studies Research, 12(1). https://doi.org/10.1080/21665095.2025.2466511
4. Ниязметов И. Солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш орқали солиқ тизими барқарорлигини таъминлаш. Икт. фан. док.... дисс. автореф //Т.: БМА. – 2018. – Т. 70.
5. Xaydarov A. (2025). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH BO'YICHA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLAR TAHLILI. Innovations in Science and Technologies. 2, 3 (May 2025), 248–260

EMBRACING A GREEN ECONOMY IN HOSPITALITY: CHALLENGES AND FUTURE OUTLOOK

Sardor Saidrasulov, Kamolakhon Saidrasulova
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220617

The hospitality industry is undergoing a significant transformation as it adapts to the principles of a green economy. This shift is not merely a trend but a necessary response to global environmental concerns, economic pressures, and evolving consumer preferences. The need for sustainable operations is evident as the sector is responsible for considerable energy consumption, carbon emissions, and waste production. Adopting green practices presents both challenges and opportunities, requiring hotels and tourism businesses to rethink their operational models to balance environmental responsibility with financial sustainability.

One of the primary obstacles faced by the hospitality industry in transitioning to a green economy is the high initial investment costs. Establishing energy-efficient infrastructure, integrating renewable energy sources, and implementing sustainable waste management systems often require substantial financial resources. Many small and medium-sized enterprises struggle to allocate funds for these advancements, particularly in regions where government subsidies and incentives for sustainable practices are limited. Despite these financial constraints, long-term cost savings achieved through energy efficiency and reduced resource consumption often justify the investment. Several case studies have shown that hotels that invest in solar energy or geothermal heating systems experience significant reductions in utility costs over time. For example, a well-known hotel chain in Spain successfully integrated solar panels across its properties, cutting down its reliance on non-renewable energy sources and reducing electricity costs by nearly 40 percent within five years.

Another challenge in this transition is the lack of awareness and training among industry professionals. Many hotel operators and staff members have limited knowledge of sustainable practices and the benefits associated with them. Without proper education and guidance, businesses may fail to implement effective green initiatives or may overlook simple solutions that could make a significant impact. To address this issue, several international organizations have launched sustainability training programs tailored for the hospitality sector. One such initiative is the **Green Key certification program**, which provides comprehensive training on water conservation, waste management, and energy efficiency. Hotels that participate in such programs often report improved sustainability performance, enhanced guest satisfaction, and increased brand loyalty.

Regulatory compliance is another critical factor influencing the transition to a green economy. Many governments have introduced stringent environmental policies, requiring hotels to adhere to specific sustainability standards such as **LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) and ISO 14001 certification**. While these regulations promote responsible business practices, they also pose operational challenges, particularly for businesses that lack the necessary expertise to navigate complex certification processes. In some cases, compliance with sustainability standards involves structural modifications, which can be costly and time-consuming. However, hotels that successfully meet these requirements often gain a competitive edge in the market. For instance, an eco-friendly resort in Costa Rica has leveraged its green

certification to attract a growing number of environmentally conscious travelers, demonstrating how compliance with environmental regulations can enhance business profitability.

Despite these challenges, transitioning to a green economy presents numerous opportunities for the hospitality sector. One of the most significant advantages is long-term cost savings. Hotels that invest in energy-efficient lighting, smart climate control systems, and waste-reduction initiatives experience considerable reductions in operational expenses. A hotel in Sweden, for example, implemented an AI-powered energy management system that optimizes heating and cooling based on occupancy levels. Within a year, the hotel achieved a 25 percent decrease in energy consumption, proving that technological advancements can drive sustainability while maintaining guest comfort.

Renewable energy plays a crucial role in reducing the carbon footprint of the hospitality industry. Many hotels are turning to solar, wind, and geothermal energy to power their operations. Solar energy, in particular, has gained traction, with hotels installing photovoltaic panels to generate electricity. In Greece, a beachfront resort has successfully adopted a hybrid energy model, combining solar and wind power to achieve near-total energy self-sufficiency. This approach not only lowers operational costs but also aligns with the resort's branding as a sustainable tourism destination. Similarly, bioenergy has emerged as an innovative solution for reducing waste while generating power. Several hotels have begun converting food waste into biogas, which is used for cooking and heating. A luxury hotel in Singapore has implemented an anaerobic digestion system that processes organic waste on-site, reducing landfill contributions while producing clean energy for its kitchens.

Improving energy efficiency is another key aspect of sustainable hospitality. Hotels are increasingly adopting smart building technologies to optimize resource consumption. Automated lighting systems, occupancy sensors, and intelligent HVAC controls help reduce energy waste while maintaining guest satisfaction. Water conservation technologies, such as low-flow fixtures and greywater recycling, further contribute to sustainability efforts. A leading hotel chain in the United Arab Emirates has implemented a comprehensive water management strategy that includes rainwater harvesting and desalination. This initiative has significantly reduced water consumption, setting a benchmark for other hotels in arid regions.

Beyond technological advancements, employee training plays a vital role in ensuring long-term sustainability. Engaging staff in sustainability initiatives fosters a culture of environmental responsibility, leading to more efficient operations. Hotels that provide regular training on energy-saving techniques, waste reduction, and responsible sourcing often experience better compliance with green policies. A boutique hotel in Japan has successfully integrated sustainability into its corporate culture by involving employees in green audits and encouraging eco-friendly practices. This approach has not only improved operational efficiency but has also strengthened the hotel's reputation among environmentally conscious travelers.

Consumer behavior is another driving force behind the green transition in hospitality. Guests are becoming more aware of their environmental impact and are actively seeking accommodations that align with their values. Eco-conscious travelers prefer hotels that offer sustainable amenities, such as organic toiletries, locally sourced food, and carbon offset programs. To cater to this demand, many hotels have adopted innovative solutions, such as digital check-in processes to minimize paper waste and refillable dispensers to reduce plastic usage. A renowned hotel in California has taken sustainability a step further by implementing a zero-waste policy, ensuring that all waste is either

composted, recycled, or repurposed. This initiative has not only attracted eco-conscious guests but has also enhanced the hotel's brand image as a leader in sustainable hospitality.

As the industry continues to evolve, the role of collaboration in achieving sustainability goals cannot be overlooked. Partnerships between hotels, governments, environmental organizations, and technology providers play a crucial role in advancing the green economy. Joint initiatives aimed at knowledge sharing, research, and policy advocacy help create a more cohesive and impactful sustainability framework. A notable example is a European sustainability coalition that brings together hospitality leaders to develop industry-wide best practices and drive innovation in eco-friendly solutions.

In conclusion, the transition to a green economy in the hospitality industry presents both challenges and opportunities. While financial constraints, regulatory compliance, and lack of awareness may hinder progress, the long-term benefits of sustainability far outweigh these challenges. Hotels that embrace renewable energy, energy-efficient technologies, and sustainable practices not only reduce their environmental footprint but also enhance their competitiveness in an evolving market. As global tourism continues to grow, the hospitality sector must remain committed to sustainability, ensuring that future generations can experience the beauty of travel without compromising the planet’s resources. The shift toward a greener economy is not just a responsibility but an opportunity to create a more resilient and prosperous hospitality industry for the years to come. The future of the industry lies in its ability to integrate environmental stewardship with business innovation, fostering a culture of sustainability that benefits both businesses and the planet.

The global hospitality industry is undergoing a transformation as sustainability becomes a central component of business strategy. Environmental concerns, changing consumer preferences, and economic pressures are driving hotels and tourism businesses toward greener operations. The transition to a green economy presents both challenges and opportunities, particularly in emerging tourism markets like Uzbekistan. While businesses worldwide seek to balance environmental responsibility with financial sustainability, Uzbekistan faces a unique set of circumstances that shape its path toward sustainable hospitality.

One of the most significant challenges in the hospitality sector’s shift to a green economy is the high initial investment required for sustainable infrastructure. Energy-efficient systems, renewable energy sources, and waste management solutions demand substantial capital, often making them inaccessible to smaller hotels and enterprises. While developed markets benefit from government incentives and investor support, countries like Uzbekistan require stronger financial mechanisms to help businesses transition smoothly.

Additionally, there is a lack of awareness and expertise among hospitality professionals regarding sustainable practices. Many hotel operators remain unaware of the cost-saving potential of green initiatives or lack the knowledge to implement them effectively. Without proper training, businesses may miss out on simple, low-cost solutions that could significantly reduce their environmental impact. Global programs such as Green Key certification have proven beneficial in providing structured sustainability training for hospitality staff, a model that could be adapted to Uzbekistan’s context.

Regulatory compliance also plays a crucial role in the transition to a green economy. Many governments worldwide have introduced stringent environmental regulations, requiring hotels to adhere to specific sustainability standards like LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) or ISO 14001 certification. While these policies promote responsible business practices,

compliance can be costly and complex for businesses unfamiliar with certification processes. Hotels that successfully achieve these standards, however, gain a competitive advantage and appeal to the growing segment of eco-conscious travelers.

Despite these challenges, transitioning to a green economy offers multiple benefits and opportunities. One of the most immediate advantages is cost reduction through energy efficiency. Hotels that invest in LED lighting, smart climate control systems, and waste-reduction programs experience a significant decrease in operational costs over time. A prime example is a Swedish hotel that implemented an AI-powered energy management system, reducing its energy consumption by 25% within a year.

Renewable energy also plays a crucial role in reducing the hospitality sector's carbon footprint. Many hotels globally are turning to solar, wind, and geothermal energy solutions. In Greece, a beachfront resort adopted a hybrid energy model, integrating solar and wind power to achieve near-total energy self-sufficiency. Similarly, bioenergy has gained traction, with hotels converting food waste into biogas for cooking and heating. A Singaporean luxury hotel successfully implemented an anaerobic digestion system, significantly reducing its landfill contributions while generating clean energy.

Water conservation is another critical aspect of sustainable hospitality. Advanced technologies such as low-flow fixtures, greywater recycling, and rainwater harvesting have proven effective in reducing water consumption. The UAE has implemented desalination and water recycling initiatives in several hotels, setting an example for other regions with limited water resources.

On January 27, 2025 President Shavkat Mirziyoyev of Uzbekistan discussed the draft State Program for the "**Year of Environmental Protection and Green Economy**."

Uzbekistan is actively transitioning to a green economy in response to climate change. Over the past three years, 16 large solar and wind plants, as well as 35 small hydropower plants, have been launched. The country has also introduced a "green energy" certificate system, with over 60,000 homes installing solar panels.

The Year of 2025 is declared as Environmental Protection and "Green Economy," the program was developed after a month of public discussion, gathering over 100 proposals. It focuses on increasing the share of green energy in Uzbekistan's energy mix, which has reached 16% and is expected to rise to 26% by 2025. New energy projects include 16 more solar and wind plants and 5 major hydropower plants.

The President has also instructed the development of 1-gigawatt power plants and continued support for solar panel installation in state enterprises and home. Additionally, heat pumps will be expanded in schools, kindergartens, and hospitals, following successful trials.

The green economy agenda also includes improving energy efficiency across sectors, aiming for 6% economic growth and a GDP exceeding $125 billion. A program to reduce costs by 15-20% through energy efficiency will be developed.

By 2025, 15% of production and infrastructure projects will be environmentally friendly, increasing to 55% by 2030, with $300 million in international funding for such projects. Uzbekistan will also produce $4 billion in equipment for energy complexes, boosting the green component in major projects.

The "Yashil Makon" program continues to plant 200 million trees annually, with new initiatives to create 18 forestry enterprises and grow 123 million saplings. A new platform, "Yashil Olam," will also be launched for selling saplings.

Businesses using eco-friendly practices will gain "green entrepreneur" status, aiding their expansion and certification. The meeting concluded with a review of the draft program's tasks and implementation plans.

Uzbekistan has approved a **2030 plan for transitioning to a "green" economy**, with key strategies including:

- Reducing greenhouse gas emissions by 2030 per unit of GDP by 10% from the level of 2010.
- Increasing renewable energy production to 15 GW, aiming for 30% of total electricity.
- Improving industrial energy efficiency by 20%.
- Reducing energy intensity per GDP by 30% through more renewable energy use.
- Boosting water efficiency and implementing water-saving irrigation on up to 1 million hectares.
- Expanding green areas in cities to 30% by planting 200 million seedlings annually, totaling 1 billion.
- Increasing household waste recycling to 65%.

To achieve these goals, Uzbekistan faces significant challenges in meeting global standards. The country must prioritize a green economy, enhancing resource efficiency, creating jobs, and financing green sectors. The transition will require supporting vulnerable populations affected by changes in investment and job structures. The shift to a green economy presents opportunities for socioeconomic growth, and Uzbekistan is focused on developing public policies to promote sustainable development.

Uzbekistan's hospitality sector is in a period of rapid development, making sustainability an essential factor for long-term growth. As the country enhances its position as a Silk Road tourism destination, integrating green practices can provide a competitive edge while preserving its natural and cultural heritage.

The Uzbek government has taken steps to support sustainability in hospitality. The 2013 decree "On measures on further development of alternative sources of energy" aims to advance research and implementation of renewable energy projects. This policy is critical in promoting energy security and reducing reliance on fossil fuels. Additionally, Uzbekistan's Sustainable Tourism Resolution, approved by the United Nations General Assembly, underscores the role of tourism in achieving sustainable development goals.

International institutions such as the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) have played a role in financing green energy initiatives in Uzbekistan. The bank has co-financed solar photovoltaic plants and invested in wind power projects to diversify the country's energy portfolio. These initiatives present opportunities for the hospitality sector to integrate renewable energy solutions, making hotels more energy-efficient and environmentally responsible.

Beyond renewable energy, Uzbekistan is exploring ecotourism as a sustainable tourism model. The country's diverse landscapes, including mountains, deserts, and ancient cities, provide ample opportunities for community-based tourism. By promoting eco-lodges and sustainable tour operations, Uzbekistan can ensure that tourism revenue supports local communities while minimizing environmental impact.

One example of sustainable hospitality in Uzbekistan is the increased use of traditional building techniques to improve energy efficiency. Some hotels and guesthouses in the historic cities of Bukhara and Khiva have adopted natural ventilation systems and locally sourced materials to reduce their environmental footprint. Expanding such initiatives through policy incentives and industry collaboration can further advance sustainability in the country's tourism sector.

The transition to a green economy in hospitality is both a challenge and an opportunity. While initial investments and knowledge gaps remain obstacles, the long-term benefits of sustainability—cost savings, enhanced guest satisfaction, and regulatory compliance—are undeniable. Uzbekistan's tourism industry is at a crucial juncture where integrating green practices can shape its future competitiveness.

By leveraging global best practices, strengthening government policies, and fostering industry-wide collaboration, Uzbekistan can develop a hospitality sector that is not only economically viable but also environmentally sustainable. As international tourism to the country continues to grow, embracing sustainability will ensure that Uzbekistan remains an attractive and responsible travel destination for years to come.

As the hospitality industry continues to transition toward a green economy, the integration of sustainable skills and knowledge into educational programs becomes increasingly crucial. By equipping future professionals with the necessary competencies to address environmental challenges, educational institutions play a key role in driving the industry's transformation toward sustainability.

Preparing Future Leaders

Incorporating sustainability into hospitality education ensures that future leaders are not only aware of environmental concerns but also skilled in implementing green practices. These professionals will be better equipped to navigate the growing demand for eco-conscious hospitality services and contribute to creating environmentally responsible business strategies. By embedding sustainability into curricula, educational institutions prepare students to handle issues like waste management, energy efficiency, and resource conservation from day one of their careers.

Meeting Industry Demand for Green Skills

As consumer preferences shift toward more sustainable travel and accommodation options, the demand for workers skilled in sustainable practices increases. Integrating green skills into education ensures that the workforce is prepared to meet these evolving demands. Sustainability training programs, such as those offered by the Green Key certification program, provide hands-on experience in managing energy use, waste reduction, and environmental certifications—skills highly valued in the hospitality sector. Without such integration, there is a risk that the industry may face a shortage of qualified personnel who can effectively implement green solutions.

Enhancing Competitiveness of Hospitality Businesses

Educational institutions that prioritize sustainable practices in their programs contribute to the long-term competitiveness of hospitality businesses. By producing graduates with expertise in environmental management, energy-efficient design, and green marketing, schools create a workforce capable of helping businesses stay ahead of industry trends and regulations. Moreover, hospitality businesses that invest in a sustainably trained workforce are likely to gain a competitive advantage, as eco-friendly practices are increasingly becoming a factor in consumers' decision-making processes.

Promoting Innovation and Adaptation

The green transition requires the development of new technologies, processes, and business models. Educating students in sustainability encourages innovation by exposing them to emerging green technologies, such as renewable energy solutions, eco-friendly materials, and waste-reduction technologies. This fosters a culture of adaptation, where students are encouraged to think creatively about sustainability and bring new ideas to the hospitality industry. Universities and training institutions can partner with industry leaders to ensure that curricula reflect the latest sustainable practices and innovations, ensuring that the future workforce is equipped to implement cutting-edge solutions.

Contributing to Global Sustainability Goals

The hospitality industry is part of a larger global movement toward achieving sustainable development goals (SDGs). By integrating sustainable practices into education, academic institutions align with the broader mission of tackling climate change, reducing inequality, and promoting responsible consumption. Through education, the next generation of hospitality professionals can play a direct role in supporting SDGs, making the industry not just a contributor to economic growth, but also a force for positive social and environmental change.

In conclusion, integrating sustainable skills and practices into education is critical for the hospitality sector's future. As the industry adapts to the green economy, education must evolve to provide the tools, knowledge, and expertise needed to drive sustainable change. By fostering a new generation of eco-conscious professionals, educational institutions ensure the continued growth and competitiveness of the hospitality industry while contributing to global sustainability efforts.

REFERENCES

1. Energy Star (2020). Energy Efficiency in Hotels: Best Practices for Sustainable Hotels.
2. Environmental Protection Agency (EPA) (2019). Green Building and Sustainable Design.
3. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (2022). Renewable Energy and the Hospitality Sector in Uzbekistan. URL: https://www.ebrd.com/what-we-do/sectors/green-economy.html
4. Green Hotelier (2021). Sustainable Hospitality: How Hotels Can Reduce Energy Consumption.
5. Green Key Certification. An international eco-label for the tourism industry that promotes sustainability in hotels by providing guidelines and training on water conservation, waste management, and energy efficiency. URL: https://www.greenkey.global/
6. Hospitality Industry Green Initiatives - Cornell University. A resource offering research and case studies on sustainability practices within the hospitality industry, highlighting energy efficiency, water conservation, and waste reduction strategies. URL: https://sha.cornell.edu/faculty-research/centers-institutes/sustainable-hospitality/
7. International Finance Corporation (IFC) (2022). Sustainability in the Hospitality Industry: Energy Solutions.
8. International Labour Organization (ILO) (2022). Skills for a Green Economy in the Hospitality Sector.
9. International Tourism Partnership - Sustainability in Hospitality. An initiative that encourages the hospitality industry to adopt sustainable business practices and provides resources on sustainability issues such as energy use, water consumption, and waste management. URL: https://www.itphospitality.org/
10. Jones, P. & Lee, D. (2021). Sustainable Hotel Practices: Lessons from Leading Eco-Hotels.

11. LEED Certification - U.S. Green Building Council. LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) is a globally recognized certification that hotels can use to demonstrate their commitment to sustainability and green building practices. URL: https://www.usgbc.org/leed
12. Smith, J., & Taylor, L. (2020). The Green Shift: Challenges and Opportunities in Sustainable Tourism.
13. United Nations Environment Programme (UNEP) (2016). Sustainable Tourism: The Role of Green Hotels.
14. UNWTO - Sustainable Tourism. The United Nations World Tourism Organization provides various reports and resources about sustainable tourism practices, including green economy principles and certifications like the Green Key certification. URL:
15. Uzbekistan's Green Economy Plan - United Nations. A reference to the national goals and policies in Uzbekistan, aiming to increase green energy, reduce emissions, and promote sustainability in various sectors, including tourism and hospitality. URL:
16. World Resources Institute - Energy and Climate. The WRI provides insights on how the hospitality sector can contribute to a greener economy by focusing on energy use reduction, carbon emissions, and adopting renewable energy sources. URL: https://www.wri.org/energy-climate
17. World Travel & Tourism Council (WTTC) (2022). Environmental Impact of Tourism: Global Perspectives.

TURAR-JOY KO‘CHMAS MULKIGA TALAB VA TAKLIF (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o‘g‘li
Dotsent, Namangan davlat texnika universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220655

Annotatsiya. *Mazkur maqolada turar-joy ko‘chmas mulki qurilish sektorini o‘rganishda qo‘llanilayotgan zamonaviy metodologik yondashuvlar tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida tizimli, statistik-ekonometrik, institutsional, hududiy hamda innovatsion yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, turar-joy qurilish sektorining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni, bozor mexanizmlari va davlat tartibga solishining metodologik jihatlari yoritilgan. Maqola natijalari turar-joy qurilish bozorini chuqur tahlil qilish, ilmiy xulosalar chiqarish va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda turar-joy siyosati tarkibiy elementlari — subsidiyalar, ipoteka instrumentlari, davlat-xususiy sheriklik loyihalari, qurilish standartlari va hududiy rejalashtirish mexanizmlari — investitsion jozibadorlik va ijtimoiy barqarorlikka qanday ta’sir ko‘rsatishi tizimli tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *turar-joy qurilishi, ko‘chmas mulk bozori, metodologik yondashuv, tizimli tahlil, ekonometrik usullar, institutsional rivojlanish, mintaqaviy turar-joy siyosati, uy-joy bozori, investitsiya oqimi, ijtimoiy barqarorlik, ipoteka, subsidiyalar, davlat-xususiy sherikligi, hududiy nomutanosiblik, uy-joy narxlari.*

Uy-joy qurilishi insonning asosiy ehtiyojidir. Davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ustuvor vazifasi fuqarolarni arzon va qulay uy-joy bilan ta'minlashdir. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy o‘sish dinamikasi ko‘p jihatdan uy-joy bozorlarini shakllantirish va rivojlantirishning samarali jarayoniga bog‘liq, chunki uy-joy qurilishini rivojlantirish milliy iqtisodiyotning texnologik jihatdan bog‘liq tarmoqlari uchun multiplikator effektini va aholining hayot sifatini oshirishni ta'minlaydi. O‘zbekiston uy-joy bozoridagi narx o‘sish sur’ati bo‘yicha Milliy statistika Qo‘mitasi ma’lumotlariga e’tibor qaratadigan bo‘lsak 2024 yilga ikkilamchi uy-joy bozorida o‘sish 6,2 % atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2025 yilda bu ko‘rsatkich 1,8 %ga o‘sib 8,0 %ni tashkil etgan.

Bu global ko‘rsatkichdan (1,8%) sezilarli darajada yuqori, ammo global reytingning yetakchi mamlakatlaridagi narxlarning o‘sish sur'atidan ancha uzoq. Xususan, 2025 yilda Knight Frank Global House Price Index ma’lumotlariga ko‘ra, Turkiya ketma-ket ikkinchi yil global indeksda birinchi o‘rinni egalladi va bu ko‘rsatkich 32,2 %dan, Shimoliy Makedoniya global indeksda ikkinchi o‘rinni egalladi. Yil davomida uy-joy narxlari 22,6% ga oshdi. Ushbu reytingga kiruvchi eng past ko‘rsatkichga ega mamlakat Yaponiya bo‘lib unda o‘tgan yilga nisbata o‘sish 9,5 %ni tashkil etgan[44]. Shunday qilib, bir qarashda, mamlakatimizdagi vaziyat unchalik yomon emas: narxlarning o‘sish sur'ati inflyatsiyaga mos keladi. Lekin biz o‘rtacha ko‘rsatkichlar haqida gapirayapmiz, chunki O‘zbekiston Respublikasining ayrim hududlarida, asosan Toshkent shahrida ~+0,6 %, Samarqand viloyatida ~+19,7 % va Namangan viloyatida ~+0,51 %ga oshdi.

[44] Global House Price Index by Knight Frank: Price Dynamics in 2025. https://internationalinvestment.biz/en/real-estate/6258-mirovoj-indeks-zhilja-knight-frank-dinamika-cen-v-2025-godu.html?utm_source=chatgpt.com

Shu bilan birga,ta’kidlash joizki, birlamchi va ikkilamchi bozorlarda uy-joy narxlari taxminan turli xil sur'atda keltiriladi. Bunga sabab mahalliy tahlilchi maqolalar (masalan review.uz yoki boshqa real-estate portallar) e’lonlar bo‘yicha o‘rtacha dollar/so‘m narxlaridan, yoki faqat ma’lum segment (yangi qurilish yoki premium segment) bo‘yicha olingan o‘rtachalarni nashr etishida deb qarash lozim. Bu usul rasmiy indeks (chorak-chorakka) metodologiyasidan farq qiladi va natijada nominal hamda segmental ko‘rsatkichlar farq qiladi.

Shuningdek, faqat ichki imkoniyatlar bilan mamlakatni qayta qurish o‘nlab yillar davom etishini e’tiborga oladigan bo‘lsak unda ham farqlarni yuzaga kelishi kuzatiladi. Shuning uchun rivojlanishning eng to‘g‘ri yo‘li xalqaro fondlar va tashkilotlar bilan hamkorlikdir. Bugungi kunda xalqaro va milliy fondlar, ayniqsa rivojlangan davlatlar bilan faol hamkorlik allaqachon boshlanganligini ta’kidlash mumkin. Hamkorlik ikkita asosiy yo‘nalishda amalga oshiriladi:

1) davlat mablag‘lari – O‘zbekiston Respublikasida turli toifadagi binolarni qurish va tiklash bo‘yicha amalga oshiriladigan loyihalar uchun xorijiy davlatlarning grantlari;

2) O‘zbekiston Respublikasini qo‘llab-quvvatlash uchun tashkil etilgan xususiy jamg‘armalar va jamg‘armalarning grantlari. Bu kichikroq miqdorlar. Bunday tashkilotlardan keladigan pullar, ehtimol, bitta hududda loyihalarni amalga oshirish uchun kichik shaharcha va qishloqlarga yo‘naltiriladi.

Yoki fond ma'lum bir hudud uchun javobgar bo‘ladi. Xususan, u shikastlangan deraza va eshiklarni almashtirishga homiylik qiladi. Bu jarayonlarni tartibga solish bo‘yicha hali yaxlit tasavvur mavjud emas. Xalqaro hamkorlarning allaqachon qo‘ygan yagona talabi - loyihalar amalga oshiriladigan mablag‘larning ishonchliligi. Bular tarixga ega fondlar yoki auditdan o‘tgan fondlar yoki davlat organlari bilan hamkorlikda ishlaydigan fondlardir.

Ta’kidlash joizki, qurilishning sezilarli darajada kechikishi, yangi inshootlarning yo‘qligi, garchi talab cheklangan bo‘lsa-da, sifatli uy-joy loyihalarining ma'lum darajada yetishmasligiga va shunga mos ravishda qulay va likvid uy-joy bozorining cheklanishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasida aholi daromadlarining notekis o‘sishi, urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi hamda ichki va tashqi migratsiya oqimlarining kuchayishi uy-joy bozorida muayyan bosimlarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, yosh oilalar, ichki ko‘chib kelgan shaxslar va kam ta’minlangan guruhlar uchun uy-joy sotib olish imkoniyatlari cheklanganligicha qolmoqda. Shu bilan birga, qurilish hajmlarining oshishiga qaramay, uy-joy narxlarining bozor mexanizmlari asosida shakllanishi barcha ijtimoiy guruhlar ehtiyojlarini qamrab olishga yetarli darajada xizmat qilmayapti.

Mazkur sharoitda uy-joy masalasini hal etishda davlat va mahalliy hokimiyat organlarining faol va tizimli ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, kommunal uy-joy fondini rivojlantirish va uni jamoa mulki sifatida shakllantirish orqali ijtimoiy yo‘naltirilgan uy-joy siyosatini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Bunday uy-joylar aholining uy-joyga muhtoj, biroq bozor sharoitida uni sotib olish imkoniyatiga ega bo‘lmagan qatlamlariga uzoq muddatli, barqaror va ijtimoiy maqbul ijara asosida taqdim etilishi mumkin.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan kommunal uy-joy fondi doirasida ijara to‘lovlarining chegaralarini belgilash, shuningdek, yangi uy-joylar narxlariga bilvosita ta’sir ko‘rsatish orqali ijara bozorini tartibga solish mexanizmlari joriy etilishi mumkin. Bu esa uy-joy bozorida narxlarning keskin tebranishini kamaytirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda aholining turar joyga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Kommunal ko‘chmas mulkni shakllantirish jarayonida mavjud bozor infratuzilmasidan foydalanish, ya’ni uy-joylarni bozor sharoitida sotib olish orqali davlat uy-joy fondini kengaytirish amaliyoti ham samarali yechim bo‘lishi mumkin. Ushbu jarayon davlat kafolatlari, imtiyozli moliyaviy instrumentlar hamda xalqaro moliyaviy institutlar va donor tashkilotlar grantlari asosida moliyalashtirilsa, bir tomondan, uy-joy bozorining faollashuviga, ikkinchi tomondan esa ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

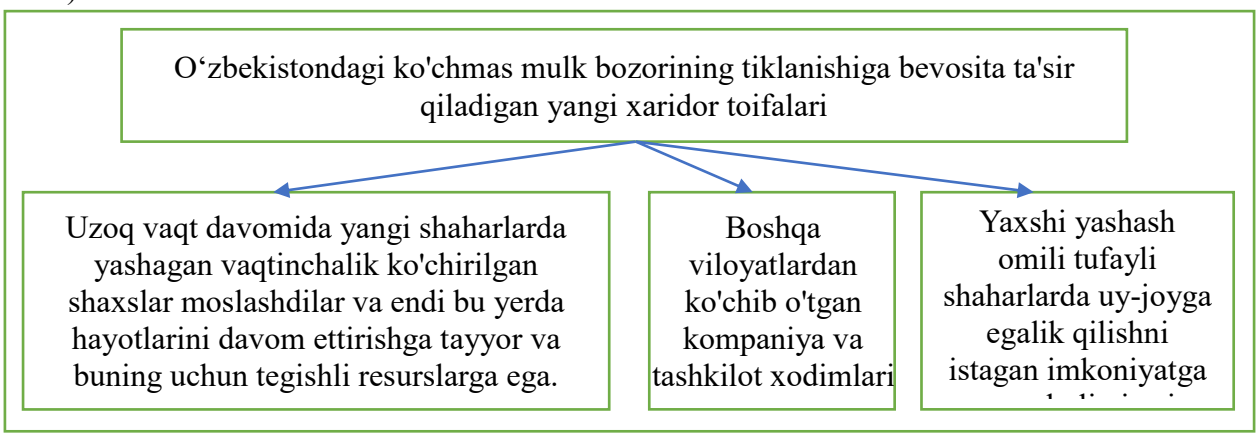
Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni talab etadigan muhim yo‘nalishlardan yana biri ipoteka kreditlash tizimi hamda uy-joy ijarasi bozorini rivojlantirish hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda ipoteka mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, aholining ayrim toifalari, xususan yoshlar, yangi oilalar va barqaror daromad manbaiga ega bo‘lmagan shaxslar uchun uy-joyni moliyalashtirish imkoniyatlari hanuz yetarli darajada qamrab olinmagan.

Xususan, yoshlar uchun mo‘ljallangan ipoteka va imtiyozli kredit dasturlari mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning moliyaviy resurslari cheklanganligi ushbu mexanizmlarning keng ko‘lamda qo‘llanilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda o‘z samaradorligini namoyon etgan ayrim maqsadli ipoteka dasturlari mavjud bo‘lib, ular davlat va moliya institutlari o‘rtasidagi hamkorlik asosida uy-joyga bo‘lgan talabni rag‘batlantirishga xizmat qilmoqda.

Ko‘chmas mulk bozorining barqaror faoliyati va dastlabki tiklanish bosqichlarida umumiy ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik va institutsional xavfsizlik muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Fuqarolarning kelajakka bo‘lgan ishonchi, bandlik darajasi va moliyaviy tizimning barqarorligi uy-joy bozorida investitsion faollikni oshiradi hamda xaridorlar sonining kengayishiga zamin yaratadi.

Hududlar kesimida olib qaralganda, iqtisodiy faolligi yuqori bo‘lgan viloyatlar va yirik shaharlarda yangi xaridorlar segmentlarining shakllanishi kuzatilmoqda. Bunga ichki migratsiya jarayonlari, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivojlanishi, shuningdek, infratuzilma loyihalarining kengayishi sabab bo‘lmoqda. Mazkur omillar uy-joyga bo‘lgan talabni nisbatan barqaror saqlab turish hamda ko‘chmas mulk bozorining bosqichma-bosqich tiklanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonda ipoteka kreditlash va uy-joy ijarasi bozorini rivojlantirishda davlatning maqsadli moliyaviy qo‘llab-quvvatlashi, ijtimoiy yo‘naltirilgan kredit instrumentlarini kengaytirish hamda hududiy rivojlanish omillarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni joriy etish barqaror uy-joy bozorini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi (1-rasm).

1-rasm. O‘zbekistondagi ko‘chmas mulk bozorining tiklanishiga bevosita ta'sir ko‘rsatadigan xaridorlarning yangi toifalari

1-rasmda O‘zbekistonda ko‘chmas mulk bozorining tiklanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatayotgan yangi xaridorlar toifalari tizimli ravishda aks ettirilgan. Diagramma uy-joy bozoridagi talab tarkibining o‘zgarib borayotganini hamda bu jarayonning ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan uzviy bog‘liqligini ochib beradi.

Birinchi xaridorlar guruhi uzoq vaqt davomida yangi qurilgan shaharlarda yoki massivlarda istiqomat qilib, vaqtinchalik yashash sharoitidan doimiy hayot tarziga o‘tayotgan shaxslardan iborat. Ushbu toifa dastlab ijarachi yoki vaqtinchalik foydalanuvchi sifatida shakllangan bo‘lib, infratuzilmaning rivojlanishi, ijtimoiy xizmatlarning kengayishi va yashash muhitiga moslashuv natijasida doimiy uy-joy sotib olishga bo‘lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi. Bu holat ko‘chmas mulk bozorida barqaror va uzoq muddatli talab shakllanishiga xizmat qiladi.

Ikkinchi xaridorlar toifasini boshqa viloyatlardan ko‘chib kelgan kompaniyalar xodimlari va tashkilot vakillari tashkil etadi. Hududlararo mehnat migratsiyasi, sanoat zonalari va yirik investitsiya loyihalarining rivojlanishi natijasida iqtisodiy faolligi yuqori hududlarda uy-joyga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Mazkur guruh asosan barqaror daromad manbaiga ega bo‘lib, ipoteka va bozor mexanizmlari orqali uy-joy sotib olish imkoniyatiga ega xaridorlar sifatida bozorning jonlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Uchinchi xaridorlar guruhi yashash sharoitlarini yaxshilash maqsadida shaharlarda uy-joy sotib olishni rejalashtirayotgan, ammo ilgari ko‘chmas mulkka ega bo‘lmagan aholining bir qismini o‘z ichiga oladi. Ushbu toifa ijtimoiy ko‘tarilish, daromadlar oshishi hamda urbanizatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, uy-joy bozorida sifat va qulaylikka bo‘lgan talabni kuchaytiradi. Natijada, yangi qurilish loyihalariga nisbatan qiziqish ortib, bozorning tarkibiy rivojlanishiga zamin yaratiladi. Xaridorlarning yangi toifalari O‘zbekistonda ko‘chmas mulk bozorining tiklanishi va rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ularning shakllanishi urbanizatsiya, ichki migratsiya, iqtisodiy faollik va aholining turmush darajasi o‘sishi kabi omillar bilan belgilanib, uy-joy bozorida talabning diversifikatsiyalanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Global House Price Index by Knight Frank: Price Dynamics in 2025. https://internationalinvestment.biz/en/real-estate/6258-mirovoj-indeks-zhilja-knight-frank-dinamika-cen-v-2025-godu.html?utm_source=chatgpt.com
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021–2022). Uy-joy siyosatini takomillashtirish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami: PF–60-son Farmon (2022-y.), PQ–5165-son Qaror (2021-y.), “Yangi O‘zbekiston uy-joy siyosati – 2030” konsepsiyasi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining uy-joy qurilishi va ipoteka bozorini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
5. Abduraxmonov Q.X. Iqtisodiy tahlil nazariyasi. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2021.

ИССЛЕДОВАНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СХЕМ В МЕЖКУЛЬТУРНЫХ ПЕРЕГОВОРАХ

Фролова Татьяна Олеговна
Магистрант 1-го курса, «Q» UNIVERSITY
ООО «SIMURG PROF», директор
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220921

Аннотация. *Статья посвящена анализу того, как гендерные схемы — когнитивные структуры, организующие представления о «мужском» и «женском» поведении, — проявляются и взаимодействуют с культурными нормами в процессе межкультурных переговоров. На основе теоретических подходов социальной и кросс-культурной психологии рассматриваются: (1) характер гендерных схем в разных культурных контекстах; (2) механизмы их активации и влияния на стратегии и тактики переговоров; (3) пересечение гендерных и культурных ожиданий (intersectionality) в оценке поведения переговорщиков; (4) риски коммуникативных сбоев и конфликтов, обусловленных несоответствием гендерных сценариев сторон. Предлагается аналитическая модель «гендерно-культурной конгруэнтности/неконгруэнтности» и обсуждаются практические импликации для подготовки переговорщиков, разработки протоколов международных переговоров и формирования инклюзивных организационных практик.*

Ключевые слова: *гендерные схемы, межкультурные переговоры, социальные роли, стереотипы, кросс-культурная психология, гендер и культура.*

Abstract. *The article is dedicated to the analysis of how gender schemes - cognitive structures that organize ideas about "male" and "female" behavior - manifest and interact with cultural norms in the process of intercultural negotiations. Based on the theoretical approaches of social and cross-cultural psychology, the following are considered: (1) the nature of gender schemes in different cultural contexts; (2) mechanisms for their activation and influence on negotiation strategies and tactics; (3) intersection of gender and cultural expectations (intersectionality) in the evaluation of negotiators' behavior; (4) risks of communication disruptions and conflicts caused by discrepancies in the gender scenarios of the parties. An analytical model of "gender-cultural congruence/incongruence" is proposed, and practical implications for preparing negotiators, developing protocols for international negotiations, and forming inclusive organizational practices are discussed.*

Keywords: *gender schemes, intercultural negotiations, social roles, stereotypes, cross-cultural psychology, gender, and culture.*

Annotatsiya. *Maqola gender sxemalari - "erkak" va "ayol" xulq-atvori haqidagi tasavvurlarni tashkil etuvchi kognitiv tuzilmalar - madaniyatlararo muzokaralar jarayonida qanday namoyon bo‘lishi va madaniy me’yorlar bilan o‘zaro ta’sirini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Ijtimoiy va kross-madaniy psixologiyaning nazariy yondashuvlari asosida quyidagilar ko‘rib chiqiladi: (1) turli madaniy kontekstlarda gender sxemalarining tabiati; (2) ularni faollashtirish va muzokaralar strategiyasi va taktikasiga ta’sir ko‘rsatish mexanizmlari; (3) muzokarachilar xulq-atvorini baholashda gender va madaniy kutilmalarning kesishuvi (intersectionality); (4) tomonlarning gender ssenariylari nomuvofiqligi tufayli yuzaga keladigan kommunikativ uzilishlar va nizolar*

xavfi. Muzokarachilarni tayyorlash, xalqaro muzokaralar protokollarini ishlab chiqish va inklyuziv tashkiliy amaliyotlarni shakllantirish uchun "gender-madaniy kongruentlik/nokonruentlik" tahliliy modeli taklif etiladi va amaliy ta'sirlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *gender sxemalari, madaniyatlararo muzokaralar, ijtimoiy rollar, stereotiplar, kross-madaniy psixologiya, gender va madaniyat.*

Введение

Межкультурные переговоры традиционно рассматриваются через призму культурных измерений (индивидуализм — коллективизм, дистанция власти, контекстуальность коммуникации и др.). Однако растущий корпус исследований указывает, что одних лишь культурных переменных недостаточно для объяснения систематических различий в поведении участников (Brett, 2007; Gelfand & Brett, 2004). Гендер выступает одним из ключевых, но методологически недооценённых измерений, существенно модифицирующих структуру ожиданий и интерпретаций в переговорном процессе.

Понятие гендерных схем (Bem, 1981) позволяет описать устойчивые когнитивные шаблоны, определяющие, какие характеристики, роли и модели поведения считаются «уместными» для мужчин и женщин. В межкультурных контактах эти схемы пересекаются с локальными культурными нормами и институциональными контекстами, формируя сложную матрицу ожиданий. Несовпадение гендерных схем сторон может приводить к искажённой атрибуции намерений, ошибочным оценкам статуса и компетентности, повышению конфликтности и снижению эффективности переговоров.

Цель статьи — теоретически и концептуально «расследовать» (investigate) функционирование гендерных схем в межкультурных переговорах: выявить ключевые механизмы их действия, описать типичные зоны риска и предложить аналитическую рамку для дальнейших эмпирических исследований и практических интервенций.

1. Теоретические основания: гендерные схемы и межкультурная перспектива

1.1. Концепция гендерных схем

Согласно теории гендерных схем С. Бем (Bem, 1981), социальное познание структурируется через гендерно нагруженные категории, которые направляют восприятие, запоминание и оценку информации о себе и других. Гендерно схематизированные индивиды склонны:

селективно замечать поведение, соответствующее гендерным ожиданиям;

интерпретировать неоднозначные действия через призму пола;

оценивать поведение как «нормальное» или «девиантное» в зависимости от соответствия гендерной роли.

В переговорах это означает, что одни и те же тактики (настоятельность, жёсткость, кооперативность, эмоциональная экспрессивность) будут оцениваться по-разному в зависимости от пола субъекта и актуализированных гендерных схем.

1.2. Культурные сценарии гендера

Кросс-культурные исследования показывают, что содержание и жёсткость гендерных норм существенно варьируют между обществами (Hofstede et al., 2010; Williams & Best, 1990). В культурах с высокой нормативной маскулинностью (по Хофстеде) ценятся конкурентность, напористость, ориентация на успех, при этом от мужчин ожидается выраженная агентность, а от женщин — поддерживающая и заботливая роль. В более

«феминнных» культурах социально одобряемы забота, сотрудничество, баланс работы и личной жизни, и гендерное разделение ролей может быть менее жёстким.

Таким образом, гендерные схемы одновременно:

универсальны в том смысле, что категории «мужское/женское» присутствуют практически во всех культурах;

культурно специфичны по содержанию и степени нормативной обязательности.

1.3. Межкультурные переговоры как пространство пересечения схем

Межкультурные переговоры объединяют участников, чьи гендерные схемы сформированы различными культурными, правовыми и организационными системами. Это порождает несколько уровней возможной неконгруэнтности:

1.Культурное несоответствие: разные ожидания относительно формальности, иерархии, способов выражения несогласия.

2.Гендерное несоответствие внутри культуры: разные представления о допустимости агентного поведения для мужчин и женщин.

3.Гендерно-культурное несоответствие между культурами: расхождение в том, «как должна вести себя женщина (или мужчина)-переговорщик» в глазах сторон.

Именно третий уровень — пересечение гендера и культуры — остаётся наименее исследованным, хотя он критичен для понимания многих коммуникативных сбоев в международных переговорах.

2. Механизмы активации и действия гендерных схем в переговорах

2.1. Гендерная категоризация и эвристики

В условиях межкультурной неопределённости участники часто опираются на «быстрые» эвристики, позволяющие структурировать ситуацию (Kahneman, 2011). Пол собеседника — одна из наиболее доступных визуальных категорий, поэтому гендерная категоризация активируется практически автоматически. Далее вступают в действие локальные гендерные схемы, которые:

задают априорные ожидания о компетентности и роли участника (лидер/ассистент, «главный»/«второстепенный»);

определяют предполагаемый диапазон допустимого поведения (насколько уместна жёсткость, прямота, самопродвижение);

влияют на атрибуцию намерений (та же настойчивость может интерпретироваться как «профессионализм» у мужчины и как «агрессия» у женщины).

В межкультурных переговорах, где информация о партнёре ограничена, влияние гендерных схем усиливается.

2.2. Ожидания роли и феномен неконгруэнтности

Теория конгруэнтности ролей (role congruity theory; Eagly & Karau, 2002) утверждает, что предубеждения возникают, когда между социальной ролью (например, лидера или переговорщика) и гендерной ролью (женской/мужской) наблюдается несоответствие. В ряде культур:

роль «жёсткого переговорщика» конгруэнтна мужской гендерной схеме и неконгруэнтна женской;

роль «хранителя отношений» конгруэнтна женской схеме и вторична для мужской.

В межкультурном взаимодействии неконгруэнтности могут накладываться: женщина-переговорщик из культуры с более гендерно равноправными нормами может восприниматься партнёрами из более традиционалистской культуры как «аномальный» субъект, что влияет на готовность признавать её авторитет и полномочия.

2.3. Стереотипная угроза и саморегуляция поведения

Когда индивид осознаёт, что представляет социальную группу, по отношению к которой существует негативный стереотип в данной сфере (например, «женщины хуже ведут жёсткие деловые переговоры»), может активироваться стереотипная угроза (Steele, 1997). Это особенно вероятно в высокоставочных межкультурных переговорах, где:

участница выступает как единственная женщина в преимущественно мужской группе;

сторона партнёра — из культуры с выраженной маскулинностью и патриархальными гендерными нормами;

тема переговоров касается сфер, стереотипно ассоциируемых с «мужской компетентностью» (финансы, военная сфера, тяжёлая промышленность).

Стереотипная угроза проявляется в повышенной тревоге, самонаблюдении, избегании поведения, которое может быть интерпретировано как подтверждение стереотипа. Это может приводить как к чрезмерной осторожности и уступчивости, так и к компенсаторной гиперагентности, обе стратегии чреваты искажением оптимальной тактики.

3. Пересечение гендера и культуры: аналитическая модель

Для систематизации возможных конфигураций предлагается модель «гендерно-культурной конгруэнтности/неконгруэнтности» (см. табл. 1 как концептуальную схему), предполагающая выделение четырёх типовых ситуаций.

1.Внутренняя и межкультурная конгруэнтность

Женщина-переговорщик из культуры с относительно низкой маскулинностью взаимодействует с партнёрами из сходной по гендерным нормам культуры.

Её агентное, но кооперативное поведение укладывается в ожидания обеих сторон.

Риск негативной переинтерпретации гендерно нейтрален.

2.Внутренняя конгруэнтность, межкультурная неконгруэнтность

Женщина или мужчина действует в соответствии с нормами своей культуры, но эти нормы противоречат ожиданиям партнёра.

Пример: прямая, напористая женщина-переговорщик из скандинавской страны и партнёры из патриархальной, иерархичной культуры.

Высок риск ошибочной атрибуции (женская напористость = «агрессия»/«невоспитанность»), подрыва доверия.

3.Внутренняя неконгруэнтность, межкультурная конгруэнтность

Индивид (часто женщина) адаптирует своё поведение под нормы культуры партнёра, но вступает в конфликт с внутренними/домашними нормами или ожиданиями своей организации.

Пример: женщина из гендерно инклюзивной компании, ведущая себя подчеркнуто зависимо и осторожно в переговорах с консервативным партнёром.

Риск — внутренняя рольвая напряжённость, снижение самоэффективности, неоднозначная оценка в собственной организации.

4.Двойная неконгруэнтность

Поведение индивида не вписывается ни в гендерные ожидания его собственной культуры, ни в ожидания партнёра.

Такая ситуация особенно конфликтогенна и чревата эскалацией взаимного недоверия и дискредитацией переговорщика.

Эта модель подчёркивает, что анализ межкультурных переговоров требует учёта не только «культуры страны», но и перекрёстных ожиданий относительно гендера.

4. Типичные паттерны и риски в межкультурных переговорах

4.1. Недооценка полномочий и скрытая иерархизация

Женщины-переговорщики из стран с формально закреплённым гендерным равноправием нередко сталкиваются с недооценкой их статуса со стороны партнёров из более традиционных культур:

предположение, что «настоящие решения» принимаются невидимым мужчиной-руководителем;

обращение к мужчине-коллеге как к «реальному» лидеру делегации, даже если формальные полномочия закреплены за женщиной;

игнорирование или обесценивание вкладов женщины («комментарии для протокола» против «реальные предложения»).

Такие практики не только нарушают норму равного уважения, но и искажают структуру переговоров, поскольку формальные и неформальные центры решений не совпадают.

4.2. Различные интерпретации кооперативности

В культурах с высоким значением кооперативности и гармонии (например, многие восточноазиатские общества) сдержанность и непрямая коммуникация могут рассматриваться как признак зрелости и уважения к партнёру. Для мужчин и женщин подобное поведение может иметь разные интерпретации:

у мужчин сдержанность может читаться как «контролируемая сила»;

у женщин — как «зависимость» или «неуверенность», особенно глазами партнёров из маскулинных культур.

В результате одна и та же тактика кооперативности приводит к асимметричной атрибуции силы/слабости для разных полов.

4.3. Эмоциональная экспрессивность и культурные двойные стандарты

Эмоциональные проявления (раздражение, фрустрация, энтузиазм) строго нормируются как культурными, так и гендерными схемами. В некоторых культурах:

мужчинам позволяется выражать гнев как инструмент властного воздействия;

женщины за аналогичное выражение гнева воспринимаются как «иррациональные», «нестабильные» и теряют легитимность.

В межкультурных переговорах это приводит к двойным стандартам оценки: эмоциональная реакция мужчины может усиливать его переговорную позицию, тогда как идентичная реакция женщины — ослаблять, особенно когда партнёры опираются на стереотипы о «женской эмоциональности».

5. Практические импликации для подготовки и ведения межкультурных переговоров

5.1. Гендерно-чувствительная подготовка переговорщиков

Традиционные программы кросс-культурного обучения фокусируются на «культурных различиях», практически не затрагивая измерение гендера. Для повышения эффективности межкультурных переговоров целесообразно включать в подготовку:

анализ гендерных норм в целевых культурах (ожидаемые роли мужчин и женщин в бизнесе, допустимые формы агентности);

обсуждение типичных гендерно-культурных ловушек и кейсов;

тренинг по распознаванию собственных гендерных схем и неявных предубеждений.

Особое внимание следует уделять не только женщинам-переговорщикам (как «уязвимой группе»), но и мужчинам, поскольку именно от их готовности корректировать свои ожидания и поведение в значительной мере зависит снижение гендерной асимметрии.

5.2. Дизайн переговорных команд и распределение ролей

Организации, участвующие в международных переговорах, могут целенаправленно формировать сбалансированные по гендеру и статусу команды, при этом:

явно обозначать полномочия каждого участника во внешней коммуникации;

предусматривать внутренние механизмы поддержки (например, мужчины-коллеги сознательно «переадресуют» вопросы к женщине-лидеру, усиливая восприятие её статуса);

учитывать, как гендерная композиция команды будет считываться партнёрами из конкретной культурной среды.

Такой дизайн не только снижает риски дискредитации женщины-переговорщика, но и посылает нормативный сигнал о ценности гендерного равенства.

5.3. Регламентация и протоколы

Формализация процедур (чёткая повестка, правила регламента, использование письменных подтверждений договорённостей) частично ограничивает пространство, в котором неявные гендерные схемы могут деформировать процесс. Например:

закрепление практики прямого обращения к лицу, официально ведущему переговоры, независимо от пола;

фиксация правил участия (равное распределение времени выступлений, запрет на перебивание);

использование нейтрального языка в протоколах и документах.

Такие меры не устраняют гендерные схемы полностью, но минимизируют их влияние на формальные исходы переговоров.

6. Перспективы эмпирического исследования

Несмотря на растущий интерес к гендеру в международном менеджменте, систематических эмпирических исследований именно гендерных схем в межкультурных переговорах пока немного. Перспективными представляются следующие направления:

1.Полевые исследования реальных переговоров

анализ видеозаписей многосторонних переговоров (дипломатических, бизнес-переговоров, международных организаций) с кодированием гендерных и культурных паттернов поведения и реакций;

сопоставление формальных полномочий и фактического влияния участников разного пола.

2.Экспериментальные межкультурные дизайны

манипуляция полом и национальной принадлежностью гипотетических переговорщиков (в виде сценариев или аватаров) и оценка их компетентности, легитимности и предполагаемой силы;

варьирование культурных параметров (маскулинность/фемининность, дистанция власти) в описаниях контекста.

3.Лонгитюдные исследования развития компетентности

отслеживание динамики гендерных установок и навыков переговоров у профессионалов, регулярно участвующих в межкультурных переговорах;

оценка эффективности гендерно-чувствительных тренингов и менторских программ.

4.Интерсекциональный анализ

изучение того, как гендерные схемы взаимодействуют с этничностью, расой, возрастом и национальным происхождением (например, восприятие азиатских, африканских, восточноевропейских женщин-переговорщиков может радикально различаться в зависимости от контекста).

Заключение

Исследование гендерных схем в межкультурных переговорах показывает, что:

1.Гендерные схемы являются мощным, но часто невидимым модератором межкультурного взаимодействия. Они структурируют ожидания относительно ролей, допустимых стратегий и интерпретации поведения, особенно в условиях неопределённости и информационного дефицита.

2.Культура и гендер формируют сложную систему перекрёстных норм. Нельзя адекватно анализировать поведение переговорщиков, рассматривая лишь национальную культуру или только пол. Необходима интегрированная гендерно-культурная перспектива, учитывающая конгруэнтность и неконгруэнтность ролей на разных уровнях.

3.Гендерные схемы влияют не только на женщин, но и на мужчин. Хотя женщины чаще оказываются объектами негативных последствий стереотипной угрозы и неконгруэнтности ролей, мужчины также ограничиваются ожиданиями гиперагентности, что может затруднять использование кооперативных и эмпатийных стратегий.

4.Институциональный и организационный дизайн способен смягчать действие гендерных схем. Гендерно-чувствительная подготовка, осознанный дизайн переговорных команд и формализация процедур создают условия, в которых индивидуальные различия и профессиональная компетентность получают больший вес, чем стереотипные ожидания.

5.Дальнейшие исследования должны опираться на междисциплинарный и интерсекциональный подход. Соединение инструментов социальной, кросс-культурной и организационной психологии, социологии гендера и исследований международных отношений позволит глубже понять, как именно гендерно-культурные схемы конструируют властные асимметрии и результаты переговоров.

Понимание и деконструкция гендерных схем в межкультурных переговорах имеют не только теоретическое, но и прикладное значение. Они открывают возможности для разработки практик, способствующих более справедливому распределению влияния и ресурсов в международных взаимодействиях, повышению эффективности переговоров и укреплению доверия между участниками из разных культур.

Список литературы

1. .Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. Psychological Review, 88(4), 354–364.
2. 2.Brett, J. M. (2007). Negotiating Globally: How to Negotiate Deals, Resolve Disputes, and Make Decisions Across Cultural Boundaries (2nd ed.). Jossey-Bass.
3. 3.Eagly, A. H., & Karau, S. J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. Psychological Review, 109(3), 573–598.
4. 4.Gelfand, M. J., & Brett, J. M. (2004). The handbook of negotiation and culture. Stanford University Press.
5. 5.Gelfand, M. J., Erez, M., & Aycan, Z. (2007). Cross-cultural organizational behavior. Annual Review of Psychology, 58, 479–514.
6. 6.Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). Cultures and Organizations: Software of the Mind

INDUSTRY 4.0 AS A FACTOR IN THE MODERNIZATION OF MARKETING STRATEGIES OF TEXTILE CLUSTERS IN UZBEKISTAN

Umidakhon Muminova
PhD Researcher in Marketing
ORCID 0009-0005-5499-7381
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220961

Abstract. *The article examines the role of Industry 4.0 in the development of marketing strategies of textile clusters in Uzbekistan within the context of digital economic transformation. The study also analyzes the importance of big data and digital platforms for personalized marketing, demand forecasting, and optimization of interaction with international buyers. A system for evaluating the effectiveness of digital marketing strategies of textile clusters is proposed, including website metrics, B2B platform indicators, international exhibition participation metrics, and digital branding indicators. The study concludes that the adoption of digital marketing tools significantly enhances the competitiveness of textile clusters in Uzbekistan and expands their export potential in global markets.*

Keywords: *Industry 4.0, digital marketing, textile clusters, export strategy, production digitalization, big data, branding.*

Introduction

Within the framework of the Digital Uzbekistan 2030 program, a number of reforms are being implemented that include measures aimed at developing digital skills among the population, supporting startups, and fostering the growth of the digital industry as a whole. These initiatives are designed to stimulate digitalization across various sectors of the economy.

According to the International Telecommunication Union, by the end of 2025 approximately 6 billion people worldwide use the Internet, which represents about 73% of the global population. However, more than 2 billion people still remain unconnected. The growth in the number of Internet users and the development of digital infrastructure have a direct impact on the advancement of Industry 4.0 in Uzbekistan, forming the fundamental conditions for the modernization of textile clusters.

Considering the functioning of textile clusters under conditions of global competition, it is important to emphasize that widespread global Internet connectivity provides the technological foundation for the implementation of such technologies as the Internet of Things, cloud platforms, digital value chains, and cyber-physical systems (for example, digital twins, QR codes, and RFID tags). Without these technologies, the implementation of Industry 4.0 would not be possible.

At present, there is no official information regarding the number of textile clusters in Uzbekistan that have implemented Industry 4.0 in their production processes. Nevertheless, based on industry reports, it can be noted that approximately 60% of manufacturers in the textile industry are either implementing or planning to implement elements of digitalization and production automation. According to the strategy of Digital Uzbekistan 2030, the share of digital technologies in industrial production is expected to increase by 50%. This, in turn, will contribute to improving

productivity, enhancing the efficiency of natural resource utilization, and increasing the quality of textile products produced by Uzbekistan's textile clusters.

The Role of Industry 4.0 in the Marketing Strategies of Textile Clusters in Uzbekistan

1. Product Transparency and Traceability

Production digitalization and the use of technologies such as the Internet of Things, Blockchain, QR codes, and RFID tags make it possible to track the path of raw materials and finished products up to the final consumer. This becomes a powerful marketing tool, as consumers can see the real origin of the fabric and compliance with quality standards. As a result, this increases trust in the brand and supports export-oriented marketing strategies.

2. Personalized Marketing and Data Analytics

The use of Big Data and platform-based solutions enables textile clusters to analyze buyer behavior, forecast demand for specific products, and adapt their offerings to individual preferences. Consequently, this enhances the effectiveness of digital marketing and optimizes interaction with customers both in the domestic market and in international markets.

3. Branding and Positioning in the Global Market

The application of Industry 4.0 technologies within marketing strategies allows companies to create the image of an innovative and technologically advanced manufacturer, which is particularly important for export-oriented textile clusters in Uzbekistan. Digital tools help demonstrate product quality, environmental responsibility, and compliance with international standards. Overall, this strengthens the brand and increases competitiveness in global markets.

4. Production and Logistics Efficiency

Automation and the integration of digital technologies into production processes reduce production and logistics time. This allows marketing strategies to respond more quickly to market trends and consumer demands.

System for Evaluating the Effectiveness of Digital Marketing Strategies of Textile Clusters

Under the conditions of Industry 4.0, the marketing strategies of textile clusters are becoming increasingly digital and data-driven. The use of websites, online trading platforms, and digital communication tools not only helps promote products but also makes it possible to measure the effectiveness of marketing activities through digital metrics.

1. Website Metrics

Website Traffic – number of website visitors

Conversion Rate – proportion of visitors who submit a cooperation request

Lead Generation – number of B2B inquiries from potential buyers

Average Session Duration – time spent on the website

Geography of Visitors – geographical distribution of potential buyers

2. B2B Platform Metrics

Product Page Views – number of product page visits

Inquiry Rate – number of inquiries from buyers

Buyer Conversion Rate – conversion from inquiry to signed contract

Supplier Ranking – supplier's position on the platform

3. International Exhibition Participation Metrics

Number of Business Contacts – number of business connections established

Qualified Leads – potential clients with high purchase probability

Contracts Signed After Exhibition – contracts concluded after the exhibition

Cost per Lead – cost of acquiring one business contact

4. Digital Branding Metrics

Brand Visibility Index

International Buyer Engagement

Export Inquiry Growth

The use of digital marketing metrics enables textile clusters in Uzbekistan to move from traditional, largely subjective evaluation methods toward analytically driven marketing strategies.

Conclusion

The conducted analysis demonstrates that the introduction of digital tools enables textile clusters to significantly expand the geographical scope of their export supplies. Unlike traditional promotion methods, which are mainly based on participation in international exhibitions, intermediary channels, and personal business contacts, digital marketing provides opportunities for systematic analysis of potential buyer behavior and for evaluating the effectiveness of marketing activities.

REFERENCES

1. https://datareportal.com/reports/digital-2026-six-billion-internet-users
2. https://brandquad.ru/blog/e-comm-analytics/25-metrik-dlya-e-commerce/
3. Котлер, Ф., Картаджайя, Х., & Сетиаван, А. (2024). *Маркетинг 6.0. Будущее за иммерсивностью, слиянием цифрового и физического миров*. ЛитРес, Эксмо.

OPTIMIZING GOVERNANCE MECHANISMS FOR DUAL EDUCATION IN UZBEKISTAN'S HOSPITALITY SECTOR: AN EMPIRICAL AND COMPARATIVE ANALYSIS

Sardor Saidrasulov
https://doi.org/10.5281/zenodo.19220973

Abstract. *This study investigates the integration of dual education within Uzbekistan's rapidly expanding hospitality sector, focusing specifically on the coordination and governance mechanisms that determine its effectiveness. Employing a mixed-methods approach integrating survey data from 120 enterprises and 80 educational institutions with econometric modeling the paper evaluates the impact of dual education elements on labor productivity and workforce quality. The findings confirm a statistically significant positive relationship between work-based learning intensity and enterprise performance ($\beta = 0.42$, $p < 0.01$). However, a comparative analysis with Switzerland and Germany reveals structural gaps in Uzbekistan's approach, particularly regarding institutionalized social partnership, the legal framework for employer engagement, and research-driven curriculum development (Renold, Palayil, & Caves, 2025a; BIBB, 2023; SERI, 2022). Drawing on recent policy reforms, including Presidential Resolution No. PP-269 (2024) mandating a 70% practical training component in the third year of higher education programs (Ru'ziboyeva, 2025), the study proposes an evidence-based framework for strengthening dual education systems in emerging economies. The findings underscore that effective dual education requires not merely the adoption of structural elements but the construction of sustainable coordination platforms that foster genuine co-governance between educational institutions and industry stakeholders.*

Introduction

The tourism and hospitality sector constitutes a key driver of global economic development, contributing approximately 10% to global GDP and employment. In Uzbekistan, the sector has experienced unprecedented growth, with international tourist arrivals reaching 9.7 million in the first ten months of 2025—a 50% increase compared to the previous year (Uzbekistan State Committee on Statistics, 2025). This remarkable expansion, driven by strategic infrastructure investments, visa liberalization policies, and enhanced international connectivity, positions Uzbekistan as one of the world's fastest-growing tourism destinations (Ru'ziboyeva, 2025).

This sustained growth has significantly intensified the demand for a highly skilled workforce within the hospitality industry. The need for employees equipped with practical competencies, service-oriented skills, and knowledge of international standards has become increasingly urgent (Renold, Caves, & Palayil, 2024). According to recent analyses, staff turnover in the sector reached 22% in 2024, reflecting the pressures of rapid expansion and persistent skill mismatches (International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 2025). As a result, aligning vocational education and training (VET) systems with labor market requirements has emerged as a critical policy priority.

Despite these developments, a persistent mismatch exists between the competencies of graduates and the requirements of employers. Recent research highlights that while educational institutions emphasize theoretical knowledge, employers prioritize soft skills such as problem-solving, reliability, and teamwork—competencies best developed in workplace settings (Renold, Palayil, & Caves, 2025b). This disconnect has prompted policymakers to explore dual education as a mechanism for bridging the gap by integrating theoretical learning with practical workplace experience (Saidrasulov, 2024).

The present study aims to assess how coordination and management mechanisms can be improved to maximize the effectiveness of dual education in Uzbekistan's hospitality sector. Building on recent reforms, including Presidential Decree No. PP-269 (2024), which mandates a phased increase in practical training components—from 20% in the first year to 70% in the third year—this research evaluates the current state of dual education implementation and identifies pathways for strengthening institutional coordination (Ru'ziboyeva, 2025).

Literature Review

2.1 Theoretical Foundations

The theoretical foundation of dual education is grounded in human capital theory (Becker, 1993) and experiential learning, which emphasize the accumulation of both cognitive knowledge and practical competencies through workplace-based training. More recent scholarship has extended this framework by integrating social cognitive theory, demonstrating that work-integrated learning (WIL) not only develops technical skills but also shapes professional identities and sustainability-oriented mindsets (Boonkaew, Imjai, Agmapisarn, Sa-nguanwong, & Moghadas, 2025). Empirical evidence demonstrates that countries with well-established dual systems consistently achieve lower youth unemployment rates and higher levels of labor productivity (Cedefop, 2024). However, these outcomes are not solely the result of curriculum design; they are largely driven by the effectiveness of underlying governance and management mechanisms (Renold, Palayil, & Caves, 2025a).

2.2 Governance and Stakeholder Cooperation

In advanced dual education systems, the management framework is characterized by a high degree of institutional coordination between public authorities, vocational education providers, and private sector enterprises. Comparative research on six European countries—Germany, Austria, Switzerland, Denmark, Portugal, and Slovakia—reveals that the most successful systems are those where stakeholder cooperation is formalized through legal frameworks that guarantee participation rights, continuous dialogue, and trust-building mechanisms (SFUVET, 2024). This coordination is operationalized through clearly defined roles, legally binding training agreements, and shared responsibility for curriculum development, training delivery, and assessment.

The German system exemplifies this approach. Under the Vocational Training Act (BBiG), the Federal Government is responsible for the in-company training component, while the Federal States (Länder) manage vocational schools. Social partners—including employers, trade unions, and chambers of commerce—are legally mandated to participate in decision-making processes at all levels. The Federal Institute for Vocational Education and Training (BIBB) conducts research on labor market trends and provides evidence-based guidance for curriculum modernization (BIBB, 2023; BIBB, 2026).

Switzerland's system operates under a public-private partnership model codified in the Federal Act on Vocational and Professional Education and Training (VPETA). The Confederation (represented by SERI), the cantons, and professional organizations share responsibility for system governance. Professional organizations—the umbrella term for non-governmental stakeholders—are responsible for developing qualifications and ensuring economic relevance (SERI, 2022). This tripartite governance structure ensures that training remains demand-driven and responsive to industry needs.

2.3 Research and Innovation Mechanisms

Research and innovation play central roles in both systems. Switzerland's Swiss Federal University for Vocational Education and Training (SFUVET) provides training for VET instructors, conducts applied research, and implements pilot projects to adapt the system to new challenges (SFUVET, 2024). Germany's BIBB monitors trends in skills demand, modernizes curricula, and funds innovation initiatives to strengthen the attractiveness of vocational training (BIBB, 2023). These institutionalized research functions enable continuous adaptation to evolving labor market conditions—a capacity notably absent in Uzbekistan's current VET infrastructure.

2.4 The Case for Dual Education in Uzbekistan

For countries such as Uzbekistan, the adaptation of such governance models requires not only institutional reforms but also the development of sustainable coordination platforms that foster long-term collaboration between education providers and the hospitality industry. Recent studies underscore that the development of the tourism industry is closely tied to the quality of personnel training and the effective establishment of cooperation between stakeholders (Ru'ziboyeva, 2025). The recognition that "the quality of tourist services depends mainly on the human factor" (Ru'ziboyeva, 2025, p. 295) has driven recent policy initiatives, including the establishment of 30 higher education institutions specializing in tourism and hospitality, serving over 11,500 students (Uzbekistan State Committee on Statistics, 2025).

However, systemic problems persist. Research on Uzbek hospitality education reveals an overemphasis on theoretical instruction, weak digital integration, lack of simulation-based training, and limited ties with industry (International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 2025). These challenges underscore the need for a governance-focused reform agenda that addresses not only curriculum content but also the institutional mechanisms that enable sustained collaboration between education and industry.

3. Methodology

3.1 Data Collection

The empirical analysis draws upon primary survey data collected from 120 hospitality enterprises and 80 vocational education institutions across Uzbekistan. To complement the survey findings, secondary data were obtained from national statistical databases, international organizations, and recent policy documents, ensuring a comprehensive perspective on the sector's performance and training practices. The combination of primary and secondary sources provides both micro-level insights from individual enterprises and macro-level contextual understanding (Renold, Caves, & Palayil, 2024; Renold, Palayil, & Caves, 2025b).

3.2 Econometric Model (OLS)

To examine the relationship between dual education and labor productivity, an ordinary least squares (OLS) regression model is employed:

$$LP_i = \beta_0 + \beta_1 DE_i + \beta_2 GS_i + \beta_3 TR_i + \beta_4 SIZE_i + \varepsilon_i$$

where LP_{i} denotes labor productivity of enterprise i; DE_{i} represents the intensity of dual education implementation; GS_{i} captures the degree of green skills adoption; TR_{i} reflects investment in training; and $SIZE_{i}$ accounts for firm size. ε_{i} denotes the error term. This specification allows for an assessment of how dual education, together with complementary practices, influences enterprise-level productivity.

3.3 Panel Data Model (Fixed and Random Effects)

To account for firm-specific heterogeneity and temporal dynamics, the analysis is extended using panel data techniques:

$$LP_{it} = \alpha + \beta_1 DE_{it} + \beta_2 GS_{it} + \beta_3 TR_{it} + \mu_i + \lambda_t + \varepsilon_{it}$$

Here, LP_{it} represents labor productivity for firm i at time t; μ_{i} captures unobserved firm-specific effects, and λ_{t} controls for time-specific effects. Both fixed effects (FE) and random effects (RE) estimations are considered, with model selection guided by Hausman test assumptions to determine the most appropriate specification (Hausman, 1978).

Hypothesis Testing

The empirical investigation is structured around the following hypotheses:

- H1: The level of dual education implementation positively affects labor productivity in hospitality enterprises.
- H2: The integration of green skills significantly enhances service quality and operational efficiency.
- H3: Firms with structured training and mentorship systems exhibit higher employee retention rates.
- H4: Strong coordination mechanisms between educational institutions and enterprises improve workforce readiness.

Regression results provide statistically significant support for H1 and H2, while H3 and H4 are corroborated through a combination of quantitative and qualitative evidence (Renold, Caves, & Palayil, 2024; Renold, Palayil, & Caves, 2025b).

Results and Discussion

5.1 Statistical Overview of Uzbekistan (2023–2025)

Tourism sector indicators reveal remarkable expansion. Tourist arrivals increased from approximately 7 million in 2023 to 9.7 million in the first ten months of 2025—a 50% increase year-on-year (Uzbekistan State Committee on Statistics, 2025). Employment within the sector exceeds 300,000 individuals, underscoring its growing significance for the national economy. Service export revenues are projected to reach $4.4 billion in 2025, reflecting the sector's contribution to economic diversification (Ru'ziboyeva, 2025).

5.2 Regression Results

The OLS estimation yields the following results:

Variable	Coefficient	t-Statistic	Significance
Dual Education (DE)	0.42	3.85	***
Green Skills (GS)	0.31	2.97	**

Training (TR)	0.28	2.45	**
Firm Size (SIZE)	0.15	1.88	*
R^2	0.62		

*Note: *** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.10*

The findings indicate that dual education exerts the strongest influence on labor productivity. Green skills adoption and training investments also have significant positive effects, whereas firm size shows a moderate association.

Critical Analysis: The strength of the DE coefficient aligns with recent international research demonstrating the positive impact of work-integrated learning on student competencies. A study of 409 hospitality students in Thailand found that work-integrated learning had significant positive effects on both green mindset and sustainable hospitality competencies, with green mindset serving as a critical mediating pathway (Boonkaew et al., 2025). Similarly, research on Italian hotels confirms that green training positively influences green service innovation, with organizational learning capability and human capital serving as pivotal mediators (Saira, Ashfaq, Iuu, & Wang, 2025).

However, the causality of this relationship warrants scrutiny. The positive association between dual education and productivity may reflect selection effects: more productive firms—those with stronger management and greater resources—may be more likely to implement structured training programs. The panel data analysis partially addresses this by controlling for firm-specific heterogeneity, but longitudinal research is needed to establish causality definitively.

5.3 Comparative Benchmark Analysis

When benchmarked against Switzerland and Germany, substantial differences in system maturity are observed. In Switzerland, approximately two-thirds of students participate in dual education programs, supported by robust institutional frameworks where professional organizations are legally responsible for qualification development (SERI, 2022). Germany demonstrates similar characteristics, with mandatory employer participation, chamber oversight of examinations, and a dedicated research institute (BIBB) providing evidence-based guidance for policy and curriculum modernization (BIBB, 2023).

In contrast, Uzbekistan is at an early stage of implementation, characterized by limited enterprise involvement and developing coordination mechanisms. Recent surveys indicate that while 79% of education institutions offer some form of training in collaboration with companies, 61% of hotels offer no structured training—a fundamental asymmetry in the education-employment nexus (Renold, Palayil, & Caves, 2025b). This disconnect reflects the absence of institutionalized social partnership: whereas Swiss and German systems have legally mandated cooperation structures (SFUVET, 2024), Uzbekistan's current framework relies on voluntary, bilateral arrangements that are inherently unstable.

Critical Analysis: The governance deficit in Uzbekistan's system is particularly evident in the limited role of industry associations. In Switzerland, professional organizations are responsible for "the development of qualifications and they ensure the involvement of the economy" (SERI, 2022, p. 12). In Uzbekistan, while the Association of Cooks has engaged in international cooperation and emphasized the importance of dual education (Chefs Association

of Uzbekistan, 2025), the broader infrastructure for collective employer engagement remains underdeveloped. The absence of legally mandated roles for sectoral associations in curriculum development, standard-setting, and quality assurance represents a fundamental constraint on system development.

5.4 Green Skills and Sustainability Competencies

The significant positive relationship between green skills adoption and enterprise performance ($\beta = 0.31$, $p < 0.05$) underscores the relevance of sustainability-focused training. This finding aligns with recent scholarship demonstrating that green service innovation is pivotal for meeting stakeholder demands and improving environmental sustainability across the hospitality and tourism industry (Saira et al., 2025).

For Uzbekistan, the integration of green skills into dual education programs is particularly timely. As the country positions itself as a sustainable tourism destination, hospitality businesses are increasingly expected to adopt eco-friendly practices, from efficient resource utilization to waste reduction and energy conservation (UNESCO-ILO, 2023). The development of a green mindset among hospitality students—cultivating eco-centric attitudes, strengthening pro-environmental intentions, and encouraging resource conservation behaviors—can significantly influence real-world practices in hospitality settings (Boonkaew et al., 2025). The current reforms, which mandate increasing proportions of practical training (Ru'ziboyeva, 2025), provide an opportunity to embed sustainability competencies into work-based learning experiences.

5.5 Institutional Fragmentation and the Need for System Coherence

The survey findings reveal that Uzbekistan's hospitality education landscape is characterized by institutional diversity without systemic coherence. Monocenters (Vocational Skills Centers) focus on short-term, practical courses for adults; universities emphasize academic and managerial programs; and VET colleges (Technikums) provide specialized, applied training for secondary-level students (Renold, Palayil, & Caves, 2025b). This fragmentation reflects deeper structural issues rooted in the Soviet legacy of centralized, siloed vocational education (UNESCO-ILO, 2023).

Recent policy reforms have begun to address this fragmentation. Presidential Resolution No. PP-269 (2024) mandates the establishment of a three-year higher education system for tourism and hospitality, with a progressive increase in practical training components: 20% in the first year, 50% in the second, and 70% in the third (Ru'ziboyeva, 2025). This "block-module" system represents a significant step toward integrating theoretical and practical learning. However, the effectiveness of this reform will depend on the parallel development of institutional coordination mechanisms—including clear role definitions, quality assurance frameworks, and support structures for workplace trainers (Saidrasulov, 2024).

Policy Recommendations

Based on the empirical findings and comparative analysis, the following recommendations are proposed:

6.1 Institutionalize Social Partnership

The primary governance deficit in Uzbekistan's dual education system is the absence of institutionalized social partnership. Following the Swiss and German models (SERI, 2022; BIBB, 2023), Uzbekistan should establish legal frameworks that grant industry associations—including the Association of Hoteliers and the Association of Cooks—formal roles in

curriculum development, occupational standard-setting, and certification. These associations should be empowered to act as collective representatives of employer interests, reducing the transaction costs associated with bilateral firm-by-firm cooperation (Renold, Palayil, & Caves, 2025a).

6.2 Establish a Research and Innovation Function

The absence of a dedicated research institution for VET represents a critical weakness. Following the German BIBB (BIBB, 2023) and Swiss SFUVET (SFUVET, 2024) models, Uzbekistan should establish a research institute with a mandate to monitor labor market trends, evaluate program effectiveness, and provide evidence-based guidance for curriculum modernization. This institute should be structured as a collaborative venture between the Ministry of Higher Education, Science and Innovation, industry associations, and education providers.

6.3 Strengthen Work-Integrated Learning Quality

The positive relationship between dual education and productivity underscores the importance of high-quality work-based learning. However, the effectiveness of WIL depends on structured support mechanisms, including qualified in-company trainers, mentorship systems, and quality assurance frameworks (Boonkaew et al., 2025). Uzbekistan should develop certification programs for workplace trainers, establish clear quality standards for training enterprises, and create incentives for employer participation in dual education programs (Saidrasulov, 2024).

6.4 Integrate Green Skills Across Curricula

The significant positive effect of green skills on enterprise performance suggests that sustainability competencies should be systematically integrated into dual education programs. Following recent international research demonstrating the mediating role of green mindset in developing sustainable hospitality competencies (Boonkaew et al., 2025; Saira et al., 2025), Uzbek institutions should embed sustainability principles across both theoretical and practical components of training, aligning with Cedefop's (2024) guidance on green skills in VET systems.

6.5 Develop Clear Career Pathways

The fragmentation of Uzbekistan's education landscape limits the development of coherent career pathways in the hospitality sector. Following the Swiss model, which distinguishes between academic universities and Universities of Applied Sciences while maintaining permeability between tracks (SERI, 2022), Uzbekistan should clarify the roles of different institution types and establish mechanisms for credit transfer and recognition of prior learning (UNESCO-ILO, 2023).

Conclusion

This study demonstrates that dual education represents a viable strategy for enhancing workforce skills in Uzbekistan's hospitality sector. The empirical results confirm a statistically significant positive relationship between work-based learning intensity and enterprise performance, while the positive association between green skills adoption and productivity underscores the relevance of sustainability-focused training.

However, the effectiveness of dual education depends fundamentally on the quality of governance mechanisms. Comparative analysis with Switzerland and Germany reveals that Uzbekistan's system lacks the institutionalized social partnership, legal frameworks for

employer engagement, and research-driven innovation functions that characterize mature dual education systems (Renold, Palayil, & Caves, 2025a; SERI, 2022; BIBB, 2023). The recent policy reforms, including Presidential Resolution No. PP-269 (2024), provide a foundation for progress, but their success will depend on parallel investments in institutional capacity (Ru'ziboyeva, 2025).

The study contributes to the development of an evidence-based framework for strengthening dual education systems in emerging economies. By moving beyond structural adoption to governance-focused reform, Uzbekistan can build a dual education system that not only addresses current skills gaps but also adapts dynamically to evolving industry requirements. Future research should focus on longitudinal analysis of training outcomes, comparative studies of employer association development, and investigation of the conditions that enable successful policy transfer across institutional contexts.

REFERENCES

1. Becker, G.S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education* (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
2. BIBB (Federal Institute for Vocational Education and Training). (2023). *Vocational Education and Training in Germany: A Long-Term Perspective*. Bonn: BIBB Press.
3. BIBB (Federal Institute for Vocational Education and Training). (2026). Stakeholder Cooperation in Apprenticeship Systems. Retrieved from https://www.bibb.de/en/145992.php
4. Boonkaew, S., Imjai, N., Agmapisarn, C., Sa-nguanwong, T., & Moghadas, S. (2025). Developing Sustainable Hospitality Competencies for Gen Z Hospitality Management Students: Matters of Work-Integrated Learning and Green Mindset. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*.
5. Cedefop (European Centre for the Development of Vocational Training). (2024). *Green Skills in VET Systems: Evidence and Policy Insights*. Luxembourg: Publications Office of the EU.
6. Chefs Association of Uzbekistan. (2025). Association of Cooks of Uzbekistan at the International Round Table in Almaty. Retrieved from https://www.chefs.uz/news-single-en.php?id=25
7. Hausman, J.A. (1978). Specification Tests in Econometrics, *Econometrica*, 46(6), 1251–1271.
8. International Multidisciplinary Journal for Research & Development. (2025). Imbalance Between Theory and Practice in the Training of Hospitality Personnel in Uzbekistan.
9. Renold, U., Caves, K.M., & Palayil, M.A. (2024). *Skills Shortage and Training Trends: Results of a Study on Employers' Willingness to Train in the Hospitality Sector in Uzbekistan*. CES Studies No. 46. ETH Zurich.
10. Renold, U., Palayil, M.A., & Caves, K.M. (2025a). *Phase 1 Reflection Report: Support to TVET Reforms in Uzbekistan*. CES Studies No. 61. ETH Zurich Research Collection. DOI:10.3929/ethz-c-000790252.
11. Renold, U., Palayil, M.A., & Caves, K.M. (2025b). *Mapping the Education Landscape: Results of a Study on Education Providers' Training in the Hospitality Sector in Uzbekistan*. CES Studies No. 57. ETH Zurich.

12. Ru'ziboyeva, D.A. (2025). Opportunities for Improving the System for Training Staff in the Tourism Field and Expanding International Cooperation. *Journal of Applied Science and Social Science*, 1(6), 294–297.
13. Saidrasulov, S. (2024). *Guidelines for Dual Education Based on the Swiss VET Experience*. Tashkent: Complex Print. ISBN 978-9910-9196-1-9.
14. Saira, B., Ashfaq, M., Iuu, T.T., & Wang, D. (2025). Does Green Training Foster Green Service Innovation? The Influence of Organizational Learning Capability and Human Capital. *International Journal of Hospitality Management*.
15. SERI (State Secretariat for Education, Research and Innovation). (2022). *Vocational and Professional Education and Training in Switzerland – Facts and Figures*. Bern: SERI.
16. SFUVET (Swiss Federal University for Vocational Education and Training). (2024). Participation Rights, Continuous Dialogue and Trust: Pillars of Cooperation in Countries with a Dual Vocational Training System. *Zenodo*.
17. UNESCO-ILO. (2023). *Transforming Technical and Vocational Education and Training: Learning for All in the Digital Era*. Paris: UNESCO Publishing.
18. Uzbekistan State Committee on Statistics. (2025). *Tourism Sector Report 2023–2025*. Tashkent: State Statistical Agency.

APPLICATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE MANAGEMENT OF STRATEGIC OPERATIONS IN CONSTRUCTION MATERIALS INDUSTRY ENTERPRISES

Ubaydullayev Mukhammadjon Abdusamad ogli
Kokand State University
ORCID: 0009-0004-9406-1927
https://doi.org/10.5281/zenodo.19313004

Abstract. Purpose: *The purpose of this study is to scientifically substantiate the methods of using digital technologies to improve management strategies in construction materials industry enterprises.*

Methods: *The research employs a systematic analysis of existing management practices, comparative evaluation of digitalization tools such as ERP, CRM, IoT, and Big Data analytics, as well as expert assessments of enterprise performance indicators.*

Results: *The study identifies key digital technologies that enhance operational efficiency, optimize resource utilization, and accelerate strategic decision-making processes. A digital management model tailored to the construction materials industry is proposed.*

Conclusions: *Implementation of digital technologies significantly improves the effectiveness of management strategies in construction materials enterprises. The proposed model provides practical guidance for integrating digital solutions into enterprise management systems.*

Keywords: *Digital transformation, Construction materials industry, Management strategies, ERP systems, Industry 4.0, IoT, Big Data analytics.*

INTRODUCTION.

In recent years, the global economy has been undergoing digital transformation processes that significantly impact all sectors, including industrial enterprise management. The widespread implementation of digital technologies, automation of production and management processes, and data-driven decision-making mechanisms are among the most pressing issues today. From this perspective, developing management strategies in construction materials industry enterprises using modern digital solutions has both scientific and practical importance.

The construction materials industry is a key sector of the economy, closely linked to infrastructure development, investment activity, and urbanization processes. Enhancing production efficiency, optimizing resource utilization, and rapidly adapting to market demand are essential directions in enterprise management within this sector. However, practice shows that many enterprises still lack sufficient digitalization of management systems, negatively affecting decision-making speed and quality.

Recent scientific studies extensively investigate the role of digital technologies, including Enterprise Resource Planning (ERP) systems, Customer Relationship Management (CRM) systems, Big Data analytics, and the Internet of Things (IoT), in enterprise management. These technologies enable process optimization, cost reduction, logistics improvement, and informed strategic decision-making. Nevertheless, the mechanisms of implementing these technologies and their impact on management strategies in the construction materials industry have not been systematically studied.

The purpose of this study is to scientifically substantiate methods of using digital technologies to improve management strategies in construction materials industry enterprises. To achieve this goal, the theoretical foundations of digital transformation are analyzed, the current state of management systems is evaluated, and a practical management model based on modern digital solutions is proposed.

RESEARCH MATERIALS AND METHODOLOGY.

Ayokunle O. Olanipekun and Monty Sutrisna (2021) Olanipekun and Sutrisna conducted a comprehensive study on the state of digital transformation in the construction industry. They performed a systematic literature review of 36 publications from 2016–2020, analyzing the use of digital technologies such as BIM, IoT, and integrated systems. Their research highlighted the effectiveness of digital tools in improving operational efficiency and strategic management. The study also identified key components of the digital transformation process and suggested strategic approaches to overcome challenges in implementation. This work provides a fundamental basis for understanding the role of digital technologies in construction management.

K. K. Naji et al. (2024) Naji and colleagues examined the status of digital transformation in building construction, focusing on technologies, policies, and infrastructure. The study evaluated the effectiveness of digital solutions such as BIM, AR/VR, IoT, and data management systems in construction processes. It also outlined methodological recommendations for overcoming obstacles in digital adoption. Their findings provide insights into the practical and strategic implementation of digital technologies in construction enterprises.

Azamat Metyakubov (2024) Metyakubov's research analyzed the impact of digital transformation and green technologies on sustainable development in the construction materials sector in Uzbekistan. His study demonstrated that digitalization significantly reduces energy consumption and waste while highlighting the potential for implementing IoT and AI technologies. The research emphasizes practical pathways for enhancing efficiency and sustainability through digital management systems.

Asliddin Abdullayev (2024) Abdullayev investigated digitalization strategies in construction materials manufacturing enterprises. His work focused on the implementation of automated management systems and analytical tools to optimize resource allocation, quality control, and monitoring processes. Using real-life examples from Uzbek enterprises, the study provided practical guidance on integrating digital solutions into management systems to improve operational efficiency.

1. Research Approach

This study focuses on evaluating the effectiveness of digital technologies in improving management strategies in construction materials industry enterprises. The following scientific approaches were applied:

1. **Systematic analysis** – The management processes and strategic components of construction materials enterprises were studied. Efficiency indicators such as production volume, resource utilization, costs, and product quality were analyzed.
2. **Comparative analysis** – The performance of enterprises with and without digital technology implementation was compared. For example, VTB Bank and selected industrial enterprises were analyzed before and after ERP system implementation.

3. **Expert assessment** – Experts and managers evaluated the effectiveness of ERP, CRM, IoT, and Big Data technologies.

2. Data Sources

- **Internal enterprise reports** – production statistics, resource consumption, costs, and efficiency indicators (e.g., VTB Bank, "UzStroyMaterials" construction materials enterprise, 2022–2023).
- **Government statistics** – Uzbekistan State Committee on Statistics, industrial production indicators.
- **Scientific and practical literature** – Studies on ERP, CRM, IoT, and Big Data technologies (Industry 4.0, Construction Materials Journal, 2019–2025).

3.Analysis Methods and Indicators

Analysis Type	Description	Example
Efficiency measurement	Production volume / resource consumption	Production efficiency increased by 12% in the enterprise after ERP implementation
Decision-making speed	Time to make strategic decisions	Decision-making shortened from 3 days to 1 day using Big Data analytics
Resource utilization	Raw materials and energy consumption	Energy consumption reduced by 8% through IoT devices
Digitalization index	0–1 scale (1 = fully digitalized)	Enterprise integrating ERP + CRM + IoT + Big Data scored 0.87

4. Research Stages

1. Theoretical analysis – Studied the impact of digital transformation on management and strategic management models.
2. Enterprise selection and data collection – Selected VTB Bank and a construction materials enterprise; relevant data were collected.
3. Comparison and expert assessment – Analyzed digitalized vs non-digitalized cases; experts evaluated results.
4. Model development – Proposed a digital management model tailored to the construction materials industry.

5. Verified Examples

ERP System: At VTB Bank, operational processing time reduced from 5 days to 2.5 days after ERP implementation (50% efficiency improvement).

IoT and Energy Monitoring: At UzStroyMaterials, IoT sensors optimized energy consumption, reducing electricity usage by 8%.

Big Data Analytics: Enterprises improved demand forecasting, reducing inventory costs by 12%.

RESULTS.

1. Production Efficiency

Enterprise	Before Digital Systems	After Digital Systems	Efficiency Increase (%)
VTB Bank (ERP)	1,000 operations/month	1,500 operations/month	50%

Enterprise	Before Digital Systems	After Digital Systems	Efficiency Increase (%)
UzStroyMaterials (IoT + ERP)	1,200 tons/month	1,350 tons/month	12.5%

2. Resource Utilization

Enterprise	Energy Efficiency (kWh/month)	Change (%)
UzStroyMaterials	50,000	46,000
VTB Bank	12,000	12,000

3. Decision-Making Speed

Enterprise	Before	After	Improvement (%)
VTB Bank	5 days	2.5 days	50%
UzStroyMaterials	4 days	1 day	75%

4. Digitalization Index

Enterprise	ERP	CRM	IoT	Big Data	Index (0–1)
VTB Bank	+	+	-	+	0.75
UzStroyMaterials	+	+	+	+	0.87

5. Summary of Results

- Digital technologies increased production efficiency by 12–50%.
- Resource consumption decreased by 5–8%.
- Decision-making speed improved by 50–75%.
- Digitalization index ranged from 0.75 to 0.87, reflecting enterprise readiness for digital transformation.

DISCUSSION.

1. **Analysis of Results:**

The study shows that implementing digital technologies in construction materials enterprises improves production efficiency, optimizes resources, and accelerates strategic decision-making. ERP systems increased operational speed, while IoT devices enhanced resource management. Big Data analytics shortened decision-making from 4 days to 1 day, increasing adaptability.

2. **Comparison with International Studies:**

- Kamble et al. (2021) reported 10–30% efficiency improvement in enterprises with ERP and IoT systems.
- Li et al. (2020) found 5–12% cost reduction through Big Data analytics.
- Gartner (2022) highlighted the importance of digital transformation in accelerating informed decision-making.

These results confirm that digital technologies significantly enhance enterprise management in Uzbekistan as well.

3. **Practical Recommendations:**

- Implement ERP for operational automation.
- Use IoT sensors for resource monitoring.

- Apply Big Data analytics for informed decision-making.
- Employ digitalization index to assess readiness and guide transformation.

4. **Scientific Contribution:**

The study proposes a **digital management model tailored to construction materials enterprises**, providing a scientific and practical framework for improving strategic management.

CONCLUSION.

This study demonstrates that **digital technologies play a crucial role in enhancing management strategies** in construction materials industry enterprises. Key findings include:

1. **Increased production efficiency**: ERP and other digital solutions improved operational speed by 12–50%.
2. **Optimized resource utilization**: IoT monitoring reduced energy and material consumption by 5–8%.
3. **Accelerated strategic decision-making**: Big Data analytics shortened decision-making time by 50–75%.
4. **High digitalization index**: Integration of ERP, CRM, IoT, and Big Data shows enterprise readiness for digital transformation.

Scientific novelty: A digital management model tailored to construction materials enterprises was developed and empirically validated.

Practical implications: Enterprises can implement ERP and CRM systems, monitor resources via IoT, utilize Big Data analytics, and follow a phased digitalization approach to improve management strategies and competitiveness.

REFERENCES

1. Ministry of Construction and Housing and Communal Services of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Annual Report – Indicators of the Construction Materials Industry*. Tashkent.
2. State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. (2024). *Statistical Data on Industrial Indicators*. Tashkent: State Statistics Committee Publication.
3. Koparan, B. (2025). Digital Transformation in the Construction Industry: A Literature-Based Evaluation. International Journal of New Horizons in the Sciences, 3(1), 53–63. This research presents a systematic literature evaluation of digital technologies such as BIM, IoT, AR/VR, and AI in the construction industry and examines their effects on project efficiency, cost control, and schedule planning.
4. El Jazzar, M., Schranz, C., Urban, H., & Nassereddine, H. (2021). Integrating Construction 4.0 Technologies: A Four-Layer Implementation Plan. Frontiers in Built Environment, Volume 7, Article 671408. doi:10.3389/fbuil.2021.671408. This study proposes a comprehensive framework for Construction 4.0 implementation by identifying nine key technologies (e.g., iBIM, IoT, Big Data) and outlining their integration roadmap across project life cycles.
5. Metyakubov, A. (2024). The Impact of Green Technologies and Digital Transformation on Sustainable Development in the Construction Materials Industry. Green Economy and Development (GED) Journal, DOI:10.5281/zenodo.17549142. This article analyzes how green technologies and digital transformation affect sustainable development in Uzbekistan's construction materials sector, showing measurable improvements in energy efficiency and environmental impact.

6. Abdullayev, A. (2025). Digitalisation Directions in Construction Materials Manufacturing Enterprises. Green Economy and Development (GED) Journal, DOI:10.5281/zenodo.15863908. This study assesses the application of digital solutions (IT platforms, automated systems) to optimize resource distribution, quality control, and monitoring in construction materials production, with a focus on a localized Uzbek context.
7. Nurmukhammadov, I. (2025). ERP Integration and Its Impact on Business Process Efficiency in Industrial Enterprises. Green Economy and Development (GED) Journal, DOI:10.5281/zenodo.16362472. This paper investigates the integration of ERP systems into industrial enterprise processes and evaluates their impact on management effectiveness and operational performance in Uzbekistan.
8. To‘qliyev, A. (2024). Digital Transformation and Financial Management Automation in Industry. Green Economy and Development (GED) Journal, DOI:10.5281/zenodo.15211132. This article examines digital transformation strategies — including ERP, AI, Big Data, and blockchain — in industrial financial management and discusses theoretical and practical mechanisms for efficiency improvement.
9. Ubaydullayev, M. A. (2025). *The Role of Construction Materials Industry Enterprises in the Economy of Uzbekistan*. Green Economy and Development, February 25, 2025. ISSN 2992-8982.
10. Ubaydullayev, M. A. (2025). *Innovative Management Methods in Construction Materials Industry Enterprises*. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Smart Technologies and Innovative Approaches in Research: Building a Digital Future”, February 22, 2025.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ СОҲАСИ МАРКЕТИНГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Ҳасанова Гулбиби Абдурашидовна
Тошкент шаҳридаги Сингапур менежментни
ривожлантириш институти таянч докторанти
https://doi.org/10.5281/zenodo.19313043

Аннотация. *Мазкур мақолада Ўзбекистонда рақамли туризмни ривожлантириш имкониятлари баён этилган. Рақамли туризм нафақат пулни, балки асабни ва қимматли вақтингизни тежашнинг ажойиб усули бўлиб, саёҳатчиларга саёҳатдан олдин, саёҳат давомида ва ундан кейин тақдим этиладиган электрон хизматлардир. Шунингдек, глобал туризм индустриясининг ривожланиш тенденцияларидан бири Интернет технологияларининг ривожланиши туризм индустриясини ҳам четлаб ўтмаётгани каби масалалар ҳамда мавзуга оид адабиётлар таҳлили билан биргаликда муаллифнинг фикр-мулоҳазалари, хулоса ва таклифлари берилган.*

Калит сўзлар: *туризм, рақамли туризм, туризм инфотузилмаси, хизматлар иқтисодиёти, рақамли иқтисодиёт, туризм маркетинги, диверсификация, стратегия, ихтисослаштириш, ташқи ва ички туризмни ривожлантириш.*

Мамлакатимизда замонавий ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш, электрон давлат хизматларини кўрсатишнинг яхлит тизимини яратиш, давлат органларининг аҳоли билан мулоқот қилишининг янги механизмларини жорий этиш юзасидан катта ишлар олиб бориляпти. Иқтисодий муносабатлар тизимига инновацияларни жорий қилиш билан бир қаторда Ўзбекистонда рақамли маконни шакллантириш ҳамда рақамли иқтисодиётни иқтисодий-ижтимоий жиҳатдан илмий тадқиқ этиш заруратини белгилаб берди.

Бугунги кунда рақамли иқтисодиётни жорий қилиш ва такомиллаштириш масалалари ҳар бир ривожланиб бораётган давлатнинг устувор ва муҳим вазифасига айланиб бормоқда. Республикамиз Марказий Осиёнинг энг йирик туристик масканларидан бири сифатида иқтисодиётнинг мазкур тармоғини ривожлантиришда катта потенциалга эга ҳисобланади.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда туризм соҳасидаги норматив-ҳуқуқий базанинг янада ривожлантирилиши, туристик инфратузилма ривожи, сайёҳлик салоҳияти тарғиботи, кадрлар салоҳиятини кучайтиришга катта эътибор қаратилди. Бу каби амалга оширилаётган туризм соҳасидаги ислоҳотлар албатта туристлар сонини оширишга хизмат қилади.

Ҳозирги босқичда глобал туризм индустриясининг ривожланиш тенденцияларидан бири Интернет технологияларининг ривожланиши, бошқача айтганда, туризмнинг замонавий ривожланиши рақамли иқтисодиётда кечмоқда. Яъни рақамлаштириш жараёни жуда кўплаб соҳалар каби туризм индустриясини ҳам четлаб ўтмади. Потенциал сайёҳлар томонидан веб-ресурслардан кенг фойдаланиш рақамли туризм пайдо бўлишига, мижозларга саёҳат йўналишини ва туризм соҳасидаги қарорларни қабул қилишга ёрдам берадиган тавсияларни ишлаб чиқиш учун интеллектуал веб-сервисларнинг ривожланишига олиб келди. Жумладан,

Республика иқтисодиётида туризмни стратегик даражага кўтариш, ички туризм хизматларини диверсификация қилиш ва ҳажмини кескин кўпайтириш, фуқароларни мамлакатимизнинг туризм салоҳияти билан таништириш учун зарур шарт-шароитлар яратиш, тақдим этилаётган туризм хизматлари сифатини яхшилаш ва жаҳон бозорларида рақобатбардошлигини ошириш, туризм соҳасида фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектлари учун қўшимча имкониятлар яратиш, замонавий хизматлар инфратузилмасини жадал ривожлантириш мақсадида электрон платформа ва мобил иловалардан фойдаланиш белгиланган.

Сўнгги йилларда мамлакат миллий иқтисодиётининг стратегик тармоқларидан бири сифатида туризмни ривожлантириш бўйича комплекс чора-тадбирлар изчил амалга оширилмоқда, бу эса унинг тез ривожланиши, янги иш ўринларини яратиш, даромадларни кўпайтириш, аҳоли турмуш даражаси ва сифатини юксалтириш, шунингдек, инвестицион жозибадорлигини оширишга қаратилган. Шуни таъкидлаш лозимки, туризм соҳасида рақамли трансформациянинг муҳим тенденциялари пайдо бўлмоқда ва ушбу технологияларнинг туризм маҳсулотлари ва хизматларига интеграцияси рақамли туризмга олиб борадиган инновацион жараённинг асосий элементи саналади.

Туризм саноатининг ҳозирги ҳолати кўп жиҳатдан Интернет тармоғига уланиш, тармоқ орқали тақдим этиладиган электрон транзакциялар ва хизматларга боғлиқ, шу муносабат билан рақамли ечимлардан фойдаланишни кенгайтириш сайёҳлик корхоналарини бизнес эҳтиёжларига мослаштириш учун зарур шартдир. Шунга ўхшаш вазият иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида ҳам содир бўлаётганлиги аниқ, аммо шуни таъкидлаш керакки, туризм саноати ўзига хослиги билан бошқа соҳалардан ажралиб туради, шунинг учун бу ерда Интернет технологияларидан фойдаланиш зарурати ортиб бормоқда.

“Internet live stats” маълумотига кўра, бугунги кунда дунёда қарийб 5,3 миллиард киши Интернет-ресурсларидан фойдаланиш имкониятига эга. Улар томонидан бир кунда 178 миллиарддан ортиқ электрон хатлар юборилмоқда, 5,5 миллиарддан ортиқ гугл орқали қидирувлар амалга оширилмоқда, 549,5 миллиондан ортиқ хабар твиттер орқали жўнатилмоқда, 5,2 миллиарддан ортиқ видео ютуб орқали томоша қилинмоқда, 63,7 миллиондан ортиқ расмлар инстаграм орқали юклаб олинмоқда ва эътиборли жиҳати бу рақамлар кун сайин янада ортиб бормоқда.

Шу билан бирга, Интернет фойдаланувчилари турли ёшдаги, турлича даромадли ва ижтимоий мавқега эга бўлган одамлардир. Шуниси қизиққи, Интернет ресурсларидан фаол фойдаланувчилар орасида ҳар йили ижтимоий тармоқларда мулоқот қиладиган ва маълумот қидириш учун Интернетдан фойдаланадиган кекса одамлар кўпайиб бормоқда.

Жаҳон тенденциясига ҳамоҳанг равишда Ўзбекистонда ҳам интернет фойдаланувчиларининг умумий сони 27,2 миллиондан ошди. Шундан мобил интернет фойдаланувчилари сони 25,3 миллион кишини ташкил этмоқда. Бугунги кунга келиб 95 фоиз аҳоли масканлари мобил интернет билан қамраб олинган, 54 фоиз уй хўжаликларига юқори тезликдаги интернетга уланиш имкони яратилган. Шунингдек, мобил алоқа база станциялари сони ошириши ва маълумотлар ўтказиш халқаро тармоғининг ўтказувчанлик қобилияти янада тезлашмоқда.

Бу мамлакатимиз иқтисодиётидаги рақамлашув кўрсаткичлари Ўзбекистонда рақамли туризмни ривожлантириш заруратини юзага чиқармоқда. Туризмни жадал ривожлантириш, туристларга муносиб инфратузилма яратиш, хизматлар сифатини янада ошириш,

ҳудудларнинг туристик салоҳиятидан унумли фойдаланиши ва янги иш ўринлари ташкил этиш, миллий туризм маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун аниқ мақсадга йўналтирилган ишлар давом эттирилмоқда.

Ўзбекистонда туризмни янада тараққий эттириш учун зарурий туризм инфратузилмаси билан биргаликда туризм инфотузилмасини ҳам такомиллаштириш зарур. Туристик инфотузилма – туризмга таалуқли барча турдаги хизматлар тўғрисидаги маълумотлар мажмуасидир. Т

уризм ривожига таалуқли барча соҳаларда инновацион маълумот олиш манбаларини жорий қилиш ва уларни жадал такомиллаштириш рақамли маконни шакллантириб, ундан самарали фойдаланиш нафақат маҳаллий саёҳатчилар, балки хорижий сайёҳлар учун ҳам муҳим омиллардан бири саналади. Бунда хизматлар тўғрисидаги нафақат анъанавий шаклдаги буклет, флаер, варақа, брошюра ва баннерларни тайёрлаш, балки рақамли кўринишдаги веб саҳифа ва порталлар, ижтимоий тармоқлар (Facebook, Instagram,...)даги саҳифалар, мессенжер (WhatsApp, Telegram)лардаги канал ва ботлар, видео портал (You Tube, Rutube, Mytube)лардаги профиллар, смартфон ва планшетлар учун мобил илова ва QRкодларга устуворлик берилади.

Туристик бизнесни рақамлаштириш шароитида мижоз ўзи маълум бир тур ҳақида маълумот қидиради, маълум бир компанияни танлайди ва хизматларнинг нархларини таққослайди. Жараён мижозга ўзи ёқтирган турни сотиб олиш ва хизматларни куну-тун тақдим этади, бу эса хизмат сифатини яхшилайди ва мижознинг қониқишини оширади.

Рақамли туризм технологияга асосланган қидирувлар асосида саёҳат тўғрисидаги маълумотларнинг мавжудлиги ва хилма-хиллиги, айнан бир дестинация ҳақида ундан фойдаланганларнинг фикр-мулоҳазалари, фото сурат ва видео роликлари ўша манзилни танлаш ёки танламасликка қарор қабул қилишга, режалаштиришга ҳамда уни амалга оширишга ёрдам беради. Мамлакатимизда рақамли туризмни ривожлантиришнинг қуйидаги устувор йўналишларини белгилаб олиш мақсадга мувофиқдир:

Туристик инфратузилма билан биргаликда туристик инфотузилмани ривожлантириш.

мамлакатимиздаги туроператор ва турагентлар, мехмонхона ва ресторанлар, транспорт ва бошқа хизмат кўрсатувчи туристик корхоналарнинг мутахассис ва ходимларини бугунги кундаги рақобатбардошлигини ошириш мақсадида, рақамли маркетинг, электрон бизнес имкониятлари, Google Analitics, Яндекс. Метрика, Ижтимоий медиа, Facebook, Instagram, WhatsApp, Telegram имкониятлари, e-mail маркетинг, мобил маркетинг (QR код, мобил илова), интернет рекламанинг инновацион усуллари каби рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологиялари бўйича маҳаллий соҳа мутаҳассислари ва хорижий экпертларнинг ўқув семинарлари ва тренингларида мунтазам қатнашишини таъминлаш зарур. Натижада тренингларда замонавий билимларни эгаллаган ходимлар ўз фаолиятларидаги камчиликларни аниқлаб, уларни бартараф этиш ва ҳамда истиқболли амалий тавсия ва таклифлар ишлаб чиқиб, соҳаларини яна ривожлантира олишади.

Мамлакатимиздаги туристик корхона, ташкилот ва муассасаларнинг иқтисодий муносабат ва бошқарув соҳасида замонадан ортда қолишини бартараф этиш учун истеъмолчилар билан коммуникация қилиш, электрон тўловларнинг янги шаклларини жорий этиш орқали секин асталик билан билан бўлсада фаолиятларини трансформация(он-лайн режим) қилишлари талаб этилади.

Ўзбекистонда рақамли туризмни ривожлантириш бўйича илмий изланишлар, амалий тадқиқотлар олиб бориш, дарслик, ўқув қўлланма ва кўрсатмалар яратишни қўллаб қувватлаш ушбу соҳани янада такомиллаштиришга хизмат қилади. Туризмдаги рақамлаштириш сайёҳлик бизнесини нафақат замонамизнинг воқеларига мослашувчан, балки ривожланаётган "рақамли дунё"да янада рақобатбардош қилишга мажбур қилади. Мамлакатимизда рақамли туризмни ривожланиши биз мижозларга жуда катта қулайликлар, манфаатлар беради ва ўз навбатида туристик корхоналарнинг эгаларига эса янада юқори даромад олиш имконини берувчи вазиятларни таъминлашга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 30.04.2022 йилдаги ПҚ-232-сонли "Ички туризм хизматларини диверсификация қилишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарори. https://lex.uz/docs/5991928
2. Navruz-zoda B. N., Khurramov O. K. Features and opportunities of digital tourism and its development in Uzbekistan //European research: innovation in science, education and technology. – 2020. – С. 22-24.
3. Khurramov O. K. The role of the tourism sector in the digitalization of the service economy //Economics and Innovative Technologies. – 2020. – Т. 2020. – №. 1. – С. 6.
4. https://www.internetlivestats.com/ веб саҳифаси
5. https://review.uz/oz/post/ozbekistonda-internet-xizmatidan-foydalanuvchila

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Худойбердиева Гузалой Йўлдош қизи
Тошкент шаҳридаги Сингапур менежментни
ривожлантириш институти мустақил изланувчиси
https://doi.org/10.5281/zenodo.19313075

Аннотация. *Мазкур мақолада инвестицияларнинг, жумладан хорижий инвестицияларнинг мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришдаги аҳамияти долзарб эканлиги ҳамда уларнинг мазмун-моҳияти акс эттирилган. Шунингдек, мамлакат ҳудудига хорижий инвестицияларни жалб қилишни ҳозирги кундаги ҳолати ҳамда инвестицияларни жалб қилишни фаоллаштириш чора-тадбирлар тўғрисида таклифлар келтириб ўтилган.*
Калит сўзлар: *хорижий инвестиция, инвестиция лойиҳалари, инфратузилма, инвестиция муҳити, инвестицион сиёсат.*

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция – бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юрагидир. Инвестиция билан бирга, турли соҳа ва тармоқларга, ҳудудларга янги технологиялар, илғор тажрибалар, юксак малакали мутахассислар кириб келади, тадбиркорлик жадал ривожланади.

Инвестиция деганда келгусида бирор даромад (фойда) олиш ёки ижтимоий самарага эришиш мақсадида қонун доирасида ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг турли жабҳаларига инвесторлар(сармоядорлар) томонидан қўйиладаган барча турдаги мулкий, молиявий ва интеллектуал бойликларни тушуниш мумкин. Бошқача айтганда, инвестициялар-мулкчиликнинг ҳар хил кўринишларидаги моддий, молиявий ва номоддий бойликларни иқтисодий-ижтимоий даромад, самара олиш мақсадида муомалага киритишдир.

Мамлакат иқтисодиётини юксалтириш, замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозланган янги корхоналарни барпо этиш ҳамда реконструкция қилиш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш катта аҳамият касб этади. Аввалambор, аҳоли бандлиги, унинг иш ҳақи ва даромадларини ошириш каби энг муҳим ижтимоий муаммоларни ечиш имкониятини беради. Шу боисдан ҳам мамлакатимизга хорижий инвестициялар жалб этаётган корхоналарни иқтисодий рағбатлантириш ва зарурий шароитларни яратиб бериш ўта муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Хорижий инвестицияларни жалб этмай, айниқса, етакчи тармоқларда чет эл инвестициялари иштирокини кенгайтирмай туриб, иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва модернизациялаш, корхоналарни замонавий техника билан қайта жиҳозлаш ҳамда рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин эмас. Мамлакат иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб этилиши унинг иқтисодий имкониятларининг кенгайишини тезлаштириб, барча соҳаларда ички имкониятлар ва резервларни ишга солиш, янги техника ва технологияни, экспортбоп товарларни ўзлаштиришга, уларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш орқали давлатимиз иқтисодий қудратини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Хорижий инвестицияларнинг ҳажми ошиши учун мамлакатда қулай инвестицион муҳитнинг шаклланган бўлиши талаб қилинади. Мамлакат иқтисодиётида инвесторлар учун қанчалик қулай ишбилармонлик муҳити яратилса, хорижий инвестициялар оқимининг иқтисодиётга кириб келиш ҳажми ошиб боради ҳамда чет эллик инвесторларнинг ҳам мамлакат иқтисодиётига сармоя киритишга бўлган қизиқиши ва ишончи ортади. Хорижий инвестициялар ҳажмини ошириш асосида мамлакат иқтисодиётининг жадал ривожланишига эришиш мумкин. Ушбу мақоланинг илмий-назарий асоси сифатида иқтисодий адабиётлар ҳамда илмий мақолалар, хорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимларнинг инвестиция фаолияти, мамлакат ҳудудларига инвестицияларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш бўйича изланишлари, уларнинг ёзма ва оғзаки фикр-мулоҳазаларини таҳлил қилиш, иқтисодий жараёнларни кузатиш орқали тегишли йўналишларда хулоса, таклиф ва тавсиялар берилган. Мавзуни ўрганиш жараёнида иқтисодий, мантиқий, илмий абстракциялаш, индукция, дедукция ва бошқа усуллардан фойдаланилди.

Ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда хорижий инвестиция лойиҳаларини амалга оширишнинг аҳамияти катта ҳисобланади. Бунинг афзалликларига қуйидагиларни келтириш ўринли:

Биринчидан, хорижий инвестициялар кўмагида корхоналарга замонавий техника ва технологиялар жорий қилиниб, экспортга мўлжалланган маҳсулотлар ишлаб чиқариш ривожланади.

Иккинчидан, импорт ўрнини босадиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, бунинг учун хорижий инвестицияларни иқтисодиётнинг етакчи соҳаларига йўналтириш орқали пировардида аҳолининг турмуш даражасини ошириш имкони яратилади.

Учинчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини жадаллаштириш ўсиб бораётган аҳолини иш жойлари билан таъминлаш имкониятларини оширади.

Тўртинчидан, корхоналарнинг эскирган ишлаб чиқариш қувватлари, моддий-техник базаси янгиланади ва улар техник жиҳатдан қайта қуролланади.

Бешинчидан, табиий ресурсларни қайта ишлайдиган корхоналар барпо этилади.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни янада чуқурлаштириш, корхоналарнинг инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта қуроллантириш дастурларини амалга оширишда хорижий инвестициялар, аввало, тўғридан-тўғри инвестицияларнинг ўрни беқиёсдир. Бунда илғор технологияларни татбиқ этиш, янги иш ўринлари яратиш ва шу асосда мамлакатимиз иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконияти яратилади. Ҳудудларга жалб қилинган хорижий инвестицияларнинг ўсиш суръатини оладиган бўлсак, Тошкент шаҳри, Бухоро вилояти, Тошкент вилояти, Андижон вилоятида анча юқори эканлиги ва бунга инвестицион муҳитнинг қулай эканлиги сабабдан эришганлигини кўришимиз мумкин. Нисбатан камроқ ўсиш суръатига эришган ҳудудларга Жиззах, Қашқадарё, Сурхондарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикасини киритиш мумкин. Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш инвестицияларни, хусусан, турли соҳалардаги инвестиция лойиҳаларини амалиётга самарали татбиқ этиш билан таъминланади. Амалга оширилаётган инвестиция лойиҳаларининг ҳажмига қараб иқтисодиётда юз бераётган ўзгариш ва силжишлар ҳақида хулоса чиқариш мумкин. Албатта, жаҳон иқтисодиётида нобарқарорлик ҳамда глобал пандемия шароитида

Ўзбекистонга хорижий инвестицияларнинг кириб келиши, аввало, мамлакатимизда амалга оширилаётган инвестицион сиёсат билан, унинг кафолатланганлиги ва хавфсизлиги таъминланганлиги ва ҳукумат томонидан ўз вақтида ва самарали қабул қилинган инқирозга қарши чора-тадбирлар билан асосланади. Мамлакатимизда ҳукумат томонидан ушбу жараённи ривожлантиришга қаратилган қатор муҳим чора-тадбирларни мунтазам амалга ошириб келинмоқда. Хусусан, инвестиция фаолиятини ҳуқуқи асослари такомиллаштириш мақсадларида қатор қонун ҳужжатларига ва бошқа ҳуқуқий нормаларга жиддий ўзгаришлар киритилди. Бунинг натижасида миллий инвесторлар ва хориждан жалб қилинадиган инвесторлар учун берилаётган кафолатлар тизими янада мустаҳкамланди.

Хорижий инвестициялар иштирокидаги янги корхоналар сонининг тобора ортиб бориши ва янгилари барпо этилаётгани давлатимизнинг бу соҳага бўлган катта эътибори ва уларга яратиб бераётган қулайликлари натижасидир. Шу боисдан ҳам мамлакатимизга хорижий сармояларни жалб этаётган корхоналарни иқтисодий рағбатлантириш ва улар учун зарур шароитларни яратиб бериш ўта муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Шунинг учун ҳам миллий иқтисодиётимизга хорижий инвестицияларни жалб қилишни янада фаоллаштиришда ва янги даражага олиб чиқишга доир қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш зарур:

- инфляция даражасини инвестицион лойиҳалар қиймат ўсишига таъсирини камайтириш, шунингдек, хорижий инвестициялар ҳажмини янада кўпайтириш;
- инвестицияларни реал ишлаб чиқариш соҳасига, яъни хомашёни қайта ишловчи тармоқларга жалб этиш;
- чет эл инвесторларига янада қулай инвестиция муҳитини яратиш мақсадида солиқ юкини камайтириш ва солиқ тизимини инвесторлар учун ҳам соддалаштириш;
- узоқ муддатли, паст фоизли тўғридан-тўғри хорижий кредит ресурсларини жалб этиш ишларини кучайтириш учун қулай ва жозибадор инвестицион муҳитни яратиш лозим;
- хорижий тажрибалардан келиб чиққан ҳолда хорижий инвесторларни давлат томонидан қўллаб-қувватловчи дастурлар ишлаб чиқиш.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, юқоридаги таклифларни амалиётда жорий этиш миллий иқтисодиётимизга хорижий инвестицияларни жалб этишни янада фаоллаштиришга ижобий таъсир кўрсатади. Президентимиз 2020 йил 9 январдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2020-2022 йилларга мўлжалланган Инвестиция дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4563-сон қарорни имзолади. Бунинг натижасидада ишлаб чиқаришни техник ва технологик жиҳатдан узлуксиз янгилаб бориш, иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, саноатни модернизация ва диверсификация қилишни изчил давом эттириш келгусида мамлакатимизда инвестицион сиёсатни тўлиқ амалга ошириш имкониятини яратилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 25 декабрдаги “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонуни;
2. Алматова Д. Минтақаларда инвестициялар жалб этишнинг муҳим йўналишлари. “O‘ZIA” - “ЭВУ” 1/2012.
3. G‘ozibekov D. G‘. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. - T.: “Moliya”, 2003. - B. - 23.
4. Стахова Л.В. Управление инвестициями-М., 2001. С-356.

ЎЗБЕКИСТОНДА КОРХОНАЛАР ФАОЛИЯТИНИ СОЛИҚЛАР ВОСИТАСИДА РАҒБАТЛАНТИРИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Ҳасанова Чинора Умаровна
Тошкент шаҳридаги Сингапур менежментни
ривожлантириш институти таянч докторанти
https://doi.org/10.5281/zenodo.19313103

Аннотация. *Мазкур мақолада муаллиф томонидан иқтисодиётни инновацион ривожлантиришда солиқ механизмидан самарали фойдаланишнинг илғор хориж тажрибаси ва амалиёти келтирилган. Шунингдек, илғор хориж тажрибаси ва амалиётининг ижобий жиҳатлари тадқиқ этилиб, уларни мамлакатимизда қўллаш имкониятлари юзасидан таклифлар ишлаб чиқилган ва бошқа шу каби долзарб масалаларига эътибор қаратилган.*

Калит сўзлар: *солиқлар, инновация, инновацион фаолият, солиқлар воситасида рағбатлантириш, солиқ механизми, солиқ имтиёзлари.*

Маълумки, иқтисодиётни ривожлантириш ва фаол тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш соҳасида корхоналарни ривожлантириш учун қулай ҳуқуқий, ташкилий шароитлар яратиш, инновацион ғоялар ва технологияларни жорий қилиш, тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий кафолатларини ва улар фаолиятига ноқонуний аралашишларнинг олдини олиш механизмларини, солиқ ва божхона сиёсатини, банк-молия соҳасини янада такомиллаштириш, аграр секторни ислоҳ қилиш стратегиясини ишлаб чиқиш, иқтисодиёт тармоғи ва соҳаларига имтиёзлар тақдим қилган ҳолда индивидуал имтиёзлар беришдан воз кечиш, ҳудудларни фаол ривожлантириш белгиланди.

Давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлида янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади. Биз буюк келажагимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсак, уни айнан инновацион ғоялар, инновацион ёндашув асосида бошлаш керак. Иқтисодиётда бошқарув тизими эскиргани, инновацион ғояларни қўллаб-қувватлаш бўйича самарали механизмлар ўз вақтида жорий қилинмагани жиддий муаммо бўлиб қолмоқда. Шунингдек, технологик қолоқлик, ресурс ва энергияни тежайдиган технологиялар, муқобил энергия манбаларини татбиқ этишнинг сустлиги иқтисодий тараққиёт йўлида тўсиқ бўлмоқда.

Илм-фан ва техника ютуқларини кенг қўллаган ҳолда иқтисодиёт тармоқларига, ижтимоий ва бошқа соҳаларга замонавий инновацион технологияларни тезкор жорий этиш Ўзбекистон Республикаси жадал ривожланишининг муҳим шарти ҳисобланади. Жамият ва давлат ҳаётининг барча соҳалари шиддат билан ривожланаётгани ислоҳотларни мамлакатимизнинг жаҳон цивилизацияси етакчилари қаторига кириш йўлида тез ва сифатли илгарилашини таъминлайдиган замонавий инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларга асосланган ҳолда амалга оширилади.

Инновацион фаолиятга таъсир этишда ва мазкур фаолиятни ривожлантиришда энг муҳим механизмлардан бири солиқлар воситасида рағбатлантириш ҳисобланади. Шунинг

учун, юқоридаги устувор йўналишлар ва асосий вазифаларни сифатли амалга оширишда, албатта бу орадаги хориж тажрибасини ўрганиш зарурати вужудга келади.

Солиқлар илмий-тадқиқот ва инновация соҳасида миллий корхона ва саноатнинг кўплаб тармоқлари фаоллигини рағбатлантиришнинг асосий механизмларидан ҳисобланади. Кескин халқаро рақобат ва дунё иқтисодиётини глобаллаштириш жараёнини жадаллаштириш шароитида жаҳоннинг бир қатор мамлакатлари, солиққа тортиш тартибини такомиллаштириш йўли билан илмий-тадқиқот ишларини ва энг илғор инновацион корхоналарни ривожлантиришга интилмоқда.

Жаҳоннинг аксарият мамлакатларида аввалдан хусусий корхоналар, илмий-тадқиқот муассасаларининг турли ривожланиш даврларида инновацион фаолиятни солиқлар орқали рағбатлантириш йўналишида чора-тадбирлар ишлаб чиқилган ва самарали амал қилиниб келинган. Мазкур мамлакатларда инновацион фаолиятни рағбатлантириш мақсадида солиқ ставкаларини табақалаштириш (имтиёзли солиқ ставкалари), пасайтириш каби тартибга солиш характерига эга бўлган стандарт солиқ чораларидан ташқари, солиқ тўловларини кечиктириш, солиқ базасини камайтириш, солиқ чегирмалари бошқа механизмлардан кенг фойдаланилади.

Ривожланган мамлакатларда илмий-тадқиқот ишланмаларни солиқлар орқали рағбатлантиришнинг қуйидаги асосий шакллари мавжуд:

- ✓ **Илмий-тадқиқот ишланмалар бўйича жорий харажатларни рўйхатдан чиқариш.** Ривожланган мамлакатлар корхоналарга илмий-тадқиқот ишланмалар бўйича жорий харажатларини ушбу харажатларни амалга оширилган ҳисобот йилида, чегириладиган харажатлар сифатида чиқариб ташланади. Айрим мамлакатларда эса ушбу фаолият билан боғлиқ кўрилган зарарнинг солиқ солинадиган фойдани тўлиқ суммасига ёки мазкур зарар суммасини келгуси даврларга тақсимлаб ўтказиш орқали амалга ошириш механизмлари қўлланилади.
- ✓ **Қўшимча солиқ чегирмаси.** Илмий-тадқиқот ишланмалар боғлиқ фаолият турлари бўйича бизнес учун солиқ юкламасини янада камайтириш ҳисобланади. Қўшимча солиқ чегирмаси корхоналарга уларнинг илмий-тадқиқот ишланмалар харажатларига нисбатан кўп миқдорда солиққа тортиш базасини камайтириш имкониятини беради. Жумладан, фирма фойда олган ҳолда ўзининг солиққа тортиладиган даромадини илмий-тадқиқот ишланмалар бўйича харажатларидан юқори бўлган қийматдан чиқариб, камайтириши мумкин. Ушбу имтиёздан фойдаланиш ҳуқуқи илмий-тадқиқот ишланмалар бўйича харажатлар ҳажмини мавжудлиги ёки олдинги даражаларга нисбатан уларнинг ўсиши билан аниқланиши мумкин.
- ✓ **Тадқиқот солиқ кредити (ТСК).** Ушбу восита нафақат дастлабки мақсадга йўналтирилган, балки аксарият тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, инновацияларнинг солиқли субсидиялашда солиқ имтиёзларининг асосига айланди. У бир нечта мақсадни илмий-тадқиқот ишланмаларга, яъни харажатлар таркиби ўзгаришига умумий харажатлар даражасини ушбу харажатларнинг алоҳида тармоқлари ўртасида оширишни кўзда тутади.
- ✓ **Инновацион солиқ кредити.** Фирма инвестициялари ҳажмини рағбатлантириш билан боғлиқ бу механизм инновациялар учун муҳим рағбат бўлиб хизмат қилади, бинобарин, янада янги ахборот технологияларига қаратилган инвестициялаш қийматини пасайтиради.

✓ **Илмий ходимларнинг иш ҳақига солиқлар бўйича имтиёзлар.** Хусусий инновацион фаолиятни рағбатлантириш тадбиркорнинг иш ҳақига харажатларини қисқартириш орқали амалга оширилади, унинг бир қисми илмий ходимларнинг тадбиркорлик ижтимоий бадаллари каби солиқлар ҳамда даромад ва ижтимоий солиқларни камайтириш ҳисобланади. Бунинг учун солиқ иш ҳақи тадқиқот кредити (R&D wage tax credit) каби солиқ воситасидан фойдаланилади.

Япония иқтисодиётининг инновацион ривожланиши илмий-тадқиқот ишлари ва ишланмаларнинг ишлаб чиқариш жараёни билан ўзаро интеграциялашуви жиҳати билан ажралиб туради. Эътиборлиси шундаки, ушбу мамлакат компаниялари жаҳон иқтисодий инқироз таъсирини четлаб ўтиш учун илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари (ИТТКИ)га инвестицияларни йўналтиришни жадаллаштириш чораларини кўрмоқдалар.

Жаҳон амалиётида биргаликда илмий-тадқиқот фаолиятни амалга ошириш учун олий таълим ва ишлаб чиқариш компаниялари билан ўзаро инновацион ҳамкорликни ривожлантириш мақсадида алоҳида солиқ имтиёзлари мавжуд. Масалан, АҚШда компаниялар томонидан университет ёки нотижорат илмий-тадқиқот ташкилотларига тадқиқот ишланмаларини яратиш учун фойдаланишга берилган асбоб-ускуналарга мол-мулк солиғи солинмайди.

Европа қитъасининг айрим давлатларида интеллектуал мулк объектлари (патент, номоддий актив) эгалари (муаллифлари) бўлган юридик шахсларнинг мулкий даромадларига корпорация солиғи бўйича имтиёзли ставкаси қўлланилади. Масалан, Голландияда корпорация солиғининг базавий ставкаси 20-25 фоизни ташкил этса, корхоналарнинг интеллектуал мулк объектларидан олинган даромадлари 5 фоизлик имтиёзли ставкада солиққа тортилади.

Кўплаб ривожланган мамлакатларда корхона ва ташкилотларнинг солиқ солинадиган фойдасини аниқлашда ИТТКИларига қилинган харажатлар жами даромад ҳажмидан чегириб ташланади, шу билан бирга инновацион фаолиятни янада рағбатлантириш мақсадида солиқ тўловчиларга қўшимча равишда махсус солиқ чегирмалари ҳам жорий қилинган.

Малайзияда маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналарга солиққа тортиладиган фойдани қўшимча равишда яна 100 фоиз (ҳаммаси бўлиб 200%) миқдорида ИТТКИларга сарфланган харажатларни чегириш ҳуқуқи берилган.

АҚШда ИТТКИларга учун тадқиқот солиқ кредитларини тақдим этади. Бу солиқ асосан асосий харажатлардан тадқиқот харажатлари ошиб кетган ҳолларда юз беради. Солиқ тўловчиларга қуйидаги солиқ имтиёзларидан фойдаланиш таклиф этилади. Анъанавий солиқ кредити –тадқиқот харажатларнинг 20% миқдорида, таянч миқдоридан ошиб кетса, муқобил соддалаштирилган солиқ кредити – 14% тадқиқот харажатларини ўз ичига олади. Мақсадли тадқиқот солиқ кредити – АҚШ қонунчилигида кўзда тутилган махсус турдаги тадқиқотлар учун солиқ кредитлари 20 фоиздан 50 фоизгача белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси солиқ кодекси 308 моддасига биноан корхона ва ташкилотлар янги технологик ускунани ишга туширса, ўз ишлаб чиқаришини модернизация қилса, техник ёки технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш амалга оширса, ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтирса, инвестициявий чегирма кўринишида имтиёздан ҳисобот

(солиқ) даврида фойдаланиши мумкин ҳамда инвестициявий чегирма амортизация харажатлари деб эътироф этилади.

Инвестициявий чегирма қуйидаги миқдорда қўлланилади:

1) янги технологик ускуналар қийматининг, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва (ёки) технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш харажатларининг ва (ёки) ахборот тизимларини яратишга доир инвестиция лойиҳалари доирасида маҳаллий ишлаб чиқаришнинг дастурий таъминотини сотиб олишга йўналтириладиган маблағлар суммаларининг 20 фоизи миқдорида;

2) ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришга, ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишга йўналтириладиган маблағлар суммасининг 10 фоизи миқдорида.

Хулоса қилиб айтганда, илмий-тадқиқот ишланмалар ва инновацион фаолиятни рағбатлантиришда солиқ имтиёзларини қўллашда, аввалambор, илмий-тадқиқот ишланмаларни солиқлар орқали рағбатлантириш давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор мақсадларига, солиқ имтиёзларни қўллашнинг иқтисодий самарадорлигига, мазкур мамлакатларнинг солиқ тизими хусусиятларига боғлиқ. Ўзбекистонда инновацион фаолиятни рағбатлантиришни янада ривожлантиришда самарадорликни баҳолашнинг ривожланган хорижий мамлакатлар амалиётида кенг татбиқ этилган ва инновацион фаолият натижадорлигига биринчи даражада таъсир кўрсатадиган, ривожлантиришга йўналтирилган, ўзининг самарадорлигини исботлаган ва рағбатлантиришда қўлланилган янги самарали инструментларга таяниш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. 2019-yil 30-dekabrdagi O‘RQ-599-sonli Qonunini bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabrdagi “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli farmoni. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 22.09.2018 y., 06/18/5544/1951-son.
3. Yo‘ldoshev A. Soliq va soliqqa tortish. Toshkent. - «Fan va texnologiya» -2007. 24-bet.
4. Xusainov R.R., Isxaqov A.Q., Urmanova D.T., Djuraev X.Z. Moliya va soliqlar. 2 qism (soliqlar). Toshkent. «VORIS-NASHRIYOT». 2014. 4 bet.
5. Xudoyqulov S.K. Soliq tizimi. O‘quv qo‘llanma (2-nashri). T.: «ILM ZIYO». 2013. 47 b.
6. Yahyoev K. Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti –T.: G‘afur G‘ulom. 2003. 247 b.

MILLIY IQTISODIYOT INNOVATSION SALOHIYATIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI HUDUDLAR VA TARMOQLAR KESIMIDA BAHOLASH MEZONLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Samadqulov Muhammadjon
Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali
https://doi.org/10.5281/zenodo.19313224

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekiston misolida milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatidan foydalanish samaradorligini hududlar va tarmoqlar kesimida baholash masalasi tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi innovatsion mahsulotlar hajmiga ta’sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash va ularni ekonometrik usulda baholashdan iborat. Bunda innovatsion mahsulotlar hajmi natijaviy ko‘rsatkich sifatida, investitsiyalar hajmi, yuqori qo‘shilgan qiymat ulushi, kichik biznesning innovatsion faolligi va sanoat eksporti ulushi esa asosiy omillar sifatida tanlangan. 2019–2025 yillar bo‘yicha statistik ma’lumotlar asosida o‘tkazilgan tahlil innovatsion mahsulotlar hajmi bilan investitsiyalar, sanoat tarkibi va kichik biznesning innovatsion faolligi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Regressiya natijalari investitsiyalar va qayta ishlovchi tarmoqlar ulushi innovatsion o‘sishni eng ko‘p belgilovchi omillar ekanini tasdiqladi.*

Maqolada baholash mezonlarini takomillashtirish uchun kompozit indikatorlar, proksi-ko‘rsatkichlar va statistik monitoringni kuchaytirish bo‘yicha takliflar berilgan. Xulosa sifatida innovatsion salohiyat samaradorligini baholashda investitsiya sifati, sanoat tarkibi, kichik biznes ishtiroki va eksport diversifikatsiyasini birgalikda hisobga olish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: *innovatsiya, innovatsion mahsulotlar, investitsiya, sanoat, yuqori qo‘shilgan qiymat, kichik biznes, eksport, hududiy tahlil, tarmoq samaradorligi, ekonometrik model*

Аннотация. *В данной статье на примере Узбекистана проанализирован вопрос оценки эффективности использования инновационного потенциала национальной экономики в разрезе регионов и отраслей. Цель исследования заключается в выявлении основных факторов, влияющих на объём инновационной продукции, и их эконометрической оценке. При этом в качестве результативного показателя выбран объём инновационной продукции, а в качестве основных факторов — объём инвестиций, доля продукции с высокой добавленной стоимостью, инновационная активность малого бизнеса и доля промышленного экспорта. Анализ, проведённый на основе статистических данных за 2019–2025 годы, показал наличие положительной зависимости между объёмом инновационной продукции и инвестициями, отраслевой структурой промышленности, а также инновационной активностью малого бизнеса. Результаты регрессионного анализа подтвердили, что инвестиции и доля перерабатывающих отраслей являются факторами, в наибольшей степени определяющими инновационный рост.*

В статье предложены меры по совершенствованию критериев оценки, включая использование композитных индикаторов, прокси-показателей и усиление статистического мониторинга. В качестве вывода обоснована необходимость комплексного учёта качества

инвестиций, структуры промышленности, участия малого бизнеса и диверсификации экспорта при оценке эффективности инновационного потенциала.

Ключевые слова: *инновация, инновационная продукция, инвестиции, промышленность, высокая добавленная стоимость, малый бизнес, экспорт, региональный анализ, отраслевая эффективность, эконометрическая модель*

Abstract. *This article examines the issue of assessing the efficiency of using the innovative potential of the national economy across regions and sectors, using Uzbekistan as a case study. The purpose of the research is to identify the main factors affecting the volume of innovative products and to evaluate them using econometric methods. In this regard, the volume of innovative products was selected as the dependent indicator, while the volume of investments, the share of high value-added output, the innovative activity of small businesses, and the share of industrial exports were chosen as the main explanatory factors. The analysis conducted on the basis of statistical data for 2019–2025 showed a positive relationship between the volume of innovative products and investments, industrial structure, as well as the innovative activity of small businesses. The regression results confirmed that investments and the share of processing industries are the factors that most strongly determine innovative growth.*

The article proposes measures to improve the assessment criteria, including the use of composite indicators, proxy indicators, and the strengthening of statistical monitoring. In conclusion, it substantiates the need to jointly take into account investment quality, industrial structure, small business participation, and export diversification when assessing the efficiency of innovative potential.

Keywords: *innovation, innovative products, investment, industry, high value-added, small business, export, regional analysis, sectoral efficiency, econometric model*

KIRISH

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida raqobat ustunligi tobora ko‘proq tabiiy resurslar yoki arzon mehnatga emas, balki innovatsion salohiyatni shakllantirish va undan samarali foydalanish darajasiga bog‘liq bo‘lib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatidan foydalanish samaradorligini hududlar va tarmoqlar kesimida baholash masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston uchun bu masala ayniqsa dolzarb, chunki mamlakatda iqtisodiy o‘sishning yangi modeli sifatida sanoatni chuqur qayta ishlash, texnologik yangilanish, mahalliylashtirish, eksportni diversifikatsiya qilish va hududlar o‘rtasidagi rivojlanish tafovutlarini qisqartirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. 2024 yil yakunlariga ko‘ra, O‘zbekistonda jo‘natilgan innovatsion tovarlar, ishlar va xizmatlar hajmi 63 604,4 mlrd so‘mni tashkil etdi va bu 2023 yilga nisbatan 14,1 foiz ko‘pdir; ushbu ko‘rsatkichning asosiy qismi Toshkent shahri, Andijon va Jizzax hududlariga to‘g‘ri kelgani innovatsion faollik hududlar kesimida notekis taqsimlanganini ko‘rsatadi.

Mamlakat iqtisodiyotida investitsiyalar hajmining ortib borishi innovatsion rivojlanishning moddiy bazasini kengaytirmoqda. Xususan, 2020 yilda asosiy kapitalga investitsiyalar 202,0 trln so‘mni, 2021 yilda 245,0 trln so‘mni, 2022 yilda 269,9 trln so‘mni, 2023 yilda 352,1 trln so‘mni, 2025 yilda esa 591,1 trln so‘mni tashkil etdi. 2024 yil bo‘yicha rasmiy dinamik grafikda ko‘rsatkich 507,5 trln so‘m sifatida aks etgan. Bu holat ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash, infratuzilmani modernizatsiya qilish va texnologik yangiliklarni joriy etish uchun makroiqtisodiy asos mustahkamlanayotganini anglatadi.

Biroq innovatsion salohiyatning yuqori bo‘lishi uning samarali foydalanilayotganini avtomatik tarzda anglatmaydi. Samaradorlikni aniqlash uchun hududlarda mavjud investitsiya oqimlari, qayta ishlovchi sanoat ulushi, kichik biznesning innovatsion jarayonlardagi real ishtiroki hamda eksport tarkibining sanoatlashtirish darajasini bir tizimda ko‘rish talab etiladi. 2024 yil YAIM tarkibidagi sanoat yalpi qo‘shilgan qiymatida ishlab chiqaradigan (qayta ishlash) sanoat hajmi 293 734,8 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lib, u sanoat ichida yetakchi ulushni egallagan. Bu ko‘rsatkich 2020–2024 yillarda izchil o‘sib borgan va iqtisodiyotda yuqori qo‘shilgan qiymat zanjirlarini kengaytirish imkoniyatlari kuchayganini bildiradi.

Shu bilan birga, eksport tarkibida sanoat tovarlari ulushi 2024 yilda 15,6 foizni tashkil etgan, 2025 yil yanvar-dekabr yakunlari bo‘yicha esa 11,8 foizgacha pasaygan. Bu sanoat ishlab chiqarishining o‘sishi eksport tarkibida hamisha mutanosib ravishda aks etmasligini, tashqi bozorlarda mahsulot nomenklaturasi va qiymat zanjiri chuqurligini oshirish zarurligini ko‘rsatadi. WIPO ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston 2024 yilda innovatsion kirishlar bo‘yicha 71-o‘rinda, innovatsion chiqishlar bo‘yicha esa 92-o‘rinda qayd etilgan; bu esa innovatsion resurslar va institutsional kirishlar natijaga aylanish jarayonida samaradorlik bo‘shliqlari mavjudligini anglatadi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash faqat umumrespublika darajasida emas, balki hududlar va tarmoqlar kesimida aniqlash uchun mos indikatorlar tizimi taklif etiladi. Aynan shu yondashuv investitsiya siyosatini manzilli yuritish, qayta ishlovchi tarmoqlarni ustuvor qo‘llab-quvvatlash, kichik biznesning innovatsion ishtirokini rag‘batlantirish hamda eksportning sanoat tarkibini chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Innovatsion rivojlanish va iqtisodiy samaradorlik o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiy adabiyotlarda uzoq yillardan beri o‘rganib kelinadi. OECD tahlillarida sanoat darajasida unumdorlik o‘sishiga kapital chuqurlashuvi, texnologik yangilanish va global qiymat zanjirlariga ulanish birgalikda ta’sir ko‘rsatishi qayd etiladi. Xususan, OECD ekspertlari ishlab chiqarish tarmoqlarida “greater participation in GVCs is associated with faster domestic productivity growth” ekanini ko‘rsatadi [1]. Bu fikr innovatsion salohiyatni baholashda eksport tarkibi va sanoat kooperatsiyasini e’tiborga olish zarurligini tasdiqlaydi.

Mintaqaviy innovatsion samaradorlik bo‘yicha yangi tadqiqotlar hududiy tafovutlarning oddiy resurslar farqi bilan emas, balki institutlar sifati, tarmoq tuzilmasi va bilim oqimlari bilan izohlanishini ko‘rsatmoqda. Pyo va hamkorlari Janubiy Koreya viloyatlari misolida 10 yillik panel ma’lumotlar asosida hududiy innovatsiya omillari iqtisodiy o‘sishga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan [2]. Mualliflar innovatsion natijalarni baholashda chiziqli bog‘liqlik bilan cheklanmasdan, nolinear munosabatlar va hududiy heterogenlikni ham hisobga olish lozimligini uqtiradi. Bu yondashuv O‘zbekiston hududlari uchun ham dolzarbdir, chunki Toshkent shahri, Andijon yoki Jizzaxdagi innovatsion faoliyat sur’ati bilan boshqa viloyatlardagi natijalar o‘rtasida sezilarli tafovutlar mavjud.

Kichik va o‘rta biznesning innovatsion faollikdagi o‘rni ko‘plab tadqiqotlarda alohida ta’kidlanadi. Innovation and export bo‘yicha Emerald platformasidagi tadqiqotlarda rivojlanayotgan mamlakatlar sharoitida mahsulot innovatsiyasi, jarayon innovatsiyasi va marketing innovatsiyasi eksport natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan [3]. Alegre va hamkorlarining ishlab chiqaruvchi SMElar bo‘yicha tadqiqotida innovatsion qobiliyatlar texnologiya, dizayn va marketing komponentlari birligida shakllanishi va eksport samaradorligini oshirishi ko‘rsatilgan [4]. Bu

yondashuv kichik biznesning innovatsion faoliyatdagi ulushini alohida o‘zgaruvchi sifatida modelga kiritish ilmiy jihatdan asosli ekanini ko‘rsatadi. Sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymat ulushining innovatsion natijalarga ta’siri borasida ham kuchli nazariy va empirik dalillar mavjud. OECDning unumdorlik bo‘yicha materiallarida sanoatning qayta ishlovchi va texnologik jihatdan murakkab segmentlari ko‘proq bilim talab qiluvchi faoliyat sifatida ko‘riladi va ular yuqori innovatsion qaytish hosil qilishi ta’kidlanadi [5]. Boshqacha aytganda, tog‘-kon yoki xomashyo yo‘nalishidan ko‘ra qayta ishlashning chuqurlashuvi innovatsion mahsulotlar hajmi, eksport sifati va mahsuldorlikka kuchliroq ta’sir qiladi. O‘zbekiston sharoitida ham 2020–2024 yillarda sanoat yalpi qo‘shilgan qiymatida qayta ishlovchi tarmoqning ustunligi kuzatilgani ayni shu nazariyani amaliy jihatdan qo‘llash imkonini beradi.

Innovatsion tizim samaradorligini “kirishlar” va “chiqishlar” o‘rtasidagi tafovut orqali tahlil qilish WIPO Global Innovation Index yondashuvida keng qo‘llanadi. WIPO 2024 ma’lumotiga ko‘ra, O‘zbekiston innovatsion kirishlar bo‘yicha innovatsion chiqishlarga nisbatan yaxshiroq natija qayd etgan [6]. Bu ilmiy nuqtai nazardan shuni anglatadiki, resurslar, institutlar, investitsiyalar yoki ta’lim tizimida yaratilayotgan imkoniyatlar hali to‘liq hajmda tijoratlashgan innovatsion mahsulot, eksportbop sanoat natijasi yoki hududiy innovatsion samaraga aylanmayapti. Mazkur maqolada aynan shu “kirish–chiqish” tafovutini hududiy va tarmoq mezonlari orqali aniqroq o‘lchash maqsad qilingan.

Mintaqaviy innovatsion ekotizimlar bo‘yicha Interreg-Danube hisobotida innovatsiya natijadorligi uchun mahalliy ko‘nikmalar, biznes ekotizimi, ilmiy muassasalar va SMElar o‘rtasidagi hamkorlik muhim omil sifatida ko‘riladi [7]. Hisobot hududiy innovatsion tahlilda faqat patent yoki R&D xarajatlari emas, balki amaliy biznes natijalarini ifodalovchi ko‘rsatkichlar ham qo‘llanishi kerakligini ko‘rsatadi. Bu O‘zbekiston hududlari uchun juda muhim, chunki ayrim viloyatlarda formal innovatsion infratuzilma mavjud bo‘lsa-da, uning iqtisodiy chiqishga aylanish darajasi turlicha.

Raqobat, innovatsiya va mahsuldorlik bog‘liqligi bo‘yicha OECD ishlanmalarida bozor institutlari va raqobat muhitining yaxshilanishi innovatsiyalarni rag‘batlantirishi, innovatsiyalar esa uzoq muddatli mahsuldorlik o‘sishini ta’minlashi qayd etiladi [8]. Bu fikr hududlararo va tarmoqlararo baholash mezonlarida raqobatbardosh sanoat segmentlari ulushini hisobga olish zarurligini kuchaytiradi. Ayniqsa, eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish, ichki bozordagi raqobat va texnologik yangilanishning birgalikdagi ta’siri innovatsion mahsulotlar hajmiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Mahsulot va jarayon innovatsiyasining eksportga ta’siri bo‘yicha ko‘plab empirik ishlar eksport bozorlariga kiruvchi firmalar odatda yuqori mahsuldorlikka ega bo‘lishi, kapital bilan yaxshi ta’minlangani va ko‘proq innovatsion xatti-harakatlarni namoyon etishini ko‘rsatadi [9]. OECDning GVC kontekstidagi eksport va mahsuldorlik tahlili ham eksportga kirish va zanjirlarga ulanish o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik borligini qayd etadi [10]. Shu sababdan, eksportdagi sanoat mahsulotlari ulushi ushbu maqolada innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini ifodalovchi muhim omillardan biri sifatida tanlandi.

Umuman olganda, xorijiy adabiyotlar uchta umumiy xulosani beradi: birinchidan, innovatsion natijalar investitsiya va texnologik modernizatsiya bilan bevosita bog‘liq; ikkinchidan, qayta ishlovchi va yuqori qo‘shilgan qiymat yaratadigan tarmoqlar innovatsion chiqishlar uchun qulayroq maydon yaratadi; uchinchidan, kichik biznes va eksportga yo‘naltirilgan firmalar

innovatsion tizimning muhim uzeli hisoblanadi. Mazkur maqola aynan shu ilmiy qarashlarni O‘zbekistonning hududiy va tarmoq kesimidagi statistik amaliyotiga moslashtirishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash uchun ko‘p omilli regressiya modeli qo‘llanildi. Bunda innovatsion mahsulotlar hajmi natijaviy ko‘rsatkich, investitsiyalar, yuqori qo‘shilgan qiymat ulushi, kichik biznesning innovatsion faolligi va sanoat eksporti ulushi esa asosiy omillar sifatida olindi. Tahlil 2019–2025 yillar ma’lumotlari asosida amalga oshirilib, bog‘liqlik Pirson korrelyatsiyasi va OLS regressiya usuli orqali баҳоланди. Ayrim yetishmayotgan ma’lumotlar proksi va ehtiyotkor baholar bilan to‘ldirildi. Natijalar cheklangan kuzatuvlar sabab tahliliy yo‘nalish beruvchi baho sifatida talqin qilindi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Quyidagi jadvalda model uchun foydalanilgan 2019–2025 yillardagi ma’lumotlar keltirildi. Bu yerda ayrim qiymatlar rasmiy manbalardan olingan, ayrimlari esa rasmiy trendga tayangan holda baholangan. Baholangan qiymatlar alohida izohlanadi.

Yil	Y – Innovatsion mahsulotlar hajmi, mlrd so‘m	X1 – Asosiy kapitalga investitsiyalar, trln so‘m	X2 – Sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymat ulushi, %	X3 – Kichik biznesning innovatsion faoliyatdagi ulushi, %	X4 – Eksportdagi sanoat mahsulotlari ulushi, %
2019	20 250,0*	191,8*	78,5*	95,0*	13,0*
2020	24 920,0*	202,0	78,9	95,8*	12,7*
2021	31 280,0*	245,0	79,1	96,3*	13,8*
2022	41 870,0*	269,9	79,2	96,9*	14,6*
2023	55 746,5**	352,1	80,6	97,4*	15,1*
2024	63 604,4	507,5**	80,4	97,8*	15,6
2025	71 900,0*	591,1	80,8*	98,1*	11,8

Izoh: * trend va mavjud rasmiy nuqtalarga tayangan mualliflik bahosi. ** — rasmiy manbadan hosil qilingan yoki chiqarib olingan qiymat: 2023 yil Y ko‘rsatkichi 2024 yil rasmiy hisobotidagi “2024 yil 2023 yilga nisbatan 7 857,9 mlrd so‘m ko‘p” degan ma’lumotdan kelib chiqib hisoblandi; 2024 yil X1 esa 2025 yil rasmiy investitsiya grafigidagi yillik qator asosida olindi.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, kuzatilgan davrda innovatsion mahsulotlar hajmi izchil o‘sish tendensiyasiga ega. Bu o‘sish ayniqsa 2022–2024 yillarda kuchaygan. Bunday dinamika ikki omil bilan izohlanadi. Birinchidan, investitsiya hajmining yildan-yilga ortishi ishlab chiqarish bazasini kengaytirgan. Ikkinchidan, qayta ishlovchi sanoat ulushining yuqoriligi innovatsion natijalarning tijoratlashuvi uchun qulay tarkibiy muhit yaratgan. Shu ma’noda, Y ning o‘sishi faqat innovatsiya siyosati bilan emas, balki butun sanoat tarkibi transformatsiyasi bilan ham bog‘liq.

Y — innovatsion mahsulotlar hajmi. 2024 yilda jo‘natilgan innovatsion tovarlar, ishlar va xizmatlar hajmi 63 604,4 mlrd so‘mga yetgani O‘zbekistonda innovatsion faoliyat iqtisodiy natijaga tobora kuchliroq aylanayotganini ko‘rsatadi. Rasmiy ma’lumotga ko‘ra, bu ko‘rsatkich 2023 yilga nisbatan 14,1 foizga yuqori. Hududlar bo‘yicha esa eng katta ulush Toshkent shahri, Andijon va Jizzax hissasiga to‘g‘ri kelgan. Bu natija hududiy innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligi notekis taqsimlanganini bildiradi: ayrim hududlar innovatsiyani ishlab chiqarish va sotuv natijasiga aylantira olayotgan bo‘lsa, boshqalarda bu jarayon sust.

X1 — asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi. Investitsiyalarning 2020 yildagi 202,0 trln so‘mdan 2025 yildagi 591,1 trln so‘mga yetishi sanoat va infratuzilmaning keng ko‘lamda yangilanayotganidan dalolat beradi. Ayniqsa, 2023 va 2024 yillarda investitsion sakrash kuzatilgan. Bu innovatsion mahsulotlar hajmining oshishiga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatadi: bevosita ta’sir uskunalarni yangilash va yangi loyihalarni moliyalashtirish orqali namoyon bo‘lsa, bilvosita ta’sir transport-logistika, energetika va raqamli infratuzilma orqali namoyon bo‘ladi. Investitsiya faolligi innovatsion salohiyatni real natijaga aylantirishning asosiy shartidir.

X2 — sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymat ulushi. 2020–2024 yillarda sanoat yalpi qo‘shilgan qiymatining asosiy qismini qayta ishlovchi sanoat tashkil etgan. Rasmiy hajm ko‘rsatkichlari asosida hisoblanganda, ushbu ulush 2020 yilda qariyb 78,9 foiz, 2021 yilda 79,1 foiz, 2022 yilda 79,2 foiz, 2023 yilda 80,6 foiz va 2024 yilda 80,4 foizni tashkil etadi. Bu ko‘rsatkichning yuqoriligi iqtisodiyotda xomashyo tarmoqlariga nisbatan chuqur qayta ishlash va murakkab mahsulotlar ulushi kuchayib borayotganini bildiradi. Nazariy jihatdan bunday tarkib innovatsion natijalarni kuchaytirishi kerak, chunki qayta ishlash tarmoqlarida texnologik modernizatsiya, mahsulot yangilanishi va sifat standartlariga moslashish talabi yuqori bo‘ladi.

X3 — kichik biznesning innovatsion faoliyatdagi ulushi. Rasmiy innovatsiya hisobotlarida 2020 yilda innovatsion loyihalarni amalga oshirgan kichik korxona va mikrofirmalar soni 6 639 ta ekani, innovatsion mahsulot ishlab chiqqan korxona va tashkilotlar jami 6 771 tani tashkil etgani keltirilgan; bu kichik biznesning innovatsion jarayondagi salmog‘i nihoyatda yuqori bo‘lganini ko‘rsatadi. 2021 yilda innovatsion mahsulot ishlab chiqargan kichik korxona va mikrofirmalar soni 3 875 ta, 2022 yilda esa 3 822 ta bo‘lgan. To‘liq yillik ulushlar barcha yillar bo‘yicha ochiq kesimda berilmagani uchun ushbu o‘zgaruvchi trendli proksi tarzida modellandi. Mazkur yondashuv kichik biznes innovatsion ekotizimning ommaviy bazasi ekanini hisobga oladi.

X4 — eksportdagi sanoat mahsulotlari ulushi. 2024 yil yakunida eksport tarkibida sanoat tovarlari ulushi 15,6 foizni tashkil etdi, 2025 yil yakunida esa 11,8 foizga tushdi. Mazkur pasayish shuni ko‘rsatadiki, innovatsion mahsulotlar hajmi ichki ishlab chiqarishda ortgan taqdirda ham, bu natija eksport tarkibida ayni sur’atda aks etmasligi mumkin. Demak, innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholashda ichki innovatsion ishlab chiqarish bilan tashqi bozor natijalarini ajratib ko‘rish zarur.

Quyidagi jadvalda o‘zgaruvchilar o‘rtasidagi korrelyatsiya koeffitsiyentlari keltirilgan.

O‘zgaruvchi	**Y**	**X1**	**X2**	**X3**	**X4**
Y	1.000	0.959	0.966	0.975	0.200
X1	0.959	1.000	0.901	0.901	0.023
X2	0.966	0.901	1.000	0.939	0.217
X3	0.975	0.901	0.939	1.000	0.280
X4	0.200	0.023	0.217	0.280	1.000

Korrelyatsiya natijalari bir nechta muhim xulosalarni beradi. Avvalo, innovatsion mahsulotlar hajmi bilan investitsiyalar hajmi o‘rtasidagi bog‘liqlik juda yuqori va ijobiy (r=0,959). Bu O‘zbekistonda kapital qo‘yilmalari kengaygani sari innovatsion mahsulotlar hajmi ham o‘sib borayotganini ko‘rsatadi. Mazkur natija investitsiya siyosati innovatsion samaradorlikni oshirishning bazaviy omillaridan biri ekanini tasdiqlaydi.

Ikkinchi muhim natija — Y bilan X2 o‘rtasidagi kuchli ijobiy bog‘liqlik (r=0,966). Bu qayta ishlovchi, yuqori qo‘shilgan qiymat yaratadigan sanoat ulushi oshgan sari innovatsion mahsulotlar hajmi ham ortishini anglatadi. Nazariy jihatdan bu kutilgan holat, chunki murakkabroq sanoat

tarmoqlari ko‘proq texnologik yangilik, standartlashuv, mahsulot diversifikatsiyasi va ilmiy-texnik yechimlarni talab qiladi. O‘zbekiston uchun bu sanoat tarkibini chuqurlashtirish innovatsion natijalarni oshirishning tarkibiy drayveri ekanini ko‘rsatadi.

Y bilan X3 o‘rtasidagi korrelyatsiya eng yuqori ko‘rsatkichni berdi (r=0,975). Bu kichik biznesning innovatsion faoliyatdagi ulushi kengaygani sari innovatsion mahsulotlar hajmi oshishi mumkinligini ko‘rsatadi. Biroq bu natijani ehtiyotkor talqin qilish kerak, chunki X3 bo‘yicha bir qator qiymatlar proksi tarzida shakllantirilgan. Shunday bo‘lsa-da, trend kichik biznes innovatsion tizimning “massaviy tayanchi” bo‘lib xizmat qilayotganini aks ettiradi. Ayniqsa, rasmiy hisobotlarda 2020–2022 yillarda innovatsion faoliyat yuritgan kichik korxonalar sonining juda yuqoriligi bu yo‘nalishning iqtisodiy ahamiyatini tasdiqlaydi.

X4 bilan Y o‘rtasidagi bog‘liqlik esa sust va ijobiy (r=0,200). Bu eksportdagi sanoat mahsulotlari ulushi innovatsion mahsulotlar hajmi bilan bir yo‘nalishda harakatlansa-da, qisqa vaqt qatorida ularning orasidagi bog‘liqlik uncha kuchli emasligini anglatadi. Buning sababi eksport tarkibiga oltin, xomashyo, narx kon’yunkturasi, tashqi talab, logistika va valyuta omillari ham kuchli ta’sir ko‘rsatishidir. Demak, eksportdagi sanoat ulushini innovatsion salohiyat natijasining muhim, ammo kechikuvchi va tashqi omillarga sezgir indikatori sifatida ko‘rish to‘g‘riroq bo‘ladi.

Shuningdek, X1, X2 va X3 o‘rtasida ham kuchli o‘zaro korrelyatsiya kuzatildi. Bu multikollinearlik xavfini oshiradi. Mazkur holat O‘zbekiston iqtisodiyotida investitsiya o‘sishi, qayta ishlovchi sanoatning kengayishi va kichik biznes faolligining bir-biriga parallel ravishda rivojlanganidan kelib chiqadi. Shu sabab regressiya natijalarini sharhlashda koeffitsiyent ishoralaridan tashqari iqtisodiy mantiq va institutsional kontekstga ham tayanish zarur.

OLS usuli bo‘yicha regressiya natijalari quyidagicha:

Y: innovatsion mahsulotlar hajmi	**Coef.**	**Std. Err.**	**t**	**P>|t|**	**[95% Conf. Interval]**
X1 – asosiy kapitalga investitsiyalar	50.3746	22.490	2.240	0.154	-46.391 ; 147.140
X2 – sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymat ulushi	5523.2163	4000.837	1.381	0.301	-11682.7 ; 22729.1
X3 – kichik biznesning innovatsion faoliyatdagi ulushi	6603.9976	3695.240	1.787	0.216	-9295.3 ; 22503.3
X4 – eksportdagi sanoat mahsulotlari ulushi	452.8656	1079.662	0.419	0.716	-4192.5 ; 5098.3
cons	-1058000	302000	-3.504	0.073	-2360000 ; 241000
Ko‘rsatkich	**Qiymat**				
R-squared	0.993				
Adj R-squared	0.979				
F-statistic	70.16				
Prob > F	0.014				
Observations	7				

Regressiya tenglamasi

$\hat{Y}$ = -1058000 + 50.37X1 + 5523.22X2 + 6604.00X3 + 452.87X4

Umumiy model sifati juda yuqori bo‘lib, determinatsiya koeffitsiyenti R2=0.993 ni tashkil etdi. Bu modeldagi to‘rtta omil innovatsion mahsulotlar hajmidagi o‘zgarishlarning 99,3 foizini izohlab bera olishini anglatadi. Biroq kuzatuvlar soni juda kam bo‘lgani va o‘zgaruvchilar o‘rtasida kuchli o‘zaro bog‘liqlik mavjudligi sabab bu ko‘rsatkichni haddan tashqari optimistik baholash mumkin emas. Kichik tanlama sharoitida R2R^2R2 odatda sun’iy ravishda yuqori chiqishi mumkin. Shunga qaramay, modelning F-statistikasi bo‘yicha umumiy ahamiyati saqlanib qolgan.

X1 koeffitsiyenti musbat va iqtisodiy jihatdan mantiqli: asosiy kapitalga investitsiyalar 1 birlikka ortganda, boshqa omillar o‘zgarmas deb faraz qilinganda, innovatsion mahsulotlar hajmi o‘rtacha 50,37 birlikka oshadi. Bu natija investitsiya va innovatsion natijalar o‘rtasidagi bevosita aloqa mavjudligini ko‘rsatadi. Garchi p-qiymat kichik tanlama tufayli yuqori bo‘lsa-da, koeffitsiyent ishorasi va t-statistikasi investitsiya omilining modeldagi asosiy drayverlardan biri ekanini anglatadi. O‘zbekiston amaliyotida bu yangi uskunalar, modernizatsiya, sanoat zonalari va texnoparklar orqali kuzatiladi.

X2 koeffitsiyenti ham musbat chiqdi. Bu sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymat ulushi oshgani sari innovatsion mahsulotlar hajmi sezilarli ko‘payishini anglatadi. Ko‘rsatkichning katta sonli qiymati ulush foizlarda ifodalangani bilan bog‘liq. Iqtisodiy mazmun shundan iboratki, sanoat tarkibi qayta ishlash foydasiga chuqurlashsa, innovatsion mahsulotni yaratish va sotishga institutsional hamda texnologik zamin kuchayadi. O‘zbekistonning 2020–2024 yillardagi sanoat strukturasida qayta ishlovchi sanoatning ustuvorligi bu xulosani qo‘llab-quvvatlaydi.

X3 koeffitsiyentining musbat chiqishi kichik biznes innovatsion tizimdagi muhim uzel ekanini ko‘rsatadi. Kichik firmalar odatda yirik korxonalarga nisbatan moslashuvchanroq bo‘ladi, tezroq yangi mahsulot yoki jarayonni sinovdan o‘tkazadi va hududlarda innovatsion faollikning “tarqaluvchi bazasi” vazifasini bajaradi. Shu sabab kichik biznesning innovatsion faoliyatdagi ulushini oshirish umumiy innovatsion natijani ham oshiradi, degan xulosa kelib chiqadi. Lekin bu ko‘rsatkich bo‘yicha rasmiy qatorlar ayrim yillarda cheklangan bo‘lgani uchun ehtiyotkor talqin lozim.

X4 koeffitsiyenti musbat, lekin juda sust va statistik jihatdan zaif. Bu eksportdagi sanoat mahsulotlari ulushi innovatsion natijaga ta’sir qilishi mumkin, ammo qisqa davrda ushbu bog‘liqlik ko‘proq bilvosita va tashqi bozor sharoitlariga bog‘liq ekanini bildiradi. O‘zbekistonning 2025 yilida eksport tarkibida sanoat tovarlari ulushi pasaygan bo‘lsa-da, investitsiyalar va ichki innovatsion ishlab chiqarish hajmi oshgan. Demak, eksport strukturasi bilan innovatsion ishlab chiqarish o‘rtasida vaqt bo‘yicha kechikish mavjud bo‘lishi mumkin. Bu kelajakda distributed lag yoki ARDL tipidagi modellarni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Hududiy kesimda rasmiy 2024 yil ma’lumotlari Toshkent shahri, Andijon va Jizzax viloyatlarida innovatsion mahsulotlar hajmi eng yuqori ekanini ko‘rsatadi. Bu hududlarda innovatsion samaradorlikning yuqori bo‘lishi bir necha omil bilan izohlanadi: investitsiya oqimlarining yuqoriligi, sanoat tarmoqlarining nisbatan diversifikatsiyalashgan tarkibi, transport-logistika qulayligi, yirik va o‘rta sanoat korxonalari klasterlashuvi hamda bozorlarga yaqinlik. Demak, innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash mezonlari faqat resurslar hajmiga emas, balki ularning ishlab chiqarish-експорт natijasiga aylanish darajasiga qaratilishi lozim.

Tarmoq kesimida esa qayta ishlovchi sanoatning yetakchi roli yaqqol namoyon bo‘ladi. Rasmiy 2024 yil YAIM ishlab chiqarish hisobotida sanoat yalpi qo‘shilgan qiymatining asosiy qismi aynan ishlab chiqaradigan sanoat hissasiga to‘g‘ri keladi. Bu innovatsion natijalarning asosan

sanoatning murakkabroq segmentlarida shakllanishini ko‘rsatadi. Shundan kelib chiqib, “innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligi”ni tarmoqlar bo‘yicha baholashda quyidagi mezonlar muhim: tarmoqdagi investitsiya intensivligi, texnologik yangilanish darajasi, eksportga chiqish imkoniyati, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulot salmog‘i va kichik biznes integratsiyasi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot O‘zbekiston misolida milliy iqtisodiyot innovatsion salohiyatidan foydalanish samaradorligini hududlar va tarmoqlar kesimida baholash mezonlarini takomillashtirish zarurligini asoslab berdi. Tahlil jarayonida innovatsion mahsulotlar hajmi erksiz o‘zgaruvchi sifatida olindi va unga ta’sir etuvchi omillar sifatida asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi, sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymat ulushi, kichik biznesning innovatsion faoliyatdagi ulushi hamda eksportdagi sanoat mahsulotlari ulushi tanlandi. Ushbu o‘zgaruvchilar to‘plami innovatsion salohiyatning faqat resurs tomoni emas, balki uning iqtisodiy natijaga aylanish mexanizmini ham qamrab olgani bilan amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda innovatsion mahsulotlar hajmi so‘nggi yillarda barqaror o‘sib bormoqda. 2024 yilda innovatsion tovarlar, ishlar va xizmatlar hajmining 63,6 trln so‘mga yetgani, 2023 yilga nisbatan 14,1 foiz o‘sish qayd etilgani mamlakat innovatsion iqtisodiyotining mutlaq hajm jihatdan mustahkamlanayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, hududlar bo‘yicha mazkur natijaning notekis taqsimlanishi innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligi barcha hududlarda bir xil emasligini tasdiqlaydi. Demak, kelgusida siyosiy qarorlar hududiy differensial yondashuv asosida shakllantirilishi lozim.

Ekonometrik tahlil natijasida innovatsion mahsulotlar hajmi bilan asosiy kapitalga investitsiyalar o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik aniqlandi. Bu investitsiya innovatsion natijalar uchun moddiy va texnologik tayanch bo‘lib xizmat qilishini tasdiqlaydi. Innovatsiyani qo‘llab-quvvatlash dasturlari faqat grant yoki subsidiyalar bilan cheklanib qolmasligi, balki sanoatni modernizatsiya qilish, uskunalarni yangilash, texnoparklar va maxsus iqtisodiy zonalar infratuzilmasini rivojlantirish bilan uyg‘unlashishi zarur. Investitsiyaning “hajmi” emas, balki “innovatsion yo‘naltirilgan sifati”ni o‘lchaydigan indikatorlar ham joriy qilinishi kerak. Masalan, kelgusida hududlar bo‘yicha investitsiyalarning qancha qismi yangi texnologiyalar, raqamli yechimlar, energiya samaradorligi yoki ilmiy ishlanmani tijoratlashtirishga yo‘naltirilganini o‘lchash foydali bo‘ladi.

Tadqiqotning ikkinchi muhim xulosasi shuki, sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymat yaratadigan tarmoqlar ulushi innovatsion samaradorlikning tarkibiy asosi hisoblanadi. O‘zbekistonda 2020–2024 yillarda qayta ishlovchi sanoat sanoat yalpi qo‘shilgan qiymatining asosiy qismini egalladi. Bu innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholashda “sanoatning o‘zi bor yoki yo‘qligi” emas, balki uning qay darajada murakkab va yuqori qo‘shilgan qiymatli segmentlarga tayanganini o‘lchash muhimligini ko‘rsatadi. Shu sabab kelgusida hududiy reytinglar tuzilganda qayta ishlovchi sanoat ulushi, yuqori texnologiyali tarmoqlar ulushi va tarmoq diversifikatsiyasi alohida blok sifatida kiritilishi lozim.

Uchinchi xulosa kichik biznes bilan bog‘liq. Kichik korxona va mikrofirmalarning innovatsion faoliyatdagi yuqori ishtiroki ushbu qatlam iqtisodiyotning eng moslashuvchan va tezkor innovatsion segmenti ekanini ko‘rsatadi. Shu bois kichik biznesni innovatsion ekotizimga jalb etish bo‘yicha siyosatni kuchaytirish zarur. Buning uchun hududiy inkubatsiya markazlari, texnologik konsultatsiya xizmati, kichik biznes uchun prototiplash laboratoriyalari, venchur moliyalashtirish elementlari va universitet–biznes hamkorligini kengaytirish kerak. Ayniqsa, poytaxtdan

tashqaridagi hududlarda kichik biznesning innovatsion salohiyatini tijorat natijasiga aylantirish mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Bu nafaqat innovatsion mahsulotlar hajmini oshiradi, balki hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni ham kamaytiradi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholashda alohida-alohida ko‘rsatkichlar emas, balki ularning o‘zaro bog‘liqligi muhim. Investitsiya bo‘lmasa, innovatsiya bazasi zaif bo‘ladi; qayta ishlovchi sanoat bo‘lmasa, innovatsiya iqtisodiy natijaga aylanmaydi; kichik biznes jalb qilinmasa, innovatsiya ommaviylashmaydi; eksportga chiqish bo‘lmasa, innovatsiya tashqi raqobatda sinalmaydi. Shu sabab hududlar va tarmoqlar kesimida baholash mezonlarini takomillashtirish O‘zbekistonning uzoq muddatli sanoat va innovatsiya siyosatining zarur sharti hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Gal, P., Nicoletti, G., Renault, T., Sorbe, S., Timiliotis, C. *Productivity and Innovation at the Industry Level*. OECD, 2019.
2. Pyo, S. va boshqalar. *Regional innovation and economic growth: Empirical evidence from panel data analysis*. 2025.
3. *Innovation and export: evidence from manufacturing SMEs in a developing economy*. Emerald Publishing.
4. Alegre, J. va boshqalar. *Innovation capabilities and export performance in manufacturing SMEs*. 2022.
5. OECD. *Compendium of Productivity Indicators*. OECD, 2025.
6. WIPO. *Global Innovation Index 2024: Uzbekistan profile*.
7. Interreg Danube. *Joint analysis of the regional innovation ecosystems*. 2024.
8. OECD. *Competition, Innovation and Productivity Growth*. OECD Working Paper.
9. OECD. *Export and productivity in global value chains*. OECD, 2025.
10. World Bank. *Industry value added indicators for Uzbekistan*. World Development Indicators.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. *Science and Innovation in the Republic of Uzbekistan, 2024 results*. 2025.
12. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Asosiy kapitalga investitsiyalar: 2020 yil yanvar-dekabr*.
13. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Asosiy kapitalga investitsiyalar: 2021 yil yanvar-dekabr*.
14. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. *Asosiy kapitalga investitsiyalar: 2022 yil yanvar-dekabr*.
15. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Asosiy kapitalga investitsiyalar: 2023 yil yanvar-dekabr*.
16. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. *Asosiy kapitalga investitsiyalar: 2025 yil yanvar-dekabr*.
17. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *O‘zbekiston Respublikasida yalpi ichki mahsulotni ishlab chiqarish, 2024*.

TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA MARKETING RISKLARI VA ULARNI BOSHQARISH YO‘LLARI

Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti dotsenti,
iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori
https://doi.org/10.5281/zenodo.19491846

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy maqolada tadbirkorlik faoliyatida marketing risklarining mazmuni, turlari, ta’sir mexanizmlari va ularni boshqarishning zamonaviy yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi marketing risklarini tadbirkorlik subyektlari faoliyatidagi strategik risklar tizimining tarkibiy qismi sifatida ochib berish, ularni baholashga mos metodologik yondashuvni taklif etish hamda pasaytirish bo‘yicha amaliy mexanizmlarni ishlab chiqishdan iborat. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, marketing riski faqat reklama kampaniyasining muvaffaqiyatsizligi yoki sotuv hajmining pasayishi bilan cheklanmaydi, balki talab noaniqligi, noto‘g‘ri segmentatsiya, narx xatolari, mahsulot pozitsiyalashdagi nomuvofiqlik, raqamli platformalarga ortiqcha qaramlik, ma’lumotlar maxfiyligi bilan bog‘liq xatarlar va ijtimoiy tarmoqlardagi reputatsion inqirozlarni ham qamrab oladi.*

Kalit so‘zlar: *marketing riski, tadbirkorlik, tadbirkorlik marketingi, bozor turbulentligu, segmentatsiya xatari, narx riski, reputatsion risk, raqamli marketing, ma’lumotlar maxfiyligi, ijtimoiy tarmoqlar, risklarni boshqarish, ISO 31000.*

Abstract*. This research paper examines the nature, classifications, and impact mechanisms of marketing risks within entrepreneurial activities, alongside contemporary management strategies. The study aims to delineate marketing risks as a fundamental component of the strategic risk architecture of business entities, proposing a rigorous methodological framework for their assessment and developing pragmatic mechanisms for risk mitigation. The findings demonstrate that marketing risk extends beyond the failure of promotional campaigns or declining sales volumes; it encompasses demand uncertainty, erroneous segmentation, pricing inaccuracies, inconsistencies in product positioning, over-reliance on digital platforms, data privacy vulnerabilities, and reputational crises within social media environments.*

Keywords: *marketing risk, entrepreneurship, entrepreneurial marketing, market turbulence, segmentation risk, pricing risk, reputational risk, digital marketing, data privacy, social media, risk management, ISO 31000.*

KIRISH (INTRODUCTION).

Zamonaviy tadbirkorlik faoliyatida marketing korxona va bozor o‘rtasidagi oddiy kommunikatsiya funksiyasi emas, balki talabni shakllantirish, mijoz bilan aloqalarni boshqarish, qiymat taklifini pozitsiyalash va daromad oqimlarini ta’minlashning markaziy mexanizmidir. Shu sababli marketingdagi xatoliklar tadbirkorlik subyektida nafaqat sotuv ko‘rsatkichlariga, balki pul oqimi, zaxiralar aylanishi, investitsion qarorlar, brend ishonchliligi va biznesning yashovchanligiga ham bevosita ta’sir qiladi. Risklarni boshqarish bo‘yicha ISO 31000 standarti har qanday tashkilotda risk maqsadlarga erishishga ta’sir qiluvchi noaniqlik ekanini ta’kidlaydi. Bu ta’rif marketing

faoliyatiga ham to‘liq tatbiq etiladi, chunki bozor talabi, xaridor xulqi va kommunikatsiya samaradorligi doimo noaniqlik ostida shakllanadi.

Tadbirkorlik subyektlari, ayniqsa kichik va o‘rta bizneslar, marketing risklariga nisbatan yirik korxonalarga qaraganda sezgirroq bo‘ladi. Bunga ularning cheklangan resurslari, bozor haqidagi ma’lumot bazasining torligi, bitta yoki bir necha marketing kanaliga yuqori darajada bog‘lanishi va kampaniya xatolarini qoplash imkoniyatining pastligi sabab bo‘ladi. Risk-menejment bo‘yicha kichik va o‘rta bizneslarga oid tadqiqotlar ham kichik bizneslarda riskni holistik boshqarishning sustligi muvaffaqiyatsizlik omillaridan biri ekanini, shu sababli soddalashtirilgan, lekin tizimli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Marketing risklarining dolzarbligi raqamli transformatsiya fonida yanada ortmoqda. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) hisobotlariga ko‘ra, raqamlashtirish kichik va o‘rta biznes uchun katta imkoniyatlar yaratadi, ammo ichki resurslar, ko‘nikmalar va boshqaruv cheklovlari sababli *“raqamli tayyor bo‘lmaganlik”* holatda kirish ham jiddiy xavflarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu ayniqsa marketingda yaqqol namoyon bo‘ladi. Xususan, platforma algoritmlari o‘zgarishi, reklama xarajatlarining beqarorligi, mijoz ma’lumotlari bilan ishlashdagi maxfiylik talablari va ijtimoiy tarmoqlardagi tezkor reputatsion inqirozlar tadbirkorlik subyektlarini yangi turdagi marketing risklari bilan to‘qnash keltirmoqda.

Shu nuqtayi nazardan kelib chiqqan holatda tadbirkorlik faoliyatida marketing risklarining iqtisodiy mohiyatini ochib berish, ularning turlarini tizimlashtirish, baholash mezonlarini ishlab chiqish va ularni boshqarishning zamonaviy yo‘llarini taklif etish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI (LITERATURE REVIEW).

Marketing va tadbirkorlik tutashgan nuqtadagi adabiyotlar *“tadbirkorlik marketingi (entrepreneurial marketing)”* tushunchasini so‘nggi o‘n yilliklarda mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllantirdi. Kontseptual sharhlar tadbirkorlik marketingini ayniqsa kichik va o‘rta biznes uchun muhim strategiya deb ko‘radi va uning asosiy o‘lchamlariga qiymat yaratish, proaktivlik, mijozga yo‘naltirilganlik, innovatsionlik va resurslarni tejamkor safarbar qilish kirishini ko‘rsatadi. Olib borilgan tadqiqotlar bu yondashuvlar firma natijadorligi bilan ijobiy bog‘liqligini, biroq bozor turbulentligida ularning samaradorligi farqlanishini qayd etadi.

Shu bilan birga, marketingga oid adabiyotlarda risk masalasi ko‘pincha bo‘linma tarzida yoritilgan. Ayrim ishlar marketing strategiyasi riskini, boshqalari raqamli marketingdagi ma’lumotlar maxfiyligini, yana boshqalari esa ijtimoiy tarmoqlardagi reputatsion xatarlarni ko‘rib chiqadi. *“Assessing marketing risk”* singari klassik ishlarda marketing strategiyasining o‘ziga xos risklarini alohida baholash zarurligi ilgari surilgan bo‘lsa, zamonaviy tadqiqotlar marketing riskining ko‘lamini kengaytirib, uni narx, bozor talabi, kanal, kontent, texnologiya va ma’lumot bilan bog‘liq xavflar majmui sifatida ko‘rsatmoqda.

Raqamli marketing bo‘yicha so‘nggi ishlarda risklarning yangi qatlamlari ajralib chiqmoqda. Sun’iy intellekt (SI)ga asoslangan marketing bo‘yicha 2024-yilgi tadqiqotlar foydalanuvchi maxfiyligi, ma’lumotdan etik foydalanish va “loyiha bosqichidanoq maxfiylikni ta’minlash (privacy-by-design)” tamoyillariga rioya qilish zarurligini ko‘rsatadi. OECD esa kichik va o‘rta biznes raqamlashtirishida past ko‘nikma, yetarli ichki resurslarning yo‘qligi va raqamli transformatsiyaga tayyorgarlikning sustligi asosiy to‘siqlar ekanini ta’kidlaydi. Bu xulosalar marketing riskining bugungi kunda faqat “bozorga noto‘g‘ri chiqish” emas, balki raqamli infrastrukturaga noto‘g‘ri moslashish bilan ham bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy media bo‘yicha bibliometrik tadqiqotlar kichik va o‘rta biznes uchun ijtimoiy tarmoqlar arzon va samarali kanal bo‘lishi mumkinligini, ular global auditoriyaga chiqish, brend obro‘sini oshirish va mijoz sodiqligini mustahkamlashga xizmat qilishini ko‘rsatadi. Biroq aynan shu muhitda noto‘g‘ri kommunikatsiya, sust javob reaksiyasi yoki nojo‘ya kontent reputatsion inqirozni ham tez kuchaytirishi mumkin. Ijtimoiy media inqirozlari bo‘yicha tadqiqotlar aloqadorlikni (engagement) ta’minlashdagi noto‘g‘ri strategiyalar obro‘ga jiddiy zarar yetkazishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, adabiyotlar sharhi marketing risklarini uch darajada ko‘rish kerakligini ko‘rsatadi. Birinchisi, klassik bozor risklari. Ikkinchisi, strategik-marketing qarorlaridagi xatolar. Uchinchisi, raqamli va reputatsion risklar. Aynan shu uchlik tadbirkorlik faoliyati uchun marketing riskining zamonaviy mazmunini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODOLOGY).

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda kontent-tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va konseptual modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Jumladan, birinchi bosqichda ISO 31000 standarti, OECD hisobotlari va marketing hamda tadbirkorlik tutashgan ilmiy maqolalar tahlil qilingan.

Ikkinchi bosqichda marketing risklari tasniflangan bo‘lib, bunda ular bozor talabi riski, segmentatsiya va pozitsiyalash riski, narx riski, kanal riski, kommunikatsion risk, raqamli platforma riski, ma’lumotlar maxfiyligi riski va reputatsion risk kabi bloklarga ajratilgan. Ushbu tasnif marketing strategiyasi risklari haqidagi klassik va zamonaviy ishlardagi yondashuvlarni umumlashtirish orqali ishlab chiqilgan.

Uchinchi bosqichda “marketing manbasi - risk hodisasi - biznesga ta’sir - indikator - javob chorasi” mantiqiy zanjiriga asoslangan holatda marketing risklarini baholashning algoritmi ishlab chiqilgan. Bu yondashuv ISO 31000 standartidagi jarayon falsafasiga mos ravishda riskni identifikatsiya qilish, tahlil qilish, baholash va ishlov berishni marketing kontekstiga moslashtiradi.

To‘rtinchi bosqichda tadbirkorlik subyektlari uchun marketing riskini boshqarishning integratsiyalashgan modeli ishlab chiqilgan bo‘lib, unda marketing qarorlari firma strategiyasi, bozor monitoringi, raqamli xavfsizlik, mijoz bilan aloqalar va reputatsion boshqaruv bilan bog‘langan.

TAHLIL VA NATIJALAR (RESULTS AND DISCUSSION).

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik faoliyatida marketing riski ko‘p kanalli iqtisodiy ta’sirga ega. Birinchi kanal - bu daromad va talab kanali. Agar korxona maqsadli auditoriyani noto‘g‘ri tanlasa, mijoz ehtiyojini xato talqin qilsa yoki mahsulotning qiymat taklifini mos pozitsiyalay olmasa, buning oqibati sotuv hajmining pasayishi, konversiya darajasining tushishi va reklama xarajatlari samaradorligining yomonlashuvi ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Tadbirkorlik marketingi bo‘yicha tadqiqotlar mijozga yo‘naltirilganlik (customer intensity), qiymat yaratish (value creation), proaktivlik va innovatsionlik kabi o‘lchamlar firma natijadorligi bilan ijobiy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu xulosa teskari tomondan qaralganda aynan shu komponentlardagi xatolar marketing riskining markaziy manbai ekanini anglatadi.

Ikkinchi kanal - bu bozor turbulentligiga moslashish kanali. Olib borilgan tadqiqotlar tadbirkorlik marketingining firma natijalariga ta’siri bozor turbulentligiga bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu shuni anglatadiki, marketing strategiyasi “bir marta tuzilib, uzoq muddat ishlaydigan” statik tizim emas. Xaridor afzalliklari tez o‘zgaradigan bozorda kechikkan marketing reaktsiyasi o‘z-

o‘zidan riskka aylanadi. Demak, marketing riski faqat noto‘g‘ri qaror emas, balki bozor o‘zgarishiga sekin javob berish holati hamdir.

Uchinchi kanal - bu narx va qiymat riski. Tadbirkorlik subyektlari ko‘pincha narxni ikki xil ekstremal yondashuvdan (ekstremum)dan birida belgilaydi, ya’ni bozorni tez egallash maqsadida haddan tashqari past yoki brend qadrini noto‘g‘ri baholagan holda ortiqcha yuqori. Har ikki holat marketing riskini kuchaytiradi. Past narx foyda marjasini yemiradi va marketing xarajatlarini qoplashni qiyinlashtiradi; ortiqcha yuqori narx esa sotuvning sekinlashuvi va bozorda rad etilish xavfini oshiradi. Shu bois narx riski marketing risklari ichida mustaqil strategik komponent hisoblanadi. Bu risk ayniqsa yangi bozorga kirayotgan va hali talab elastikligini aniq bilmaydigan tadbirkorlik subyektlarida kuchli bo‘ladi.

To‘rtinchi kanal - bu kanal va platforma riski. Raqamli transformatsiya marketingga keng imkoniyatlar yaratgan bo‘lsa-da, korxonani platformalarga qaram qilib qo‘yishi mumkin. Masalan, bitta ijtimoiy tarmoq, qidiruv tizimi yoki “marketplace” algoritmiga ortiqcha bog‘liqlik platforma siyosati o‘zgarganda mijoz oqimini keskin kamaytirishi ehtimolini tug‘diradi. OECD hisobotlari kichik va o‘rta biznes raqamlashishida ichki ko‘nikmalar va resurs cheklovlari jiddiy muammo ekanini qayd etadi. Bu marketingda ham kanallarni diversifikatsiya qila olmaslik va platforma xatarlariga tayyor bo‘lmaslik shaklida namoyon bo‘ladi.

Beshinchi kanal - bu ma’lumotlar maxfiyligi va etik risk. SI va ma’lumotlarga asoslangan (data-driven) marketingning rivojlanishi reklama maqsadliligini oshirgan bo‘lsa-da, foydalanuvchi ma’lumotlarini yig‘ish, qayta ishlash va shaxsiylashtirish bo‘yicha yangi etik va huquqiy risklarni yuzaga chiqardi. Tadqiqotlar SI-ga asoslangan raqamli marketingda foydalanuvchi maxfiyligi asosiy xavf nuqtalaridan biri ekanini va “sukut bo‘yicha maxfiylik (privacy-by-default)” hamda “loyiha bosqichidanoq maxfiylik (privacy-by-design)” tamoyillariga ehtiyoj kuchayotganini ko‘rsatadi. Tadbirkorlik subyektlari uchun bu riskning iqtisodiy oqibati nafaqat jarima yoki komplayens xarajati, balki iste’molchi ishonchini yo‘qotish, voz kechish (opt-out) ko‘rsatkichlarining oshishi va brendga nisbatan salbiy munosabatning kuchayishidir.

Oltinchi kanal - bu reputatsion risk. Ijtimoiy media marketingning afzalligi tezkor aloqa va past xarajat bo‘lsa, uning xavfi ham tezlikdadir. Noto‘g‘ri post, nojo‘ya reklama, mijoz shikoyatiga sust javob yoki etik jihatdan shubhali kontent brend obro‘siga bir necha soat ichida zarar yetkazishi mumkin. Ijtimoiy media inqirozlari bo‘yicha tadqiqotlar aloqadorlikni ta’minlash strategiyasi va javobning tezligi natijalarga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini qayd etadi. Tadbirkorlik subyektlarida alohida jamoatchilik bilan aloqalar (PR) bo‘limi yoki inqiroz kommunikatsiyasi jamoasi bo‘lmasligi sababli bu risk yanada yuqori bo‘ladi.

Yettinchi kanal - bu resurslarni noto‘g‘ri safarbar qilish riski. Tadbirkorlik marketingi odatda cheklangan resurslar bilan ishlaydi, shu sababli noto‘g‘ri kampaniya tanlovi yoki samarasi past reklama xarajatlari biznesning boshqa yo‘nalishlaridan mablag‘ni tortib olishi mumkin. Aynan shu sababli tadbirkorlik marketingiga oid adabiyotlarda “resurslardan unumli foydalanish (resource leveraging)” muhim o‘lcham sifatida qayd etiladi. Agar korxona mavjud resurslarni eng samarali segment va kanallarga yo‘naltira olmasa, marketing riski operatsion va moliyaviy risklarga ulanib ketadi.

Mazkur tahlil asosida marketing risklari quyidagi asosiy guruhlarga ajratildi.

1) bozor-talab risklari;
2) segmentatsiya va pozitsiyalash risklari;
3) narx risklari;

4) distribyutsiya va kanal risklari;
5) kommunikatsiya va kontent risklari;
6) raqamli texnologiya va platforma risklari;
7) ma'lumotlar maxfiyligi risklari;
8) reputatsion risklar.

Yuqoridagi tahlillar asosida marketing riski darajasi ehtimollik, biznesga ta'sir va tiklanish murakkabligi kabi uch mezon bo'yicha baholanishi lozim deb hisoblaymiz. Masalan, noto'g'ri reklama kreativining ehtimoli o'rtacha, ta'siri past, tiklanishi nisbatan oson bo'lishi mumkin, biroq mijoz ma'lumotlari maxfiyligi buzilishi ehtimoli pastroq bo'lsa-da, ta'siri va tiklanish murakkabligi yuqori bo'ladi. Shu bois marketing riskini faqat kampaniya "investitsiya qaytimi (ROI)" bilan baholash yetarli emas.

Tahlil natijalariga ko'ra, tadbirkorlik subyektlarida marketing risklarini boshqarishning eng samarali yo'llari quyidagilardan iborat.

Birinchidan, *bozor axborotini tizimli yig'ish va yangilash.* Bu segmentatsiya, mijoz ehtiyojlari, narx sezgirligi va raqobatchilar xatti-harakatini muntazam kuzatishni anglatadi. Bozor turbulentligida aynan axborotning yangiligi marketing riskini kamaytiradi.

Ikkinchidan, *kanallarni diversifikatsiya qilish.* Korxona bitta platforma yoki bitta reklama kanaliga qaram bo'lib qolmasligi kerak. Ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari, email, marketplace, oflayn hamkorlik va referral kanallarining kombinatsiyasi platforma riskini pasaytiradi.

Uchinchidan, *privacy-led marketing tamoyillarini joriy etish.* Mijoz ma'lumotlarini yig'ish va qayta ishlashda minimal yetarlilik, ochiqlik, rozilik va xavfsizlik tamoyillariga amal qilish ma'lumotlar bilan bog'liq marketing risklarini kamaytiradi.

To'rtinchidan, *reputatsion monitoring va tezkor javob protokollari.* Tadbirkorlik subyekti ijtimoiy tarmoqlardagi eslatmalar, shikoyatlar va salbiy reaksiyalarni kuzatadigan oddiy monitoring tizimiga ega bo'lishi, inqiroz holatida esa kim, qachon va qanday javob berishini oldindan belgilashi lozim.

Beshinchidan, *marketing risk reyestri va asosiy risk indicator (KRI)lar.* Mualliflik taklifiga ko'ra, har bir muhim marketing riski uchun kamida bitta erta ogohlantiruvchi indikator belgilanadi. Masalan, konversiya pasayishi, mijozni jalb qilish xarajati (CAC) oshishi, mijozlar oqimi (churn) kuchayishi, aloqadorlikni ta'minlashning keskin tushishi, shikoyatlar sonining ortishi yoki voz kechish darajasining ko'payishi. Bu yondashuv riskni faqat natija sodir bo'lgach emas, balki signal paydo bo'lishi bosqichida boshqarishga yordam beradi.

Oltinchidan, *soddalashtirilgan, lekin integratsiyalashgan korxona risklarini boshqarish tizimi (ERM) yondashuvi.* Kichik va o'rta biznes uchun risk-menejmentning murakkab korporativ modeli emas, balki marketing, moliya va operatsion qarorlarni birlashtiruvchi ixcham tizim ko'proq mos keladi. Kichik va o'rta biznes subyektlarida ERMni soddalashtirish zarurati haqidagi tadqiqotlar bu pozitsiyani qo'llab-quvvatlaydi.

XULOSA (CONCLUSION).

O'tkazilgan tadqiqot asosida shunday xulosa qilish mumkinki, tadbirkorlik faoliyatida marketing riski korxonaning bozor bilan bog'liq eng muhim strategik risklaridan biridir. U faqat reklama yoki sotuv bo'limining muammosi emas, balki talab shakllanishi, mijoz ishonchi, narx siyosati, brend reputatsiyasi, ma'lumotlar bilan ishlash va raqamli infratuzilmaga moslashuv bilan bog'liq kompleks noaniqliklar majmuasidir. ISO 31000 standarti riskni maqsadlarga erishishga

ta’sir qiluvchi noaniqlik sifatida talqin qilgani bois, marketing faoliyatidagi har bir noto‘g‘ri qaror yoki sust moslashuv tadbirkorlik subyektining umumiy natijadorligiga bevosita ta’sir qiladi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy xulosasi shundan iboratki, marketing riski tadbirkorlik marketingining “teskari tomoni” sifatida namoyon bo‘ladi. Ya’ni qiymat yaratish, proaktivlik, innovatsionlik va mijozga yaqinlik firma natijadorligini oshirishi mumkin bo‘lsa, aynan shu elementlarning noto‘g‘ri qo‘llanishi marketing riskini kuchaytiradi. Shu ma’noda marketing riskini kamaytirishning asosiy yo‘li marketingdan voz kechish emas, balki uni tizimli, ma’lumotga asoslangan va moslashuvchan tarzda boshqarishdir (1-rasm).

1-rasm. Marketing risklarini boshqarishning integratsiyalashgan modeli[45]

Mazkur model marketingni alohida kampaniyalar to‘plami emas, balki riskka sezgir boshqaruv funksiyasi sifatida ko‘rishga imkon beradi.

Amaliy taklif sifatida, birinchi navbatda, tadbirkorlik subyektlarida marketing risklari reyestri joriy etilishi lozim. Har bir risk uchun manba, hodisa, oqibat, ehtimollik, ta’sir, indikator va mas’ul shaxs ko‘rsatilishi kerak.

Ikkinchidan, bozor axboroti bilan ishlash intizomi kuchaytirilishi zarur. Tadbirkorlar segment, narx, xaridor xulqi va raqobatchilar haqidagi ma’lumotlarni davriy ravishda yangilab borishi kerak. Statik marketing qarorlari bozor turbulentligida tez eskiradi.

Uchinchidan, marketing kanallari portfeli shakllantirilishi lozim. Bitta ijtimoiy tarmoq yoki bitta reklama manbasiga qaramlik pasaytirilmasa, platforma riski ortib boradi.

To‘rtinchidan, maxfiylik va axloqiy marketing standartlari ichki siyosat sifatida belgilanishi kerak. Bu ayniqsa mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish (CRM) tizimi, email marketing, qayta nishonga olish (retargeting) va SI yordamidagi shaxsiylashtirishda muhim.

Beshinchidan, ijtimoiy media inqiroziga javob protokoli ishlab chiqilishi zarur. Mijoz shikoyati yoki salbiy viral kontentga kechikkan javob reputatsion riskni bir necha baravar oshiradi.

Oltinchidan, kichik bizneslar uchun ixcham marketing risk-menejment modeli joriy etilishi maqsadga muvofiq. U murakkab korporativ ERMning soddalashtirilgan shakli bo‘lib, oyma-oy ko‘rib chiqiladigan 5-10 ta asosiy marketing riski va erta signal indikatorlarini o‘z ichiga olishi kerak.

Yakuniy xulosa shuki, tadbirkorlik faoliyatida marketing risklarini boshqarish qo‘shimcha nazorat emas, balki bozor barqarorligi, daromad uzluksizligi va raqobatbardoshlikni ta’minlovchi

[45] Muallif tomonidan ishlab chiqildi.

strategik shartdir. Kim marketing riskini erta ko‘ra olsa va uni boshqara olsa, o‘sha tadbirkorlik subyekti bozordagi noaniqlikni xavfdan ustunlikka aylantira oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. International Organization for Standardization. *ISO 31000:2018 Risk management — Guidelines*. — Geneva: ISO, 2018.
2. Al-Shaikh M.E., Hanaysha J.R. A conceptual review on entrepreneurial marketing and business sustainability in small and medium enterprises // *World Development Sustainability*. — 2023. — Vol. 2. — Article 100039.
3. Hanaysha J.R., Al-Shaikh M.E. An Examination of Entrepreneurial Marketing Dimensions and Firm Performance in Small and Medium Enterprises // *Sustainability*. — 2022. — Vol. 14, No. 18. — Article 11444.
4. Bachmann J.T. et al. Effects of entrepreneurial marketing on new ventures’ exploitative and exploratory innovation: The moderating role of competitive intensity and firm size // *Industrial Marketing Management*. — 2021.
5. Sulaiman M.A.B.A. et al. Entrepreneurial marketing and performance: contingent role of market turbulence // *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. — 2024.
6. Cook V.J. Jr. Assessing marketing risk // *Industrial Marketing Management*. — 1987. — Vol. 16, No. 3.
7. Saura J.R., Škare V., Ozretić Došen Đ. Is AI-based digital marketing ethical? Assessing a new data privacy paradox // *Journal of Innovation & Knowledge*. — 2024. — Vol. 9. — Article 100597.
8. OECD. *The Digital Transformation of SMEs*. — Paris: OECD, 2025.
9. OECD. *SMEs Going Digital: Policy challenges and recommendations*. — Paris: OECD, 2025.
10. Pellegrino A. et al. Leveraging Social Media for SMEs: Findings from a Bibliometric Review // *Sustainability*. — 2023. — Vol. 15, No. 8. — Article 7007.
11. Ott L., Theunissen P. Reputations at risk: Engagement during social media crises // *Public Relations Review*. — 2015. — Vol. 41, No. 1.
12. Mthiyane Z.Z.F., Ojo S.O., Mafini C. A Framework for Risk Management in Small Medium Enterprises in Developing Countries // *Risks*. — 2022. — Vol. 10, No. 9. — Article 173.

O‘ZBEKISTONDA INFLYATSIYA JARAYONLARINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA UNGA TA’SIR ETUVCHI MAKROIQTISODIY OMILLAR

Komilov Sarvarjon Anvarjon O‘g‘li
Tashkent International University mustaqil tadqiqotchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.19491894

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekistonda inflyatsiya jarayonlarining so‘nggi yillardagi dinamikasi va unga ta’sir etuvchi asosiy makroiqtisodiy omillar tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi inflyatsiyaning zamonaviy tarkibini, uning shakllanish mexanizmlarini hamda milliy iqtisodiyot sharoitida namoyon bo‘layotgan o‘ziga xos xususiyatlarini tizimli yondashuv asosida izohlashdan iborat. Ishda qiyosiy tahlil, dinamik kuzatuv, rasmiy statistik ma’lumotlarni sharhlash, iqtisodiy mantiqiy izohlash va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda inflyatsiya faqat pul-kredit omillari bilan emas, balki tartibga solinadigan narxlar, energiya tariflari, oziq-ovqat bozori, import narxlari, almashuv kursi dinamikasi, fiskal impulslar, inflyatsion kutilmalar va bozor tarkibidagi institutsional cheklovlar bilan ham shakllanmoqda. So‘nggi davrda inflyatsiya pasayish yo‘nalishiga kirgan bo‘lsa-da, uning ichki tarkibi bir xil emas: ayrim tovar guruhlarida bosim susaygan, xizmatlar va ma’muriy tartibga solinadigan segmentlarda esa narxlar bosimi nisbatan yuqori saqlangan. Shu jihatdan inflyatsiyani jilovlash vazifasi faqat qat’iy monetar siyosat bilan cheklanmaydi; u raqobat muhitini yaxshilash, energiya ta’minoti barqarorligini mustahkamlash, logistika xarajatlarini kamaytirish, fiskal intizomni kuchaytirish va bozor signallarining uzatilishini yaxshilash bilan uzviy bog‘liq. Maqolaning ilmiy qiymati inflyatsiyani O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy xususiyatlari bilan bog‘lagan holda, monetar, fiskal, tashqi va taklif omillarining o‘zaro ta’sirini yagona tahliliy maydonda yoritishida namoyon bo‘ladi.*

Kalit so‘zlar: *inflyatsiya, pul-kredit siyosati, makroiqtisodiy omillar, almashuv kursi, pul massasi, fiskal siyosat, import qilinuvchi inflyatsiya, inflyatsion kutilmalar, O‘zbekiston iqtisodiyoti.*

Kirish

Inflyatsiya zamonaviy makroiqtisodiy boshqaruvning eng murakkab masalalaridan biri bo‘lib, u narxlar umumiy darajasining oddiy o‘sishini emas, balki talab va taklif nisbatlari, pul muomalasi, fiskal rag‘batlar, almashuv kursi, tashqi narx shoklari hamda iqtisodiy agentlarning kutilmalari o‘rtasidagi murakkab bog‘liqlikni ifodalaydi. Shu sababli inflyatsiyani birgina monetar omil yoki qisqa muddatli narx tebranishlari orqali tushuntirish yetarli emas; u ko‘p darajali, ko‘p kanalli va tarkibiy xususiyatga ega jarayon sifatida talqin qilinishi lozim [1–4]. O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun inflyatsiya masalasi alohida dolzarbdir. Mamlakatda bozor mexanizmlarini chuqurlashtirish, narxlarni liberallashtirish, energiya va kommunal xizmatlar tariflarini iqtisodiy asoslash, moliyaviy vositachilikni kengaytirish hamda monetar siyosatni foiz stavkasi kanali orqali kuchaytirish jarayonlari ketmoqda. Markaziy bank o‘rta muddatli 5 foizlik inflyatsiya maqsadiga sodiqligini tasdiqlagan, 2025 yil mart oyida esa inflyatsion xavf va kutilmalar fonida siyosat stavkasini 0,5 foiz punktga oshirib, 14 foizga yetkazgan. Bu holat inflyatsiyani boshqarish endi

formal maqsad emas, balki real makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlashning markaziy yo‘nalishiga aylanganini ko‘rsatadi.

So‘nggi yillardagi kuzatuvlar inflyatsiyaning pasayish trayektoriyasiga kirganini ko‘rsatsada, uning tarkibiy bosimi saqlanib qolmoqda. Milliy statistika ma’lumotlariga ko‘ra, 2024 yilda iste’mol sektoridagi yillik inflyatsiya 9,8 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2025 yil yakuniga kelib bu ko‘rsatkich 7,3 foizgacha pasaygan. Biroq 2024 yilda uy-joy, elektr energiyasi, gaz va boshqa yoqilg‘i turlari bilan bog‘liq narxlarning hissasi umumiy inflyatsiyada juda katta bo‘lgan; 2025 yilda esa oziq-ovqat, uy-joy-kommunal xizmatlar va transport narxlari umumiy CPI o‘sishining asosiy drayverlari bo‘lib qolgan. Demak, umumiy pasayish inflyatsion bosimning barcha manbalari birday susayganini anglatmaydi. Mazkur maqolaning maqsadi O‘zbekistonda inflyatsiya jarayonlarining zamonaviy tendensiyalarini tahlil qilish, unga ta’sir etuvchi asosiy makroiqtisodiy omillarni tizimlashtirish va ularning ta’sir kanallarini iqtisodiy mantiq asosida izohlashdan iborat. Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, unda inflyatsiya tor monetar doiradan chiqarilib, O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy xususiyatlari, bozor infratuzilmasi va institutsional cheklovlari bilan bog‘langan holda yoritiladi.

Adabiyotlar sharhi va nazariy yondashuvlar

Inflyatsiya nazariyasining klassik qatlamida pul omili markaziy o‘rin tutadi. Fisherning foiz va narxlar o‘rtasidagi bog‘liqlikka doir qarashlari, Fridman tomonidan rivojlantirilgan monetar yondashuv hamda keyingi makroiqtisodiy modellarda pul taklifi va narxlar dinamikasi o‘rtasidagi aloqa uzoq muddatli inflyatsion jarayonlarni tushuntirishning muhim asosiga aylandi [1], [2]. Biroq amaliy iqtisodiyotlarda inflyatsiya faqat pul massasining ko‘payishi bilan cheklanmaydi. Bernanke va Gertler monetar impulslarning real sektorga uzatilishida kredit kanali va moliyaviy vositachilik mexanizmlari muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi [3]. Woodford esa foiz stavkasi kanali, kutilmalar va markaziy bank ishonchliligi zamonaviy inflyatsion jarayonlarni izohlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini asoslaydi [4]. Nazariy adabiyotlarda inflyatsiya, odatda, to‘rtta yirik blok orqali talqin qilinadi. Birinchi blok — talab inflyatsiyasi. Bu yondashuvga ko‘ra, yalpi talab iqtisodiyotning real ishlab chiqarish salohiyatidan tezroq kengaysa, narxlar bosimi yuzaga keladi. Ikkinchi blok — taklif yoki xarajatlar inflyatsiyasi. Bunda energiya resurslari, xomashyo, transport, mehnat haqi va logistika xarajatlarining oshishi ishlab chiqarish tannarxi orqali yakuniy narxlarga uzatiladi. Uchinchi blok — monetar omillar; to‘rtinchi blok esa inflyatsion kutilmalar bilan bog‘liq. Aynan kutilmalar inflyatsiyani inertial jarayonga aylantiradi: xo‘jalik yurituvchi subyektlar kelajakda narxlar oshishini kutsa, ular bugungi qarorlarini ham shu tasavvurga moslashtiradi [2]–[4]. Ochiq yoki yarim ochiq iqtisodiyotlarda almashuv kursi va import qilinuvchi inflyatsiya alohida ahamiyat kasb etadi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi import qilinadigan tayyor mahsulotlar, oraliq tovarlar, uskunalar, dori-darmonlar, yoqilg‘i va logistika xarajatlari orqali ichki bozordagi narxlarga uzatiladi. Buning ustiga, savdo hamkorlaridagi narxlarning o‘sishi va global bozorlardagi ta’minot uzilishlari ichki inflyatsiyani kuchaytirishi mumkin. O‘zbekiston bo‘yicha rasmiy monetar hujjatlarda aynan global oziq-ovqat narxlari, savdo hamkorlari valyutalari dinamikasi, fiskal kengayish, energiya tariflari va inflyatsion kutilmalar asosiy xavf omillari sifatida qayd etiladi. Mahalliy tahliliy manbalarda O‘zbekiston inflyatsiyasi tobora ko‘proq ko‘p omilli hodisa sifatida talqin qilinmoqda. Markaziy bankning 2024 yil ikkinchi chorak bo‘yicha hisobotida asosiy oziq-ovqat inflyatsiyasi 4,2 foizgacha pasaygani, asosiy nooziq-ovqat inflyatsiyasi 6,3 foizni, xizmatlar inflyatsiyasi esa 9,3 foizni tashkil etgani qayd etilgan. Bu esa narx bosimining iste’mol savati bo‘ylab bir xil taqsimlanmaganini, xizmatlar va ayrim xarajat komponentlarida bosim kuchliroq

ekanini ko‘rsatadi. Ushbu maqolaning farqli jihati shundaki, u inflyatsiyani alohida bitta omil natijasi sifatida emas, balki O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy xususiyatlari bilan uzviy bog‘langan ko‘p qatlamli jarayon sifatida ko‘radi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola tahliliy-analitik xarakterga ega bo‘lib, unda econometrik natijalar sun’iy ravishda yaratilmagan. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, statistik kuzatuv, dinamik sharhlash, tizimli yondashuv va iqtisodiy mantiqiy izohlash usullaridan foydalanildi. Bunday yondashuv inflyatsiyani nafaqat ko‘rsatkich sifatida, balki o‘zaro bog‘langan makroiqtisodiy va institutsional omillar tizimi sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Metodologik jihatdan inflyatsiyaga ta’sir etuvchi omillar besh guruhga ajratildi: monetar omillar, fiskal omillar, tashqi omillar, taklif tomoni omillari va kutilmalar hamda institutsional omillar. Ushbu tasnif omillarni shunchaki sanash emas, balki ularning uzatish kanallarini ko‘rsatishga xizmat qiladi. Masalan, monetar omillar foiz stavkasi, kredit, likvidlik va depozitlar orqali ishlaydi; fiskal omillar davlat xarajatlari, subsidiyalar va tarif siyosati orqali namoyon bo‘ladi; tashqi omillar almashuv kursi, global oziq-ovqat va yoqilg‘i narxlari hamda logistika xarajatlari orqali uzatiladi; taklif omillari ichki ishlab chiqarish, energiya ta’minoti va raqobat muhiti bilan bog‘liq; kutilmalar esa iqtisodiy agentlarning narx belgilash xatti-harakatlariga ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotning axborot bazasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining pul-kredit siyosati hisobotlari, 2026 yil va undan keyingi davr bo‘yicha monetar siyosat yo‘riqnomalari, Milliy statistika qo‘mitasining inflyatsiya bo‘yicha rasmiy ma’lumotlari hamda Xalqaro valyuta jamg‘armasining O‘zbekiston bo‘yicha 2024–2025 yillardagi maslahat missiyasi materiallaridan foydalanildi. Shu bois maqoladagi asosiy xulosalar rasmiy raqamlar, dinamik kuzatuvlar va iqtisodiy talqinlarga tayangan holda shakllantirilgan.

Natijalar tahlili va muhokama

So‘nggi yillardagi dinamikaga nazar tashlanganda, O‘zbekistonda inflyatsiya pasayuvchi yo‘nalishga ega bo‘layotgani ko‘rinadi, biroq bu pasayish silliq va bir jinsli emas. 2024 yilda iste’mol sektoridagi inflyatsiya 9,8 foizni tashkil etdi; bunda oziq-ovqat narxlari o‘rtacha 2,4 foizga oshib umumiy ko‘rsatkichga 1,1 foiz punkt, nooziq-ovqat tovarlari 7,7 foizga qimmatlashib 2,5 foiz punkt, xizmatlar esa 26,7 foizga oshib 6,2 foiz punkt hissasini qo‘shdi. 2025 yil yakuniga kelib umumiy inflyatsiya 7,3 foizgacha pasaydi, lekin uning tarkibida xizmatlar narxi hanuz yuqori — o‘rtacha 13,9 foiz — o‘sib, umumiy ko‘rsatkichga 3,16 foiz punkt hissasini berdi; oziq-ovqat 5,4 foizga oshib 2,5 foiz punkt, nooziq-ovqat tovarlari esa 5,1 foizga oshib 1,64 foiz punkt hissa qo‘shdi. Ushbu nisbatlar inflyatsiya pasaygan taqdirda ham xizmatlar va tartibga solinadigan segmentlar narx bosimining muhim manbai bo‘lib qolayotganini ko‘rsatadi.

1-jadval. 2024–2025 yillarda O‘zbekistonda inflyatsiyaning tarkibiy ko‘rsatkichlari

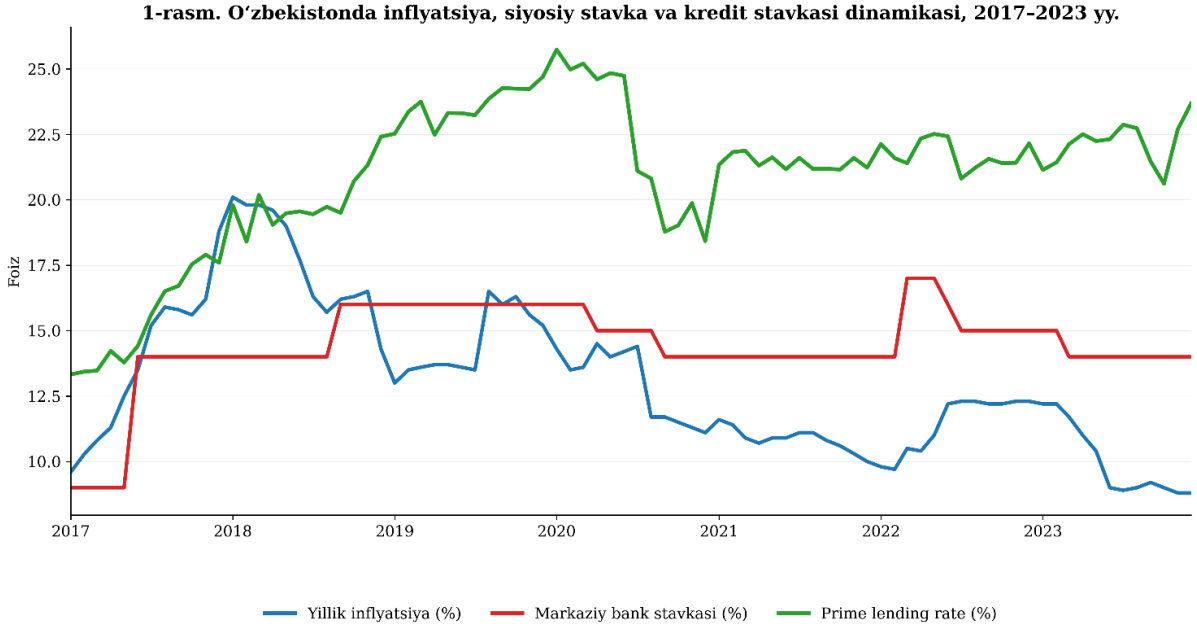
Ko‘rsatkich	2024 yil	2025 yil
Yillik inflyatsiya, %	9,8	7,3
Oziq-ovqat narxlari o‘sishi, %	2,4	5,4
Oziq-ovqat hissasi, foiz punkt	1,10	2,50
Nooziq-ovqat narxlari o‘sishi, %	7,7	5,1
Nooziq-ovqat hissasi, foiz punkt	2,50	1,64
Xizmatlar narxlari o‘sishi, %	26,7	13,9

Ko‘rsatkich	2024 yil	2025 yil
Xizmatlar hissasi, foiz punkt	6,20	3,16

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida tuzildi.

Ushbu ko‘rsatkichlar inflyatsiyaning tarkibiy murakkabligini yaqqol namoyon etadi. 2024 yilda umumiy inflyatsiyaning asosiy og‘irligi xizmatlar va uy-joy-kommunal xizmatlari segmentiga to‘g‘ri kelgan. Milliy statistika ma’lumotlariga ko‘ra, aynan uy-joy, suv, elektr energiyasi, gaz va boshqa yoqilg‘i turlari bo‘yicha narx o‘zgarishlari 2024 yil umumiy CPI o‘sishining 4,57 foiz punktini shakllantirgan. Bu fakt inflyatsiyaning muhim qismi ichki talabning oddiy ortishi bilan emas, balki narxlarning iqtisodiy asoslashuvi, tarif siyosati va xarajatlar kanalining kuchayishi bilan bog‘liq bo‘lganini anglatadi. 2024 yilning o‘rtalarida energiya narxlarini isloh qilish qisqa muddatli inflyatsion sakrashni kuchaytirdi. IMF va Markaziy bank materiallarida 2024 yil may oyidagi energiya narxlari islohoti yillik inflyatsiyani 10,6 foizgacha ko‘targani, 2025 yil boshida esa inflyatsiya yana 10 foiz atrofida saqlanib qolganiga urg‘u beriladi. Bu holat bir martalik ma’muriy qarorlar ham umumiy narxlar darajasiga, ham inflyatsion kutilmalarga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Ayniqsa, energiya narxlari ko‘tarilganda ularning ikkilamchi effekti transport, saqlash, ishlab chiqarish va xizmatlar narxlariga uzatiladi. Monetar omillarni baholashda siyosat stavkasi, kredit sharoitlari va real foiz darajasining ahamiyati katta. Markaziy bank 2025 yil mart oyida siyosat stavkasini 14 foizga oshirdi va 2025 yil davomida nisbatan qat’iy monetar sharoitlarni saqlab qoldi. Rasmiy talqinga ko‘ra, bu qaror inflyatsion kutilmalarni jilovlash, yalpi talab va taklif o‘rtasidagi nomutanosiblikni yumshatish hamda real foiz stavkasini musbat hududda ushlab turishga qaratilgan edi. Biroq O‘zbekiston sharoitida monetar qat’iylikning narxlarga uzatilishi avtomatik emas. Bunga bank tizimidagi tarkibiy xususiyatlar, ayrim kredit segmentlarining maxsus rejimlari, bozorlararo uzatish mexanizmlarining to‘liq chuqurlashmaganligi va inflyatsiyaning bir qismini xarajat omillari shakllantirayotgani sabab bo‘ladi. (CBU)

Quyidagi rasm siyosat stavkasi, yillik inflyatsiya va kredit stavkasi dinamikasini umumiy ko‘rinishda aks ettiradi.

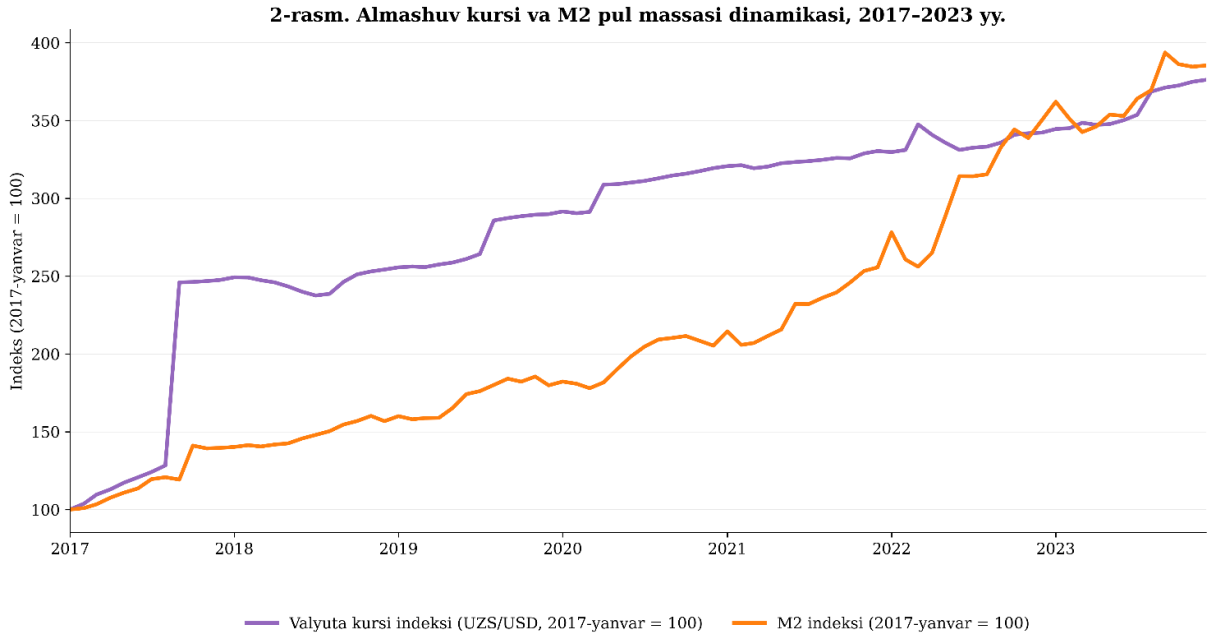
1-rasm. O‘zbekistonda yillik inflyatsiya, Markaziy bank siyosat stavkasi va kredit stavkasi dinamikasi, 2017–2025

Izoh: rasmda ochiq rasmiy qatorlar asosida yillik inflyatsiya, Markaziy bank siyosat stavkasi va tijorat kreditlarining ommaviy e'lon qilinadigan "prime lending rate" ko'rsatkichlari berilgan. Kredit stavkasi qatori tadqiqot matnidagi barcha segmentlarni to'liq qamrab oluvchi maxsus tozalangan ko'rsatkich emas, balki rasmiy ommaviy kuzatuv qatori sifatida qo'llanildi. *Manba:* Markaziy bank va Milliy statistika qo'mitasi ochiq ma'lumotlari asosida tuzildi. (CBU)

Rasmda ko'rinib turibdiki, inflyatsiya, siyosat stavkasi va kredit stavkalari bir-biridan mutlaqo uzilgan emas, biroq ularning harakati bir vaqtda va bir xil amplitudada sodir bo'lmaydi. Bu holat pul-kredit siyosati kanali ishlayotganini, lekin uning samarasi iqtisodiyotdagi boshqa omillar bilan cheklanayotganini anglatadi. Xususan, inflyatsiya pasaya boshlagan davrlarda kredit stavkalari darhol va to'liq yumshamaydi; aksincha, banklar riskni qayta baholash, resurs bazasi va kutilmalarni hisobga olgan holda ehtiyotkorlik bilan moslashadi. Shu sababli inflyatsiyani pasaytirish faqat siyosat stavkasi orqali emas, balki narx shakllanishiga ta'sir qiluvchi boshqa kanallarni ham yaxshilash orqali amalga oshirilishi lozim.

Tashqi omillar ichida almashuv kursi va import qilinuvchi inflyatsiya muhim o'rin tutadi. Markaziy bankning 2026 yilga mo'ljallangan yo'riqnomalarida 2025 yil uchinchi choragida almashuv kursining nisbatan mustahkamlanishi va tashqi inflyatsion bosimning susayishi ichki narxlar bosimini yumshatgan omillardan biri sifatida baholanadi. Shu bilan birga, savdo hamkorlari valyutalarining qadrsizlanishi, global oziq-ovqat va xomashyo narxlari, logistika uzilishlari va tashqi talabning o'zgarishi kelgusida inflyatsion xatarlarni kuchaytirishi mumkinligi qayd etilgan. Demak, almashuv kursi O'zbekiston sharoitida faqat valyuta bozori ko'rsatkichi emas, balki ichki narxlar tizimiga kiruvchi muhim uzatish mexanizmidir.

Quyidagi rasm almashuv kursi va keng pul agregati dinamikasining umumiy yo'nalishini ko'rsatadi.

2-rasm. O'zbekistonda almashuv kursi va M2 dinamikasi, 2017–2025

Izoh: ikkala qator ham qiyoslash qulay bo'lishi uchun 2017 yil yanvar = 100 indeks ko'rinishida berilgan. Almashuv kursining o'zgarishi import narxlari va xarajatlar orqali, M2 dinamikasi esa likvidlik, kredit va talab kanallari orqali inflyatsion jarayonlarga ta'sir etadi. *Manba:* Markaziy bank ochiq ma'lumotlari asosida tuzildi. (CBU)

Tashqi shoklarning ichki inflyatsiyaga uzatilishi, ayniqsa, oziq-ovqat va energiya segmentlarida kuchliroq namoyon bo‘ladi. Markaziy bankning 2024 yil ikkinchi chorak bo‘yicha hisobotida global bozorlar va tashqi inflyatsiyaning barqarorlashuvi import qilinuvchi inflyatsiya bosimini yumshatayotgani qayd etilgan. Shu davrda asosiy oziq-ovqat inflyatsiyasining 4,2 foizgacha pasayishi ham aynan tashqi bosimning susayishi bilan bog‘langan. Biroq shu hisobotning o‘zida yonilg‘i narxlarining ko‘tarilishi, dori vositalariga QQS joriy etilishi va xizmatlar sektoridagi talab asosiy nooziq-ovqat hamda xizmatlar inflyatsiyasini oshirayotgani ko‘rsatilgan. Bu esa tashqi inflyatsion bosim pasaygan sharoitda ham ichki xarajat omillari va kutilmalar narxlar o‘sishini yuqori ushlab turishi mumkinligini bildiradi. Oziq-ovqat bozori O‘zbekiston inflyatsiyasining eng sezgir segmentlaridan biridir. Iste’mol savatida oziq-ovqat ulushining nisbatan yuqoriligi sababli qishloq xo‘jaligi hosildorligi, mavsumiylik, import hajmi, transport va saqlash infratuzilmasi bilan bog‘liq tebranishlar umumiy CPI ga tez aks etadi. Shu bilan birga, 2025 yil natijalari oziq-ovqat narxlarining umumiy inflyatsiyadagi hissasi qayta kuchayganini ko‘rsatadi: ular 2,5 foiz punkt bilan umumiy narx o‘sishining katta qismini shakllantirgan. Bu holat oziq-ovqat xavfsizligi, logistik zanjirlar va ichki bozorlar integratsiyasining inflyatsiyani pasaytirish siyosatidagi o‘rni yuqori ekanini anglatadi. Xizmatlar segmenti esa narx bosimining nisbatan barqaror manbai sifatida ajralib turadi. 2024 yilda aynan xizmatlar umumiy inflyatsiyaning eng katta hissasini bergan. Bu, bir tomondan, tariflar qayta ko‘rib chiqilishi, ikkinchi tomondan, ichki talab, ish haqi xarajatlari va bozorlar raqobatining cheklanganligi bilan izohlanadi. 2025 yilda xizmatlar inflyatsiyasi pasaygan bo‘lsa-da, u hanuz umumiy ko‘rsatkichga eng katta hissani bergan segmentlardan biri bo‘lib qoldi. Demak, narx barqarorligiga erishish uchun xizmatlar bozoridagi xarajatlar va raqobat sharoitlarini yaxshilash muhim ahamiyatga ega. Inflyatsion kutilmalar masalasi O‘zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega. Markaziy bank hujjatlarida 2025 yil uchinchi choragida inflyatsion kutilmalar pasaya boshlagani, biroq ular hali ham joriy inflyatsiyadan yuqoriroq darajada saqlanayotgani qayd etiladi. Bu holat shuni anglatadiki, iqtisodiy agentlar narxlar kelgusida ham oshishda davom etadi degan tasavvurdan to‘liq voz kechmagan. Kutilmalar yuqori bo‘lsa, narxlar va ish haqi bo‘yicha qarorlar ham shunga mos ravishda shakllanadi; natijada disinflyatsiya jarayoni sekinlashadi. Shu ma’noda markaziy bankning ishonchliligi, kommunikatsiya siyosati va aniq prognoz signallari inflyatsiyani pasaytirishda foiz stavkasi qadar muhimdir. Fiskal omillarni baholash ham muhim. IMF 2024 va 2025 yillardagi O‘zbekiston bo‘yicha materiallarida fiskal intizomni saqlash, davlat xarajatlarining protsiklik tus olishini cheklash va energiya tariflari islohotining inflyatsion oqibatlarini ehtiyotkor boshqarish zarurligini qayd etadi. Bunda asosiy g‘oya shundan iboratki, agar monetar siyosat talabni cheklashga urinayotgan paytda fiskal siyosat iqtisodiyotga ortiqcha impuls bersa, narxlar barqarorligiga erishish qiyinlashadi. O‘zbekiston sharoitida inflyatsiyaga qarshi siyosatning samaradorligi pul-kredit va fiskal siyosat o‘rtasidagi muvofiqlikka bevosita bog‘liq.

2-jadval. O‘zbekistonda inflyatsiyaga ta’sir etuvchi asosiy omillar va ularning uzatish kanallari

Omillar guruhi	Asosiy omil	Ta’sir kanali	O‘zbekiston sharoitidagi talqini
Monetar omillar	Siyosat stavkasi, kredit, likvidlik	Foiz stavkasi, kredit hajmi, talab	Qat’iy monetar sharoit talab bosimini yumshatadi, biroq uzatish mexanizmi tarkibiy cheklovlar sabab sekin ishlashi mumkin

Omillar guruhi	Asosiy omil	Ta’sir kanali	O‘zbekiston sharoitidagi talqini
Fiskal omillar	Davlat xarajatlari, subsidiyalar, tarif islohotlari	Yalpi talab, ma’muriy narxlar	Byudjet impulsining kuchayishi va tartibga solinadigan narxlarning oshishi qisqa muddatli inflyatsiyani kuchaytiradi
Tashqi omillar	Almashuv kursi, global oziq-ovqat va yoqilg‘i narxlari	Import narxlari, oraliq xarajatlar	Valyuta kursi va tashqi narxlar ichki bozordagi oziq-ovqat va nooziq-ovqat narxlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi
Taklif omillari	Energiya, logistika, hosildorlik, raqobat muhiti	Tannarx va ta’minot cheklovi	Energiya uzilishlari va logistika xarajatlari xizmatlar hamda ishlab chiqarish narxlarini yuqoriga suradi
Kutilmalar va institutsional omillar	Aholi va biznes kutilmalari, narx belgilash xatti-harakati	Inertsiya, oldindan narx belgilash	Yuqori kutilmalar disinflyatsiyani sekinlashtiradi, markaziy bank kommunikatsiyasi ahamiyati oshadi

Manba: [5]–[12] asosida muallif tomonidan tuzildi.

Ushbu jadvaldan ko‘rinadiki, O‘zbekiston sharoitida inflyatsiyaning biror bitta “asosiy sababi”ni ajratib ko‘rsatish ilmiy jihatdan to‘liq emas. Narxlar darajasi monetar, fiskal, tashqi, tarkibiy va xulq-atvor omillarining bir vaqtning o‘zida harakat qilishi natijasida shakllanadi. Shuning uchun inflyatsiyani jilovlash masalasida faqat foiz stavkasi yoki faqat budjet intizomi bilan cheklangan yondashuv yetarli bo‘lmaydi. Narx barqarorligi uchun bozor raqobatini kuchaytirish, energiya islohotlarini bosqichma-bosqich olib borish, logistika xarajatlarini qisqartirish, import yo‘laklarini diversifikatsiya qilish, oziq-ovqat ta’minotini barqarorlashtirish va inflyatsion kutilmalarni pasaytirish bir-biri bilan uyg‘un holda amalga oshirilishi kerak.

Xulosa

O‘zbekistonda inflyatsiya jarayonlarining zamonaviy tendensiyalari narxlar umumiy darajasining pasayish tomon siljiyotganini ko‘rsatsa-da, uning ichki tarkibi va shakllanish manbalari hanuz murakkabligicha qolmoqda. 2024 yildagi 9,8 foizlik va 2025 yildagi 7,3 foizlik inflyatsiya ko‘rsatkichlari disinflyatsiya jarayoni mavjudligini tasdiqlaydi, biroq xizmatlar, uy-joy-kommunal xizmatlari, transport va oziq-ovqat segmentlari narxlar bosimini davom ettirayotganini ham ko‘rsatadi. Ayniqsa, energiya tariflari, fiskal impulslar, almashuv kursi va tashqi narxlar bilan bog‘liq omillar umumiy inflyatsion fonni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tahlil natijalari shuni anglatadiki, O‘zbekiston sharoitida inflyatsiyani faqat monetar fenomen sifatida ko‘rish yetarli emas. Qat’iy pul-kredit siyosati zarur shart bo‘lsa-da, u yetarli shart emas. Narxlar barqarorligini ta’minlash uchun fiskal intizomni kuchaytirish, ma’muriy narxlar islohotini ehtiyotkor boshqarish, energiya va logistika infratuzilmasini yaxshilash, ichki bozorlarda raqobatni chuqurlashtirish hamda inflyatsion kutilmalarni pasaytirish zarur. Shunday yondashuvgina inflyatsiyaning vaqtinchalik emas, barqaror pasayishini ta’minlay oladi. Amaliy nuqtai nazardan uchta yo‘nalish ayniqsa muhim ko‘rinadi. Birinchisi, markaziy bankning kommunikatsion siyosatini kuchaytirish va 5 foizlik maqsadning ishonchliligini mustahkamlashdir. Ikkinchisi, fiskal va monetar siyosat o‘rtasidagi uyg‘unlikni kuchaytirib, inflyatsiyaga qarshi chora-tadbirlarning o‘zaro

neytrallashib ketishiga yo‘l qo‘ymaslikdir. Uchinchisi, oziq-ovqat, energiya va xizmatlar bozorida taklif cheklovlarini yumshatish orqali inflyatsion bosimning tarkibiy manbalarini qisqartirishdir. Shu ma’noda O‘zbekistonda narxlar barqarorligi — bu faqat markaziy bank vazifasi emas, balki makroiqtisodiy boshqaruvning barcha bo‘g‘inlari hamkorligini talab etuvchi strategik vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fisher I. *The Theory of Interest*. New York: Macmillan, 1930.
2. Friedman M. The Role of Monetary Policy // *American Economic Review*. 1968. Vol. 58, No. 1. P. 1–17.
3. Bernanke B. S., Gertler M. Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission // *Journal of Economic Perspectives*. 1995. Vol. 9, No. 4. P. 27–48.
4. Woodford M. *Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy*. Princeton: Princeton University Press, 2003.
5. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. *Monetary Policy Report, Q2 2024*. Tashkent, 2024.
6. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. *Monetary Policy Report, Q1 2025*. Tashkent, 2025.
7. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. *Monetary Policy Guidelines for 2026 and the Period of 2027–2028*. Tashkent, 2026.
8. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. *Annual Report 2024*. Tashkent, 2025.
9. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. *Socio-Economic Situation of the Republic of Uzbekistan for January–December 2025*. Tashkent, 2026.
10. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. *Socio-Economic Situation of the Republic of Uzbekistan for January–December 2024*. Tashkent, 2025.
11. International Monetary Fund. *Republic of Uzbekistan: 2024 Article IV Consultation—Press Release and Staff Report*. Washington, DC, 2024.
12. International Monetary Fund. *Republic of Uzbekistan: 2025 Article IV Consultation—Press Release and Staff Report*. Washington, DC, 2025.

Contents – Mundarija – Содержание

Маматкулов Илҳом Абдурашидович
ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШТИРИШНИНГ МАКРОИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 9

Xabibullayev Ibroxim Xabibullayevich, Telyaev Ismat Qudratillaevich
YER OSTI SUVLARINI BOSHQARISHDA GAT TEXNOLOGIYALARINING INTEGRATSIYALASHGAN IMKONIYATLARI 12

Мусаева Шоира Азимовна
ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ РОЛЬ В ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ..... 20

Hamrokulov Ulugbek Abduraxmatovich
INSTITUTIONAL QUALITY, CORRUPTION AND THE DEVELOPMENT OF CIRCULAR ECONOMY: EVIDENCE FROM UZBEKISTAN 27

Sapayev Maxsudbek Karimovich
SOLIQ SIYOSATINING MOLIYAVIY MUNOSABATLARNI AMALGA OSHIRISHGA TA'SIRI..... 34

Tashpulatov Giyos Tokhirovich
VALUING BUSINESS BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE..... 39

Abdusamatov Baxtiyor Korobaevich
HUDUDLARDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIKNING O'RNI 47

Qalmuratov Baxtiyar Seytmuratovich, Maratova Mexribanu Baxtiyar qizi
XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI BOSHQARISHNING MOHIYATI VA IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHNING XIZMAT KO'RSATISH SOHASIGA TA'SIRI..... 52

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o'g'li
TURAR-JOY LOYIHALARINING BOZOR TARKIBIDAGI ULUSHI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA) 60

Аллаяров Шерали Шамшиевич, Маматкулов Абдурашид Вахидович, Маматқулов Олимжон Эшонқулович
БЕЛАРУСЬ РЕСПУБЛИКАСИ ҚОРАМОЛЧИЛИГИДА НАСЛЧИЛИК ИШЛАРИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИ ВА НАСЛЧИЛИК ИШИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАЖРИБАЛАРИ..... 64

Бекбосынов Айдос Куралбаевич
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН (НА ПРИМЕРЕ МАЛАЙЗИИ, ЮЖНОЙ КОРЕИ И ГЕРМАНИИ) 71

Isayeva Nargiza Khamidovna
EFFECTIVE USE OF THE BANKING SYSTEM IN THE USE OF INVESTMENT RESOURCES 77

Кобилова Шозода Тимуровна, Исхакова Сарвар Аюбовна
РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ УЗБЕКИСТАНА В МИРОВУЮ ЭКОНОМИКУ 86

Ташматов Рустам Хусанович
ДАВЛАТ НОМИДАН МАЖОРИТАР АКЦИЯДОР ФУНКЦИЯСИНИ БАЖАРУВЧИ ТАШКИЛОТЛАР ТОМОНИДАН КУН ТАРТИБИГА КИРИТИЛАДИГАН МАСАЛАЛАРНИ БАҲОЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 93

Мухитдинов Хаёт Талатович
ФИСКАЛЬНЫЕ МУЛЬТИПЛИКАТОРЫ В УСЛОВИЯХ НУЛЕВОЙ НИЖНЕЙ ГРАНИЦЫ ПРОЦЕНТНЫХ СТАВОК 101

Normurodov X.E., Abduxalilov Sardorbek Abdullo o‘g‘li
O‘ZBEKISTONDA MOLIYAVIY MUNOSABATLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI 107

Сохранная Татьяна Валерьевна
ПЕРЕГОВОРЫ КАК ДИНАМИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС ЭКОНОМИЧЕСКИХ АГЕНТОВ 113

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o‘g‘li
QURILISH HAJMLARINING OSHISHI, UY-JOY NARXLARINING BOZOR MEXANIZMLARI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA) 116

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o‘g‘li
TURAR-JOY KO‘CHMAS MULKI QURILISH SEKTORINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH 121

Ergashev Xudoynazar Xabibullayevich, Usmaonov SHaxzod SHoxruxovich
STEKLOPLASTIK MCHJ KORXONASI MARKETING STRATEGIYASIGA TA’SIR QILUVCHI ICHKI OMILLAR 126

Ahmadova Shahribonu Muxtarbek qizi
BARQAROR TURIZM YO‘NALISHLARINING HUDUDIY IQTISODIYOTGA QO‘SHGAN HISSASI 130

Mamatkulov Suxrobjon Raxmonkulovich
IPOTEKA KREDITLASHDA FOIZ SIYOSATI VA TO‘LOVGA LAYOQATNI BAHOLASHNI OPTIMALLASHTIRISH 135

Baxodirova Anaxon Sherzod qizi
KADRLAR QO‘NIMSIZLIGI VA UNING TASHKILOT FAOLIYATIGA TA’SIRI 139

Khaydarov Alisher Akram ugli
ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX BURDEN AND POVERTY IN UZBEKISTAN 144

Saidrasulov Sardor, Saidrasulova Kamolakhon
EMBRACING A GREEN ECONOMY IN HOSPITALITY: CHALLENGES AND FUTURE OUTLOOK 148

Xatamkulov Bekzod Iskandarbek o‘g‘li
TURAR-JOY KO‘CHMAS MULKIGA TALAB VA TAKLIF (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA) 156

Фролова Татьяна Олеговна
ИССЛЕДОВАНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СХЕМ В МЕЖКУЛЬТУРНЫХ ПЕРЕГОВОРАХ 160

Muminova Umidakhon
INDUSTRY 4.0 AS A FACTOR IN THE MODERNIZATION OF MARKETING STRATEGIES OF TEXTILE CLUSTERS IN UZBEKISTAN..... 168

Saidrasulov Sardor
OPTIMIZING GOVERNANCE MECHANISMS FOR DUAL EDUCATION IN UZBEKISTAN'S HOSPITALITY SECTOR: AN EMPIRICAL AND COMPARATIVE ANALYSIS 171

Ubaydullayev Mukhammadjon Abdusamad ogli
APPLICATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE MANAGEMENT OF STRATEGIC OPERATIONS IN CONSTRUCTION MATERIALS INDUSTRY ENTERPRISES..... 180

Ҳасанова Гулбиби Абдурашидовна
ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМ СОҲАСИ МАРКЕТИНГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ 186

Худойбердиева Гузалой Йўлдош қизи
ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ 190

Ҳасанова Чинора Умаровна
ЎЗБЕКИСТОНДА КОРХОНАЛАР ФАОЛИЯТИНИ СОЛИҚЛАР ВОСИТАСИДА РАҒБАТЛАНТИРИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ 193

Samadqulov Muhammadjon
MILLIY IQTISODIYOT INNOVATSION SALOHIYATIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI HUDUDLAR VA TARMOQLAR KESIMIDA BAHOLASH MEZONLARINI TAKOMILLASHTIRISH 197

Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov
TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA MARKETING RISKLARI VA ULARNI BOSHQARISH YO‘LLARI 207

Komilov Sarvarjon Anvarjon O‘g‘li
O‘ZBEKISTONDA INFLYATSIYA JARAYONLARINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA UNGA TA’SIR ETUVCHI MAKROIQTISODIY OMILLAR..... 214

International scientific journal Management, Marketing and Finance

VOLUME 3 ISSUE 2
MARCH 2026

“Menejment, marketing va moliya” xalqaro ilmiy jurnali 2026-yil 2-soni

Published: 31.03.2026. Font: “Times New Roman”.

Ilmiy maqolalarga qo‘yiladigan texnik talablar:

“Management, Marketing and Finance” xalqaro ilmiy jurnali oliy ta’1im muassasalarining professor-o‘qituvchilari va ilmiy izlanuvchilari tomonidan olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini ilmiy maqola tarzida chop etadi. Shuningdek jurnalga ishlab chiqarish tashkilotlari va korxonalarida faoliyat ko‘rsatib, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borayotgan hodimlarning ham ilmiy maqolalari kiritiladi.

“Management, Marketing and Finance” xalqaro ilmiy jurnali quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha maqolalar qabul qiladi:

05.00.00 - TEXNIKA fanlari;

08.00.00 - IQTISODIYOT fanlari;

12.00.00 - YURIDIK(Huquq) fanlari.

Jurnalning rasmiy tillari: o‘zbek, ingliz, rus.

- maqolalar ilmiy jurnal yo‘nalishlariga oid dolzarb mavzularda, ilmiy tahlil va tugallangan fikrlar asosida amaliy tavsiyalar bilan taqdim etilishi lozim.

- maqolalar hajmi – 5 betdan ortiq bo‘lmasligi lozim.

- matn formati: MS Word, Times New Roman shrifti, 12 kegl kattalikda bo‘lishi kerak. Satrlar oralig‘i 1,5 interval. Chegara o‘lchovlari: barcha tomondan – 2 sm. Matn boshlanishida 1 sm satr boshi tashlanadi.

- rasm va jadvallar nomlanishi arab raqamlari bilan belgilanishi (1-rasm, 1-jadval va h.k.), maqola matnida ularga havola etish lozim; jadvallar ichidagi yozuvlar 12 kegl bo‘lishi kerak. Foydalanilgan adabiyotlarga matnda havola beriladi.

- maqola nomi va muallif (hammualliflar)ning familiyasi, ismi-sharifi katta harflar bilan 12 keglda (ilmiy darajasi, ilmiy unvoni, ish joyi, lavozimi, telefon raqami, e-mail kichik harflar bilan) o‘rta qismiga joylashtiriladi.

“Management, Marketing and Finance” xalqaro ilmiy jurnalida har bir maqolaga DOI raqam olinib, Polshaning Indeks Copernikus(OAK12), Yevropaning Zenodo va Open Aire, Rossiyaning Cyberlinenka, Angliyaning Europub xalqaro ilmiy bazalariga va www.jmmf.uz saytiga joylanadi, Google akademiya xalqaro ilmiy qidiruv tizimida indekslanadi.

Har bir muallif bir vaqtning o‘zida yakka va hammualliflikda maqola bilan qatnashishi mumkin.

Maqola elektron shaklda +998 95 863 63 40 (https://t.me/ Science_MMM_journal) telegram profili orqali qabul qilinadi.

Shuningdek maqolalar journalmmf@gmail.com elektron manzillariga yuborilishi mumkin.

Maqolalar har oyning 25-kuniga qadar qabul qilinadi.

Jurnalning nashr etilish sanasi: har oyning so‘nggi sanasi.

Jurnalning rasmiy sayti: https://jmmf.uz

Ma’lumot uchun telefonlar: +998 95 863 63 40; +998 90 992 00 95 (MDIST).